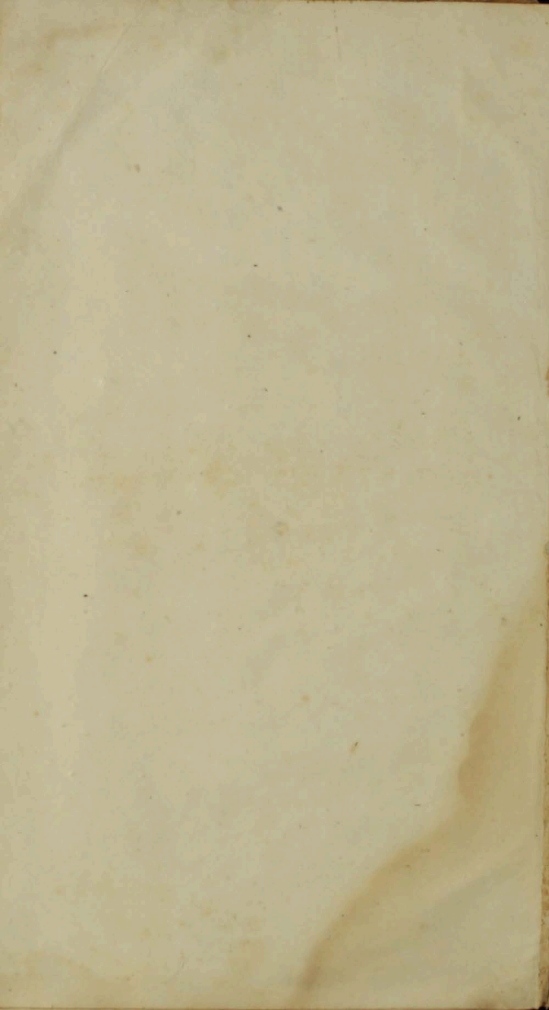

ՃԼՆԸՊԼԲ Հ

ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԴՆԺԳԻՆՈՒԹՅԱՆ ԶԳԺ

$$= 1845 =$$

2. 14

RECEIVED

PLATE 101-101

101

PLATE 101-101

PLATE 101-101

PLATE 101-101

PLATE 101-101

PLATE 101-101

PLATE 101-101

PLATE 101-101

PLATE 101-101

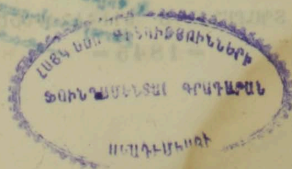
PLATE 101-101

PLATE 101-101

101 / A

PLATE 101-101

PLATE 101-101

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՉԻՆ

ՄԱՐԴՍ աշխարհք եկած ատենէն մինչև մեռած ատենը իրեն մէկ հատիկ նպատակ ունի, երջանիկ ըլլալը : Ի՛նչ որ ընէ՝ այս նպատակիս կը նայի : Մարդս ստեղծողը Աստուած՝ այս նըպատակըս անոր սրտին մէջ գրեր է : Բայց ա՛յն մարդ չեն գիտեր թէ երջանկութիւնը ի՛նչ է՝ և ինչո՞վ կը հասնուի : Գէշն այն է որ՝ այս հարկաւոր բանս սորվելու համար ո՛ւր երթալու է՝ այն ալ չեն գիտեր : Փիլիսոփայութիւնը կը պարծի՛ թէ կրնամ մարդուս սորվեցընել երջանիկ ըլլալուն ճամբան . բայց այն ալ քանի՛ որ իրեն աղբիւրէն հեռանայ նէ կը մոլորի, յետին ռամկենեւուն կարծիքներէն աւելի խելք հասնելու բան չի խօսիր :

Երջանկութիւնը մարդոյս մարմնոյն չի վերաբերիր, մտքին կը վերաբերի, ըսել է՝ հոգիին : Հոգին մարմնոյն հետ չի մեռնիր, յաւիտեան կ'ապրի . քանզի մարմնոյն պէս քանի մը տեսակ բաներէ բաղադրուած չէ՝ որ ասոնք իրարմէ զատվին ու ինքը մեռնի : Գոյութիւնը պարզ ըլլալով՝ մեռնիլն ալ միայն ոչնչանալով կրնայ ըլլալ : Բայց ստեղծուած բաներուն ոչնչանալն ալ մէկ անհուն զօրութեան յատուկ գործ մըն

է . Բնապէս ո՛չ եղած ունի՝ և ո՛չ ալ կրնալ ըլլա-
լիքը խելք կը կտրէ : Ի՛նչ բանի համար մենք
ոչնչացաւ ըսել ոսկորութիւն ըլլած եմք նէ՝ այն
բանին միայն մասունքները իրարմէ կը քակվին ,
և առաջին ձեւը կրտսիսէ . բայց մասանց մէկն
սլ չի կրնար ոչնչանալ անանկ՝ որ բնաւ երբէք
չեղածի պէս ըլլայ :

Զգալն ու խմանալը և խորհիլը՝ հոգւոյն ա-
նանկ գործքերն են որ՝ բնաւ հոգիէն չեն զատ-
վիր . մարմինը ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ աշ-
խարհքիս մէջ մեզնէ դուրս գըտնելած բաները
մեզի խնցրնող գործիք մըն է , ասանք մեզի
զգալու և խմանալու և խորհելու նիւթ կուտան ,
բուն այս կարողութիւններըս հոգիին իրենն են ,
որ ինքը իրեն բաւական նիւթ կրնայ ըլլալ խոր-
հելու . և ասանկ էակ մը՝ յաւիտեան չի մեռնե-
լու ըլլայ նէ՝ զգալն ու խորհիլը և խմանալը յա-
ւիտեան իր վրան պիտի ըլլան . անանկ է նէ՝
երջանկութիւնը միայն այս կեանքովրս պիտի չի
լըմըննայ . որովհետեւ ենթակայն մարմիննիս չէ՝
այլ յաւիտեան պիտի տեսէ :

Յաւիտեանականութեան վերաբերեալ ի՛նչ
բան կայ նէ՝ նոյն ինքն մեր Արարիչը պիտի
սորվեցընէ մեզի : Աստուծոյ սորվեցուցածը՝
Քրիստոսնէական հաւատոյ վարդապետութեանը
մէջ պարունակած է . ուրեմն՝ մարդոյս երջան-
կութեանը առաջնորդ՝ կրօնքէն զատ ուրիշ բան
չի կրնար ըլլալ : Քրիստոսնէութենէ դուրս ու-
րիշ ճամբով երջանկութեան հասնիլ ուղեք՝
բոլորովին ծաղրական բան է . որպէս թէ գիշե-
րը աղէկ տեսնելու համար ճրագը մարել , կամ
ձմեռը չի մտնելու համար՝ իր վրան հագած լա-

Թերը հանել, և տանը պատուհանները բանալ, և հովու և ձիւնի դէմ նստիլ. կամ ամբռփան տաք օգէն պաղըշտրկելու համար կրակի գիմաց նստիլ :

Նմանապէս ծաղրական է այն փիլիսոփայից աշխատութիւնը՝ որ կատարեալ երջանկութիւն սորվեցընելու համար կրօնից ցրցուցած ճամբէն կը զատվի. և ուրիշ ճամբով մը չի կրնալով սորվեցընել, որովհետեւ փորձը զինքը սուտ կը հանէ. կը յուսահատի և կ'ըսէ թէ՛ երջանկութիւն ըսվածը մտացածին բան մըն է. անունը կայ՝ ինքը չի կայ. մարդոյտ երջանկութեան ետեւէ խնալը՝ իր տոռերէն անդին անցնելու աշխատիլ է. և այլն : Ասանկ են անոնք՝ որ երջանկութեան ասանկ սահման մը կ'ուտան. « Երջանկութիւնը՝ երեք տեսակ բարիքներուն մէկ տեղ գտնուիլն է », և այս բարիքներս են մոգի բարիքը՝ որ է ամէն գիտելիքները գիտնալ, սաբանը ինչո՞ւ չեմ գիտեր կոր ըսելով ախ չընել : Մարմնոյ բարիքը, որ է կատարեալ առողջութիւն ունենալ : Եւ բաղդի բարիքը, որ է ուղածին չտի հարստութիւն ունենալ : Այս սահմանս տըւողները իրենք ալ կ'ըսեն որ՝ երեքը մէկէն կատարեալ աստիճանի մէջ անհնար է որ մէկ մարդու մը վրայ գտնուի. և ասկէց ինչ կրնաս հետեւցընել. բայց եթէ՛ անհնար է որ մարդս երջանիկ ըլլայ : Եւ ասով՝ բարոյական փիլիսոփայ յութեանն ալ լոկ անունը կը մնայ. չ'ըլլալու բանի վրայ փիլիսոփայութիւն ըսել կ'ըլլայ. քանզի բարոյական փիլիսոփայութեան նպատակը՝ մարդս երջանկացընելն է. և մէկ գիտութեան մը նպատակը ոչինչ և անկարելի ըլլայ նէ՛ նոյն

իսկ գիտութիւնն ալ ոչինչ և անպիտան կ'ըլ-
լայ :

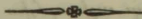
Ուստի՝ աղէկ բարոյական սորվելու համար ,
այսինքն՝ երջանիկ ըլլալու ճամբան գիտնալու հա-
մար հարկ է Աստուծոյ չի վատմիլ , որ մեզ մի-
այն կրնայ երջանիկ ընել : Անոր սորվեցուցած
վարդապետութեանը յարգը գիտնալ , որով միայն
կրնամք երջանիկ ըլլալ : Անոր պատուիրանքնե-
րը և խրատները պահել , որով կրնամք այս աշ-
խահիս մէջն ալ յաւիտենական երջանկութեան
ճաշակը առնել : Երջանկութիւնը մէկ է՝ չի բաժ-
նրմիր : աշխարհքիս մէջ երջանիկ ըլլալ՝ հան-
գերձեալ աշխարհի երջանկութեան ճամբուն ըս-
կըզքնաւորութիւնն է . և ասոր վրայ գրքիս հե-
ղինակը լուսաւոր կերպով կը խօսի , որ մենք
յանձն առինք թարգմանելու իբրեւ կատարեալ
բարոյական փիլիսոփայութիւն : Բարեպաշտ
խնդրողն փափայքը և մեր աշխատութիւնը կը
յուսամք որ պարապ չ'ելլեր . հասարակութեան
օգուտ ըլլալով :

Գրքիս հեղինակը Գաղլիոյ անատուածու-
թեան ատենի հեղինակներէն ըլլալով՝ Քրիստո-
նէական հաւատոքը ճշմարիտ ըլլալուն ապացոյց-
ներու վրայ երկար գլուխ մըն ալ գրեր էր .
ճոխ ծանօթութիւններ ալ ունէր : Մենք այն
գլուխը ամբողջ՝ և ծանօթութիւնները ետ ձը-
գեցինք . միայն ճշդիւ երջանկութեան վերաբե-
րեալ գլուխները թարգմանեցինք . որ կարգա-
յողը չի ձանձրանայ և օգուտ քաղէ :

ՃԱՆԱՊԱՐՀ

ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ Ը.

Երջանկութեան փափաքիլը՝ և անիկայ փնտրուելը:

ԻՆՉՊԵՍ որ մէկ քնքուշ ծաղիկ մը՝ արեւուն առաջին շառաւիղները վրան զարնելուն պէս կը բացվի, առնանկ ալ միայն երջանկութեան դաղափարը մեր սիրտը կը բանայ: Ի՛նչ մտաւոր և զգայուն էակ, ի՛նչ մարդկրնայ ըլլալ՝ որ երջանիկ ըլլալու փափաք չունենայ: Այս փափաքս՝ որ առնանկ յօժարութիւն և միտում մըն է՝ որուն դէմ կենալը անհնար է, և բնութիւնը ասոր յօժարութիւնը մեր սրտին մէջը տալաւորեր է, ասիկայ մեզ ստեղծողին բարերար դի-

տաւորութեանը ամէնէն աւելի զգալի նշանն է: Աստուած մեզ երջանկութեան համար ստեղծեց: Այլ բարի Աստուած, որ քու բարութիւնդ նոյն իսկ քու էութիւնդ է, որ մեզ լուսաւորող սաստղը մեր աչքին դիմացը կը ծագես, որ աշխարհիս տեսարանը մեզի համար կը գեղեցկացնես, որ մեր ուղբերուն տակը այնքան բարիքներ ցաներ ես: Այլ դու՝ որ քու գերագոյն նմանութեանդ քանի մը գիծերը վրան տպաւորելու բարեհաճութիւն ըրած էակներդ ազգականութեամբ և մարդկութեամբ և ցաւակցութեամբ՝ և իրարու կարօտ և իրարու օգնական ընելով իրարու հետ կապեր ես, ո՞վ Աստուած իմ և Հայր, ինձի ազդուժ ըրէ, մեզ իրար սիրելու բռնկցնող Աստուածային կրակդ իմ հոգիիս մէջ անցուր, որ անոնք սիրելով՝ երջանկութեան ճամբան անոնց առաջը բանամ:

Այրջանկութեան վրայ մտացածին գաղափարներ ունեցող մարդիկ եր-

կար ատեն իրենց ակնկալութենէն
խաբւելով՝ պիտի պօռան, երջան
կութիւն մի, ատիկայ մարդոյս ախոր
ժելի՝ բայց խաբէական անգոյ բան
մըն է։ Անք անոր ետեւէն փափա
քանօք երթալով՝ պարաս աշխատե
լէն մեղի հոգնութիւն եկաւ։ Անանկ
կերեւի որ՝ միշտ մեղի մօտ է, բայց
կը բռնեմք կոր կարծած ատեննիս՝
փախչող շուքի մը պէս մեր ձեռքէն
կը հեռանայ։ Չէ՛, մեղի համար եր
ջանկութիւն չի կրնար ըլլալ։

Ալ քաղաքակիցներս, իմ բարե
կամներս, իմ եղբայրներս, յիրաւի
կը խաբւիք կոր, և ի՞նչ գէշ կը խաբ
ւիք կոր։ Բայց ես ալ ձեզի շիտակը
ըսեմ, գիտե՞ք, քանի՞ անգամ ես ալ
ձեր ըսածին պէս եմ ըսեր։ Տղայու
թեանս ատենը՝ որ մենք սովորու
թիւն ըրած եմք մեր կենաց պի՛նդ
գեղեցիկ ժամանակն է ըսելու, գրե՛
թէ կենացս ամէն վայրկեանը մէկ
մէկ սխալ կարծիքով նշանաւոր ըրի։
Այն տարիքին յատուկ հեշտութիւն
ներուէն ես զիս տալով՝ և միայն ա

նոնք վայելել ուղելով՝ յիմարական
 գինովութեան մէջ ես զիս ձգեցի :
 Բայց որովհետեւ այս կերպս երկար
 ատեն դիմանալիք չունի, երբ որ
 խեղքս գլուխս եկաւ նէ տեսայ որ
 երջանիկ չեմ եղեր : Նախանձէ յա-
 ռաջ եկած հակառակութիւնները,
 անհաւատարիմ մատնութիւնները,
 անհաստատութիւնը, շռայլութիւ-
 նը՝ և միշտ կարօտ ըլլալս, ուժոյս և
 առողջութեանս հատնիլը, մտքիս
 չարաչար տառապանք տուող յիշա-
 տակները և դառն զղումներս շատ
 ուշ ինձի սորվեցուցին որ՝ ուրա-
 խութեան և հեշտութեան և խըն-
 դալու քանի մը բոպէները՝ մարդու
 շատ սուղ կը նստին կոր : Այն ատե-
 նը ես ինձի ըսի. « Աւրախութիւնը
 շուտ կանցնի, և խնդալը մարդը կը
 խաբէ կոր » :

Օյիս խաբողներուն տեղը ուրիշ
 խաբէութիւններ եկան, որ առա-
 ջիններէն քիչ փնասակար չէին : Բազ-
 դը առաջս բացվեցաւ որ իմ կորսըն-
 ցուցածներուս տեղը լեցընէ, և

վատնած ինչքերէս եւել ինձի վաս-
 տրկցրնէ : Հարուստները տեսայ՝ ու
 իմ խաբովիս իմացայ : Անոնց մէկը
 ինձի ըսաւ , սա հարստութեանս և
 փառաւոր հագուստիս սրայծառու-
 թիւնը աչքովդ կը տեսնես կոր : Պա-
 տառաքաղ և շողոքորդ մարդիկ հա-
 ցըս կուտեն , ու իմ վիճակիս կը նա-
 խանձին , իմ երջանկութեանս և յա-
 ջողութեանցս վրայ ինձի ուրախա-
 կից կ'ըլլան , բայց տրամութիւնն
 ու ձանձրութիւնը ներսըս տիրեր է ,
 կեանքս կը մաշեցրնէ : Առատու-
 թեան մէջ կը լողամ , կիրքս և կամ-
 քըս ի՛նչ ուզէ նէ՝ ամէնն ալ կ'ը-
 նեմ , բայց կշտացող մարդուն ի՛նչ
 գանելիք կուգայ նէ՝ ամէնն ալ իմ
 վրաս կը կրեմ , անհանգստութենէն
 ու ցաւէն զատ ուրիշ բան չեմ իմա-
 նար , առաջկուց շատ հեշտութիւն-
 ներ վայելած ըլլալուս համար՝ հի-
 մա մէկ բանի մըն ալ համը չեմ կըր-
 նար կոր առնել : Ահա բարակ հի-
 ւանդութիւն մը առողջութեանս
 հիմը քրչիկ քրչիկ տակէն կը փորէ ,

Ջիւղերս փափկութիւն մը վատորկած
 ըլլալով՝ սուր ու սաստիկ ցաւեր
 քաշել կուտան ինձի։ Այս հարրս
 տութիւնս քիչ եղած ատենը սիրտս
 դոհ է ես առոյգ էի. այն վիճակին
 նորէն հասնելու համար՝ ես իմ ան-
 դամբներուս մէկը կորսնըցնելու
 յանձնառու կ'ըլլայի։ Այս հա-
 րուստ մարդոյս ըսածները ինձի զար-
 մանք բերին. և ես նոյն օրը գացի՝
 անոր պէս հարուստ ուրիշ մը դտայ՝
 և ըսածներս անոր սրտմեցի առանց
 ըսողին անունը տալու. բայց անկէց
 ալ նոյնը ընելի նէ՝ մտածէ՛ որ զար-
 մանքս ռբքան ելելըս ինչպէս ըլլաւ։

Ինձի մէկ հատիկ կիրք եղաւ ան-
 կէց ետքը՝ մեծութեան աստիճան-
 ներու հասնելու փափաքը։ Տակա-
 ւին փառասիրութիւնը ինչ ըլլալը
 հասկընալու տարիքիս չի հասած՝ չա-
 փազանց փառասիրութեան սկզբուն-
 քը իմ ներսըս տիրած էր։ Այլ փա-
 ռաց և իշխանութեան հասնելու
 յոյս մը ունեցածիս պէս՝ անանկ
 ուժով և անանկ շուտ երեւան ե-

լաւ այս կիրքըս , որ չէր կարծւելեր
 թէ ասոր առաջը առնելու բան մը
 կրնայ ըլլալ : Եւսանութեան հասած
 մարդիկները մօտէն տեսայ , մեծաւ
 մեծ մարդիկ տեսայ : Արեւնին նա
 յելով հանդարտութիւն և սրարզու
 թիւն մը կը տեսնուի , բայց ներ
 սերնին քննելով տեսայ որ՝ հոգը
 զիրենք ներսէն կըմաշեն , շորս դիէն
 նախանձողներ լեցված են , միշտ ի
 իրենց յարգը՝ և իրենց բարձրանա
 լոյն առիթ եղող կուսակիցները կոր
 սընցընելէն կը վախնան , իրենց ճար
 տարութիւնովը և հնարագիտու
 թեամբը հասած բարձրութենէն
 վար իյնալ գլորելէն երկրնչելով ալ՝
 այն բարձրութիւնը աւելի բարձ
 րութեան հասնելու մէկ աստիճանի
 մը սկէս են բռնած : Տեսայ որ կըշ
 տանալ չեն գիտեր կոր , միշտ նորէ
 նոր անհանգստութիւններով և նոր
 փափաքներով կը տանջուին , մինչեւ
 որ՝ այն ատենը որ ամէն վտանգէ
 ազատ կ'երթամք կը կարծեն , յան
 կարծակի անդունդ մըն է առաջին

կը բացվի . և չի կարծած ատեննին
խաղը ու խայտառակ ըլլալով մէջը
կիյնան , իրենց անցած գացած մե-
ծութեանը միայն յիշատակը երազի
մը պէս մըտվընին կը մնայ : Իրենց
ցաւալի ոչընչութիւնը կը գտնեն
իրենց ճամբուն ծայրը , և յուսա-
հատութիւնը կը տիրէ :

Ատեն անցնելով՝ աւելի ազդու
մէկ բան մը տեսայ . մէկ մեծ շփոթ
մը և փոփոխութիւն մը , որ մէկէն
'ի մէկ տակն ու վրայ ըրաւ և ոչըն-
չացոյց հարստութիւնները , պա-
տիւնները , գերագոյն աստիճանները .
Թաղաւորաց Թագն ու գաւազանը
կոտրտեց , տըներ փրցուց , ամբողջ
ազգեր աշխարհքէս վերցուց , մին
չեւ ամէնէն սրտաւան յիշատա-
կարանները և մեր նախնեաց գե-
րեզմանները անյայտ և աներեւոյթ
ըրաւ , և մեղի աւերակներէն զատ
բարիք մը չի ձգեց : Այս չի մոռցը-
վելու փոփոխութեանըս գլուխ և
գործադիր եղողները տեսայ , որ գե-
րագոյն իշխանութեան հասնելու

փափաքով կամ ոսկիի չի կշտացվելու
 աչքը ծակուծիւնով խենթ կ'ըլլային ,
 և ամէն բան հասարակութեան հա-
 մար ընելու պատճառանքով ամէն
 բան միայն իրենց համար կ'ընէին :
 Ատնք տեսայ որ՝ իրենց պէս մար-
 դոց կեանքը և առ հասարակ ամէ-
 նուն երջանկութիւնը իրենց խաղա-
 լիքի պէս ընելէն ետքը , և պինտ
 մաքուր արիւնները ջուրի պէս վա-
 զեցընելէն ետքը՝ ամէնն ալ իրարու
 վրայ ինկան , թապըլտըկեցան ու
 կործանեցան : Այս կերպ կերպ դի-
 պուածները ամէնն ալ տեսայ . և
 Պերսիաս բանաստեղծին ըսածը կրօն-
 նեցի . “ Այս ի՞նչ է անմիտ մարդոց
 հոգը , միշտ ոչինչ բաներու վրայ ” :
 Ամէն մարդոցմէն եվել աշխարհային
 բարիքներուն համը առնող իմաստ-
 նոյն հետ ըսի . “ Անայնութիւն ու
 նայնութեանց , ամենայն ինչ ընդ ու-
 նայն է ” :

Բայց սիրելիք , այսքան աղէտ-
 ներուն մէջ , այսքան անհաստատու-
 թեանց մէջ , որ ամէն բան շուտով

մը կուգան, կանցնին ու կը կորսը-
վին, ես ի՞նչպէս համարձակիմ՝ ձեզի
երջանկութեան խօսք ընելու :

ԳԼՈՒԽ Բ.

Երջանկութիւնը ո՛ւր որ չէ նէ հոն կը փնտռուի :
Ճշմարիտ երջանկութեան գտլափարը :

Լ՛նԱՆԿ է՝ նէ՛ երջանկութիւնը մէկ
գեղեցիկ մտացածին բան մըն է : Լ՛-
նանկ է՝ նէ՛ սնիկայ՝ որ մեր սրտին
մէջ երջանիկ ըլլալու անյայլթելի փաշ-
փաքը տարաւորած է, ուրիշ բան չէ՛
ըրած, բայց եթէ առանց մեր սիր-
տը և մեր փափաքը լեցընելու՝ պա-
րապ տեղը մեր միտքը բացեր է ու
մեր կարողութիւնները բանեցուցեր
է : Չէ՛. այն գերագոյն իմաստութիւ-
նը խաբեբայ և սուտ ու փուտ ճամ-
բաներով մարդս իր նպատակին չի
հասցներ : Յիրաւի կարելի է որ՝ մեր
այս համառօտ կենացս մէջ կատարե-
լապէս երջանիկ ըլլալը կամք չէ՛ ըրած :

Կարելի է որ՝ մեզի համար սահմանած
յաւիտենական բնակարանին համար
սահմանափակ երջանկութեանը միայն մէկ
սղտիկ ճաշակը և առհաւատչեայն
սղտի տայ մեզի այս աշխարհքիս մէջ։
Բայց գոնէ, թէ որ մենք անոր ցը
ցուցած ճամբովը օրէ օր այդ երջան-
կութեանը մօտենամք նէ՝ մեր յոյսը՝
ու իր կողմէն մեր սրտին մէջ տըպա-
ւորված փափաքն ու յօժարութիւնը
բոլորովին սկսած չի հաներ։ Սեր
հոգնիլը անօգուտ չ'ըներ, այս աշ-
խարհքիս մէջն ալ այն կատարեալ
երջանկութեան համը կառնեմք, որ
մենք անոր համար ստեղծված եմք.
Թէ՛ և մենք ասոր վրայ կը կասկածիմք
ու կը վախնամք ու կը տրտնջեմք։

Այս աղէկ։ Բայց մեզ մեր ճըշ-
մարիտ վախճանին քրչիկ քրչիկ մօտե-
նալու թող չի տուողը ո՞վ է. ի՞նչ բան
է։ Սեր սխալ կարծիքները՝ և մեր
կիրքերուն մեզ գլխէ հանելը։ Սենք
երջանկութիւնը իրեն սկիզբէն և մեզ
նէ գուրս կը փնտռեմք։ Այլ առ այ-
ժըմ միայն մեր վրայ խօսիմք, երջան-

կութիւնը իր թագաւորութեան ա-
 թոռը մեր սրտին մէջ հաստատած
 պիտի ըլլայ : Ենչպէս մէկ մարդ մը
 միայն իր սրտովը կրնայ ճշմարտապէս
 մեծ ըլլալ, նմանապէս երջանկու թիւ-
 նըն ալ միայն սրտով կրըլայ : Արտա-
 քին բարեքները՝ որ ունենալը չու-
 նենալը մեր ձեռքը չէ՛, դուրսէն
 սլաւաշատած ուրախութիւնները՝ որ
 իրենց սլաւաշատ եղած բանը քանի՛
 տկարանայ նէ՛ իրենք ալ կը տկարա-
 նան և ոչոնչութեան կը հասնին . հա-
 բրաստութիւնները՝ որ ուրիշ մարդիկ
 կրնան մեր ձեռքէն յափշտակել, ետ-
 քէն վրանիս եկած մեծութիւնները՝
 որ մեզի բնական չեն՝ օտար են , այն
 ամէն ոչինչ և անպիտան բարեքները՝
 որ մեր հոգին կատարելագործելու
 և ազնուացընելու տեղը շատ անգամ
 կը պղտիկցընեն . ասոնք կրնան մի
 մեր գոհ և երջանիկ ըլլալուն հաս-
 տատուն հիմն ըլլալ : Ասոր համար
 ես՝ ասանկ բան մը փնտրուելնիս պա-
 րապ աշխատութիւն ըլլալուն վրայ
 ամենեւին չեմ զարմանար . բուն ի-

ըր մեր ձեռքէն կը փախչի, և մենք անոր շուքին ետեւէն կը վազեմք կոր:

Թէ որ երջանկութիւնը մեր կենացը միայն քանի մը վայրկեանին մէջ վայելելու բան է նէ՝ ո՞վ կայ որ այդ երջանկութեանը մինչեւ հիմա բնաւ երբեք հասած չըլլայ. ո՞վ կայ որ՝ հիմա ալ երջանիկ եմ ըսելով ինքըզինքը խաբելու կարող ըլլայ: Բայց նոյն իսկ մեր գանգատները մեզի ապացոյց մըն են որ՝ շուտով անցնելու ուրախութիւնները չեն որ մեզ երջանիկ պիտի ընեն: Երջանիկ ըլլալու համար այնքան բարիք պէտք է որ՝ տարածվելովը մեր բոլոր կեանքը իր մէջը առնէ: Ենանկ բարիքներ պէտք են որ՝ մեր կենացը հետ խառնելով՝ դառնուլ թիւնները անդամ, ցաւերը անգամ անուշորեն, և ասոնք մեզի իրօք օգտակար բաներ ընեն: Ի՞նչ ըսեմ, անանկ բարիք պիտի ըլլան մեզ երջանիկ ընող բարիքը՝ որ դրսէն բանէ մը կախում չունենան. մեզի

ներքին և բնականի պէս ըլլան . որ մեզնէ դուրս բան մը չի կրնայ անիկայ մեզնէ զատել : Անանկ բարիք ըլլալու են որ՝ քանի՛ որ այն բարիքը վայելեմք նէ՝ ելեկնալու կարող ըլլան . և ի՛նչ բան որ մեր գլխուն գալու ըլլայ նէ՝ անոր յարգը մեր առաջը ելեկցնէ : Միւրեւիք , երջանկու թիւնը ասանկ փորձերու տակ խօթելը , և ասանկ գտնելիք դժուար երեւցած պայմաններ վրան դնելը՝ ձեզ խաբելու նշաններ չեն կրնար ըլլալ :

Իայց մարդկային բնութեան ընդունակ ըլլալու երջանկութեանը ճիշդ գաղափարը ստանալու համար՝ այս տեղըս հասկըցընելու աշխատիմ թէ իմ մտացս մէջ ի՛նչ գեղեցիկ գաղափար մը ունեցեր եմ վրան . անոր հաւատարիմ պատկերը նայիմ կրնամ մի գծագրել : Այլ ասոր օրինակ պիտի բըռնեմ աչքիս առջեւը եղած բաները . և իմ հետազօտութիւնս և իմ սիրտս : Անկէց ետքը՝ վերի յիշած պայմաններս անոր յար-

մարցընելու դժուարութիւն մը չի մընար :

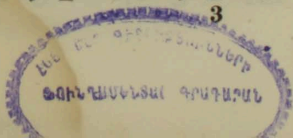
Եւ իմ մտացս մէջ երջանկութան գաղափար դրած եմ՝ մեզի աւելի օգուտ ընելու բաներուն վրայօք աղէկ գաղափար և ճանաչում ունենալնիս, ամէն բանին ինչ յարգ վայելիքը գիտնալնիս, ակտորժեւի ըզգացմունքները, սրտին մէջէն բըղխած մաքուր ուրախութիւնները, անփոփոխելի նման խաղաղութիւնը, հոգինիս հաստատութեամբ միշտ միօրինակ բռնելը, քաջած տառապանքներնուս մէջ անուշիկ թեթեւութիւն դտնելնիս, և պինդ հաճելի և ակտորժեւի տեսարան մը՝ որով մենք մեզ գիտեմք ու մեզնէ գոհ ըլլամք : Մնկերական կարգի մէջ ալ ազնիւ առաքինութիւններ, սրբտին հաճելի գալու սէր, ճշմարիտ զուարճութիւններ : Ասոնք քանի՜ որ իրօք երեւան ելլեն նէ՛ այնքան աւելի կիմանամք մեր երջանիկ ըլլալը :

Ամենեւին կասկած չունիմ որ աւմէն մարդ ըսածներուս հաւանու-

Թիւն կուտայ : Բայց ոմանք պիտի
ըսեն որ՝ ասանկ խառնիխուռն կեան-
քի մը մէջ այդպէս երջանկութիւն
ձեռք ձգելը անհնար բան է : Եւ
այս ալ մէկ փիլիսոփայական դրու-
թեան պէս բան մը բռնելով՝ մտա-
ցածին կարծիքներուն կարգը կը նե-
տեն : Աւրիշներուն առաջը մէկէն
ի մէկ սուտ կարծիք մը կելլէ, որ
նորելուկ է . բայց հիմա միայն նու-
րելուկ ըլլալը բաւական է որ՝ մէկ
կարծիք մը հրքան սուտ և անտեղի
ըլլայ նէ ըլլայ, հաստատութիւն չի
գտնայ ալ նէ՝ քիչ մը ատեն բերնէ
բերան կը սլտըտի : Ետանկներս տես-
նելով՝ որ այս դրութեանս դործադ-
րութեանը հնարաւորութիւնը մի-
այն կրօնքով կրնայ ըլլալ, որովհե-
տեւ կրօնքը իրենց ատելի բռնած-
են, կրօնքին հետ անոր միջնորդու-
թիւնովը ըլլալու երջանկութիւնն
ալ կը մերժեն :

Ես սարգ հաւատարմութիւն կը
պահեմ, գիտեմ որ միշտ և ամէն
բանի մէջ հաւատարիմ չ'ըլլալը ին-

804
 ձի շատ ծանր կրլայ : Եւ գործադ-
 րութեան մէջ կրօնքէն զատ ուրիշ
 մէկ բան մը չի գտայ՝ որ զիս երջա-
 նիկ ընէ : Բայց վերջապէս՝ սիրելիք ,
 ես որքան որ մարդս կրնայ երջանիկ
 ըլլալ նէ՝ երջանիկ եմ . միայն աւելի
 առաքինի կրնամ ըլլալ որ չ'եմ :
 Բայց դուք երջանիկ չ'էք : Եւ ո՞վ
 որ իմ բռնած ճամբաս բռնած է՝ և
 ո՞վ որ կրօնքին բուն էութեանը հա-
 տած է մտօք , այսինքն՝ Վրիստոնէա-
 կան կրօնքը ինչպէս պիտի ըլլայ՝ և
 իրօք ինքնին ինչպէս է նէ , անանկ
 գիտցողը , և անիկայ ամենայն մտք
 րութեամբ և անսարստութեամբ ՚ի
 գործ դնողը , ասոնք ամէնն ալ ինձի
 պէս կրնան ըսել որ՝ քանի՜ որ կրօնքը
 ճանչցած են նէ՝ երջանկութեան
 հասած են : Ասոր վրայ կարժէ որ
 դուք ալ քիչ մը միտք հոգնեցընէք :
 Ասոր օգուտը է՛ի աղէկ մեծ և հար-
 կաւոր բան է , ճշմարիտ երջանկու-
 թեան գիտութեանը վրայօք պէտք
 եղածները հասկըցուցած ատենս՝
 դուք ալ մտքով ետեւէս գալու էք .

կուղէք նէ՝ ինչպէս էք նէ այնպէս մը
նալու մտքով թող ըլլայ . այս ձեզի
մնաս կ'ընէ , բայց գոնէ մնասը կը
հասկընաք . բարեքները աչքի երե-
ւելիք՝ բայց գէշութիւնները իրա-
կան են : Տեսէք որ ես ձեզի կրօն-
քին տանելուքէն և ձեզի տալու
կարող եղածէն աւելի բան խոստա-
ցեր եմ մի :

Արօնքին ու երջանկութեան իրա-
րու հետ համաձայնութիւնը՝ որ ես
կայ կ'ըսեմ , և հոս ալ անոր ապացոյց-
ները տալու յանձնառու եղած եմ ,
կրօնից համար գեղեցիկ ապացոյց
մըն է , որ շիտակ և ճշմարտասէր
մարդոց մտքին ըյս կուտայ , ամէ-
նուն սիրտը ասիկայ գիւրաւ կ'ըզ-
գայ : Ս'օնդէսքիեօ՝ որ ըյն ու խո-
րունկ միտք ունէր , և դրացի ազ-
գերը անոր վրայ մեզի կը նախանձին ,
և ստոր փառքն ու համբաւը մեր
առժամանակեայ կարծիքներէն ու
ծուռ դատումներէն կախված չէ ,
ասանկ մարդ մըն ալ այս ըսածս իբ-
րեւ կրօնքի յայտնի ապացոյց բըռ-

նեց : “ Օ արմանալի՛ է կ'ըսէ , որ
 “ Քրիստոնէական կրօնքը , որուն նը
 “ սրատակը միայն հանդերձեալ կե-
 “ նաց երջանկութիւնը ըլլալ կերե-
 “ լի , այս աշխարհիս մէջն ալ մար-
 “ դըս երջանիկ կ'ընէ ” :

Եւ յիշաւի՛ . Աստուածութեան
 աւելի արժանաւոր բան մը չէ՞ մի
 որ՝ ինքըզինք մարդոյս յայտնած ըլ-
 լայ չէ՛ թէ միայն անիկայ հանդեր-
 ձեալ աշխարհքին մէջ ունեցած նը-
 սրատակին և վերջին վախճանին հաս-
 ցնելու համար , այլ և այս աշ-
 խարհքիս մէջն ալ անիկայ երջանիկ
 ընելու համար , որքան որ կը տանին
 իրեն իմաստութեան խորհուրդնե-
 րը , և մարդոյս վաստըկցնել ուղած
 արդիւնաւոր գործքերը , և այն կա-
 տարելութիւնը՝ որուն հասնելու
 ճամբայ մը տուեր է մարդոյս կա-
 տարելութեան ընդունակ ըլլալը ,
 որ ունեցած յատկութիւններնուս
 աղէկներուն մէկն է : Թէ որ իրեն
 խորհուրդը ասանկ է , և թէ որ ին-
 քը խոնարհեցաւ և կամեցաւ ճշշ-

մարիտ երջանկութեան ճամբան ինքնին մեզի սորվեցընելու, այս ճամբաս մտնել չուզելը մէկ անճոռնի կուրութիւն մը չլլար մի. և մենք ասանկ ընելով խենթեցած չեմք մի ըլլար :

Սեզի այս աշխարհիս մէջ ամէնէն պատուական երեւցած բանին հետ կրօնքին համեմատութիւն ունենալը՝ Վրիստոնէութիւնը մարդոյս սրտին յարմար գալուն մէկ հատիկ ապացոյցը չէ. ամէն տեսակ ապացոյցներէն ունի կրօնքը. և ես այս գրքիս մէջ անոր մէկ քանին բացատրելովս, որ իր նպատակին համար արժանի է որ ձեռք առնողը մտադրութեամբ կարդայ, կը յուսամ սիրելիք՝ թէ շատ մարդ ըսածներուս հաւանութիւն պիտի տայ, որ Վրիստոնէութիւնը աւելորդ պաշտութիւն չէ. և Վրիստոնէութեան պաշտպան եղողները թիւր կարծիքի բռնուլած չեն :

Սի՛ վախճաք որ՝ ես ձեզ ասով՝ կրօնամոլութեան (սօֆիստութեան և

դասիպութեան) մութ ճամբաները
կը խօթեմ: Իմ դաւանած կրօնքիս
ունեցածին պէս անուշիկ փիլիսո-
փայութիւն մը, և մէկ փափուկ և
դիւրազգած (նազիք) սիրտ մը, ու
բով իմ երջանկութեանս բոլոր իմ
բարեկամներըս հաղորդ ընելու կը
փափաքիմ, ինձի չեն ներեր որ ու-
րիշ դիտաւորութիւն ունենամ,
բայց եթէ խելքի համեմատ եկած
միջին սահմանը բռնեմ անոնք, և
որքան որ ձեռքէս կուգայ նէ՝ միա-
բանութեան և խաղաղութեան ա-
ռաջնորդեմ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Մեզի աւելի օգտակար ըլլալու բանին վրայօք
հին և նոր փիլիսոփայներուն կարծիքը:

Թի՛ որ ես իմ գոյութեանս օկիզ-
բը, և իմ և բոլորըս առնող էակ
ներուն բնութիւնը, և իմ բուն
վախճանըս չի գիտնամ նէ՝ ի՞նչ

բան կրնամ իմ երջանկութեանս
հիմն դնել : Ամենեւին կասկածելու
տեղ մը չունիմք . ասանկ են այն ա-
ռարկայները՝ որոնց հետ իմ աւելի
աչքս եղած բանը կապւած ըլլալով՝
ինձի շատ պէտք է որ անոնց վրայօք
ճիշդ գաղափար մը ունենամ :

Հիմա հոս հին փիլիսոփայնե-
րուն խորհուրդ հարցընեմ , եթէ
մեր ժամանակը գտնուած խելացի-
ներուն : Հին փիլիսոփայները որ-
քան որ նախնիքներուն աւանդու-
թենէն կը հեռանան՝ կը տեսնեմ որ
ամէնքը մէկէն իրենց կարծիքներուն
մէջ այնքան կը մոլորին , ոչ իրարու
հետ կը համաձայնին , և ոչ բնու-
թեան իրաց յարմար բան մը կը խօ-
սին , և այնքան ալ շիտթ կը խօսին
որ՝ ըսածնին աղէկ հասկըցայ ըսե-
լով սղարծիլը ամէն մարդու բան չէ՝
և կրնամք ալ կարծիք ընելու իրա-
ւունք ունենալ , թէ արդեօք իրենց
ըսածը իրենք կը հասկընային մի :

Թաղէս ամէն էակներուն մինչև
առաջին սկիզբը ելլել ուզելով՝ ամէն

բանին առաջին սկիզբ՝ ջուրը տը-
վաւ , և մէկ ներգործող և մտաւոր
և իմացական սկիզբ մըն ալ ասոր
հետ կուտայ նէ՝ չերեւիր որ ասիկայ
նիւթէն ուրիշ մէկ բան մը կարծած
ըլլայ : Անոր ըսածին նայիմք նէ՝ ա-
մէն բան աստուածներով լեցուն է :
Հերակղիդէս Ափեսացին՝ որ թա-
ղէսէն քիչ մը ետք էր , ասոր հակա-
ռակ ըսաւ թէ՝ ամէն բանին սկիզբը
մինակ կրակն է : Անաքսիմանդրոս՝
ոչ կրակը ուղեց և ոչ ջուրը , ասոնց
տեղը անհունը դրաւ . բայց այս
անհունս նիւթական էր . ուստի հու-
նաւոր մասունքներէ շինված պիտի
ըլլար : Անաքսիմենէս՝ անհուն տա-
րածութեան գաղափարը իր խել-
քին յարմար երեւցածին պէս ձեւի
մը խօթեց . և ըսաւ որ՝ ասիկայ
օդն է : Քսենոփանէս ըսաւ որ՝ Աս-
տուած մէկ անհուն բոլոր մըն է .
և ասոր վրայ իմացականութիւն մըն
ալ եվելլուց : Ամէնը մէկ է ըսաւ ,
և բնաւ դիպուածի տակ չ'իյնար .
և այս է Աստուած , ասիկայ յաւի-

տենական է , և ձեւն ալ բոլորակ է ըսաւ : Քսենոփանէսին աշակերտը Պարմենիդէս՝ երկու տարերք կ'ընդունի . մէկը կրական է , և մէկալը՝ հողը : Արակը հողին վրայ կը ներգործէ , և հողը անոր նիւթն է կ'ըսէր : Եւ կըսէր որ՝ մարդկային ազգին առաջին ծնունդը արեւէն է : Անպէսագորաս , որ Թաղէսէն հարիւր տարիի մը չափ ետք էր , նիւթէն էապէս զատված մէկ ներգործող պատճառի մը հարկաւոր ըլլալը իմացողներուն առաջինը եղաւ . և այս գրութիւնս իբրեւ սկզբունք դրաւ որ՝ տիեզերաց բարեկարգ կազմութեանը և դիրքին համար՝ մէկ անհուն հոգիի մը իմաստութիւն և կարողութիւն պէտք է : Եւ այս հին փիլիսոփայներուն շատին հետ ասիկայ ալ ժայռի զարնըմէցաւ . երբ կարծեցին թէ՝ երկու սկիզբները առանց իրարմէ կախում ունենալու միապէս յաւիտենական են . երկուքն ալ իրենց գոյութիւնը իրենցմէնին , ուստի գոյութիւննին հար-

կաւոր է . սակայն մէկը կ'ըստիպէ
մէկալը՝ որ ինքը ինչ ձեւի խօթել
կ'ուզէ նէ՝ այն ալ հնազանդի և այն
ձեւը մըտնէ :

Սարգկային ազգին սկզբնաւո-
րութեանը համար Անաքսագորասին
ըսածը մտքէ չի հանեմք : Ա՛յ ըսէ որ՝
հողը առաջնութե թաց և ջրով խառ-
նած ըլլալով՝ և ետքը արեւէն տաք
նալով՝ առաջին անասունները և ա-
ռաջին մարդիկը ասանկ գոյացան :
Ասկէց առաջ Անաքսիմանդրոս ըսած
էր որ՝ տաքցած ջրախառն հողէն գո-
յացած են իրարու նման ձկներ և
անասուն կենդանիներ : Այլ այս
ձկներուս հետ մարդիկ ալ ըստեղծ-
վեցան , որ մինչեւ իրենց չափահա-
սութեան տարիքը հասան նէ անոնց
հետը մնացին , և երբ որ այս տա-
րիքիս հասան՝ իրենց առաջ երթա-
լուն արգելք եղած բաները վերցը-
նելով՝ իրենք իրենց ասլրուստը
գըտնելու բաւական եղան :

Վեմսկրիտոս՝ Հիւլէներուս մըշ-
տընջենաւոր և հարկաւոր մէկ շար-

Ժուժ մը կուտայ : Եւ իրեն դըրու-
թեամբը՝ ամէն բան ասոնց իրարու
քով գալու միանալէն առաջ կու
գայ : Բայց թէ որ ասոնց շարժումը
հարկաւոր է , և իրենց բնութենէն
է այս շարժումը , և ինչպէս որ են
նէ՝ անանկ ըլլալնին հարկ եղած է ,
ի՞նչպէս կրնան կոր իրարու շարժ-
մունք փոխել , իրարու հետ կաշիլ ,
կասրիլ , և իրար շարժմունքէն դադ-
րեցընել : Ասկէց զատ՝ ի՞նչպէս մէկ
կանոնաւոր բոլոր մը կրնան կոր
բաղկացընել :

Վեմոյրիտոսին աշակերտը Պրօ-
տագորաս որ Վիագորասին պէս ա-
սոր համար ալ անաստուած ըսին , և
անոր պէս այս ալ Աթէնքէն վրոճն-
տըվեցաւ , այս ալ ըսաւ որ՝ ամէն
բան ճշմարիտ է , և հոգին ու մար-
մինը՝ երկուքը մէկ բան են :

Հին Ահադեմիային գլուխը ե-
ղող Պղատոնը , որ Ատտուածային
կ'ըսի , և շատ տեղեր ամենամութ-
կերպով կը խօսի , մանաւանդ Տիմէո-
սի տրամախօսութեան մէջ անանկ

մութ կը խօսի որ՝ Աիկերոնին բաւ
ծին նայինք նէ, որ այս գործս Վա-
տիներէնի թարգմանած էր. մարդ
չի կրնար պարծիլ թէ ես հասկըցայ :
Լյս Պղատոնս՝ որ երբեմն վարդա-
պետօրէն և կտրողական ձեւով կը
խօսի, և երբեմն ամէն բանի վրայ
տարակուսիլ կը ցըցընէ, անանկ կ'ը-
սէ որ՝ աստուածները ճշմարտութիւ-
նը միայն իրենց համար պահած են .
և մարդոյս բաժին՝ ճշմարտանրմա-
նութիւնը ձգեցին : Օգալի բանե-
րը ամէնն ալ իր աչքին խաբէու-
թիւն երեւցած են :

Եսկիւրօս կ'ըսէ որ՝ հեշտու-
թիւնն է ծայրագոյն բարին, բայց
ինչ հեշտութեան վրայ խօսիլը դիւ-
րաւ հասկընալու բան չէ՝ մեզնէ
դուրս գտնուած բաները դատելու
և ասոնց վերաբերեալ ճշմարտու-
թեան առաջնորդ բռնելու համար
զգայարանքներէն զատ բան չ'ընդու-
նիր, և ասով հարկ եղած է իրեն Ը-
սել որ՝ արեւը երկու ոտնաչափէն
աւելի մեծութիւն չ'ունի : Ամէն

բան ամենամանր փողիկի նման նիւթերուն իրարու պատահելէն և դիպումածէն առաջ եկած է կ'ըսէ :

Սգրատուն այս փողէներման նիւթերը չ'ընդունիր . և կ'ըսէ թէ՛ աւմէն բանը ընողը կոյր հարկն է : Արկեսիդաս՝ որ երկրորդ Ալադեմիային հիմնադիր եղաւ , առածի պէս այս խօսքս կը դնէ որ՝ ճշմարիտն ու սուտը իրարմէ զատելը անհնար է : Պիւռոն և անոր աշակերտները՝ երկու իրարու հակառակ բաներ մէկէն հատատելու խելք կը հոգնեցընէին . աւմէն տեղ և ամէն բանի վրայ հատատելու պատճառ ալ կը գտնէին՝ հերքելու և չ'ընդունելու ալ : Օհնոն Աղէացիին շարժումը կուրանայր , և մեզնէ դուրս բան մըն ալ չի կայ կ'ըսէր : Արիստոտէլ՝ որ Աիկէոնի հռչակաւոր գպրոցը բացաւ , և աշակերտները ճեմական անունով հռչակվեցան , Աստուծոյ անմարմին էակ մը ըլլալը կը ճանաչէր . մարդոյս հոգին ալ անոր պէս է կ'ըսէր , բայց աշխարհքս յաւիտենական կը դնէր .

և ոչինչէ տեղծուած բան չ'ըլլար
 կ'ըսէր : Սգրատոն՝ որ վերը յիշե-
 ցինք, թէպէտ ասիկայ ալ Վիկէնի
 դպրոցին վարժապետ եղաւ, բայց
 ըսաւ որ բնութենէն զատ ուրիշ
 լստուած չի կայ, և այս ալ ոչ ձեւ
 ունի, և ոչ բան մը կ'ըզգայ : Օե-
 նոն Սիգրիսցին՝ որ Սոյիկեան ա-
 ղանդոյն հիմնադիր եղաւ, և սրահը
 ամբարտաւանութեամբ դաս կու-
 տար, բնաւ հոգեղէն էութիւն
 չ'ընդունիր, և ամէն բան անխոր-
 շելի ճակատագրին իշխանութեան
 տակը կը ձգէ : Այս ալ կ'ըսէ որ՝
 լստուած և բնութիւնը, բանն ու
 անիկայ բանող վարպետը՝ ամէնը
 մէկ են : Բայց կ'ուզէ որ՝ ուրիշ ա-
 մէն բանէն աւելի՝ Վթերին (կամ
 օգոյն վերի նուրբ տեղերուն) տըը
 վի լստուծոյ անունը : Բայց այս
 դպրոցիս աշակերտներէն Վլէանթոս
 անուն մէկը՝ այս անունս արեւուն
 յարմար կը տեսնէ, և ասոր վրայ
 Վիկերոն կ'ըսէ. «Այս բանիս վրա
 » յօք իմաստուններուն իրարու ան-

„Համաձայն ըլլալուն նայելով հարկ
 „կ'ըլլայ մեզի մեր գերագոյն Տէրը
 „մոռնալ . քանզի չեմք գիտեր, արե՞-
 „ւը պատուելու եմք եթէ \, թերը” :

Այս կշտամբութիւնս հին փիլի-
 սոփայներուն վրայ ասկէց անդին
 տանիլ չեմ ուզեր : Վուցէ ասանկ
 գիրքի մը մէջ՝ որ երջանկութեան վը-
 րայ խօսելով ամենուն պիտանի ընել
 կ'ուզէի, պէտքէն աւելի ալ խօսած
 ըլլամ . բայց Վիկերոնին մէկ ուրիշ
 տեղ մը ըսածը՝ թէ “Չեմ գիտեր
 „ինչո՞ւ համար է որ՝ մարդ չի կրնար
 „անանկ անճոռնի բան մը ըսել՝ որ
 „փիլիսոփայներուն մէկը ըսած չ'ըլ-
 „լայ” . այս խօսքս որքան ճշմարիտ
 ըլլալը հասկըցընելու համար այսքա-
 նըս ըսելն ալ հարկաւոր էր : Այլ
 մարդու խելք . անանկ է նէ՝ դուն
 քեզի մնալով՝ քու տկարութենէդ
 և քու բան մըն ալ ընելու ուժդ
 չ'օգտելէն զատ մեզի պիտանի բան
 մը սորվեցընելիք չ'ունիս :

Բայց արդեօք Ատոյիկեանց և
 Ղեմականաց դըպրոցին հետ հին

դըպրոցները ամէնն ալ մէկդի ձրգել-
լով՝ հիմակիւն փիլիսոփայներուն
գալու ըլննք նէ՝ աւելի մէկ լոյս մը
կրնանք մի առնել։ Բայց մեղք որ,
ասոնց շատն ալ՝ որը մէկ կերպով
որը մէկ ուրիշ ճամբով, հինցած մո-
լութիւնները երեւան հանելէն զատ
բան մը ըրած չ'ունին. իրենցմէ ա-
ռաջ զրուցվածն է որ աւելի ճոռո-
մաբանութիւնով մեղի նորէն կը զը-
րուցեն. և թէ որ հոգեփոխու-
թեան աղանդոյն հաւատացողներէն
ըլլայի նէ՝ կրնայի ըսել որ հին փիլի-
սոփայներն են ասոնք, նորէն աշ-
խարհք եկեր են. և առաջին խեն-
թումենթ կարծիքնին հիմայ նորէն
մըտվրնին եկած է։ Ասոնց մէկը ին-
ձի մէկ հատիկ գոյացութիւն մը կայ
կ'ըսէ, և այս ալ՝ իրարու հակառակ
և հակասական բաներէ բաղկաց-
եալ, որովհետեւ մարդկային բարուց
վերաբերեալ իրարու հակառակ
վարդապետութիւնները ամէնն ալ
իր տակը կը սղարունակէ։ Մէկ ու-
րիշը՝ որ է Պէյլ, երկբայեւէն զատ

ուրիշ բան սորվեցուցած չ'ունի :
 Սէկ բան մը շինեց մի . քիչ մը ան-
 ցածին պէս իր ձեռօքը կը փլփրնէ ,
 կը քակէ . և առաջիւստ քակածը կը
 շինէ . կերեւի որ՝ իրեն մէկ հատիկ
 խօսքը՝ էս ի՞նչ գիտնամ ըսելը պիտի
 ըլլայ : Սէկ ուրիշ մը՝ (Վօլդէր), ա-
 մէն ճշմարտութիւն և ամէն դրու-
 թիւն իրեն խաղալիք է ըրեր . ամէն
 բան ծաղր կրնէ . ամէն բանի վրայ
 կը ծիծաղի , և կուզէ իր սուր ման-
 գաղովը ամէն բան կըտրել նետել :
 Սանգաղն ալ՝ ծաղրելն ու երգիծաւ
 բանութիւնն է : Վսկէց զատ , ամէն
 բան կաւրէ , իր ձեւէն կը հանէ ,
 ծուռ և սուտ վկայութիւններ կը
 բերէ . և ամէն բան գիտնալ կը ցը-
 ցրնէ : Վնդագար մէկ ծայրէն մէ-
 կալ ծայրը կանցնի . անաստուած ,
 աստուածեան , երկբայող , երբեմն
 ալ ջերմեռանդութիւնը մինչեւ սը-
 նոտիապաշտութեան կը հասցընէ .
 և ասոնք ամէնն ալ գրեթէ մի և նոյն
 օրվան մէջ իր վրան կը տեսնուիին :
 Իրեն խրոխտ հակառակորդը (Ռու-

սօ), որ աս ալ փիլիսոփայ ըլլալով՝
 փիլիսոփայներուն գլխուն փորձանք
 էր եղեր, և ինքն ալ անոնց երեսէն
 հանգիստ գտած չ'ունէր. այս ալ
 օգտակար ճշմարտութիւններուն
 հետ անճոռնի և հակասական խօս-
 քեր ալ լիաձեռն (ալիուճ տօլուսու)
 կը խառնէր. և ասոր համար՝ ըսա-
 ծը չի հասկըցւիր կոր ըսելը բաւական
 սեպւեցաւ: Ահա ուրիշը սրտի դըպ-
 չող և ոգեշարժ զրուցվածքով՝ բնու-
 թիւնը իրեն օգնութիւն կը կոչէ. և
 բնութեան մէջ՝ նիւթէն ու շար-
 ժումէն ուրիշ բան չի գիտեր: Այս
 բնութիւնս, որուն թարգման ե-
 ղաւ ինքնիրեն՝ Անսիքլոբէտի ըսված
 բառարանները շինողներուն պարա-
 գըլուխը (Տիտուս՝) մէկ առանձին
 գիրքով մը, ասոր գրչին տակը մէկ
 չի հասկըցվելու. հանելուք մը դար-
 ձած է. և մթութիւնները գիտես
 թէ իրարու վրայ գիղված են. և
 քանի՜ որ բացայայտել կուզէ՝ մը-
 թութիւնը եվելցընեւէն զատ ուրիշ
 բան չ'ըներ: Ահա ուրիշը խօսքը

կարճ կը կապէ, ու բացայայտ խօս-
քով իմաց կուտայ որ՝ սուտ կար-
ծիքներուն ամէնէն մեծը և ամէնէն
աւելի արմատացեալը՝ Աստուծոյ
գոյութեանը վրայօք ունեցած կար-
ծիքնիս է։ Այն ալ կելլէ կ'ըսէ որ՝
Աստուծոյ գոյութիւնը՝ տիեզերաց
հանդիսարանովս միայն կը հաստատ-
վի, բայց ասանկ ապացոյցով ալ բան
չի հաստատուիր. քանզի այս փիլիսո-
փային կարծեօքը աշխարհքս և բո-
լոր տիեզերք՝ լոկ երեւոյթ մըն են.
և այս երեւոյթս մարդոյս իր միտ-
քէն առաջ կուգայ։ (Սեւ է թէ՝
երեւակայութիւն է)։ Իսկոր բնու-
թեան մէջ իրմէ զատ բան չի տես-
ներ. ամէն բան իր մէջն է եղեր, և
իրմէ դուրս բան չի կայ եղեր։ Ա-
նանկներ կան որ՝ Աստուած ճանչնա-
լով որպէս թէ մէկ շնորհ մը՝ մէկ
աղէկութիւն մը բրած կըլլան, բայց
այսու պայմանաւ ընդունիլ կուզեն
որ՝ այս աշխարհքիս մէջ եղած բա-
ներուն չի խառնըվի, և իրեն անհո-
գաբար հանգիստ մնալը իրեն բա-

ւաղան սեպելով՝ ոչ ամէն բան ի
 րեն համար ետ ձգող մարդուն ա-
 ռաքինութեանը վարձք տայ, և ոչ
 բոլոր կեանքը զԱստուած անարգե-
 լով և մարդոց վնաս հասցընելով ան-
 ցընողները պատժէ: Այս ալ պայ-
 ման կը դնեն որ՝ կամ մեզնէ բնաւ
 զինքը պաշտել չուզէ, կամ ո՛վ ինչ-
 պէս զինքը պաշտէ նէ՝ ամէնն ալ
 անտարբեր ընդունի, թէ՛ և իրարու
 ալ հակառակ ըլլան, իրեն Աստուա-
 ծային փառացը և իրեն ստորագե-
 լիքներուն կամ յատկութիւններուն
 ալ: Ամէնն ալ իրենց խելքը իրենց
 կուռքի պէս են ըրեր, և ասանկ
 խելքէ ծնածները՝ անճոռնի հրէշք-
 ներ կ'ըլլան: Արջապէս՝ ամէնն
 ալ անդադար իրենց կարծիքնին փո-
 խելով մեզի բնաւ հաստատուն բան
 մը չ'են տար, և իրենք ալ ոտքեր-
 նին ուր դնելիքնին չ'են գիտեր:
 Առողջ գաղափարը ասանկ խելացի-
 ներուն մէջ կը փրնտովի մի, իմ եր-
 ջանկութեանս հարկաւոր եղած ճշ-
 մարտութիւնները գտնելու համար

ասոնց դպրատունները մի երթամ :

Թէ որ աշխարհիս և մարդոյս սկզբնաւորութեանը և բնութեանը և վախճանին վրայ անոնց բան մը հարցընելու ըլլամ նէ՝ մէկ մը թաղէսին պէս կ'ըսեն որ՝ ամէն բանին սերմը ջուրն է , և մենք ալ անկէջ ելած եմք : Սէկ մը կ'ըսեն թէ՝ ալ մէն բան կրակէն սկսաւ , և մեր բընտիւրած երկիրն ալ՝ ուրիշ ամէն մոլորակներուն պէս՝ արեւուն վրայէն գիսաւորի մը զարնըվելով փրթած ինկած մէկ կտորն է : Ուրիշ իմաստունի մը խելք անանկ վկայեր է որ՝ բոլոր աշխարհիս սկզբնաւորութիւնը մէկ աւազի հատէ մը եղած է . առաջ այն աւազէն մէկ հատ մը , ետքը ասոնց երկուքէն մէկ մէկ հատ ալ . և այլն . մինչեւ այնքան շատոցեր և իրարու վրայ դիզվեր են որ՝ այս կերպովս լեռներ գոյացեր են , ասով եղեր է բոլոր աշխարհք՝ իր մէջի ամէն բաներովը : Ասկէջ զատ՝ պինտ առաջ միայն մէկ կենդանի մը կար կ'ըսեն , որ ամէն կեն-

դանիններուն նախահայրն էր . և
 բնութիւնը ասիկայ երկընցընելով ,
 կարճեցընելով , ձեւէ ձեւ փոխե-
 լով , անդամքներնուն որ մէկը շատ
 ցընելով և ուրիշները գոցելով և
 սլակսեցընելով՝ այլ և այլ կենդանի-
 ներ եղեր են : Ստօքդ անանկ երե-
 ւակայէ՝ որ ձեռքիդ մատուլները ի-
 րար փակած են , և քեզի եղունգ
 կերպաւորող հիւթը շատկեկ գալով
 բոլոր ձեռքիդ վրայ տարածվեր և
 կարծրացեր՝ ձեռքիդ եղունգէ կե-
 ղեւ մը եղեր է . ասիկայ կ'ըլլայ ձի-
 ու ոտք : Այս մեր իմաստունները
 երբեմն մարդոյս համար մէկ վար-
 պետութեամբ շինուած մեքենայ
 մըն է կ'ըսեն , բայց հոգին նիւթա-
 կան և տարածուած բան մըն է ,
 որ հասարակ զգայարանէ կ'ըսեն : Սար-
 դըս տեսակ մը խոտ է կ'ըսեն՝ որ
 քիչ մը ելելիկէկ հոգի ունի . ինչպէս
 որ խոտերն ալ՝ մարդոյն սլակաս հո-
 գի ունեցող տեսակն են : Ուրիշները՝
 ձուկ է կ'ըսեն . բայց կարօտ չ'են
 Անաքսիմանտրոսի պէս ըսելու թէ

մարդոյս առաջին ստեղծումը ձու-
կերուն մէջ եղաւ : Աւրիշները կ'ը-
սեն թէ՛ մարդը կապիկներուն ()
բանկուդանկ ըսված տեսակէն է .
և կապիկներէն միայն ասով կը տար-
բերին , որ կապիկներուն առջի ոտ-
քերնին է որ միանգամայն ձեռք և
ոտք է , յատկապէս ձեռք չունին . և
կը կարծեն որ՝ մարդոյն ուրիշ անա-
սուններէն աւելի գերազանցութիւ-
նը միայն ձեռք ունենալէն է . և
ուրիշ անասուններուն ալ միայն
ձեռք ունենալ պէտք է որ մարդ
ըլլան : Վարդս բնապէս վայրենի էր
ըսող կայ . և թէ՛ միշտ անանկ վայ-
րենութեան վիճակին մէջ մնար նէ՛
աւելի աղէկ կ'ըլլար : Այն ինչ նա-
խանձելի վիճակ կ'ըլլար ասոնց խել-
քովը՝ վայրենի մարդուն վիճակը .
որովհետեւ շատ բանի կարօտ չէին
ըլլար . միայն իրենց կերակուրը՝ ի-
րենց էգը և իրենց հանգիստը գրա-
նելէն ետքը աւելի բան չէին ուղեր :
Արեւի թէ՛ ասոնք ալ միայն այս-
քան բանի համար ստեղծուած են :

Ասոնց խօսքին նայիս նէ՝ երկաթն
 ու ցորենը մարդոյս քաղաքական կրը
 թութեան պատճառ են եղեր ,
 բայց մարդս ոչնչացուցեր են :
 Ռուսօ՝ (որուն գրածներէն առինք
 այս վերջին զրուցածներս) , այս ալ
 կ'ըսէ որ՝ մտածելը մարդոյս բնու-
 թեանը դէմ բան է . և մտածող
 մարդը՝ իր բնականէն աւրելած կեն-
 դանի մըն է : Անհնար է կ'ըսէ՝ որ
 մարդ երեւակայէ , թէ առաջին վի-
 ճակին մէջ (այսինքն՝ վայրենութեան
 մէջ , որ ասոր խելքովը՝ մարդոյս
 առաջին վիճակն էր) , ինչո՞ւ համար
 մարդս իրեն նման մարդու մը կա-
 րօտ կ'ըլլար ընկերանալու , կապիկ-
 ները կամ գայլերը իրեն ընկեր չէր
 ուղեր : Ասոնցմէ ետքը մէկ նոր
 փիլիսոփայ մըն ալ ըսաւ թէ՝ մարդս
 սկիզբէն թէ՛ մարմնով և թէ՛ մտքով
 մերկ ստեղծվեցաւ , և խառնուփըն-
 թոր ու վայրենի աշխարհիս երեօր
 անանկ նետվեցաւ , ինչպէս ըլլայ նէ
 ըլլայ : Օ , ինքը ստեղծող անձանօթ
 կարողութեանը նետած որբը ըլլա-

լով՝ երկինքէն եկող չեղաւ իրեն
քովը՝ որ իրեն պէտք եղածները
ստրվեցրնէ, ասոնք իրեն զգայարանք
ներէն ստրվեցաւ, և ինչ ընել պէտք
էր նէ՝ ասոնք ալ իրեն կարօտու
թենէն զատ ուրիշ ստրվեցընող չի
կար կ'ըսէ :

Թէ որ մէք այս իմաստուններուն
բարոյականին նայելու ըլլամք նէ՝
շատին մէջ մէկ անհատնում կարծիք
ներու կռիւ մը կը տեսնեմք, իրենց
օրինաց գրքին ամէն մէկ յօդուածին
վրայ հա՛ ըսող ալ կայ՝ չէ՛ ըսող ալ :
Ամէն ճշմարտութիւն՝ խնդիրի են
փոխեր, վրան վէճ կ'ընեն : Ա՛յի աւ
ղէկ հասարակաց կը տեսնեմ անոնց
մէջ այս կարծիքս թէ՝ օրէնքներուն
և դահիճներուն պէս՝ բարոյականն
ալ կենցաղակրթութիւնէն առաջ
եկած բան է. (այսինքն՝ բօլիդիբաւ
յէն) : Վորձքերը ինքնին անտար-
բեր բաներ սեպելու է, և ասոնց
երբ առաքինական ըլլալէն դադարի-
լն ու մոլեկան ըլլալը որոշելը՝ օրէնք
դնող մարդուն պաշտօնն է : Ինքնին

նայելով՝ բարոյական կարգի մէջ ո՛չ առաքինութիւն կայ և ո՛չ մօլութիւն, ո՛չ աղէկ կայ և ո՛չ գէշ, ո՛չ արդարութիւն և իրաւունք՝ և ո՛չ անիրաւութիւն, ամէնն ալ մասնաւորաց հաճոյիցը համեմատ՝ մարդու շինած բաներ են, մեռնելու հոգի մը բան մըն ալ ընելու պարտականութիւն չունենար, ամէն արդարութեան և իրաւանց հեղինակ և պատճառ՝ մարդոյս բնական դիւրագգածութիւնը կամ մէկ բանէն դիւրաւ առնելիլը՝ և ամէն մէկուն իրեն առանձին օգուտներն են, և այլն։ Ինչպէս որ անհնար է մարդոյս գէշ բանը գէշ ըլլալուն համար սիրել, անանկ ալ աղէկ բանը լոկ աղէկութեանը համար սիրելը անհնար է։ Այնպէս որ առաքինութիւնն ու առաքինութիւնը անանկ բաներ են՝ որ ունեցողին օգուտ ըրածներնուն չափ արժողէք ունին։

Ո՛ր շիտակութիւն և զգաստութիւն սիրող մարդիկ, ասանկ խենթութեան և գէշութեան կանոններ

րու գիրք մը աչքէ անցուցած ա-
 տեննիդ գիտեմ որ կը փշաքաղիք .
 ինձի ալ անանկ եղաւ . բայց քիչ
 մըն ալ նեղանալնիդ զսպեցէք , ու
 մեր նոր վարպետներուն տուած դա-
 սերը լրման մտիկ ըրէք : Այս բարոյա-
 կանի կանոններուն վրան ուրիշ ի՞նչ
 կ'եւելցրնեն : Ա՛նք ի՞նչ կ'ուզեմք
 որ ուրիշները մեզի ընեն՝ մենք ալ ու-
 րիշներուն անանկ ընելու եմք : Ա՛յ-
 նական բարութեան ասկէց աւելի
 օգտակար կանոն մը գտեր են ասոնք ,
 որ այս է եղեր . “ Աւրիշին քու ձեռ-
 ” քէդ եկածին չափ քիչ գէշութիւն
 ” ընելով՝ օգուտը միայն քեզի ընել
 ” նայէ ” (Ա՛ուսօ) : Ահրքերը մարդոյս
 արգիլելը՝ մարդոյս իր մարդութիւ-
 նը կատարելու թող չի տալ է ե-
 ղեր , բուռն և տաստիկ երեւակա-
 յութիւն ունեցող մարդու մը՝ քու
 ցանկութիւններդ չափի դիր ըսե-
 լը , քու բնական կազմութիւնդ փո-
 խէ՛ ըսել է եղեր , արիւնին հրամա-
 յել է եղեր որ քիչ մը կամաց քալէ՛
 (Տիտուօ) : Մարդոյս կիրքին և ախոր-

Ժակինն պէտքիսութիւնը պիտի ըլլայ
 եղեր մեր առաքինութիւնն ու մո-
 լութիւնը իրարմէ որոշողը (Հելվե-
 տիոս) : Օգտացմունքը՝ կիրքերուն
 հոգին է . և զգացմունք ըսած բա-
 ներնիս՝ ազատ բան մը չէ՝ Ինչ ըզ-
 գացմունք որ՝ նեղութիւն քաշելու
 վախէն կամ հեշտութիւնը սիրելէն
 առաջ կուգայ մեր մէջը՝ օրինաւոր
 է . և մեր բնական ազդեցութեանը
 համեմատ է . և ցանկութեանց տը-
 ված ձանձրութենէն ազատելուն
 մէկ հատիկ հնարքը՝ անոնց ուզածը
 ընելն է եղեր . և մէկ մարդ մը
 երջանիկ ըլլալու համար պէտք է ե-
 ղեր որ իր խղճմտանքը խեղդէ .
 քանզի ասիկայ մէկ մեղք մը գոր-
 ծելէն առաջ բանի մը խեր չունի .
 մեղքը գործած ատենդ՝ և անկէց
 ետքն ալ՝ բնաւ բանի մը չի ծառա-
 յեր , պարասպ տեղը նեղութիւն
 կուտայ : Այնչ բաները ինչ ընելով՝
 և առաջկուց մտքին մէջ տպաւոր-
 ված նախապաշարմունքները ամուր
 բռնելով՝ աղէկ փիլիսոփայութիւնը

բոլորովին պարապ տեղը անպատիւ
կ'ըլլայ եղեր, և մէկ մարդ մը հո-
գին հագալէն առաջ մարմինը հո-
գալու է եղեր, որովհետեւ միայն
ժամանակաւոր երջանկութիւնն է
եղեր ճշմարիտ փիլիսոփայութեան
ընդունածը, և մէկէն աւելի ոչ
կեանք կ'ըլլայ եղեր և ոչ երջանկու-
թիւն: Եւ զգայական հեշտութիւն-
ները մարդոյս ամէն տեսակ առա-
քինութիւն կրնան ազդել եղեր,
և մարդոյս գործել և մտածել տը-
ւողներն ալ՝ այս տեսակ հեշտու-
թիւններն են եղեր, և բարոյական
աշխարհը շարժելու կարողութիւնը
միայն ասոնց քով կը գրանւի կոր:
Փիլիսոփայները չեն հասկընար ե-
ղեր թէ օրինաւոր կնոջմէն զատ
հարճ (օտալըխ) ալ սրահելը մեղք
սեպիւնը ի՞նչ պատճառ ունի: Տո-
ղերը հասարակութեան շատ օգուտ
ունին կ'ըսեն, և ասոնք աւելի կը
մտածեն ուրիշի աչք մտնելը, քան
թէ իրենց հոգեւոր հովիւներէն խը-
րատ առնող սրբկեշտ կանայք

(Հելլենտիոս) : Այլ թէ որ կնիկ մարդիկ հասարակաց ըլլային՝ և ծնած տղայքը աղգին ընդհանուրին սեպւելին նէ , խենէշութիւնը այն ատենը մնասակար ըլլալու բան մը չէր ունենար եղեր . և ամէնէն առաջ լաթ հագնիլ հնարողը՝ շատ հարկաւոր բան մը չէ՛ հնարեր . և որդիական սէրը վերնալու՝ շատ անդամ հրաման կրնայ տրվիլ . և մէկ մարդ մը՝ ինձի հայր եղեր է ըսելով ինչո՞ւ համար անոր երախտիքը ճանչնալու և անիկայ սիրելու և յարգելու ըլլալը՝ Հելլենտիոս չի հասկընար եղեր : Այլ երկրի մը մէջ խելացի մարդոց պէս մնասակար մարդ չի կրնար ըլլալ կ'ըսեն . որովհետեւ ասանկները՝ հասարակ մարդոց առջին կուռքի պէս յարգութիւն կը գըտնեն . և Աստուած մեծամեծ տէրութիւններուն կառավարութիւնը և աշխարհիս տեւողութիւնը անխոհեմներուն և խենթերուն ձեռքը տուած է կ'ըսեն . և խելացիութիւն ըսլած բանը շատ մեծ յարգութիւն

և պատիւ գտնելու բան մը չէ՛, և
 թէ որ ամէն քաղաքացիք խոհեմու
 թիւն ունենային նէ՛ խոհեմութիւ
 նը Աստուծոյ պարգեւներուն ամէ
 նէն աւելի փաստակարը կ'ըլլար։ Տը
 ղան ծնած ատենը ոչ մէկ երկրի մը
 հպատակ է՝ և ոչ մէկ կառավարու
 թեան կամ պետութեան մը։ (Նու
 թիւնը ամէն մէկ մարդուն իր ասլ
 րելու պէտք եղած բաները հոգա
 լու կարողութիւն տուած ըլլալով՝
 յայտնի է որ մարդիկ 'ի բնէ իրար
 մէ կախում մը չունին, ամէնն ալ
 ազատ ստեղծւեցան, մէկ մարդ մը
 մէկ ուրիշ մարդու մը իշխանու
 թեան տակ չի կրնար իյնալ, ամէն
 մարդ իր անձին բացարձակ տէրն է,
 և ասկէց կը հետեւի որ՝ ազատու
 թիւնը ամէն պայմաններուն անբա
 ժանելի ընկերն է։ (Աստի՛ մէկ օ
 րէնք մը դրված ատենը խորհուր
 դին մէջ միայն մէկ մարդ մը պակաս
 գտնելի նէ՛ այն մարդը ազատ կ'ըլ
 լայ այն օրէնքը բռնելու կամ չի
 բռնելու, որովհետեւ հոն գըտ

նրված ատենն ալ անոր հաւանութիւն տալու կամ չի տալու ազատ էր) : Սարգս իրեն զգայարանացը իշխանութեան տակը ըլլալով՝ երբեմն զգայարանացը դպած բանէն կը փախչի . երբեմն անոնց հաճոյ և հեշտալի եկածին ետեւէն կիյնայ . և ասով հարկ կ'ըլլայ իր կեանքը սիրել և պահելը :

Երբ ստուգութեան կանոններու գամք նէ՝ աչքի յայտնապէս կերելու կոր , կամ յայտնի և պայծառ կը հասկըցվի կոր ըսելները ընդունելի զրուցվածքներ չ'են ասոնց առջին : Ամէն ասպացոյցներէն աւելի փընտրովածը՝ բացայայտութիւնն է . և թէ որ մէկուն առաջկուց իմաց տրուած չ'ըլլար նէ՝ ասիկայ ամէնէն տկար ասպացոյցը կ'ըլլայ եղեր : Սուտ կրօնքի հետեւողները կը կարծեն թէ իրենց կրօնքին գիրքերուն մէջ գրվածները ճշմարիտ են : Տղայքը՝ դուրսը բէրի կայ ըսես նէ կը վախնան . անանկ է նէ՝ յայտնի բան չի կայ :

Ահա մեր իմաստուններուն փիլիսոփայութիւն ըսածը ասանկ բաներ են, իրենց անձին վրայ ցրցուցած յարգութիւննին, իրենց վրայ հաւնելով զարմանալնին՝ զիրենք ահա այս աստիճանիս հասցուցած է։

Անոր համար է որ՝ իրենց խօսքը իրենց կուսակիցներուն դարձնելով կ'ըսեն, «Այլոր աշխարհքս քեզի ղպրատուն, և մէջի մարդիկը քեզի աշակերտ սեպէ»։

Բայց ես նորէն կը հարցընեմ, իմ և ուրիշ մարդոց երջանկութեան վրայօք լոյս և տեղեկութիւն առնել պէտք ըլլայ նէ՝ ասոնց դըպրատունին պէս դպրատունէ՞ մի ուղելու եմ։ Այլ բարեկամներ, այս իրենք զիրենք իմաստուն ցըցընող մարդոց մեր ոտքին տակը փորած փոսերնին տեսնելով՝ որ բոլոր կարգ և առաքինութիւն և պարտակալութիւն ոտքի տակ կ'առնեն, սարտափ կուգայ ձեզի։ Ատեն մը անոնց խօսածը լսեցիք, հիմայ ասկէց աւելին կայ՝ որ իրենց խօսածին համե-

մատ ըրածնին ալ տեսաք : Սէր աւ
մէն մէկուն և բոլոր ազգաց ի՞նչ
խեր եղաւ ասկէց , մէկ մըն ալ այն
մտածէ՛ որ՝ ասոնք մեղի ի՞նչ էին խոս-
տացեր : Աղատութեան և հայրենա-
սիրութեան և հասարակաց օգուտ
ընելու և բարերարութեան և մար-
դասիրութեան խոշոր խոշոր բառե-
րով ականջնիս կը խլցընէին կոր : Խօս-
քերնուն նայէինք նէ՛ ոսկի դարը նո-
րէն պիտի երեւան ելէր : Բայց ա-
նոնք մեղի երկաթի դար բերին : Ի-
րենց երեւելի պարագլուխներուն
մէկը կ'ըսէ . « Անոնք փիլիսոփայ են ,
» ուստի բնաւ մարդու գէշութիւն ը-
» րած չ'ունին » : Բայց մեղք որ՝ հի-
մակլան մարդու արիւն խմողները
ամէնն ալ փիլիսոփայ են : Այս իմաս-
տունները իրենց անունը՝ պեթո-լի-ն-
ները հաշտեցնող դրին . բայց ի՞նչ հաշ-
տութիւն : Այլ Աստուած , այն ի՞նչ
խաղաղութիւն էր մեղի բերածնին :
Ամենաստոյգ բան մըն է որ՝ վերջին
ատեններս մեր վրայ տիրելու հա-
սան , բայց իրենց տիրապետու-

Թեան կերպը մեր աչքին առաջը ե-
 դաւ . ի՞նչ տեսանք : Յանցանքի և
 գէշերու Թագաւորութիւն : Ա՛հ .
 Թողունք անանկ մարդիկը՝ որ կիր-
 քերնին արձակ Թողելով բան մը
 կորսընցնելիք չունին , վատորկելիք
 նին շատ է . մէկ դի Թողունք փա-
 ռասէրները և հարուստ մարդիկը .
 մանաւանդ՝ ուրիշները կողոպտելով
 հարստացողները . հեշտասէր՝ և ի-
 րենց ցանկութեանը գերի եղող
 մարդիկը . խելք կը բանեցընեմք ը-
 սելով սուտ խօսող և ուրիշները խա-
 բողները , և անանկ տիղմի (չամու-
 ռի) պէս մըտքերը , որ անոնք լու-
 սաւորելու և շիտկելու կարողու-
 Թիւն ունեցող բան մըն ալ չի կայ :
 Թող տանք որ անոնք ասանկ փիլիսո-
 փայութիւնով մը իրենց մխիթարու-
 Թիւնը գտնեն . ասանկ գարշելի և
 սուտ փիլիսոփայութիւնով մը՝ որ
 վերջապէս իր երեսին վրայի քօղը
 նետեց , և մեր ատենը ինքը զինք
 իր բոլոր մերկութիւնովը ցրցուց :
 Ա՛նք՝ որ բարեկամ և քաղաքակից

եմք , երթամք երջանկութիւնն ու
ճշմարտութիւնը ուրիշ տեղ փընտը
ուեմք :

ԳԼՈՒԽ Գ.

Մեր երջանկութեանը վրայօք խելքէն և կրօն-
քէն առնելու ամենահարկաւոր և անսխալ գաղա-
փարներուն վրայ :

ՍԵՉԻ ամէնէն հարկաւոր բանը
այն է որ՝ Աստուծոյ վրայ և մեր
անձին վրայ՝ և մեր գոյութեանը
պատճառ և սկիզբն եղող էակին հետ
ինչ յարաբերութիւն կրնալ ունե-
նալնուս վրայ , և ուրիշ մարդոց հետ
ունենալու յարաբերութիւններ-
նուս վրայ ճիշդ և շիտակ գաղա-
փարներ ունենամք :

Թէ որ մենք ուրիշներէ կախում
չ'ունեցող էակներ ըլլայինք , և թէոր
գոյութիւննիս մեզնէ ըլլար , ուրիշէ
մը առած չ'ըլլայինք , և մեր գլխա-
ւոր դատաւորը և ինքնիշխան տէրը

մենք ըլլայինք, և մեր վիճակը մենք
որոշէինք, այն ատենը մէկէ մըն ալ
բան մը առած չ'ըլլալով և մեզնէ
դուրս օտար պատճառի մը բնաւ
սլարտք մը չունենալով և յուսալու
կամ վախնալու անոնցմէ բան մը
չ'ունենալով, մեր սլարտականու-
թեանց չափ և մեր կամացն ու յո-
ժարութեանը կանոն բռնելու հա-
մար մեր զօրութիւնը մեզի խորհրդ-
դակից ընելէն զատ բան մը չ'էինք
ունենար: Բայց ամէն բան մեզի
կիմացընէ որ՝ մեր գոյութեանը կող-
մանէ ինչ որ ունիմք նէ՝ պատճառ-
ները դրսէն բաներ են, մեզ գո-
յացընողը մենք չ'եմք, և այս աշ-
խարհքիս մէջ գոյութիւննիս ալ մեր
ուղածին չափ երկնցընելը մեր ձեռ-
քը չ'է: Սեր մարմնոյն կազմութե-
նէն զատ ուրիշի հարցընելու չ'ըլ-
լանք ալ նէ՝ այն ալ ամէն մասամբ
մեզի կը վկայէ որ մէկ իմացական և
իմաստուն պատճառ մը սկիտի ըլլայ
մեզ այս կազմութեամբ ստեղծողը:
Ամէն բան մեզի կը սորվեցընէ որ՝

բնութիւնն և նիւթ ըսված բանը
ինքնին անտարբեր բան մըն է . կըր-
նայ ալ շարժիլ, կրնայ ալ անշարժ
կենալ . շարժած ատենն ալ՝ շար-
ժող պատճառը ինչպէս ուղէ նէ կըր-
նայ անանկ շարժել, մէկ որոշեալ
և իրեն հարկաւոր շարժում մը չ'ու-
նի . ուրիշ մարմին մը պատահի նէ՝
կրնայ իրեն շարժումը փոխել, և
շարժելու ինչ տարաւորութիւն ա-
ռած էր նէ՝ անոր մէկ մասը կամ
ամէնը մէկէն կորսընցընել, և ան-
կէց աւելի կամ պակաս մէկ ուրիշ
շարժում մը առնել, որ շատ ան-
գամ առաջին անգամին ունեցած
շարժման հակառակը կ'ըլլայ . կարճ
խօսքով ըսեմ, միայն ուրիշէն կ'առ-
նէ շարժումը, և այս ալ ինչպէս
ընդունելուն մասնաւոր կանոններ
կան, որ անոնցմէ դուրս չի կրնար
ելլել, և ասոնք ամէնն ալ կ'իմացը-
ցընեն որ՝ նիւթոյն շարժումը իր-
մէն և իր էութենէն չէ՝, մէկ գե-
րագոյն շարժիչ մը ունի, և այս աչ-
խարհքիս և տիեզերաց կարգադ-

բութիւնը նիւթոյն գործը չէ՛ . որ
ասոր մէջ ամէն բան հարկաւորու-
թեանէն դուրս է . ըլլայ ալ նէ կ'ըլ-
լայ՝ չ'ըլլայ ալ նէ . և ամէն մասունք
ները իրարմէ կախում ունին , ու
միշտ փոփոխութեան տակ են : Ա-
մէն բան մեղի կ'իմացնէ որ՝ այս
տիեզերաց կարգադրութիւնը դիպ-
ուածոյ բան չէ՛ . և նոյն իսկ դիպ-
ուած ըսելը՝ աննշան բառ մըն է . և
թէ որ աղէկ մը մտածելու ըլլամք
նէ՝ առանց պատճառի գործ ըսելու
գլուխ կը զարնէ : Աշխարհքիս մէջի
բաներուն մէկն ալ ասանկ չէ՛ . գե-
րագոյն կարողութիւն և իմացակա-
նութիւն և խորհուրդ ունեցող
պատճառի վերաբերեալ բաներ են :
Այս աշխարհքիս մէջ գտնուած բա-
ներուն որի՛ն վրայ որ նայինք , թէ՛
սկիւտ սղտիկներուն և թէ՛ սկիւտ մե-
ծերուն , թէ՛ գետինը սողացող կամ
օդոյն մէջ թռչտող ճճիին , կամ
գետնի վրայ օրէ բուսող օրէ չորցող
խոտին , և աշխարհքիս վրայ տա-
րածուած անթիւ անհամար ստեղծ-

ուսածներուն , որ երկինքի աստեղք-
 ներուն պէս շատ ըլլալով՝ աչքդ որ
 դին դարձնես նէ գէմըդ կ'եւեն .
 և այս աստեղքներս ալ՝ որ ամէն
 մէկը մէկ մէկ արեւի պէս ընդար-
 ձակ և մեծ մարմիններ ըլլալով այն
 ընդարձակ տեղը կը թաւալին . և
 այս տեղիս վրայ մարդ խորհելու ըլ-
 լայ նէ՝ երեւակայութիւնը կը մոլո-
 ըի , խեւքը կը շփոթի , ասոնց որին
 վրան որ նայինք , և որն որ մըտա-
 ծեմք նէ՝ հետը գտնելիւս անհուն
 կարողութիւնը և գերագոյն իմաս-
 տութիւնը կը հռչակէ : Այլ և այլ
 էակներուն շղթայաբար (զէնճիրէ-
 մէ) իրար բռնելը , իրարու հետ ու-
 նեցած անչափ համեմատութիւն-
 նին , իրարու հետ ունեցած գեղե-
 ցիկ յարմարութիւննին , որով ամէ-
 նը մէկէն մէկ բոլոր մը կ'ըլլան , ա-
 սոնք ամէնն ալ ասոնց ստեղծողին
 մէկ հատիկ ըլլալուն ասպացոյցներն
 են : Այլ որովհետեւ մէկ գործ մը
 ինչ կ'ըլլայ նէ ըլլայ , իր պատճա-
 րէն աւելի կատարեալ տղէկութիւն

չի կրնար ունենալ, հարկ կ'ըլլայ մեղի ասկէց մակաբերել թէ՛ իր ստեղծած էականերուն մէջ ի՛նչ կատարելութիւններ կայ նէ՛ անոնց ամէնուն ալ մէկ հատիկ սկիզբը ըլլալուն համար՝ կատարեալ աստիճանով աւոնք ամէնն ալ իր վրան պիտի ունենայ :

Թէ որ ասոնք ստեղծողը այն է նէ՛ պահողն ալ այն է . և թէ որ իմացականութեամբ ստեղծեց նէ՛ իրեն իմաստութեանը համեմատ մէկ նպատակ մը բըռնած է , որ ասոնք դէպ ՚ի անոր ուղղէ . և այն նպատակը՝ անոնց ամէնուն բնութեանը համեմատ ըլլալու է : Այս նպատակիս պիտի շիտկըմին բնական բաները՝ որ իրենց գործելուն և կրելուն յատուկ կանոններ ունին՝ որ իրենք ալ չ'են ճանչնար , և անոնց հետեւիլը իրենց հարկ է : Աոյնպէս բարոյական էականերն ալ , ինչպէս են մարդիկ , որ ասոնք ալ հետեւելու օրէնքներ ունին , բայց չի հետեւիլն ալ իրենց ձեռքն է : Ասկայն ալ

սոնց թէ՛ օրինապահութիւնը և թէ՛
 օրինադանցութիւնը՝ Աստուծոյ իր
 նպատակին համար դրած սահմանէն
 դուրս չի կրնար ըլլալ, և ի՛նչ օրէնք
 որ կաւրեն նէ՝ իրենց կարգէն դուրս
 ինկած կ'ըլլան, և վերջապէս հարկ
 պիտի ըլլայ իրենց նորէն այն կար-
 գը մտնելու։ Անոնք դերագոյն օրի-
 նադրի մը պէս կը կառավարէ, տի-
 րոջ պէս հրաման կուտայ, դատա-
 ւորի պէս՝ աչքը վրանին է, հօր պէս
 կառաջնորդէ և կը խնամէ։ Այլ մե-
 զի նայելով՝ իրեն նախախնամու-
 թեանը ամենայայտնի նշաններուն
 և անհերքելի ապացոյցներուն մէ-
 կը այս է որ՝ մեզի քիչ մը վտանգ և
 վնաս բերելու պարագայի մը մէջ
 գտնուինք նէ՝ ո՞վ Աստուծոյ մեծ ը-
 սելով՝ շուտ մը աչքերնիս դէպ 'ի
 երկինքը կը դարձնեմք, ասիկայ բո-
 լոր աշխարհքիս բնակիչներուն միջ-
 րինակ՝ բնական ազդու մի պէս սովո-
 րութիւն մըն է, աշխարհքիս մէկ
 բեւեռէն մինչեւ մէկալ բեւեռը
 ո՞րքան բնակիչ կան նէ՝ ամէնն ալ

առ հասարակ իրենց ծանր պիտա-
նաւորութեանցը մէջ այս ձայնս կը
հանեն և այս գործքս կ'ընեն . ասի-
կայ անանկ մէկ աղօթք մըն է որ՝
Մատուած բոլոր մարդոց սրտին մէջ
տպաւորեր է , որ ամէն բանի մէջ
իր օգնութեանը ապաւինիլ սորվին :
Թէ որ Մատուած մեր աղօթքին լը-
սելիք չ'ունի , և իր արարածներուն
վրան ամենեւին խնամք չ'ունի , և
մեղի վերաբերեալ բաները բնաւ
իր հոգը չ'է նէ՝ ինչո՞ւ համար քանի՜
որ աշխարհքս ստեղծուած է , բնու-
թիւնը միշտ և ամէն ատեն մարդոյս
սորվեցուցեր է որ Մատուծոյ աղօթք
ընեն մարդիկ :

Ուղիղ և լուսաւոր խելքը Մատ-
ուածութեան վրայօք մեղի ի՛նչ կը
սորվեցընէ նէ՝ կարճ կերպով մը բա-
ցատրեցինք , և կրօնքը ասիկայ մեղի
աւելի աղէկ կը սորվեցընէ . այս ա-
մենահարկաւոր ճշմարտութիւններս
սլայծառացընելով , և այնքան վար-
ինջեցընելով որ՝ պարզ կերպով և
առ հասարակ ամէնուն ոորվեցու-

ցածր ամէնուն խելքին հասնելու
 աստիճանէն վեր չ'ըլլայ . և իր բոլոր
 հեղինակութիւնն ալ ասոր հաստա-
 տութիւն կուտայ . և սուտ փիլիսո-
 փայութիւնը կամ կռապաշտներուն
 սնոտիապաշտութիւնը ասոնց հետ
 ինչ բան որ խառներ էին նէ՝ անոնց
 ամէնէն ալ կը մաքրէ : Բոլոր արա-
 ղածները Աստուած ստեղծեց . եղի-
 ցի լոյս ըսաւ՝ և լոյսը ստեղծուե-
 ցաւ : Ամէն բան անով է , և միայն
 ինքն իրենմով է : Ինքն էր որ Սով-
 սէսին ըսաւ . “Ես եմ որ էն” : Այս
 զրուցվածքս վսեմ և ճշմարտապէս
 Աստուածային է . որով գերագոյն
 էակը իր էութեանը վրայ պինտ ճիշդ
 և շիտակ ծանօթութիւնը տուաւ .
 այս մեծ էակին բնութեանը վրայ
 հին փիլիսոփայներուն վէճ և խըն-
 դիրներ հանելէն շատ առաջ : Որով-
 հետեւ ամէն բան ինքն ստեղծեց ,
 ամէն բան ալ համրանքով ու չափով
 ու կշիռքով ըրաւ : Աստեղքներուն
 ընթացքին կանոն դրաւ , աշխարհ-
 քիս հիմը ձգեց , և խարխիսներուն

վրան հաստատեց , ծովը սահմաննե-
 րու մէջ գոցեց , և անոր պատուի-
 րեց , մինչեւ հոն եկնուր , և անկէց
 անդին մի անցնիր , և քու ալիքնե-
 րուդ ամբարտաւանութիւնը քու
 մէջըդ թող կոտորի : Սովորեսի և Յով-
 բայ գիրքերը , Սաղմոսները , Սա-
 դարէութիւնները , և սուրբ Վրոց
 բոլոր մատենագիրները Մատուծոյ
 սրբութեան և բարութեան և ի-
 մաստութեան և արդարութեան և
 կարողութեան և ողորմութեան մե-
 ծագործ և աղդու օրինակները ամէն
 տեղ մեզի կը նկարագրեն : Կատա-
 րելութիւնը անսահման է , յաւի-
 տենական , անչափ , անհուն : Մէն
 ժամանակ և ամէն տեղ իր մէջը կը
 պարունակէ , մենք ալ մեր կեանքը
 և շարժումը և գոյութիւննիս անոր
 մէջը ունիմք , ամենապատուական շը-
 նորհքներն ու ձիրքերը մեզի անկէց
 կուգան : Մէն բան անոր բոլորը
 կը շարժին և կը փոխալին , միայն ինքն
 է որ փոխալեւուն շուքը անգամ չունի :
 Իր նախախնամութիւնը ամէն ա-

տեն կը ներգործէ , և իր ձեռացը
 գործը եղողներուն ամէնուն ալ վը-
 րայ կը ծաւալի , Ամէնէն հին աւան-
 դութիւն է բոլոր աշխարհքիս մէջ
 տարածված , որ երկնային իմացա-
 կան գոյականեր , իրեն լուսովը լու-
 սաւորված և իրեն սիրոյն կրակովը
 վառված մաքուր ոգիք աստիճան
 աստիճան մինչեւ անոր աթոռը կը
 հասնին , անոր փառացը կը մօտե-
 նան , և անոր կամացը սպասաւորու-
 թիւն կընեն : Այս իմացական էակ-
 ներուն աշխարհքին մէջը այս ամէն
 հոգիներս նիւթէն ազատ ըլլալով ,
 սակայն ասանկ ալ էակներուն կար-
 գին մէկ շղթայն ալ իրենք ըլլալով՝
 նոր կարգ մըն ալ իրենց մէջը կը
 հաստատեն , ինչպէս որ այս աշխարհ-
 քիս մէջը նիւթական և զգայուն և
 հոգիաւոր էակները , և անմարմին
 էակները լոկ մարմնաւորներուն հետ՝
 և հոգին մարմնոյն հետ կապով միա-
 ցընող էակները , ինչպէս եմք մեք
 մարդիկըս , ասանկ կարգ կը հաստա-
 տեմք : Ասոնց ամէնուն վերակացուն

Աստուած է, և մեր վիճակին թելը
 և ծայրը անոր ձեռքն է, իր արա-
 րածներուն ամէն մէկուն բնութեա-
 նը համեմատ երջանկութիւննին կ'ու-
 զէ, մեզի տալիքը մեր արժանաւո-
 րութեանը վրայ կը չափէ, մեր ա-
 մէն գործքը իրեն արդարութեան
 կշիռքովը կը կշռէ. ըլլալու բաները
 իրեն արդարութեամբը կամ գթու-
 թեամբը կ'ուղղէ, իր կարողու-
 թեամբը և իմաստութեամբը կը
 տնօրինէ. մէկ ծայրէն մէկալը զօրու-
 թեամբը կը հասնի, և ամէն բան
 քաղցրութեամբ իրեն յառաջագիր
 նպատակին կը յարմարցնէ: Ամէն
 բանի վրայ կ'իշխէ. ամէն բանին
 ինչպէս որ սկիզբը՝ անանկ ալ վախ-
 ճանն է:

Աստուծոյ վրայօք ունեցած ծա-
 նօթութիւններնուս համառօտու-
 թիւնը ահա այս է. որ ինչպէս որ
 տգէտները՝ անանկ ալ իմաստուննե-
 րը խելքէն աւելի Աստուածային
 յայտնութիւնը ասանկ բանի մէջ ի-
 բենց վարժապետ ունին: Հիմա

նայիմք որ՝ մարդոց վրայ խեւքն ու
կրօնքը մեղի ինչ կը սորվեցընեն : Աւ
ասով կը հասկընամք թէ՛ որ բանը
գիտնալը մեղի ուրիշները գիտնալէն
աւելի հարկաւոր է : Աւ ասոնք են
մէկ մը Աստուած , մէկ մըն ալ մեր
անձին վրայ եղած գիտութիւնը :

Քիչ մը առաջ տեսանք որ՝ մենք
առաջին պատճառէ մը կախում ու
նեցող էակներ եմք : Ամէն բան մենք
անկէց առած եմք , ամէն բան անոր
պարտական եմք , իրեն նախախնա
մութեամբը մեզ կը կառաւարէ , և
մենք անոր իշխանութեանը տակն
եմք : Սեղի տուած խեւքը մեզ մինչ
չեւ այս գերագոյն էակիս բարձրա
ցընելով՝ մեր անոր հետ ունեցած
յարաբերութիւնը մեղի զգալի կ'ը
նէ , որ են՝ պատճառի և գործոյ
յարաբերութիւն , իշխանութեան և
հպատակութեան յարաբերութիւն ,
երախտիքի և շնորհակալութեան յա
րաբերութիւն :

Սեղ աւելի մօտէն քննած ատեն
նիս մեր մեջը մէկ օրէնք մը և խըղճ

մրտանք մը և բարոյականութիւն
մը կը գտնեմք : Անանկ օրէնք մը ,
որ մեզի նայելով՝ մեր իրաց բընու-
թեանը վրայ հիմնած համեմատու-
թիւններնէս և յարաբերութիւնէն
կը ծագի . և այս յարաբերութիւնս
չէ՛ թէ միայն Աստուծոյ հետ՝ այլ
և մեր անձին և նմանեացը հետ ու-
նիմք , և անոնց հետ ամէնուս բը-
նութիւնը իրարու հետ մէկ ըլլալուն
կողմէն կապիւած եմք : Անկերական
ըլլալու կարողութիւննիս ալ մեզի
այս կերպ յարաբերութեան մը
սլատճառ կ'ըլլայ . և այս սկիզբս
մարդոյս բնական է , և ամէնուս օ-
գուտը՝ հասարակաց կ'ընէ : Անկ
սլատճառ մըն ալ՝ իրարու ծառա-
յեւնիս և իրարմէ կախում ունե-
նալնիս է . որ մեզի մի և նոյն սլա-
րագայի մէջ մի և նոյն իրաւունքը
կուտան , և մի և նոյն տեսակ սլար-
տականութեանց տակը կը ձգեն
մեզ : Այս օրէնքս մեզի իրական մէկ
սլարտականութիւն մը կուտայ , ո-
րովհետեւ մեր էութեանը՝ և մեզի

Հետ յարաբերութիւն ունեցող է-
 ութիւններուն բնութենէն առնը-
 ված ըլլալով՝ առանց ճշմարտու-
 թեան հակառակ կենալու չեմք կըր-
 նար ասոր հակառակիլ. որ մեզի
 կուգայ Աստուածութեան անփո-
 փոխ և յաւիտենական գաղափա-
 րէն : Հակառակ կենալու կ'ըլլամք
 բնութեան հեղինակին ալ, և անոր
 մեզի շնորհած խելքին ալ, որ մարդ-
 կային բնութեան մասն է : Այս
 օրէնքըս խղճմբտանքի միջնորդու-
 թեամբ մեր սրտին պինդ խորունկ
 տեղը փորված և քանդակուած է :
 Անք չեմք կրնար մեր խելքը բանե-
 ցընել, մինչեւ որ այս օրէնքին հաւ-
 նածին հաւնիմք, և չի հաւնածին չի
 հաւնիմք : Անք կողմէն մէկ ներքին
 հաւանութիւն մը, մէկ գաղտնի
 հաճութիւն մը, և արդարապէս
 մենք մեզ յարգել մը, այս արդա-
 րութեան և բնութեան և խելքի
 կանոններուն համեմատելնուս ա-
 ռաջին պտուղներն են : Այց այս
 օրէնքըս աւրելու ըլլամք նէ՝ մեր

ներսէն մէկ զգացմունք մը ոտքը կը
 հանէ, որ մեր կամքին հակառակ
 մեզի դէմ կելէ, և դառն կշտամ-
 բուծիւններ կ'ընէ մեզի, և ասիկայ
 մէկ անհանգստութիւն մը և չարչա-
 րանք մըն է՝ որ հոգինիս կ'իմանայ.
 որովհետեւ կարգէ դուրս ելած կը
 գտնուի, և կիրքերուն ձայնէն զօ-
 րաւոր մէկ ձայն մը մեզ կը հրաւիրէ
 որ նորէն նոյն կարգին մէջ մտնեմք:
 Իայց կրնայ մարդ այս ձայնս կըտ-
 րել տալ, սակայն այս ալ կ'ըլլայ ի-
 մաստակութիւններով և խաբէական
 ձեւերով բռնի ինքը զինքը խաբե-
 լով, և իրեն բնութիւնը ետեւէ ե-
 տեւ վար ինջեցընելով և ազտեղի
 ցանկութեանց տիղմերուն մէջը գը-
 լորելով, կամ ուրիշ յանցանքներու
 մէջ թապըլտըկելով, մէկէն ելելով
 և մէկալը մտնելով, կամ գոնէ՝ Ովրա-
 տիոսին ըսածին պէս՝ չորս գին երեք
 կարգ զրահով գոցելով խղճմտանքը:
 Սարգուս վրայ ինչ որ ըսինք նէ՝
 բարոյականին հիմը ասոնք են, աղէ-
 կը կը տեսնէ և կրնայ ընել, ազատ

է . և իրեն աղատութիւնը գիտնալ
լուն համար է որ՝ իր ըրածին կը
հաւնի կամ չի հաւնիր . և իր նման
ներէն՝ գովեստ կամ քամահրանք
լսելու , և սրտիժ կամ վարձք առ-
նելու արժանի կը սեպվի : Յատկա-
պէս խենթ ըսլած մարդը՝ մեղքնա-
լու արժանի է : Արան բան չի ձգ-
վիր . քանզի աղատութիւն չունենալ
ը ամէնուն յայտնի է :

Թէ որ մեր գոյութեան արարիչ
չը մեր մէջը մէկ օրէնք մը տպաւոր-
ցուցած է նէ՝ մեր առաջկուց ը-
տածներնուս պէս՝ իրեն իմաստու-
թեանը և կարողութեանը համե-
մատ վճիռ մը տուած պիտի ըլլայ
ասոր վրայօք . ըսել է որ՝ իրեն Աս-
տուածային օրէնսդրութեանը հա-
մեմատ՝ այս օրէնքը աւրողներուն
սրտիժ մը յատկացուցած ըլլալու
է , և օրէնքը հաւատարմութեամբ
պահպանողը վարձատրելու է : Այս
վճիռըս այնքան հարկաւոր է որ՝ ա-
սիկայ չ'ըլլայ նէ , մէկ գիէն մեր մէ-
ջը երջանկութեան փափաք մը տըն-

կած ըլլալով, որուն ոչ դէմ կրնամք
կենալ և ոչ ալ աւրել. և մէկ գիէն
մենք մեզ ուրանալու պատուիրանք
մըն ալ տալով, որ շատ հարկաւոր
դիպուածներու մէջ կը պարտաւո-
րիմք մենք մեր օգուտը անտես ը-
նելու, և այս օրէնքս մեզ կը պար-
տաւորէ մեր պարտականութեանց
էութիւնը՝ և մեր կիրքերուն բռնու-
թիւնը, և ուրիշ մարդոց մեզ բռնա-
դատելը ճանչնալու. թէ որ կ'ըսեմ
աղէկութեան վարձք և գէշութեան
պատիժ չ'ըլլար նէ՝ այս ամէնքս հա-
կատական կուգային։ Հարկ կ'ըլլայ
մեզի՝ պարտականութեան օրինացը
համեմատ բաներ ընել։ Բայց այս
վճիռըս՝ այս աշխարհքիս մէջ ոչ
անվրէպ է՝ և ոչ կատարեալ։ Բնդ-
հանրապէս խօսելով ճշմարիտ է որ՝
առաքինութիւնը իր մէջը իրեն մէկ
վարձք մը կը գտնէ. և մոլութիւնը
իւր պատիժը իւր հետը կը կրէ. մէկը
յարգութիւն կը գտնէ, որ մէկաւ-
ներուն սովորաբար ատանկ յարգու-
թիւն չի տրվիր։ Վէշութեանը հե-

տեւանքները ձախորդութիւններ
են, ամէն մարդ ասոնք կ'ատէ և կը
նախատէ, բայց առաքինութիւնը
յարգելի է և ամէն մարդ զինքը կը
պատուէ, անոր կը վստահի և անի-
կայ կը սիրէ: Բայց այս ընդհանուր
կանոնս շատ մեծ բացառութիւններ
ունի: Հատ պարագայներու մէջ՝
առաքինութիւնը ոտքի տակ գացած
է, ասոր խաթերը համար մեր զուար-
ճութիւններուն և հեշտութիւննե-
րուն ամէնէն ալ կ'անցնիմք, և անոր
դրած օրէնքները պահպանելու հա-
մար մինչեւ մեր կեանքը անգամ կը
զոհեմք: Ասոր վկայ կրնամ բերել
շատ մը իրաւունք սիրող մարդիկ,
որ ասանկ ըլլալին ամէն մարդ կըր-
նայ վկայել, և մենք տեսած եմք որ՝
ճշմարտութեան սրբազան օրէնքնե-
րուն և կանոններուն և մարդասի-
րութեան և խղճմտանքի ուզածը
տեղը տանելու համար իրենց անմեղ
գլուխը կտրել տալու անգամ յանձ-
նառու եղած են: Ասոր հակառակ,
մոլութիւնը և գէշութիւնը շատ

անգամ միայն առաքինութեան վայ-
րած և անոր արժանի եղած վարձքը
բռնի իրեն յափշտակած է : Արբեմն
հասարակութեան ձայնը ասոր կող-
մէն է , և փառաւոր և յաղթող կե-
րելի : Մէջ թէ՛ այս յաղթութիւ-
նըս շուտ կ'անցնի , և քիչ գիմանա-
լովն ալ՝ Աստուածային նախախնա-
մութեանը և վրէժխնդրութեանը
մէկ յայտնութիւնն է : “Տեսի զամ-
” բարիշտն վերացեալ և բարձրա-
” ցեալ որպէս զմայրսն ի բանանու :
” Անցի և ահա՛ ոչ էր ” : Սակայն յաջո-
ղութիւնը որքան ատեն որ կը կենայ՝
մարդուն աչքը կ'առնէ (խամաշորը
միշտ կ'ընէ) , և երբեմն անանկ կե-
րելի որ՝ մինչեւ ՚ի մահ պիտի տե-
ւէ . ինչպէս որ Քրօմվելինը եղաւ .
բայց առաքինութեանը շատ ան-
գամ հալածող եղաւ , տանջանք և
տառապանք քաշեց . և առաքինի
մարդուն նոյն իսկ առաքինութիւնը
մեռնելուն պատճառ ալ եղած ու-
նի : Այս բոլոր ըսածներուս վրայ՝
ասկէց զատ մէկ ուրիշ կեանք մըն

ալ կենալը հասկըցընելու համար ա
սիկայ բաւական է : () րինաց վրայ
եղած վճռոյն կատարեալ գործադ-
րութիւնը հոն պիտի ըլլայ . օրինա-
դրին ամէն դիտաւորութիւնը այն
տեղը պիտի կատարվի . կարգը հոն
պիտի շիտկըվի . առաքինութեան և
երջանկութեան կատարեալ համա-
ձայնութիւնը այն տեղ պիտի թա-
գաւորէ . և արդարութիւնը իրեն
ամէն իրաւունքները այն տեղ պի-
տի ձեռք ձգէ :

Ասոր համար մարդոյս հոգւոյն
անմահութիւնը բնութեան օրէնքի
պէս՝ և առ հասարակ ամէն մար-
դու հաւատալիքի պէս բռնըված է :
Ասոր համար է ամենայն ազգաց մե-
ռելները պատուելը և գերեզմաննե-
րը յարգի բռնելը , որ մեր դարուս
խիստ գէշ ժամանակներուն մէկուն
մէջը այս ալ ոտքի տակ առնըվեցաւ
մեր մէջ :

Մարդս իրեն համար սահմանված
կեանքէն ելել ապրելու՝ և բոլորու-
մին չի մեռնելու յուսով ասանկ կը

ցաթկէ ասպագային մէջ . և մեր բա-
 նաստեղծներուն մէկը շատ աղէկ
 ըսած է որ՝ « Ոչնչանալու փափաքը
 « գէշ մարդուն ուղածն է » : Ասիկայ՝
 միայն անոնց ուղածն է . անոնցմէ
 զատ ուղող չի կայ : Գէշ մարդիկ
 կուզեն որ՝ ոչինչ ըլլալը իրենց բաժ-
 նին իյնայ . և ասոր խելքերնին հաս-
 ցընելու և իրենց համոզելու հա-
 մար ամենայն զօրութեամբ կ'աշխա-
 տին , քանզի չ'ուզելով ալ՝ Աստու-
 ծոյ անկաշառ արդարութենէն կը
 վախնան : Գերեզմանին բոլորը կը
 ցաթկեն , կը խաղան , կը խնդան .
 կը խենդուկնան , և իրենց վախը
 գոցելու համար գինովութեան կը
 զարնեն , և վերջապէս իրենք զիրենք
 աջվրնին գոցելով վար կը նետեն կամ
 խենթի պէս՝ կամ վախկոտի պէս . և
 այն յաւիտենական գիշերը անոնք ա-
 մէնը մէկէն կը կըրէ : Բայց անմեղ-
 ները և առաքինիները՝ Վոմբիէները
 քաղաքին 18 կոյսերուն պէս միշտ
 խելմին գլուխը , և տանջանքի և
 իրենց հալածողներուն թուրին տա-

կը անդամ միշտ հանդարտ՝ որ մեռ-
 նելու երթալու համար դրված կառ-
 քերնուն մէջը դէմ առ դէմ բարե-
 պաշտական տաղեր և երգեր կը կան-
 չէին, ասոնք ալ կը մխիթարւիին. և
 ապագայ կեանքը աւելի երջանիկ
 ըլլալը գիտնալով՝ որպէս թէ կան-
 խիկ անոր ճաշակը կ'առնեն և
 քաղցրութիւնը կը վայելեն: Թէ որ
 ասոնք երկաթով կապված ատեննին,
 կամ թուրը շրջինքներնուն վրան
 վերցրված և զարնելու ատենը մէ-
 կը յանկարծ գայ, աղատութեան ա-
 ւետիս տայ նէ՝ անոր վրայ ապրե-
 լու աւելի համբերութիւն պէտք է
 անոնց, որ մեռնելու համար այն-
 քան համբերութիւն պէտք չ'եր:

Ամէնը մէկ խօսքով ըսեմք, սա
 ամէն բանով եվելնալու վրայ եղող
 երջանկութեան փափաքը, որ այս
 աշխարհքիս մէջը ոչ մեր ներսը և
 ոչ դուրսը բան մը չի կայ որ անիկայ
 կշտացընելու կարող ըլլայ, մեր սրը-
 տին պինդ խորունկը ինջեցընեմք:
 Նոյն գոյակը՝ որ յաւիտենականու-

Թեան և անհնութեան ընդարձակ
և լսեմ գաղափարները իր մէջը կը
սպարունակէ և կը սղմեցնէ . ասոնց
հետինքն ալ կը միանայ իր խորհրդո-
վը և իր ցանկութեամբը : Եւ ար-
դարեւ՝ լուսաւորեալ մոքի և դիւ-
րազգաց սրտի մը համար՝ Աստուած
մեր ամէն պիտոյքներէն վեր է :

Սա մարմնոյն կողմէն նիւթական
և մահկանացու՝ և հոգւոյն կողմէն
աննիւթ և անմահ մարդս ի՞նչ մեծ
է : Սա մարդս կ'ըսեմ, որ իրեն բա-
ղադրութեանը մէկ մասովը բոլոր
զգալի էակներուն հետ , և մէկալը-
վը Աստուծոյ հետ կապւած է . բը-
նութեան թաղաւոր և քահանայ
ըլլալու համար աշխարհքիս վրայ
դրւած է որ՝ բնութեան կողմէն բը-
նութեան արարիչը պատուէ և մե-
ծարէ : Սարդս իրքան մեծ է , որով-
հետեւ իր օրէնքը՝ և առաջին օրէն-
քը՝ գերագոյն բանն է , և երկու
պատուական յատկութիւն ունի , որ
են արդարութիւնն ու ճշմարտու-
թիւնը ճանչնալը . և իրեն ներսէն

իրեն ազատութիւնը անանկ կիմա-
նայ որ՝ մինչեւ որ ինքը զինք չի կու-
րացընէ նէ չի կրնար ասոր դէմ դը-
նել, և խելքը բանեցնելով՝ կ'ըլլայ
մէկ բարոյական էակ մը, որ վարձքի
և պատժոյ կրնայ արժանի ըլլալ, կըր-
նայ զգալ, ինքնիրեն ընթացքը չիտ-
կել և կատարելութեան հասնիլ։
Տակաւին պէտք եղածին չափ չի խօ-
սեցայ, մարդս այնքան մեծ է որ՝
միշտ իրեն կրիցը մէջ տարտամ տա-
րակուսած մնալով՝ և սատոիկ զար-
նրվածքներէն ալ ետ հրվելով՝ կրնայ
ատոնք ամէնն ալ յաղթել և ասոնցմէ
վեր ելլել։ Չորս դիէն զինքը անանկ
բաներ պաշարած են, որ կամ դէս
'ի իրենց կը քաշեն, կամ նեղութիւն
և ձանձրութիւն կուտան, կրնայ մէ-
կուն մնաստակար խայծերուն դէմ
դնել, և մէկալներուն արիական սրը
տոտութիւնով ու դիւցաղնական
քաջութիւնով դիմանալ։ Թէ՛ իրեն
վրայ՝ և թէ՛ զինքը չորս դիէն պաշա-
րող բաներուն վրայ իրեն ծանր փոր-
ձութիւններու՝ և զինքը իրեն սիրած

բանէն զատելու բաւականութիւն
ունեցող նիւթեր կը գտնէ . բայց
վերին օգնութենէն ուժ առնելով,
թէ որ ուզէ նէ՝ շատ ալ ուժովնա-
լով՝ իր փորձութիւններուն մէջ իր
հոգւոյն բոլոր բովանդակ ժրութիւ-
նը կրնայ գործածել, և ասոնցմով
բարձր և մեծամեծ տռաքինութիւն-
ներ գործելու ձեռք զարնել, և ի-
րեն ունակութիւն ընել:

Այն ալ ըսել պէտք կ'ըլլայ մի որ՝
Ատուած իրեն ամէն հոգը և նա-
խախնամութիւնը մասնաւոր կեր-
պով մը անոր վերայ կը ծաւալէ:
Թէ որ միտքըդ անանկ գընես թէ՝
երկնային մարմնոց մէջ իմացական
և մըտաւոր արարածներ չի կան,
Ատուծոյ առաջ ի՞նչ եղած կ'ըլլան
բոլոր այն աստեղքները: Ի՞նչ կըր-
նար ըլլար . բայց եթէ՝ այսքան գըն-
տածել մարմիններուն համաձայնու-
թիւնը մէկ սրտի զգացմունքի մը
համար . մանաւանդ՝ գերադոյն էա-
կը սիրելու զգացմունք մը մեր սրը-
տին մէջը ծագելու համար, մեղի

նման մարդոց աղէկութիւնը ուզելու՝ և խեղճերուն վրայ ցաւելու համար : Սեր գերագոյն իմացակա նութեանը նայելով՝ մեղքըցող և աղէկութիւն ուզող սրտէ մը բղխած արցունքը և հառաչանքը՝ բոլոր այս տիեզերքս բաղկացընող նիւթերուն ամէնէն սպտուական բան մը չէ՞ր մի ըլլար : Բոենք թէ աշխարհքիս մէջ մէկ մարդ մը , մէկ հատիկ մարդ մը կայ՝ որ կրնայ ձեռքը դէպ ՚ի Աստուած երկնցընել , և միտքն ու սիրտը վերցընել ու անոր շիտկել . յիշաւի ասոր վրայ Աստուած աւելի խնամք կ'ընէր , քան թէ բոլոր արարածոց վրայ մէկէն :

Բայց մարդս՝ որ իր կարողութիւնները պէտքին պէս գործածելովը այնքան մեծ է , ասոնք գէշի գործածած ատենը ո՞րքան սղտիկ և աշնարգ բան մը կ'ըլլայ : Վէշն այն է որ՝ ասանկ գէշի գործածելը աւելի սովորական եղած է անոր : Ռուսօ ըսեր է թէ՝ մարդս աղէկ է . (երբ մինակ մնայ) , բայց մարդիկ գէշ են

(շատը մէկ տեղ դան նէ) : Բայց
թէ որ մարդս բնապէս աղէկ է նէ՝
մարդիկ ինչո՞ւ համար շատ անգամ
գէշ պիտի ըլլան :

Այս տեղս Աստուածային յայտ
նութիւնը իր լոյսը կ'առնէ, և կու
գայ մեզ կը լուսաւորէ : Ինչ բան որ
մեզնէ ծածկել ուզեր է նէ՝ մենք
ալ անոնք չ'եմք խառներ, գաղտնի
խորհուրդներուն կարգը կը թռ
ղումք : Այս յայտնութիւնս մեզի
կը սորվեցընէ գիտնալը մեզի հարկա
ւոր եղած բաները, և ինչ որ յայտ
նեալ կրօնից տնտեսութեանը յար
մար և համեմատ կուգան : Այս,
չիտակ է որ մարդս արարչին ձեռո
քը ստեղծուած աստե՛նը աղէկ էր .
սակայն մեզքը աշխարհք մտած ա
տե՛նը՝ Աստուծոյ և մարդու մէջ,
մարդոյս և իրեն իշխանութեան տա
կը ինկած արարածներուն մէջ, իր
մտքին և իր կամքին մէջ, իր խելքին՝
և անոր հրամանին տակը մոնող
զգայարանքներուն մէջ եղած համա
ձայնութիւնը սուրեց : Այն մեղաւ

սրարտ հայրէ մը ծնած եմք, և անոր
 մեղքը մեզի սեպւած է, չէ՛ թէ այն
 մեղքը մենք գործածի սէս. քանզի
 մենք ծնած ըլլալէն առաջ ուրիշի
 մեղաց գործակից չ'եմք կրնար ըլլալ.
 որովհետեւ մեր մեղքը կամքէն ա-
 ռաջ կուգայ և ազատ գործ մըն է,
 ազատութիւննիս գէշի բանեցընել
 է: Վասնաւորաց խիստ կարծիքները
 հաւատքի վրայ չի ձգեմք, որուն
 մէկ հատիկ թարգմանը՝ Ակեղեցին
 է, և հաւատալու կանոնը և շիտա-
 կրն ու սուտը իրարմէ որոշելու մի-
 ջոցը բոլորովին մեր ձեռքէն չինե-
 տելու համար՝ Ակեղեցին և հա-
 ւատքը յաւիտենական ճշմարտու-
 թեանց հակառակ բան սորվեցու-
 ցածի սէս չի ցըցընեմք: Խեղքն ու
 հաւատքը ի՞նչո՞ւ հարկաւոր են և
 իրար կը բռնեն, և ասոնց երկուքին
 ալ իրաւունքը սրահելով կրնամք այս
 իրարու պիտանութիւնս ցըցընել:
 Աստուած՝ գերագոյն արդարութիւն
 է, իրեն խորհուրդները մեր խոր-
 հուրդներէն շատ վեր ալ են նէ՛

անոր արդարութիւնը մեր արդարութեան կանոնը ըլլալու է : Անանկ է նէ՝ այն բանն որ՝ բնասպէս չի կըրնար մեզի սեպւիլ , Աստուած ալ անիկայ մեզի չի սեպեր : Բայց այս սկզբնական մեղքէն անանկ արատ (լէքէ) մը մնացած է մեզի որ՝ մեր նախահայրը հնազանդ եղած ատենը ինչ իրաւունքներ պիտի վաստորկէ ինք նէ՝ անոնցմէ միշտ զուրկ մնացինք : Ասանկ ամէն օր առանց Աստուածային արդարութիւնը մեղադրելու կը տեսնեմք որ՝ մէկ տղոց տէր մարդ մը իրեն գէշութիւնովը իր հօրմէն մնացած ժառանգութիւնը կ'ուտէ , կը մըսիսէ . ուրախ կեանք կ'անցընէ , անոր տեղը անոր տղայքը աղքատութեան և չքաւորութեան ծանր և անտանելի բեռը կը վերցընեն , թէ՛ և անմեղ են , ասանկ պատիժ կրելու արժանի ըլլալու բան մը ըրած չ'ունին : Ասանկ ամէն օր մեր աչքին առաջն է որ՝ տղայք ամենեւին յանցանք չ'ունենալով ալ , Աստուածային իմաստու-

Թեան կարգը կը մտնէ կոր որ իրենց
 հօրը և նախնեացը գէշութեան ե-
 րեսէ վաստրկած հիւանդութիւննին
 իրենց ալ անցնի : Ուրիշներուն ըրա-
 ծըն ու կրածը տեսնելով խելիւնին
 գլուխնին ժողվելը և հաւատարիմ
 ըլլալը իրենց գործն է : Աստուած
 մարդս ստեղծած ատենը՝ անոր տա-
 լու շնորհքներուն տէրն էր , անոնք
 տալու ատենը ուղած պայմանը կըր-
 նար դնել : Առաջին մարդոյն խնալը
 մեզ ուրիշ կարգի մէջ մտցուց , որ
 մարդոյս վրայ խելքէ դուրս հակա-
 ռակ բաներ իրար խառնելոված կը
 տեսնուին , մեծութիւնն ու պզտի-
 կութիւնը , լոյսն ու խաւարը , ուժն
 ու տկարութիւնը , և ասիկայ ինքնին
 մէկ անխմանալի խորհուրդ մըն է :
 Տգիտութիւնը , կիրքերը և նախա-
 պաշարմունքը՝ իրեն ու հարկաւոր
 ճշմարտութեանց մէջ տեղը թանձր
 վարագոյր մը կը քաշեն , խելքին
 ինկած իշխանութեանը մէկ մասը՝
 երեւակայութիւնն ու զգայութիւն-
 ները յափըշտակած են , և այն բա-

ները որ մեր վայելիցը և զուարճու-
թեանը համար ստեղծուած էին ,
մեզի շարունակ փորձութեանց աղ-
բիւր մը եղեր են . և մեզի դէմ
գլուխ վերցուցեր զէնք առեր են :
Ահա սկզբնական մեղաց ամէնէն ա-
ւելի յայտնի յիշատակարանը , և
որպէս թէ դրոշմը և կնիքը այս է :

Բայց այս նոր կարգիս մէջ՝ մեր
օգտին մէկ ուրիշ դրութիւն մը կե-
րելի աւելի փառաւոր , աւելի մեծ .
որուն մէջ կը գտնէ Աստուած իրեն
պատշաճ եղած բոլոր փառքը , և
մարդս կը շահի իր կորսնցուցածէն
աւելի : Եւ այս այն է՝ որով Ադա-
մայ մեղք ինկած ատենէն հետէ մէկ
նորոգիչ և փրկիչ մը խոստացուած է :
Այս խոստմունքս՝ քանի՜ որ ատեն
անցնի նէ՝ աւելի բացայայտ կ'ըլլայ .
և ժամանակը երբ որ կուգայ նէ՝
բանը մարդկութեան հետ անձա-
ռելի միաւորութեամբ միանալով
աշխարհ կուգայ : Ասանկով Աստ-
ուած՝ իրենմէ 'ի յաւիտենից ծնած
բանին միջնորդութեամբը մէկ ի-

րեն վայելելու՝ և անհուն գին ընելու հատուցում մը կը գտնէ։ Ասկէց ետքը միայն մարդս չէ՛ որ զԱստուած կը պաշտէ և կը փառաւորէ . այլ նոյն իսկ իրեն բնութեանակից և համագոյակից որդին ալ։ Մարդս Յիսուսի Քրիստոսի անձինը հետ միանալով՝ անոր շնորհօքը մաքրեցաւ , բարձրացաւ , ազնուացաւ , և անոր արժանաւորութիւնները իր վրան առաւ ։

Վսեմական տնտեսութիւն , որ փիլիսոփայ մը (Սալպրանշ) այնքան բարձր հանելով իրեն խորհրդածութիւնները , որքան որ կրնայ բարձրը ելլել փիլիսոփայութիւնը կրօնքէն օգնութիւն առնելով , հաւատալ կ'ուզէր որ՝ « Առաջին մարդը » մեղք ինկած չ'ըլլար ալ նէ՝ տակաւին Աստուածային անձանց մէկը կուգար տիեզերաց հետը կը միանար՝ որ անիկայ սրբէ , և պրղծութեան վիճակէն հանէ , և անոր մէկ արժանաւորութիւն մը տայ . որ Աստուած՝ որ միայն իր փառացը

„Համար կը գործէ , անկէց իրեն գոր-
 „ծոյն համեմատ պատիւ առնէ ” :

Աստուծոյ և մարդոյս համար
 բնութեան և խելքի և կրօնքի հա-
 մեմատ գաղափարներ առնելնուս
 ետքը՝ այս աշխարհքիս մէջը մեր
 ճշմարիտ երջանկութիւնը գրվելու
 հիմը կատարեալ դնելու համար մե-
 զի հարկաւոր է աղէկ ու գէշ ըս-
 վածներուն ալ յարգը ճիշդ ճանչ-
 նալ , քանզի մեր երջանկութեանը
 և թշուառութեանը տարերքը և
 գործիքը ասոնք են : Այլ ասով՝ մեր
 խելքին մեզ մոլորեցընելու սխալ
 կարծիքներէն կրնամք ազատ մնալ :

ԳԼՈՒԽ Ե.

Աղէկն ու գէշը աղէկ հասկընալու և կռելու
 վրայ , և մեզ երջանկութեան մօտեցընելու կա-
 նոններ :

ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ ասոր վրայ կը
 կայանայ , որ իրքան աղէկութիւն
 կուզեմք նէ՝ անոնց ամէնը մէկէն չէ

ալ նէ՝ շատր ունենամք , և որքան գէշ
 շութիւններ կան նէ՝ անոնց ամէնէն
 ալ չէ՝ նէ՝ շատէն ու մեծերէն ազատ
 մնամք : Աստի մեր վիճակը ձեռ-
 քէ եկածի չափ աղէկ ընելու երկու
 ճամբայ կայ . մէկն է՝ աղէկութիւն
 նիս շատցնել , և մէկ ալ՝ գէշու-
 թիւնները քիչցնել : Եւ ասոնց հաս-
 նելու համար ասոնք ճանչնալու ե-
 տեւէ որքան խնամք նէ քիչ է , որ
 ասոնք ճանչնալէն ետքը իրարու
 հետ բաղդատեմք , մեզ երջանկու-
 թեան աւելի մօտ տանող աղէկու-
 թիւններուն ընտրութիւնը ընելու
 կարող ըլլալ . և մեզ անկէց աւելի
 հեռացընող գէշութիւններէն զգու-
 շանալու ճամբան գտնել :

1. Երկու տեսակ աղէկութիւն
 կայ . ճշմարիտն է մէկ տեսակը , և
 մէկալ տեսակն է առերեւոյթ :

Շատ անգամ ասիկայ հասկըցած
 եմք որ՝ երեւոյթքը մեզ կը խաբէ ,
 և այն բանն որ մեզի առաջկուց ա-
 ղէկ կերեւէր , ձեռք անցնելէն ետ-
 քը կը հասկընամք գէշ ըլլալը : Բայց

երբեմն առերեւոյթ գէշութեան մէջ մէկ մեծ աղէկութիւն մը պահէ լիարժէք կրնայ ըլլալ :

Չեմք կրնար ճշմարիտ աղէկ սեպել այն բաները՝ որ մեր անձը և մեր գոյութիւնը աւրելու և գէշը նելու և փոխելու կը նային . քանզի միայն ասանկ ընելը՝ մեր երջանկութեանը արմատը փորելով փլցընել է : Աստի խելքը մարդոյս առաջին առաջնորդը ըլլալուն համար՝ իրեն ալ աղնուական մասը ըլլալով, ինչ բան որ խելքի հետ չի միաբանիր , չի կրնար մեր երջանկութեանը պատշառ ըլլալ : Ասանկ ըսել և հասկընալ պէտք է այն ամէն բաներու վրայ՝ որ մեր և մեր բոլորի բաներուն մէջ եղած բնական յարաբերութեանը և կապակցութեանը հակառակ կուգայ . որովհետեւ այս յարաբերութիւնները մեր կազմութեանը և բնութեանը կըտորն են , և ասոնց գէժ ընելը՝ մեր կազմութիւնը աւրել , և մեր գոյութեան բնութիւնը գէշընել է :

Մէկ դիէն նայիմք նէ՝ կարծիքի վերաբերեալ աղէկութիւնները աւանդական առեւտրեւոյթ, աղէկութեան կարգը կրնամք դնել : Փառք , մեծութիւն , հարստութիւն , և այլն , թէ որ մեր երջանկութեանը հարկաւոր բան սեպելու ըլլաս նէ , ունեցած աղէկութիւննին միայն առեւտրեւոյթ է , աչքի կերեւի : Որքան մարդիկ , և որքան խելացիներ կան որ՝ համբաւոյ և մեծ հարստութեան և բարեբաղդութեան և մեծ ատիճանի և իշխանութեան մէջ չի կրցած գտած խաղաղութիւննին՝ անյայտ վիճակի մէջ չափաւոր և միջակ ընչից տէր ըլլալով և գրեթէ կարօտ և աղքատ ըլլալով կրցան գտնել : Ասիկայ չի մոռնամք որ՝ մարդուն գոհ ըլլալուն և խաղաղութիւն գտնելուն աղբիւրներն են ճշմարիտ իմաստութեան սկզբունքները , ինքնիրեն տէր ըլլալը , և ինքրզինք աղէկ կարգի մէջ սպահելը :

2. Ամէն բարիք միակերպ և իրարու հաւասար չ'են : Մեծ բարին՝

պղտիկ բարիէն վեր բռնելու եմք ,
մեզի յարմար եկած աղէկութիւն
ներուն ամէնէն գերազանցը ձեռք
ձգել նայելու եմք , և մեր փափա-
քը և ետեւէ ինալնիս՝ ուղած և
փափաքած աղէկութիւններնուս բը-
նութեանը յարմարցընելու եմք :

Այս կանոնս ինքնին յայտնի է .
քանզի մէկ աղէկ բան մը որքան գե-
րազանց ըլլայ , և որքան որ բնու-
թիւնը մեզի յարմար գայ՝ մեր եր-
ջանկութիւնը այնքան կ'եմբելցնէ :

3. Վիմացկուն բարիք ալ կան ,
շուտով անցնելուններ ալ կան : Ամէն
ուրիշ բաները հաւատար սեպելով՝
երկու բարիք ըլլան , մէկը կ'անցնի՝
և քիչ տտեն կը մնայ , և մէկալը
շատ կը դիմանայ կամ բնաւ չ'անց-
նիր , չ'անցնողը և շատ դիմացողը
մէկալէն վեր բռնելու է : Արկու-
քին մեզի տուած հեշտութիւնները
իրարու հաւատար չ'ըլլան ալ նէ ,
խեղքը մեզի կը սորվեցընէ որ՝ աւել-
լի հեշտութիւն պատճառող՝ բայց
շուտով անցնող աղէկութիւնը՝ շա-

բունակ բայց քիչ հեշտութիւն տը-
ւող աղէկութեան հետ բաղդատե-
լու է . և տեսնելով որ՝ ասոր հեշ-
տութիւնը թէպէտ քիչ՝ բայց ա-
պահով է , ամէն ատեն կրնամք վա-
յելել , մեր ձեռքէն ելելիք չու-
նի , և երկար ատեն շարունակ մե-
ղի հանգստութիւն տալով մեր եր-
ջանկութիւնը կրնայ եվելցընել . ա-
սիկայ առնելու և մէկալը ձգելու է :

4. Բարիքին այլ և այլ տեսակնե-
րուն մէջ ոմանք ուղղակի հոգւոյն
կը վերաբերին , և ոմանք մարմնոյն :
Հոգւոյն վերաբերեալներուն առար-
կայն քանի՛ որ աննիւթ բաներ են
նէ , երկու կերպ կրնայ բռնել ա-
նոնք մարդոյս միտքը . մէկը՝ ճշմար-
տութեան տեսութիւնով . մէկալը՝
արդարութեան գործադրութիւնով :

Բնորութեան մէջ՝ հոգւոյն վե-
րաբերեալ բարիքը մարմնոյ վերա-
բերեալներէն այնքան վեր պիտի
բռնըվին , որքան որ իրենց բնու-
թեամբը մէկ գերազանցութիւն մը
ունին , և մէկալէն գերազոյն կար-

գի մէջ են . ինչպէս որ աննիւթ և անմահ հոգին՝ նիւթեղէն և մահ կանացու մարմինէն վեր է :

Այս ալ ըսեմք որ՝ հոգւոյ բարիքը մարմնոյ բարիքի պէս չ'են որ քիչ ատենի մէջ անցնին , և վայելելով և գործածելով ալ տկարանան . այլ երկար ատեն կը դիմանան . և որքան որ դիմանան և գործածութեան գան նէ՝ կ'ելլեննան . և այս հեշտութիւններըս վայելելը՝ մարդոյս հոգին չի տկարացըներ և չի մաշեցըներ , ինչպէս որ կ'ընեն հեշտալի բարիքները որ զգայութիւններէ կու գան ու երկար կը քշեն . մահաւանդ կը զօրացընէ և կատարելութիւն կուտայ :

Տ. Ի՞նչ հանուր բարիքներ ալ կան՝ մասնաւոր բարիքներ ալ : Ասանաւորները միայն քանի մը մարդոց յատուկ կրնան ըլլալ . ընդ հանուրները ամէն տեղ և ամէն մարդու կը յարմարին . գոնէ՝ մարդկային մեծ ընկերութեան ամէն անդամքներուն վրայ կը տարածին , և մենք ասոր ալ

ւելի ամուր և մօտ կապով կապ
ուած եմք :

() Եկեքի և խելքի կանոններուն
նայելով՝ որ մասնաւորները ընդհա-
նուրին տակը կը ձգէ , և մեր ձեռ-
քը անցնելու բարիքին գերազանցը
ընտրել պէտք ըլլալով , ընդհանուր
բարիքը մասնաւորէն վեր բռնելու
եմք :

Սէկ բանին ճշգրիտ յարգը գիտ-
նալու անկասկած ճամբաներնուս
մէկը այն է որ՝ գերագոյն խելքը և
ամէն կարգի և արդարութեան և
ճշմարտութեան աղբիւրը անիկայ
ինչպէս բռնած ըլլալը դատեմք , և
անիկայ ամէն մէկ բանի ինչ աստի-
ճան յարգ կուտայ նէ՝ մեր տալու
յարգն ալ այն համեմատութեամբ
յարմարցընեմք : Արդ՝ գերագոյն
օրէնսդրին սկզբունքներուն և կա-
նոններուն մէկը՝ որ մեզի հաղորդած
խելքին միջնորդութեամբը աւելի
յստակ և պայծառ կը փայլեցընէ
մարդոյս մտքին առաջը , և սրտին
աւելի զգալի կ'ընէ , թէ որ միտքն

ու տիրտը կիրքերուն բռնութենէն աւրըված չ'ըլլան նէ, այս կանոնս կարգի օրէնքն է, ինչպէս որ բաշտօրեցիք :

Նոյն հանուր և ամենուն վրան տարածվելու բարիքն է որ մեր ամէն մէկուս ալ մասնաւոր բարիքներուն աղբիւրը կ'ըլլայ, և այս կարգի օրէնքին հնազանդելու համար մենք ինչ բան որ կորսնցընեմք, և ինչ բան ետ ձգեմք նէ, ամենեւին կասկած և երկբայութիւն չ'եմք կրնար ունենալ որ, այս օրէնքիս աղբիւր եղող իմաստութեան տիրոջը իշխանութեան տակը քանի՜ որ մնամք, հարկաւորապէս ինչ և իցէ կերպով՝ մեզ այն բարիքէն զրկելնիս մեզի շատ մեծ աղէկութեան պատճառ պիտի ըլլայ :

Նոյն ուշադրութեամբ քննելով գերազոյն էակին անփոփոխելի և յաւիտենական գաղափարներուն վրայ մեր խելքը և զգացմունքը և օգուտը՝ թէ որ օգուտնիս ալ աղէկ հասկընամք նէ, կանոն կը դնեմք թէ՛

այն բանը որ իրաւունք ունիմք կա-
մելու թէ ուրիշները մեզի չ'ընեն,
մենք ալ անիկայ ուրիշներուն չ'ը-
նեմք . և այն բանն որ՝ ուրիշին մե-
զի ընելը իրաւունք ունիմք ուղեւր՝
մենք ալ անիկայ ուրիշին ընեմք : Չէ
թէ անիրաւութիւն , այլ խենթու-
թիւն ալ է՝ ուրիշին երջանկութեա-
նը արգելք տալով մեզ երջանիկ ը-
նելու ճամբան փնտրուելը : Վանդի
ընկերութեան ամէն մէկ անդամքը
այս իրաւունքս ունեցած կ'ըլլայ . և
այն ատենը բոլոր ընկերութիւնը
ի՞նչ կ'ըլլար , մենք ի՞նչ կ'ըլլայինք ,
թէ որ ամէն մարդ իրեն անձին հա-
մար այս իրաւունքս բանեցրնէր , և
մեզ թշուառացրնելով՝ և մեր եր-
ջանկութիւնը խափանելով ինքն եր-
ջանիկ ըլլալ ուղէր :

Աւրեմն՝ մէկ մարդու մը իրեն
կիրքերուն բռնութեանը դէմ պաշտ-
պանութիւն գտնելու համար , և ա-
մէն անիրաւութենէ ինքըզինք պաշտ-
պանելու և ազատ բռնելու համար ,
և ուրիշներն ալ՝ կիրքերուն դէշ և

մնասական գործքերուն տակը չի ձգ-
գելու համար՝ պինտ առաջ մարդ-
ինքըզինք այն մարդոց տեղը պիտի
դնէ , որ իր անիրաւութիւնովը և
կիրքերովը գրգռւելով՝ ինքը երջան-
կութեան հասնելու համար անոնք
պիտի զրկէ :

6. Թէ՛ բարիք ըլլայ թէ՛ գէշու-
թիւն , ներկայ ալ ունի՝ ապագայ
ալ : Եւ մենք փորձով սորված եմք
որ , շատ անգամ մէկ բան մը ձեռ-
վընիս հասնելէն առաջ՝ անկէջ ի՛նչ
օգուտ քաղել կը կարծեմք նէ , ձեռ-
վընիս հասած ատենը անիկայ չ'եմք
գտներ , անանկ որ՝ ամէնէն հաճելի
և ախորժելի կարծըլածներուն տա-
կէն ամենադառն հետեւութիւն մը
կ'ելլէ , և մեծ բարիք մը ձեռք ձը-
գելու համար սկիզբէն է՛ի աղէկ
աշխատութիւն քաշել հարկ կ'ըլլայ .
ուստի խորհմութիւնը մեզի կը թե-
լադրէ որ՝ լոկ աչքերնուս առաջը
երեւցածին չի կապիլիմք , գալու ա-
պագայներուն ալ նայիմք , և երկու-
քին վրայ մէկէն խորհիմք որ մէկ

Հաստատունն դատում մը ընելով՝
ինչ ընելիքնիս որոշելու կարող ըլ-
լամք ։

Քիչ մը խորհրդածութիւնով
մենք սլ առանց աշխատութեան
կրնամք գտնել որ՝ ետքը մեզի մեծ
գէշութիւն բերող ներկայ բարիք մը
ընտրելը խելքի դէմ է ։ Ասոր պէս
այն աղէկ կը հասկընամք որ՝ մեծ
մէկ բարիք մը ձեռք ձգելու համար
մէկ քիչ մը նեղութիւն և չարչարանք
քաշելու յանձնառու ըլլալը՝ խոհե-
մութեան կանոններու դէմ չէ ։
Անոր հիմակիսն ըրած բաղդատու-
թիւններնուս մէջ ասոնք երկու ի-
րարմէ տարբեր գումարի (եէքիւնի)
պէս են . որոնց մէկուն մէկալէն ա-
ւելի ըլլալը հարկաւորապէս մեր եր-
ջանկութեանը վրայ յաւելուած մը
կ'ընէ . կամ թէ որ գէշ ընտրու-
թիւն ըրինք նէ՝ թշուառութիւննիս
կ'եմբոցընէ ։

7. Անծուծեամբը երեւելի է
ղած բարիքին ու չարիքին համար կա-
տարեալ ստուգութիւն ունենալ

Հարկ չէ՛, միայն հաւանականութիւնը՝ որով մեզի անանկ կուգայ թէ ասկէց կարելի է որ մէկ մեծ աղէկութիւն մը կամ գէշութիւն մը ծագի, և լոկ ճշմարտանմանութիւնը անգամ հերիք կ'ըլլայ խելացի մարդոց՝ որ մէկ քանի մանր մունր բարիքներէ իրենք զիրենք զրկեն, և քանի մը թեթեւ նեղութիւն քաշելու անգամ յանձնառու ըլլան, աւելի մեծ բարիք մը ձեռք ձգելու և կամ աւելի ծանրը գէշութենէ մը ազատելու մըտքով:

Եւ յիրաւի խելքն ալ մեզնէ աւանակ կը պահանջէ որ՝ դատելու և ընելիքնիս որոշելու համար ստուգութիւն չի գտած տեղերնիս՝ հաւանութիւնն ու կարելիութիւնը մեզի կանոն բռնեմք. մանաւանդ՝ երբոր այս քննութիւնս մեզի շատ մեծ օգուտ ընելու ըլլայ: Քանզի այն աւտենը մեզի առաջնորդութիւն ընող և մեզ լուսաւորողը միայն այն հաւանութիւնն ու կարելիութիւնն է, և թէ որ առաջնորդ մը ունե-

նալը՝ առանց առաջնորդի ուր եր-
թալիքդ չի գիտնալով թափառական
ըլլալէն աղէկ բռնես, և արեւուն
ըյսէն զըկըլած ատեննիս տունը ու-
նեցած ճրագնիս ալ մարելու է չ'ը-
սես, խելացիութիւն է որ՝ յայտնի
և ստոյգ փաստ չ'ունեցած տեղեր-
նիս կարելութիւնը մեղի առաջնորդ-
ընենք։ Բոլորովին մութը մնալով
մեր երթալու տեղը չեմք կրնար
գտնել․ քիչ մը լոյս ունենամք նե՝
որքան քիչ ըլլայ նե օգուտ կրնէ։

8. Ղշմարիտ բարիքին համը մեր
հոգիին առնել տալու համար ամէն
բան ընելու է․ բնաւ մէկ բանի մըն
ալ անհոգանալու չէ։ Անանկ որ՝ մէկ
գերազանց բարիք մը ըլլայ, և անոր
գերազանցութիւնը ճանչըլած ըլ-
լայ նե, անոր փափաք մը ունենայ
մեր հոգին, և պէտք եղած ջանքը
և աշխատութիւնը մեղի քաշել
տայ անիկայ ձեռք ձգելու համար։

Այս վերջին կանոնս բնապէս մէ-
կալներուն ետեւէն կուգայ, և ա-
նոնց գործադրութիւնը՝ և անոնցմէ

քաղելու պտուղնիս մեղի կ'ապահով-
 ցնէ : Սեղ ճշմարտապէս երջանիկ
 կամ թշուառ ընելու բարիքներուն
 և գէշութիւններուն ինչ և ինչպէս
 բան ըլլալուն վրայ մտքերնիս լուսա-
 ւորվիլը հերիք չէ՝ պէտք է որ՝ այն
 լուսաւորված խելքերնուս համե-
 մատ՝ կամքերնիս ալ իրեն ախորժա-
 կովը և ունակութիւն ըրած ըլլալովը
 անոնց ինքրզինք որոշելը գիւրին ըլ-
 լալու համար՝ ասոնց սկզբունքներն
 ալ զօրաւոր և գործունեայ ընեմք :
 Չըսես թէ՝ մարդոյս ախորժակը նո-
 րոգելը և յօժարութիւնները փոխե-
 լը անհնար բան է : Ի՛նքնին ախոր-
 ժակը և համը ինչպէս է նէ՝ մտքինն
 ալ անանկ է : Փորձը կը ցրցնէ որ՝
 ասոնց երկուքն ալ կրնան փոխվիլ .
 և առաջկուց մեղի անհաճոյ երեւ-
 ցած բաները կրնամք հաճելի ընե-
 լուն ճամբան գըտնել : Առաջ ըսիլը
 տանիլը աշխատութեամբ և խելմիս
 հոգնեցընելով և տանջելով կ'ըլլայ .
 բայց ետքը քրչիկ քրչիկ անոնց կը
 սորվիլի և ընտել կ'ըլլան . և քանի՛

որ դորձքերը կրկնեմք նե՝ այնքան
 գիւրութիւն կուգայ : Անգի հակա-
 ռակ դալը կը դադրի . առաջ ինչ
 աչքով կը նայվէր նե՝ այն տտենը ու-
 ըիշ աչքով կը նայվի . և այն բանն
 որ առաջկուց մեղի գէմ գալով ա-
 տելի եղած էր , սորվէնուս ետքը
 սիրելի կ'ըլայ , որ չեմք կրնար անի-
 կայ ձեռվնուս հանել : Սովորու-
 թեան և ունակութեան ուժը ա-
 տանկ է . մէկ մարդ մը ընել սովորու-
 թիւն ըրած բանին այնքան միտք
 կուտայ , և հետը այնքան կ'ընտելա-
 նայ , որ անիկայ չ'ընելը իրեն նեղու-
 թիւն կը բերէ :

Անր երջանկութեան հասնելու
 համար դրած սկզբունքները անանկ
 բաներ են որ՝ լուսաւորված և հան-
 դարտ խելքը նախապաշարմունքնե-
 րէն և կրից խռովութիւներէն ա-
 զատ ըլլալու ըլլայ նե՝ ասոնց ճշմար-
 տութիւնը անհնար է որ չի ճանչնայ :
 Բայց սրբան քիչ կը գտնուվին այնչափ
 խելացի մարդիկ , որ իրենց առաջ
 կուց մտվնուն մէջ դրած սուտ գա-

ղափարներուն վրայ աշխրհին բանան,
 և իրենք բռնի քաշքըշող տանող
 յօժարութիւններէն և կիրքերէն
 հրաժարովին, և խելքը երջանկու-
 թեան վրայ խօսած ատենը անդամ-
 անոր ըսածը մօիկ ընեն:

Սակայն՝ սիրելի բարեկամներ,
 թէ որ խելքի խորհուրդ հարցընե-
 լու չի զիջանող (իրթիքեապ չ'ընող)
 մարդիկ՝ խելքին ձայնին աւելի մօտ-
 դրութեամբ ականջ դնելին նէ՝ ո՞ր
 քան սրբամաշտփներէ և սպաշաւ-
 ներէ իրենք զիրենք կը խնայէին: Ա-
 տանկ դժնդակ սպաշաւէ մը մենք
 մեզ հեռի բըռնելու համար՝ մեր
 սխալներուն գլխաւոր աղբիւրները
 այս տեղս քիչ խօսքով ցըցընեմք,
 ասոնցմէ զգուշանալը դիւրացընելու
 համար ասոնք աղէկ մը ճանչնալը
 շատ բան ըսել է: Աւելի զգաստ և
 խոհեմ ըլլալու տրովիլը՝ երջանկու-
 թեան հասնիլը տրովիլ է:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Մեր սխալներուն գլխաւոր աղբիւրները :

ԱՌԱՋԻՆ ԱՂԲԻՒՐ

Ճշմարտութեան անհոգ ըլլալն :

ՂՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆՆ ու մեր երջանկութիւնը իրարու հետ ի՛նչ կապակցութիւն ունենալը պէտք եղածին չափ չ'եմք ճանչնար կոր : Ի՛նչ բան որ մեզի ակտորժեւի կուգայ՝ ա՛նիկայ մեզի ճշմարիտ կ'երեւի . բայց այն ալ մտածելու էր որ՝ այն բանն որ մեզի ճշմարիտ կ'երեւի , թէ որ իրօք սուտ ելլէ նէ , մեր անիկայ այն բան մեծ բանի տեղ դնելնիս չ'արժած կ'ըլլայ : Թէպէտ մենք մեր երթալու ճամբուն միայն մէկ մասը կրնամք տեսնել , բայց դիւրին է մեզի հաւատալը որ այն կտոր ճամբան որ մեր տեսածէն անդին կը մնայ , անկասկած և ասպահով կերպով մեզ նաւահանգիստը կը տանի

կը հասցունէ : Ա՛յ տկար և փուտ
նաւակի մը մէջ մտեր՝ անհաւատա-
րիմ և փտանգաւոր տարերքի մը
մէնք մեզ հաւատացեր եմք , ամէն
փտանգներուն յանձնառու ըլլալով՝
առաջնիս ելած ճամբան մեզի քիչ
մը հարստութեան կամ իշխանու-
թեան կամ հեշտութեան յոյս մը
ցրցուցածին պէս՝ կ'իյնամք այն ճամ-
բուն մէջ . և ամենեւին մըտվընիս
ալ չ'եմք բերեր՝ որ եղերքէն քիչ
մը հեռանալնուս պէս կրնայ նաւակ
նիս քարի մը զարնովիլ և կոտորտիլ .
որով մըտվընիս դրածը ամէնն ալ ,
յոյսերնիս ալ մէկ տեղ՝ պարասը
կ'երթայ :

Ղշմարիտը սուտը հաւասար մե-
զի անպիտան բանի մը պէս բըռնե-
լուն հետեւութիւնն է զանցառու-
թիւնն ու անհոգութիւնը , չի քննե-
լը՝ կամ միայն հարեւանցի կեղ վրայ
սորվիլը . կանխիկ և ժամանակը չե-
կած դատելը , ամբարտաւանու-
թեամբ պնդելը , յանդգնութիւնը ,
և ասոնց մօտ ուրիշ բան մըն ալ

կայ՝ որ այնքան մօտ ըլլալը չ'ես կար-
ծեր, և է թուլնալը և վախկոտու-
թիւնը :

Ասոնց քովը կը շարվին կարգաւ
թեթեւութիւն, պարապ բաներու
ետեւէ իյնալ, մէկ բանին վրայ բե-
րանը բաց մնալ զարմանալ, մանա-
ւանդ՝ խողալիքի պէս բաներու
վրայ : Ասոնց ետեւէն կուգան այն
ամէն խենթութենթ և ափեղցըփեղ
բաները, որով մեր կեանքը խելքի
հակառակ և իրարու դէմ բաներով
և տեսակ տեսակ վտանգներով
հիւսոված բան մը կ'ըլլայ :

Ատանկ խելքերուն բնաւ խրատ
և դաս խեր չ'ըներ : Այնքան զարմա-
նալի և ապշեցուցիչ փոփոխութիւն-
ները, արիւնահեղ վտանգները,
մարդկային իրաց ոչինչ և անկայուն
ըլլալուն վրայ հազար և բիւր ան-
գամ փորձելով կատարեալ հաստա-
տութիւն գտնելը, թէ՛ իրենց՝ և թէ
իրենց սիրելի մարդոցը գլխուն ե-
կած աղէտքը՝ ասոնք ամէնն ալ մէկ
ըսպէի մէջ կ'ըլլան ու կանցնին, մըտ-

վընուն մէջ ասոնցմով բան չի տրապա-
ւորիր : Ամէն ատեն միակերպ խել-
վընին սրարապ մարդիկ , սուգ և լալ
պէտք եղած բաներուն վրայ ալ՝ ու-
րիշ ազգաց առաջն ալ իրենց քաղա-
քակիցներուն առաջը ըրածի պէս
ուրախութիւն և խնդութիւն և զու-
արճութիւն կը ցրցընեն : Խեղճու-
թեան մէջ ամբարտաւանութիւն՝ և
խենթութեան ծախքեր ընել , ան-
ուանի և յարգի սեպւելու պատ-
ճառները իրենց անարգութիւն և
նախատինք կը սեպեն , թէ՛ և իրենց
թշուառութիւնովը եղած ըլլայ : Ա-
մէնը մէկ խօսքով լրմընցընեմ , ամէն
խորհրդածութիւն իրենց խելքը
գլուխը բերելու և բարբերին շիտ-
կելու տեղը՝ աւելի կը փախցընեն
խելքերնին , և անանկ աւրած բարբ-
մը կը ցրցընեն՝ որ ամէնուն ալ գայ
թակղութիւն կուտայ :

Ղշմարտութեան և իմաստու-
թեան վրայ այս ի՞նչ անխորութիւն
է , մարդոյս խելքը ի՞նչ թեթեւ և
ի՞նչ անկանոն է , որ իրեն հասնելու

երջանկութեան առաջը ինք կը կըտ-
 րէ: Ատրեւի է որ՝ այս ինչ կամ այն ինչ
 բանին պիտանութիւնը քիչ մը հաս-
 կըցված ըլլայ, որ այս բանս իբրեւ
 վախճան բռնըվելու էր, և այս բա-
 նին մեղի նկատելով ինչ յարգ ու-
 նենալուն վրայ չի խորհելնուս հա-
 մար՝ ասիկայ ձեռք ձգելու հարկա-
 ւոր եղած ջանքը չ'եմք ըներ, ասի-
 կայ ձեռք ձգելնուս արդելք ըլլա-
 լու դժուարութիւններուն ոչ առա-
 ջը առնելու կը նայիմք և ոչ յաղթե-
 լու, և ոչ ալ ձեռք ձգելնուս ետքը՝
 ձեռքէ չի հանելու համար պէտք է
 զած հաստատութիւնը հոգ կ'ընեմք:
 Ասոր վրայ մտադրութեամբ խորհե-
 լու և պէտք եղած զգուշութիւննե-
 րը ընելու տեղը՝ թող կուտամք որ՝
 ստրասպ և խաբեբայ գաղափարնե-
 րը և ոչինչ բաները՝ և միայն քիչ
 մը ատեն մեղի պրզտիկ զուարճու-
 թիւն մը տուող և մեզ հաճեցընող
 անկանոն կամքերնիս մեր միտքը ու-
 րիշ բաներու վրայ տանի, և ասանկ
 մեծ աղէկութիւն մը ետեւէ թող չի

տայ որ երթանք : Ասանկ ընողը ա-
 նանկ ճամբորդի կը նմանի որ՝ ծանր
 բանի մը համար ճամբայ ելեր է .
 խելքը միտքը այն բանին պիտի տայ .
 և օր առաջ այն բանը լըմնցընելու
 համար ճամբան ալ արտորնօք ընէ .
 բայց շիտակ ճամբան երթալու չի
 նայիր . ծաղիկ կամ ծովու ժժմուն-
 քի կեղեւներ ժողվելու համար
 ճամբէն դուրս կելլէ . ճամբուն վը-
 րայ պինտ առաջ պատահած վաճա-
 ռատեղիէն ապիկի մանեակներ (սըր-
 չա կերտանլըս) և տղոց խաղալիք-
 ներ և ուրիշ խենթ բաներ կ'առ-
 նէ . և ասանկ ճամբէն դուրս ելլե-
 լով և ուշանալով իր ճամբորդու-
 թեանը նպատակին չի հասնելէն ետ-
 քը՝ խենթութիւն մըն ալ ըրածնե-
 րուն վրան կ'ելեւընէ . որ կորսըն-
 ցուցածին վրայ կը ցաւի :

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՂԲԻՒՐ

Նախապաշարմունք :

Թի որ ասոնք ամէնն ալ լրման զրուցելու ըլլայինք նէ՝ համրանքը շատ կ'երկննար : Սեղի բաւական սեպենք սովորական եղած նախապաշարմունքներուն այլ և այլ կարգերէն դուրս չ'ելլելու : Եւ այս նախապաշարմունքներս են անոնք , որ խելացի և հաստատուն սկզբունքներով չի հաստատուած՝ և անկէց չի լուսաւորուած կրթութիւն մը մարդոյս մտքին մէջ կը խօթէ տղայութեան ժամանակը : Անակութիւն եղած նախապաշարմունքը , մարդասոր վրայ կը խորհի և ասոր վրայ կը գործէ , անոր մտադրութիւն չը ներ որ՝ մէկ բան մը մեզի դիւրին և զուարճալի ըլլալովը օգտակար և պարկեշտ և ճշմարիտ ալ կրնայ մի ըլլալ : Հեղինակութեան և օրինակի և քաղաքական սովորութեան նախապաշարմունքներ ալ կան , իմաստ

տուն և գիտուն և անուանի մար-
դոց ըսածին բռնըլելու նախապա-
շարմունքներ ալ կան : Բայց մենք
տեսանք որ՝ այս իմաստութիւնները՝
և այս մեղի պինտ հարկաւոր բանե-
րը մեղի ցըցընելու բաւական լոյս
կարծածնիս շատ ժամանակ ի՞նչ կ'ել-
լեն , վերջերսին ուր կը հասնի , և
ասանկ վարպետներու խօսքերուն
այն աստիճան վստահիլ և կապիլը
որքան անմտութիւն է : Այս ալ
կ'ըսէ որ՝ ամէն աշխարհք ասանկ
կ'երթայ , ասիկայ հիմակլան կերպն
է , առ հասարակ ամէնուն ընդու-
նելի եղած կարծիք մըն է : Ալ ա-
սանկ ըսելով սովորութեան ետին կը
կապիլի կ'երթայ , օրինակի լուծը իր
ճիտը կ'առնէ , ամէն բանէ ետ կը
կենայ , բարի ըլլայ , վայելուչը ըլլայ ,
իրական և ճշմարիտ օգուտներ ըլլայ ,
ասոնց մէկն ալ աչքին չ'են երեւիր ,
նոր կերպի (մօտայի) և նոր կարծի-
քի հետեւիլը ասոնցմէ աղէկ կը սե-
պէ : Բայց ճշմարտապէս խելացի ե-
ղողը՝ թէ՛ իրեն և թէ՛ ուրիշին եր-

Զանկութեանը համար ամէն բան
 ետ կը ձգէ, կրօնքին բռնած և
 հաստատութիւն տուած խելքը աշ
 նոնց ամէնէն վեր կը բռնէ: Թէ՛
 կուսակցութեան նախապաշարմունք
 ունենայ, որ կրնայ վերը բացատրած
 պատճառներուն մէկէն առաջ գալ,
 թէ՛ ուրիշ բաներէ ըլլայ՝ որ ուրիշ
 մարդոց իմացընէն և ինքն անգամ
 իմանալը բանին ձեռք չի տար. աշ
 տոնք ամէնն ալ ետ կը ձգէ: Մէկ դի
 մը հակամիտեր է. այն կողմին տրկա
 րութիւնը իմացեր է. ծիծաղական
 ըլլալը հասկըցեր է. երբեմն չար և
 ուրիշի մնաս բերելու խիղճ չ'ընողն
 ալ տեսած կ'ըլլայ. բայց ինչ ընէ.
 մէկ անգամ մը այն կողմին բռնըվեր
 է. խօսքով կապըվեր է. շատ վտան
 դաւոր և շատ մեծ ամօթ կը սեպէ
 անկէց ետ կայնելը. թէ՛ և իրօք աշ
 պահովը այն է, և խելացութիւն է
 ետ կայնելը: Ասով, ինքըղինք կու
 րութեան զարնելով, և կուսակցու
 թեան հարկաւոր եղած դաժանու
 թիւնն (դատխալութիւնն) ալ ձեռք

առնելով՝ առած սուտերը և զըր-
պարտութիւնները և գէշ խօսքերը
և հալածմունքը և զրկանքը և բըռ-
նութիւնը ամէնն ալ բանեցընելու
համար ամէնէն անիրաւ և ատելի
եղանակներուն և ճամբաներուն
ձեռք կը զարնէ : Երազ կը տեսնէ ,
գիշեր ցերեկ այն կը մտմըտայ՝ որ
սպարապ խոստմունքներով կամ սուտ
վախերով տկարները իրեն քաջէ ,
և խաբէական պատճառաբանու-
թիւններով անմիտ բազմութիւնը
գլխէ հանէ , և ուրիշները խաբէու-
թեամբ և սուտ խօսքերով խաբխբէ ,
որ ամէննալ ետքը ետքը կանուխ
թէ ուշ՝ իր գլուխը պիտի դառնան :
Եւ ասանկով շատ մը մարդիկ թըշ-
ուառացընելէն ետքը՝ սովորաբար
վերջը իրեն թշուառութիւնովը կը
գոցէ :

Այս ալ չի մոռնամք որ՝ նախա-
պաշարմունքներու դէմ ամէնէն ա-
ւելի պօռալով դատախազութիւն
ընողներն են շատ ատեն , որ նախա-
պաշարմունքներով լեցուն են , և կը

յամառին ալ , չ'են ուղեր նախա-
սլաշարմունքները իրենցմէ ձգել :

ԵՐՐՈՐԴ ԱՂԲԻՒՐ

Ձգալարանքները :

ԱՍՈՆՔ մեղի մարմնոց երեւոյթը
կը ցըցնեն . բայց նոյն իսկ մարմին-
ներուն էութեանը և ինչ ըլլալուն
վրայ , և անոնց ձեւոյն և մեծու-
թեանը և շարժմանը և հեռաւո-
րութեանցը վրայ շատ անդամ մեղ
կը խաբեն : Այն գաւաղան մը մին-
չեւ կէսը ջուրի մէջ խօթես նէ՝
կոտրած կ'երեւի . բայց ձեռքով
ջօշափելով շիտակ կը գտնես : Ա-
ռու տեղ քառակուսի մէկ աշտա-
րակ մը ըլլայ նէ՝ բոլորածեւ կ'ե-
րեւի . հեռուի բռները իրենց
բուն չափէն աւելի պզտիկ կ'երե-
ւին մեր աչքին . երկինքին երեսը
պայծառ փայլուն աստղը՝ մեր աչքին
մէկ կէտի մը չափ է . բայց այն ալ

մեր աշխարհքին պէս աշխարհք մըն է .
 և մերինը անկէց որքան հեռու է նէ՝
 ան ալ մերինէն այնքան հեռու է : Անկ
 գետի մը ընթացքովը՝ հաւասար
 շարժմամբ վերէն վար ինջնալու ըւ
 լամբ նէ՝ կը տեսնեմք որ գետին ե
 ղերքի ցամաքը ետ ետ կը փախչի .
 բայց շիտակը այն է որ՝ մեր հեծած
 նաւակն է ճամբայ ընողը . գետին
 եղերքը կեցած տեղերնին կը կենան .
 տեղ չ'են երթար : Անանկ որպիսու
 թիւններ կան որ՝ թէպէտ մեր վրայ
 են , բայց մենք ուրիշ մարմնոց վրայ
 կը կարծեմք . որ այն բաները այն
 որպիսու թիւնները մեր գաղափարին
 մէջ արթըննալուն լոկ առիթ մըն
 են : Ասանկ են գոյներ , հոտը , համը ,
 և այլն : Բայց մեզի աւելի վտանգ
 հասցընելու կերպով մեզ խաբէլնին
 այն ատենն է , երբ որ մեզի ախոր
 ժեւի կամ անախորժ բան մը ներկա
 յացուցած ատեննին՝ այն բանին
 գաղափարը առած զգացմունքներ
 նուս համեմատ կը տպաւորեն մեր
 մտացը մէջ : Անգի ախորժեւի եկած

բաները . փափկութիւնը , զգալի ա-
խորժակները և հեշտութիւնը՝ և
ասոնց վերաբերեալ բաները՝ մեր
երջանկութեանը գլխաւոր և նախ-
կին նիւթ և տարերքի պէս կը բռու-
նեմք . և շատ անգամ՝ բայց միշտ
ժամանակը անցնելէն ետքը կ'իմա-
նամք թէ մեզ երջանկութենէն ո՞ր-
քան հեռացուցեր են : Անգի տխոր-
ժելի չ'եկածները մէկիկ մէկիկ քըն-
նելու ալ չ'եմք առներ . խառն 'ի
խուռն ամէնը մէկէն մէկ դի կը ձը-
գեմք . և ասանկ են այն բաները որ
մեր մարմինը կը կարծրացընեն , մեր
հաճելի բաներէն մեզ կը զրկեն ,
հեշտալի բաներէն ետ քաշվիլ կու-
տան . ժուժկալութիւն կը քարոզեն ,
ծանր և դժուար աշխատութիւննե-
րու տակ մեզ կը խօթեն : Ասկայն
ընդհանրապէս մեր առողջութիւնը
և հոգւոյ զօրութիւննիս և գոհ ըլ-
լանիս և երջանկութիւննիս ասանկ
բաներէ կ'ըլլայ :

Օ , գայարանքներուն միջնորդու-
թեամբը մոլորելնիս մեզի այն գէ-

շութիւնն ալ կը բերէ որ՝ բարուց
վերաբերեալ բաները ամէնն ալ մե-
ղի ծուռ դատել կուտայ : Օգայա-
լանաց բարոյականը , (թէ որ այս
խօսքով բան մը կրնաս հասկնալ նէ) ,
խելքի և մտքի և սրտի բարոյակա-
նէն շատ մեծ տարբերութիւն ունի :
Սարգուս միտքը կը բթացընէ և ան-
բան անասունի պէս կ'ընէ . գաղա-
փարները բնականին աւելի համե-
մատ ընելու պատճառանքով , և այս
բանիս վրայ պնդելով անգամ կ'աւ-
րէ , բնականէ դուրս կը հանէ . յօ-
ժարութիւնները և բնական բեր-
մունքը կը խանգարէ . նիւթապաշտ
և անձնապաշտ կ'ընէ . կարճ ըսեմ .
ամէն մոլութիւններու և ամէն տե-
սակ տկարութիւններու ճամբայ կը
բանայ : Այլ և այն՝ որ իր բոլոր
կեանքը մարմնական հեշտութիւննե-
րուն է տուած , իր կենացը և հեշ-
տութիւններուն տակը ուրիշ բան
գտնելիք չ'ունի , բայց եթէ խղճմը
տանքին դառն խայթոցը՝ և զղջա-
լուն լեղիութիւնը :

ՉՈՐՐՈՐԻ ԱՂԲԻՒՐ

Երեւակայութիւն :

ԱՍՈՐ ցրցուցած զարմանալի բա-
ներուն և ունեցած կարողութեանը
վրայ բաւական կը խօսալի : Բայց որ-
քան դժուար է ասոր իշխանու-
թեանը տակէն ազատալիլը : Որո՛ւ
վրայ որ տիրէ նէ՛ անոր բնութեա-
նը կը համեմատի , ոմանց դաժան
և ժանիքոտ կ'երեւի , և ուրիշներուն
ծիծաղերես . ոմանց սրտին մէջ խենթ
զուարճութիւններ կը խօթէ՝ և սուտ
յոյս մը կը գոյացընէ , և ուրիշները
տխուր սեւամաղձոտութեան մը տակ
կը ձգէ , սեւ և մութ գոլորշիքնե-
րով գլուխնին կը լեցընէ և կը մըթա-
ցընէ , և ամէն տեղ վախնալու և
սոսկալու բաներ աչքերնուն առաջը
կը բերէ : Սէր կրիցը սննդաբար մէկ
կարողութիւնն է , երբեմն մեր սրը-
տին մէջ տուփական և անարժան սի-
րոյ կրակներ կը վառէ , երբեմն մեր
ատելութիւնները կ'արթընցընէ և

կը դրդուէ : Ամէն բան կը բնական
 որպիսութենէն կը փոխէ . իրենցմէ
 բոլորովին օտար եղած կերպարանք
 ներով կը ցցընէ մեզի : Շատ ան
 դամ իրենց բնականէն շատ մեծ կը
 ցցընէ անոնք մեզի . մէկ պղտիկ
 ճանճը փիղի չափ կ'ընէ : Բաղդա-
 տութիւններէ և ձեւերէ և չափա-
 զանցութիւններէ շատ կ'ախորժէ .
 անհոգի և անշունչ բաներուն հոգի
 և շունչ կուտայ . մտացածին բանե-
 րու գոյութիւն կուտայ . Նիմֆա և
 Նայատ և Տրիատ և Համատրիատ
 և Սագիր և Փաւնօ և Սիրիէն ըս-
 ված բաները՝ երեւակայութեան ըս-
 տեղծածներն են . երկինքն ու երկի-
 րըս իրեն ստեղծած սուտ աստուած-
 ներովը լեցուց : Այսքան բարձր
 ելելու և հեռուն երթալու ալ կա-
 րօտ չեմք . ամէն օր ամէն տեղ՝ և
 մեր աչքին առաջը անգամ մարդոց
 մտքին մէջ բերիներ և ուրիշ ամեղ-
 ցրփեղ անգոյ բաներ հնարելով ա-
 մէնուն սիրտն ալ վախ կը ձգէ : Այն-
 բեմն երեւոյթքը խաղաղ և հան-

դարտ ձգելով՝ միտքը անհանդարտ
կ'ընէ . մարդ չի գտնուած անապատ
ներու մէջ կ'առնէ կը տանի . անբը
նակ կղզիներ , ընդարձակ անշէն տե-
ղեր և ծառոտ անտառներու մէջ :
Ուրիշները անուշիկ երազներով կ'ըղ-
բօսեցընէ . Յաւերժահարսներուն
երկիրները կը տանի , կամ Թէմբէի
զուարճալի ձորերուն մէջ կը պտըտ-
ցընէ հովիւներու հետ . և անոնց
ապրելու եղանակը անանկ աղէկ կը
ցցընէ որ՝ անոնց վրայ նախանձիլ
կուտայ : Աւելի խրոխտութեամբ՝
մտքերնուն մէջը ասպետութեան
գաղափարներ կըխօթէ . Ահնալտօի
և Թանքուէտիի և Ամատիճիի պէս
մարդոց վրայ զարմանք և սէր ձը-
գել կուտայ : Արեւակայութիւնն է
որ՝ ռօման ըսլած սուտ պատմու-
թիւնները կարդալը մեզի այնքան
անուշ կը բերէ : Արանի' Թէ՝ մեզ
աղէկցընելէն զատ նպատակ ունե-
ցող ռօմաններ շատ չի գտնուիլին ,
որոնց շատը՝ ազնիւ և ոգեշարժ պատ-
կերներու հետ մարմնական հեշտու-

Թեան սպատկերներ ալ կը խառնեն ,
 և կըսեն որ՝ մոլութեան սպատկեր-
 ները մարդս առաքինութեան կը
 տանին . բայց նոյն իսկ սպատկերնե-
 րը եվելջօք վտանգաւոր են :

Արեւակայութիւնը իրեն սպա-
 րանքները և խաբէութիւնները շա-
 րունակելու և եվելջընելու համար
 դուրսէն բան փնտրուելու ալ կարօտ
 չէ : Սեր բոլորը գտնելած բանե-
 րը , և մեր կիրքերուն աւելի մօտէն
 յարմարութիւն ունեցողները իրեն
 նիւթ կառնէ . ի՛նչ բան որ մեր վը-
 րայ ազդեցութիւն մը ունի նէ՝ ա-
 նոնց ամէնուն ալ մեծութիւն մը
 կուտայ . սպարապ ու ազանութիւն-
 ներու և դրսէն երեւոյթներու
 յատկութիւն մը կուտայ , որով
 մէկ մարդ մը զարդարած ատենը
 ուրիշ բան չ'ըներ , բայց եթէ անոր
 պզտիկութիւնը և ոչնչութիւնը կը
 ծածկէ : Արբութեան և կատաղու-
 Թեան վրայ կտրըճութեան հանգա-
 մանք մը կը դնէ , վրէժխնդրութեան
 աղնիւ գաղափարներ կուտայ , ինք

նին տկարութենէ զատ բան չեղա-
ծին՝ զօրութեան և մեծանճնու-
թեան գաղափար մը կ'ելեցընէ վը-
րան. կեանքի համբերելը և ինքըզինք
չի մեռցընելը՝ արիութեան պակա-
սութիւն և թուլամորթութիւն կ'ը-
սէ : Ամօթալի և նախատանաց ար-
ժանի բանին՝ պատուոյ գաղափար
կուտայ. խայտառակութեամբ մարդ
գլխէ հանելուն կամ բռնութիւն
ընելուն անունը վաստակ և յաղթել
կը դնէ. ոչինչ և անպիտան բաներու
տէր ըլլալը, և սուտ և խաբէական
բաներ ունենալը՝ երջանկութիւն կը
սեպէ. ուտել խմելուն և ամօթալի
հեշտութիւններուն անունը ճշմա-
րիտ հեշտութիւն կը դնէ. և ասանկ
բաները և մանաւանդ հարստու-
թիւնը երջանիկ ընելէն կը դադրին՝
երբոր անոնք ունեցողը սկըսի անոնք
իր պիտոյիցը գործածելու. բայց
երբոր կորսնցընելու ըլլամբ նէ՝ իրաւ
և ճշմարտապէս թշուառ կ'ըլլամբ :

Բայց մեր երեւակայութիւնը
գէշի բանեցընելու վըայօք բան մը

տակաւին չեմ խօսած , որ երեւակա-
յութեան երեսէն մեղի հասնելու
մեծ գէշութիւնը այս է : Անոր այն-
քան կարողութիւն կուտամք որ՝ մեր
զգայարանքներուն տակը չ'ինկած
բաները շատ անգամ չ'եմք ուզեր
ընդունիլ . քանզի մեր մտացը մէջ
չ'եմք կրնար անոր պատկերը ձեւա-
ցընել : Ասոր համար է որ տղայք՝
և քիչ լուսաւոր խելք ունեցող մար-
դիկ , որ երեւակայութիւնը անոնց
վրայ տիրած է , յաւիտենականու-
թիւնը չի կրնալով տեսնել , որ ըզ-
գայութեան տակ չ'իմացվիր , մտքով
հասկցվելու բան է . չեն հաւատար
որ յաւիտենականութիւն ըսված բա-
նը իրօք կրնայ ըլլալ : Խելքերնիս
զօրաւոր է ըսելով պարծենցողներուն
ալ խաբվիլը տակէց է . բնութենէն
զատ բան չ'են տեսներ , քանզի Աստ-
ուած մեղի այս աշխարհքիս մէջ միայն
իր գործքերուն վրայ կը տեսնուի , և
բնութիւնը՝ որ մէկ գերագոյն և ա-
մենակարող արարչի մը ստեղծուած-
ներուն ամէնը մէկ տեղ գալով ե-

զած միութիւնը կամ հաւաքումն է ,
 անիկայ միայն Մատուած կը սեպվի ,
 որ ըսել է թէ՛ անոնց համար Մատ-
 ուած չի կայ : Նմանապէս հոգինիս
 ալ չեն տեսներ , և թէպէտ իրենց
 ունեցած զգացմունքը անոնց բաւա-
 կան վկայութիւն կուտայ հոգւոյն
 գոյութեանը վրայ , և թէպէտ մար-
 դոյս խելքը եվելօք պառկեցընող ա-
 պացոյցներ կան՝ որ մարդոյս հոգ-
 ւոյն աննիւթութիւնը կը հաստա-
 տեն , բայց անոնց խելքովը ամէն
 բան նիւթ է : Արիւններ ալ կան որ՝
 մարդ մեռնելէն ետքը հոգւոյն ինչ
 ըլլալիքը չի կրնալով երեւակայել , և
 չի հասկընալով թէ մարմինէն ինչպէս
 կը զատվի , աւելի դիւրին եկած է
 իրենց հաւատալը թէ հոգին ալ
 մարմնոյն հետ կը մեռնի : Այն ալ
 կը տեսնեն որ՝ քանի՛ որ անդամքնիս
 և գործարանքնիս թուլնայ և մաշի
 նէ՛ հոգինիս ալ անոր հետ կը տկա-
 րանայ , և անիկայ չի մտածելով թէ
 Մատուած մարդս երկու բանէ բաղ-
 կացեալ ստեղծեր է , և ասոնք իրա-

րու հետ անանկ միացուցեր է որ՝
 իրարու հետ շատ ամուր կապակցու-
 թիւն ունին, իրարու հետ կը շփոէթ.
 որպէս թէ երկուքը մէկ գոյացու-
 թիւն մը եղած ըլլայ։) Եւ այն ալ
 պէտք էր անոնց գիտնալ, թէ հոգին
 զգայարանքներէն անանկ շատ տար-
 բերուած թիւն ունի որ՝ թէ որ զգայա-
 րանքները բան մը ազդելու ժամա-
 նակին հոգին հոն չ'եղածի պէս ըլ-
 լայ նէ՝ մարմինը և մարդը այն զգա-
 յարանաց ազդելէն բան մը հասկը-
 նալիք չ'ունի։ Մտեմք թէ հոգիս բո-
 լորովին իրեն գաղափարներուն մէջ
 ընկղմած է, բնաւ բան մը ոչ կը
 տեսնեմ և ոչ կը լսեմ, և շատ ան-
 գամ ինձի մէկ զգացմունք պատճա-
 ռող բան մը կամ իմ ներսս կամ
 քովերս կ'ըլլայ, և ես բնաւ չ'եմ
 իմանար։ () Գոստոս կայսեր ատեն
 վան մատենագիրներուն մէկը ասոր
 վրայ սա կարեւոր տեղեկութիւնը
 տուած է. « Հոգին կ'ըսէ ուրիշ բա-
 յներու զբաղած ըլլայ նէ՝ աչքը կոյր
 չ'ըլլայ »։

Բոլոր կիսկատար փիլիսոփայները, որոնց վրայ էր խօսաւորուիս, որ միայն երեւակայութեամբ և զգայարանքով կը տեսնեն. չեն կրնար գործը պատճառէն տարբերել, և ոչ այլ և այլ պատճառները իրարմէ զանազանելով ամէն մէկուն յատուկ եղած գործը գտնել, ոչ ալ ճշմարիտ սկզբունքները գտնել, և անոնցմէ հարկաւ ելլելու մակաբերութիւնները և հետեւանքը հասկընալ:

Թէ որ մեր ըրածին պէս՝ երեւակայութեան իշխանութեանը տալ կը եղած բաները խելքի միջնորդութեամբը եղածներէն զատովի, այն ատենը դիւրին կ'ըլլայ գոնէ շատ բանի մէջ ճշմարիտ ու սուտ գաղափարները իրարմէ որոշելը:

Չեմք կրնար պնդել՝ թէ ատանկ ընդարձակ և հարկաւոր բանի մը վրայ պէտք եղածները ամէնն ալ առանց բան մը դուրս ձգելու խօսել կարող եմք. տակայն ըստճաներուս պինտ վերջը մէկ խորհրդածութիւն մըն ալ եւելցընեմք: Ահնդանի և

արդիւնաւոր երեւակայութիւն մը
 միշտ և անդադար գովեստ կ'ընդու-
 նի : Արդարեւ՝ թէ որ դատողու-
 թիւնը իրեն կանոն բռնէ նէ՝ գովե-
 լու արժանի բան չէ՝ չ'եմք ըսեր :
 Բայց անոր հետ համաձայնելն ալ
 քիչ անգամ կը սրտտահի . դատողու-
 թեան դնելու լուծը հնազանդու-
 թեամբ ընդունող երեւակայու-
 թիւն՝ քիչ մարդու քով կը դտնըվի .
 համառօտ ըսեմ . ասանկ փայլուն և
 կենդանի երեւակայութիւն ունե-
 ցողները թէպէտ հասարակաց խել-
 քին նման խելք չ'ունին , բայց շատ
 մեծ գովեստ կ'ընդունին . որպէս թէ
 բոլոր աշխարհքիս խելքը իրենց քո-
 վըն է . անկէց դուրս խելք չ'է մնա-
 ցեր : Շատ աղէկ կ'ըլլար այն ալ՝
 թէ որ անոր տուած գաղափարնե-
 րուն մէկ քանին ամուր բռնելով՝
 որ բնութիւնը երեւակայութեան
 միջնորդութեամբ մեր մտքին մէջը
 տալաւորեր է , այնքան խորունկ տը-
 պաւորիւած չ'ըլլար , որ անհնար չ'ըլ-
 լար մեզ անոնք աւրելը , քանզի շատ

անգամ մեր խնայականութեան մէջ
մեծ շփոթներ կը սրատճառեն, և
խենթութեան ալ իրենք շատ մօտ
կ'ըլլան՝ ու մեզ ալ կը մօտեցընեն :

Երեւակայութիւնը մեր խելքին
վրան տիրելու չափ արձակ թող տը-
ված չ'ըլլամք, և խելքերնիս երեւա-
կայութեան սանձը բոլորովին իր
ձեռքէն ձգած չ'ըլլայ նէ՝ թէ՛ ասոր
և թէ՛ զգայարանքներնուս և կիրքեր-
նուս դէմ դնելու զօրաւոր դեղեր-
նուս մէկը՝ երեւակայութիւնը երեւ-
ակայութեան դէմ հանել է : Օգա-
յարանքին ու կիրքերուն դէմ դեղն
ալ այս է ըսինք . քանզի ասոնք ալ
շատ անգամ իրենց ուժը երեւակա-
յութենէ կ'առնեն : Ինչո՞ւ համար
հին և կռապաշտութեան ատենի ի
մաստունները, և անոնց մէջ ալ ամէ-
նէն երեւելիները, ինչպէս են Սոկ-
րատ, Պլատոն և Քսենոփոն, յա-
ճախ մեղի կապըսպրբեն որ մահը
մըտվընուս չի հանեմք . որ այս մտա-
ծութիւնս մեղի շատ ազդու է և հո-
գիններնուս կը դըպչի : Ինչո՞ւ համար

կ'ըսէին որ՝ մարդոյս բոլոր կեանքը՝
 աղէկ մեռնել սորվելու համար ա-
 շակերտութեան պէս բան մըն է ։
 Վանդի՝ երեւակայութեան պատուա-
 կան և մեծագին բռնած ոչինչ բա-
 ներէն մեզ զատելու ասկէց զօրաւոր
 բան չի կրնար ըլլալ ։ Ի՛նչ բան որ
 մեզի ախորժելի կ'երեւինէ՝ մեր բա-
 նաստեղծներուն մէկը ըսած է որ
 »Ամէն բան երկու երես ունի . կէսը
 »պահասութիւնները կը ցրցնէ . և
 »կէսը գեղեցկութիւնները » ։ Վեզ
 գլխէ հանող և իրեն կապող հեշտու-
 թիւններուն՝ անդադար և առանց
 հոգնելու գէմ՝ բեր անոնց սովորա-
 բար իրենց ետեւէն բերած գար-
 շելի և փնատակար հետեւանքները ,
 որ քու երեւակայութիւնդ ալ ա-
 նոնք մէկ աղէկ կերպարանքի մը մէջ
 չի կրնար խօթել ։ Այն ատենը քե-
 ղի աղէկ և զարմանալի գեղեցկու-
 թեամբ երեւած երեւակայութիւն-
 ները անանկ երեւելին կը կորսնչ-
 ցնեն , ուրիշ կերպ կ'երեւին ։ Ասի-
 կայ ընելու համար կրօնքը փիլիսո-

փայտութենէն եւեւ կ'օգնէ մեզի :

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴԻ ԱՂԲԻՒՐ

Կերբ :

ԻՆՔԸԶԻՆՔ Թող տուող մարդ մըն ալ չի կայ որ կրից որոգայթին մէջ ինկած չ'ըլլայ : Եւ վերջապէս ասոնց երեսէն կորուստ չի գացող ալ խիստ քիչ կը գտնուի : Սակայն մարդ ալ չի կայ որ ասոնց մեզ խաբելու համար գործածած ձեւերնին և նենգութիւննին չի գիտնայ :

Սկսինք անձնասիրութենէն : Այս անունովս այն սէրը չ'եմ իմանար , որ ամէն իմացական և զգացող արարած բնապէս ունի , և մեր մէջն ալ բնական է . և առանց անոր ուրիշ բաները ոչ սիրել կրնամք և ոչ ատել : Այլ այն ինքնասիրութիւնը , որ մարդ ինքրզինք անով իրեն և ուրիշներուն հետ կը բաղդատէ , և զինքը վեր կը գտնէ , մեր գոյութեանը և մեր ա-

ղէկու թեանը գաղափարը ունողը և
 սրահողը այս սէրն է : Ասիկայ ինքնի
 բէն կը հաւնի . և այս անձնասիրու
 թիւնը կամ ինքնասիրութիւնը , այս
 մտքիս վրայ հասկընալով , մեր մտքին
 վրայ մեզ յամառեալ կը պնդէ , այն
 չինայիր թէ հիմը աղէկ է մի , ծոռ
 է մի : Ի՛նչ որ իրեն հակառակ կու
 գայ նէ՝ գրեթէ անոնք ամէնն ալ
 ետ ձգել կուտայ անարգելով , քըն
 նութեան ալ անարժան սեպել կու
 տայ : Այլ մեր մտքի կարծիքը առաջ
 քալեցընելու համար մեզի սուտ գա
 ղափարներ և խելքի հակառակ խօս
 քեր և խաբէական փաստեր բանե
 ցընել կուտայ : Ի՛նութիւնը մեզի
 ի՛նչ աղէկ յատկութիւն տուեր է
 նէ՝ անձնասիրութիւնը անոնք մեր
 աչքին մեծ կը ցըցընէ . սակասու
 թիւննիս կը ծածկէ . և մեր ամէն
 տկարութիւններուն արդարացընե
 լու պատրուակ և պատճառ կը գըտ
 նէ : Ի՛նչ բան որ մեզնէ է նէ՝ մեզի
 աղէկ կը ցըցընէ , ուրիշին եղածնե
 րուն կամ բնաւ չի հաւնելիք կ'ընէ ,

կամ երեսը թթուեցընելով հազիւ
 թէ հաւանութեան նշան մը կու-
 տայ : Ի՛նչ բան որ մերն է՝ կամ
 մենք կը սիրեմք անիկայ , անոնց հա-
 մար մեզ կը կուրացընէ . և մեր չի
 սիրած բաները անիրաւութեամբ
 քամահրել կուտայ : Ս՛եր ամէն մէկ
 կիրքին համեմատելով՝ անձնասիրու-
 թիւնը երբեմն խոշորացոյց աստիկի
 կը նմանի , որ ի՛նչ բանի վրայ նայիմք
 նէ մեր աչքին մեծ կ'երեւի , եր-
 բեմն մանրադիտակ կը նմանի , որ
 նայած բաներնիս չափէն աւելի կը
 պզտիկընէ , կամ իրենց բուն կեր-
 պարանքէն կը հանէ , ուրիշ կերպ
 կը ցըցընէ :

Անիրաւութեան և կուրութեան
 ուրիշ մէկ աղբիւրն ալ՝ մեր անձին
 օգուտը նայիլն է . և ասոր ալ ներ-
 գործութիւնը քիչ չէ՝ : Իրեն օգու-
 տէն աւելի ճշմարտութեան կանոն
 և արդարութեան չափ չի ճանչնար .
 օգուտ ըսածն ալ՝ միայն ներկայ ժա-
 մանակին օգուտն է : Իր չափազան-
 ցութիւնները իր աչքին առջին

արդարացընելու համար աղէկը գէ-
 չի և մոլութիւնը առաքինութեան
 կը փոխէ։ Տըլամօդ ըսեր է. « Շահը
 „անունը փոխեր՝ իրաւունք է եղեր.
 „և առաքեալ և քարոզիչ եղած ա-
 „տենը մի և նոյն բանին անուն մը
 „տալով մեզի անիկայ կ'արգիլէ. ու-
 „րիշ անուն մը տալով՝ ընելու հը-
 „րաման կուտայ » :

Փառասիրութիւնը, սէրը, հեշ-
 տասիրութիւնը, ատելութիւնը,
 բարկութիւնը, նախանձը, վրէժ-
 խնդրութիւնը, վերջապէս՝ ինչ
 կերք կայ որ պինտ անճոռնի խաբէ-
 ութիւններու աղբիւր չ'ըլլայ. և
 սաստկութեան աստիճանի մը հաս-
 նելով՝ ամէն տեսակ գէշութիւն-
 ներ ընելու բաւական չ'ըլլայ։ Արն
 է որ՝ իրեն նպատակ բռնած վախ-
 ճանին վրայ և իրեն յարած բանին
 բնութեանը վրայ մեղ չի խաբէ. ին-
 քըզինք հաճեցընելու համար գոր-
 ծածած միջոցները օրինաւոր չի ցը-
 ցընէ. և մեղի իրեն չի կրնալ ճա-
 րելու հեռաւոր մէկ երջանկու-

Թեան մը յուսով չի խաբխբէ : Աիր-
քը հրամայած ատենը միտքը կը շը-
փոթի , և դատողութիւնը ձայնը կը
կտրէ : Քանի որ կիրքը մեզ խռո-
վութեան մէջ ձգէ ու մեզի տիրէ
նէ՝ այնքան մեր ամէն գաղափար-
ները կը շփոթէ , ներքի վրայ կ'ընէ ,
յստակութիւննին և ճշդութիւննին
կը պակսեցնէ : Սէկ յստակ ջուր
մը , մէկ մաքուր վտակ մը՝ դիմացը
եկած բանին ճիշդ և հաւատարիմ
պատկերը կ'երեւցնէ . մէկ պզտիկ
հով մը անոր երեսին յուզմունք մը
բերածին պէս՝ թէ՛ և դիմացի դըր-
ված բաները նոյնը ըլլան , մէջի ե-
րեւցած պատկերը կը շփոթի , և
հաւատարիմ նմանութիւնը անյայտ
և աներեւոյթ կ'ըլլայ :

Սեզ մեր կրիցը դէմ զգուշացը-
նելը բաւական չէ . ուրիշներուն
կիրքէն ալ կասկածիլ սորվելու է ,
անոնց տպաւորութենէն և ազդե-
ցութենէն մեզ պաշտպանելու է .
և այս ազդեցութիւնս մեր երեւա-
կայութեանը և կրիցը և զգայու-

Թեանցը հետ մէկէն համեմատու
թիւն ունենալով՝ հարկաւորապէս
մէկ համակրութիւն մը կը պատճա
ռեն . որով մեզի սիրելի կամ ատելի
կ'ըլնան : ()տարին կիրքը մեզի ալ
կը պլըշկի , մեզի ալ նոյն կիրքը կ'անց
նի . էլէրիւնքի պէս միանգամայն սառ
տիկ և շուտ կ'ազդէ մեզի . կիրքը
և դատումը և նախապաշարմունք
ները մեր քովններէն և մեզի հետ
խօսողներէն շուտ մը մեզի կ'անցնին .
և խօսքով և ձեռքի և ոտքի շարժ
մունքով և գործքով՝ սրբան կրնան
նէ այնքան հեռու իրենց ազդեցու
թիւնը կը ծաւալեն :

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԼԱՐԻԻՐ

Սուտ կանոններ . սուտ սկզբունքներ :

Այս սուտ սկզբունք մը բըռնէ ,
կ'սկըսիս անկէց սուտ սուտ հետե
ւութիւններ հանել , ամէնը իրարմէ
անճոռնի և դուցէ իրարմէ ելլել
վտանգաւոր :

() Երինակի համար , տա՛ սկզբունքս
 դիր որ՝ ի՛նչ բանի գործածութիւն
 գէշի կրնայ տարվիլ նէ՝ այն բանը
 վերցընելու է : Այն ատենը՝ ինչպէս
 որ վերը ըսինք , որովհետեւ բան մը
 չի կայ աշխարհի մէջ որ գէշի չի տար-
 վի , անանկ օգտակար բան մը չի կայ
 որ ուզողը անկէց փնասակար հետե-
 ւութիւն մը չի հանէ , սկզբունքէդ
 ելլելու հետեւութիւններովդ հարկ
 կ'ըլլայ քեզի ամէն կերպ կառավա-
 րութիւն և ամէն կերպ օրէնք մէ-
 կէն վերցընել : Արտեսնես որ՝ մի-
 այն մտօքըդ հաշիւ ընելով քեզի
 շատ մեծ օգուտ ցրցընող բանը գոր-
 ծի եկածին պէս՝ անկէց ալ գէշ և
 փնասակար բան չ'ըլլար : Այն ատե-
 նը հարկ կ'ըլլայ քեզի տա՛ առածը
 ընդունիլ որ կ'ըսէ . “ Շատ անգամ
 ” աւելի աղէկէն մեծ թշնամի չի կըր-
 ” նար ըլլալ աղէկին ” :

Անոր ծանօթութիւններուն մէկ
 հատիկ հիմն տա խօսքը դիր , թէ մի-
 այն ամենայայտնի բաները պէտք է
 ընդունիլ . ի՛նչ բան որ երկրաչափա-

կան կանոններով հաստատուած է նէ՝ միայն անիկայ իբրեւ ճշմարիտ բռնել։ Այլ բնական և բարոյական տոութիւնները, որ ասոնք ալ ուրիշ կարգի մէջ մէկ բանին ճշմարտութիւնը կը հաստատեն, և աւելի շատ անդամ ասոնք 'ի դործ դնելու կը հարկադրիմք, ասոնք ամէնն ալ նոյնժամայն կ'իյնան, կը ոչընչանան։ Անկէց ետքը հաւանականութեան բոլոր հաշիւները՝ և ճշմարտանմանութեան կանոնները՝ որ մեր կենաց սովորական ընթացքը կանոնի կը դնեն, անընդունելի կ'ըլլան, և գրեթէ ամէն բանի մէջ՝ մեր դատմանը հակառակ՝ կախ մնալու կ'ըլլամք, ընելիքնիս կամ գիտնալիքնիս որոշելու բաւական ապացոյց և պատճառ չ'ունենալով։ Ասոնց պէս է այս սկզբունքս ալ, տեսածէդ զատ բանի հաւատալ պէտք չէ։ Ուրիշ մարդոց վկայութիւնը, անցած դարու մարդոց ըրած փորձերը, ինչ բան որ պատմութեանց մէջ գրւած պահւած է՝ ասոնց մէկն ալ բնաւ

հեղինակութիւն մը չեն ունենար .
 և մեզի համար՝ չի գրուածի պէս
 կ'ըլլան : Հում և Վճռող և Վճռու
 գէրտամ քաղաքներուն կենալը
 խնդիրի տակ կը մոնեն , Վշէքտանդը
 կամ Վեսար անունով մարդիկ աչ-
 խարհք եկած ըլլալնուն վրայ երկ-
 բայիլ պէտք կ'ըլլայ :

Փիլիսոփայներուն իրենց ըսածին
 հակառակը ըսել չի տալու համար՝ ա-
 լելի խելացութեամբ ու ճշմարտու-
 թեամբ ամուր կենամք տա խօսքին
 վրայ , թէ այն բանն որ յայտնի է՝
 միայն անիկայ իբրեւ յայտնի բըռ-
 նեմք , միայն ստոյգը իբրեւ ստոյգ
 բռնեմք , և մէկ բան մը մինչեւ ըս-
 տուգութեան կանոններով չի ստու-
 գեմք նէ՝ անոր համար ստոյգ չը-
 սեմք : Այլ ինչ բան որ հաւանական
 կամ ճշմարտանման է նէ՝ ունեցած
 հաւանականութեան կամ ճշմար-
 տանմանութեան աստիճանովը բըռ-
 նեմք :

Ար մնայ հիմայ ճիշտ և անվրէպ
 ծանօթութիւն ունենալ թէ՛ գաղա-

փարներուն և թէ՛ ներքին զգաց-
մունքներնուս յայտնութեանը վրայ :
Եւ թէ՛ յատկապէս ստուգութիւն-
նը որն է՝ հաւանականութիւնը որն
է : Թէ որ մենք այս բաներուս վը-
րայ երկան խօսելով՝ ասոնց ամէն
մէկուն նշանները զատ զատ տալու
ըլլայինք , և կանոնները ցրցընէինք
նէ՛ խօսքերնիս շատ կ'երկննար , և
մեր սահմանէն դուրս կ'ելլէինք :
Ուստի ասոնց վրայ խօսիլը՝ տրամա-
բանութեան գիրքերու կը ձգեմք .
որոց մէջ շատ գերագոյն և սլատուա-
կան բաներ կը գըտնելին :

Եւ հասարակ ամէնուն ընդու-
նած մէկ կանոնն է որ՝ գերագոյն
օրէնք՝ հասարակութեան փրկու-
թիւնը կամ օգուտը ըլլալու է :
Իայց ի՞նչ կ'ըսես : Թէ որ հասարա-
կութեան փրկութիւնը ըսելով
հասկըցած բանըդ՝ ազգային իրա-
ւանց դէմ բան չ'ըրած չի կրնաս
ձեռք ձգել , ասոր համար ամէն
սլարտականութիւն , և ամէն սրբա-
ղան սեպւած կասկակցութիւնները

ուղբի տակ առնել պէտք ըլլայ նէ ,
այս հասարակաց փրկութիւն ըսված
բանը՝ որ ասանկ գէշ հասկըցված
և գէշ անուն դրված է , պէտք էր
մի ձեռք ձգելու համար ամենայն
արդարութեան և բարոյականի , և
մարդոյս ապահովութեան հիմն ե-
ղած բաները , և մարդկային ազ-
գին հանդարտութեանը և հանգըս-
տութեանը օրէնքները ոչինչ ընել ,
այդ չ'ըլլար : Անանկ է նէ՝ ճշմարիտ
գիտուններուն հետ մենք ալ կ'ը-
սեմք , և ամէնուն ականջը աղէկ մը
խօթելու համար կրկնել ալ հարկ
է , թէ “Անիրաւութիւն եղած բա-
”ներուն մէկն ալ չի կրնար ճշմար-
”տապէս օգտակար ըլլալ” :

“Չայն բաղմաց՝ ձայն Աստու-
ծոյ” խօսքն ալ հասարակութեան
մէջ էփ աղէկ բանած խօսք մըն է :
Ասոր վրայ կ'ըսէ Վօք . “Ամենեւին
”չ'եմ գիտեր կոր որ Աստուած մար-
”դոյ պատգամ տուաւ նէ՝ բաղմու-
”թեան բերնովը տուաւ մի . կամ
”թէ բնութիւնը իրեն գաղտնիքը

«բաղմուծեան ձեռք յայտնած ու
 «նի՞մի»։ Ամէնուն գիտցած բանն
 է որ՝ հասարակութիւնը ինչպէս որ
 խօսեցրեւնէ՝ անանկ կը խօսի, շատ
 անգամ իրեն առաջնորդողներուն
 խօսքը իր կարծիքին վրայ կ'ադդէ.
 ուղած գիւերնին կրնան դարձնել.
 որ կողմէն օգուտ մը տեսնեն իրենց
 նէ՝ այն կողմը կը դարձնեն։ Ամէ-
 նուն գիտցած բանն է որ՝ հասարա-
 կութիւնը ոչ մէկ բանին ճշմարտու-
 թիւնը՝ և ոչ մէկ մարդուն արդիւնք
 ունենալը կամ արժանաւոր ըլլալը
 ադէկ չի կրնար դատել. թէ որ ընտ-
 րութիւնը անոր թողուս նէ՝ սրիաւ
 լիլը կը տեսնես։ Պաքոն կ'ըսէ. «Հա-
 «սարակութիւնը մէկ մարդու մը ար-
 «ժանաւորութիւնը դատելու և գո-
 «վելու ըլլայ նէ՝ գետի ջուր կը նը-
 «մանի, թեթեւ և ուռեցած բան
 «մը գտնէ նէ երես կը հանէ, ծանր
 «և ամուր և հաստատուն բաները
 «թող կուտայ որ տակը ինջնան»։
 Թէ որ ուղղակի հասարակութեան
 օգտին վերաբերեալ բան մըն է ա-

նոնց դատելիքը նէ՝ գրեթէ միշտ ներկայ օգտին նայելով կը վճռէ . ըլլալիքը ո՛չ կը մտածէ , և ո՛չ ալ կըրնայ դուշակել : Արդէացիները իրենց դրացի ազգի մը հետ կտոր մը գետնի վրայ վէճ ունենալով , որ երկու կողմն ալ մերն է կ'ըսէին , դատերնին Հռոմայու հասարակապետութեանը յանձնեցին , անոնց տալու վճռոյն հնազանդիլ խոստացան : Այս իրենց ընտրած դատաւորը առնամօթաբար վճիռ ըրաւ որ՝ ի՛նչ տեղի վրայ էր կռիւը նէ՝ այն տեղը իրեն տրվի , և այսպիսի յայտնի առնիրաւութիւնով քիչ մնաց որ իրեն բոլոր դաշնակիցները իրեն թշնամի կ'ըլլային կոր :

Այս ըսել չ'է որ հասարակութիւնը երբեմն ազնիւ զգացմունքներ և անկեղծ շիտակութիւն չ'ունենար , որով շատ խմտոտուն մարդիկ անգամ կարող ըլլան պարծելու . քիչ մը ետքը ասոր մէկ օրինակը Աթենացւոց քով պիտի տեսնեմք : Իսկ այս ասոնք հասարակութեան վրայ

Եկող անցնող տրամագրութիւններ
էն . որ ասոնց աստիճանի չ'ըլլար :

Սակայն ասոր հաւանութիւն
տալու է որ՝ թէպէտ բազմաց ձայնը՝
առաջին ըսածին պէս ըլլալու շատ
բան կուզէ , բայց ասկէց այն չի հե-
տեւիր որ հասարակաց մէջ դորացած
կարծիք մը ը'լլայ նէ՝ անիկայ նետե-
լու է . որպէս թէ ամէնն ալ սուտ
և ծիծաղական բաներ եղած ը'լլան :
Ասոր հակառակ չափազանցութիւնը
կ'ընեն սմանք , սրոնց համար \ օք կ'ը-
սէ . “ Այն բազմագլուխ գազանը մէկ
” կողմ մը բռնածին պէս՝ ասիկայ
” բաւական կը սեպիլի կոր ըսելու թէ
” ճշմարտութիւն չի կայ անոր մէջ : . .
” Այս հազուագիւտ խեղացիները՝ մի-
” այն սովորականէ դուրս եղած ծանօ-
” թութիւնները կ'ախորժին . և ինչ
” բան որ հասարակութիւնը ամէնն
” ալ միակերպ կ'ընդունին՝ գիտես թէ
” անոր վրան գազանին կնիքը դարձը
” վաճի պէս կուգայ իրենց . և անանկ
” կը կարծեն որ՝ ասանկ բաներու ա-
” կանջ գնելը կամ ընդունելը՝ իրենց

„սուր մտքին և խելացիութեանը չ'իջ
 „նար : Խելքերնին մտքերնին՝ արտա
 „ռոց կարծիքներու վրայ է : Ասանկ
 „ները կը փնտռեն և կ'ընդունին և
 „ուրիշներուն կը սորվեցնեն : Այլ կը
 „յուռան որ հասարակութենէն ա
 „սով պիտի զատվին : Այց մէկ բան
 „մը հասարակութեան ամէնուն մէ
 „կէն ընդունելի ըլլալը կամ չ'ըլլալը՝
 „անոր ճշմարիտ կամ սուտ ըլլալուն
 „նշան չ'է . ուստի մենք ճշմարտու
 „թիւնը փնտռած ժամանակնիս ա
 „սոր ամենեւին նայելու չ'եմք : . . .
 „Ատոյդ է որ՝ ռամիկը աղէկ չի կրնար
 „տրամաբանել, և անոր համար պէտք
 „է անոր ըսածներուն վրայ կասկա
 „ծիլ, և անիկայ անսխալ առաջնորդի
 „տեղ չի դնել՝ և անոր չի հետեւիլ :
 „Այց հասարակութեան կարծիքը
 „մէկ դի ձգող փիլիսոփայները իրենք
 „ալ անճոռնի սխալներու մէջ ինկած
 „են . որ ռամիկներուն սխալներուն
 „պէս է , և շատ անգամ անկէց
 գէշ ալ է :

Ակզբունքներուն՝ կամ մարդկա

յին վարուց կանոն բռնելու զրուց
 վաճքներուն մէջ մէկ հատ մը կայ՝
 որ շատ մարդիկ իրենց կանոն կրբռ-
 նեն . և կ'ըսեն . «Վէտք է որ մարդ
 իրեն նախնեացը կրօնքին մէջ ապ-
 ըրի ու մեռնի » : Եւ ասիկայ անանկ
 կը ցըցընէ որ՝ աշխարհքի մէջ ամէ-
 նէն աւելի հարկաւոր եղած բանին
 վրայօք մէկ մարդ մը մոլորութեան
 մէջ ինկած ըլլայ նէ՝ այն մոլորութիւ-
 նը որկէց որ սորվեր է նէ անոր խօս-
 քէն դուրս չ'ելլէ . և ասով որպէս
 թէ անոնց մոլորիլը օրինաւոր եղած
 կ'ըլլայ : Բայց մեծնալնուս ետքը
 մենք պարտական եմք մեզ լուսաւո-
 րելու : Ղշմարտութեան հիմը աւե-
 լի ապահով ըլլալու է . և մէկ մարդ
 մը իր խելքին տէրը ըլլալէն ետքը
 անանկ գիտնալու չ'է որ՝ կրօնք մը
 պէտք է մարդու . իրաւ եղեր սուտ
 եղեր հոգ չ'է :

Ռամիկներուն համար մէկ կանո-
 նի մը պէս բռնելոված է այս խօսքս
 ալ . «Լ՛մենք ի՛նչ ընեն նէ՝ դուն ալ
 յայն ըրէ » : Բ՛սել կ'ըլլայ որ , թէ որ

ուրիշ մարդիկ ամէնն ալ, կամ գոնէ
շատը գէշ ճամբայ մը բռնած ըլլան
նէ՛ անոնց պէս ընողը ինքըզինք պի-
տի կարենայ արդարացընել, ըսել
կ'ըլլայ որ՝ թէ որ մարդոց շատը ի-
րենց երջանկութիւնը ամօթալի
գործքերուն վրան սեպելու ըլլան՝
և իրենց փառքն ու մեծութիւնը ի-
րօք պզտիկութիւն բերող բաներուն
վրայ, և իրենց երջանկութիւնը՝ զի-
րենք երջանկութենէ հեռացընող
բաներուն վրայ գնելու ըլլան նէ՛ ա-
սոնց կարծիքին նայելով պէտք պի-
տի ըլլայ բաւական անմիտ ըլլալ, որ
մարդ ինքըզինք իր աստիճանէն ձգէ,
պզտիկ և պարասպ և ոչինչ մարդոց
կարգը անցնի, իրեն իրական տան-
ջանք ու տառապանք պատրաստէ,
և ուրիշներուն ըրածին պէս կ'ընեմ
կոր ըսելով ճամբէ ելլէ, և ինքըզինք
կորսընցընէ :

Հատ մարդու համար՝ « Բընու-
թեան հետեւիլ պէտք է » ըսելն
ալ մէկ առածի մը տեղ դրված է :
Թէ որ ասիկայ ինչպէս որ հասկընալ

պէտք է՝ անանկ հասկըցիլի նէ, ճըշմարիտ կ'ըլլայ. քանզի բարեկարգեալ բնութիւնը միշտ խելքի համեմատ կերթայ, որովհետեւ խելքն ալ մարդոյս բնութեան հարկաւոր մէկ մասն է: Բայց մեր հիմակլան Լսլիկուբեաններուն առած մօքովը առնելով՝ տուտ կ'ըլլայ. քանզի առնոնք այս ըսելով մեզ հաւանեցընել կուզեն որ՝ աւրբված և մոլի բնութիւնն անգամ մեղնէ ինչ որ ուզելու ըլլայնէ ընելու է:

Ո՛րքո՞ւս մէկ տեղ մը կ'ըսէ որ՝ ես գէշ սկզբունքները գէշ գործքերէն աւելի կ'ատեմ. և պատճառն ալ կուտայ. քանզի անկարգ կիրքերն են որ մարդոյս գէշ բան ընել կուտան. բայց գէշ սկզբունքը մարդոյս նոյն իսկ խելքը կաւրէ. և աղէկի գառնալու ճամբաները ամէնը մէկէն կը գոցէ: Այս ալ ըսենք որ կիրքերը կ'անցնին, սկզբունքները կը մնան:

Սուտ տրամաբանեւ :

ԼՕՔ իրեն ճարտիպին ճաշ վրայ շինած գրքին մէջ հաստատած է որ՝ հաւաքաբանութեան ձեւերը չի ճանչցող և գործ չ'ածող մարդն ալ շատ աղէկ կրնայ տրամաբանել . և ասիկայ է՛փ աղէկ գիւրաւ հասկցվելու կերպով է հաստատած : Արիստոտէլէն գիտեմք հաւաքաբանութեան ձեւերը . բայց Արիստոտէլէն առաջ եղող մարդիկ ալ աղէկ կը տրամաբանէին . և անկէց ետքը հաւաքաբանութիւն գործածող մարդոց մէջն ալ գէշ տրամաբանող շատ կը գտնուի : Ասոնք շատ անգամ նիւթը աւելի սլճութեան զատ բանի չ'են գար . և այն ատենն է որ տրամաբանութիւնը մարդուն խելքը կ'ըսպաննէ : Անոր համար Լժք ամէնէն աւելի խօսքի սկիզբը որկէց առնելուին վրայ , և ճիշդ հետեւողութիւն հանող գաղափարները ի-

բարու հետ կապելուն վրայ կը խօսի։
 Սակայն այս ալ չեմք կրնար ուրա-
 նալ, որ հաւաքաբանական արուես-
 տը պարզութեան մօտ ըլլայ նէ՝
 գոնէ քանի մը բաներու մէջ կրնայ
 տրամաբանելուն եղանակը աւելի
 կարճ և աւելի ազդու ընել, կամ
 խօսվածքին մէջ գտնուած պակսու-
 թիւնը դիւրաւ երեւան հանել։

Ի՛նչ որ է նէ, մենք այս տեղս
 մեր ձեռքէն եկածին չափ համա-
 ոտ խօսքով կ'ուզեմք սուտ տրա-
 մաբանելուն սովորական եղած պատ-
 ճառները հասկըցընել։ Ասկէց առաջ
 նշանակած մոլորութեան աղբիւր-
 ներնիս մէկ դի առնելով՝ այս սուտ
 տրամաբանութեան պատճառները
 սա ըսելիքներուս մէջ կրնամք բռ-
 վանդակել։

1. Կասկածաւոր կամ վրան վէճ
 վերցընող բաները իբրեւ սկզբունք
 բռնել, մէկ անստոյգ բան մը հաւ-
 տատելու համար մէկ ուրիշ անստոյգ
 բան մը խօսիլ, մթին բան մը բա-
 ցատրելու՝ ուրիշ մութ բան մը գոր-

ծածեւ. վիճի տակ եղած բանը
վճռւիւած ճշմարտութեան պէս
բռնեւ, և անիկայ ուրիշ բան մը
հաստատելու համար ապացոյց բե-
րել: Ասոնք ամէնն ալ անանկ բա-
ներ են որ՝ տրամաբանութեան մի
և նոյն պակասութեանը տակը կը
մտնեն:

Նոր փիլիսոփայութեան (Վճռ-
դէպականներուն փիլիսոփայութեա-
նը) կոյր կուսակիցներուն որոնն չի-
նած գիրքը կ'ուզես նէ բաց. այս
դիպոցին սիլլեան ըստած թերութեան
հաղարաւոր օրինակները կը գտնես,
և այս այն թերութիւնն է որ՝ վիճ-
մունքի տակ եղած բանը իբրեւ ճշ-
մարիտ կը բռնէ, և այն խօսքը ա-
պացոյց կուտայ՝ որ առաջ անիկայ
հաստատելու համար ուրիշ ապա-
ցոյցներ պէտք են: () օրինակի հա-
մար ձեռք առնեմք Դրո-լի-ն Բնո-
լեան ըստած գիրքը, և անոր մէջէն
քանի մը խօսքերը ընտրեմք, որով
հեղինակը կ'աշխատի մեր խելքը
հասցընելու թէ՛ ի՛նչ բան որ մեր

մէջը և մեզնէ դուրս կայ՝ ամէնն ալ
նիւթոյ և շարժման գործքեր են :

“Թէ որ կ'ըսէ մէկը մեզի հար-
„ցընէ թէ՛ մէկ բան մը զգալը ո՞ր
„տեղէն կրնայ ունենալ նիւթը , ա-
„նոր պատասխան կուտամք թէ՛ ա-
„սիկայ կենդանիին անդամքներուն
„և գործարանքներուն կարգադրու-
„թենէն առաջ եկած բան մըն է :
„Լնանկ որ՝ անկերպ և անղգայ նիւթ
„մը կենդանի եղածին պէս՝ անղգայ-
„ութիւն չի մնար վրան , և այս նիւ-
„թըս կենդանի կ'ըլլայ , երբոր կեն-
„դանիին հետ կը միանայ : Օգտա-
„ւածդ՝ մեր գործարանքներուն
„մէկ թօթիւլիլն է . . . և խորհրդա-
„ծո՞ւնը՝ մեր ներսի գործարանքին
„ինքըզինք մէկ եղանակի մը մէջ խօ-
„թելու և իր վրան դառնալու ու-
„նեցած կարողութեանը մէկ գոր-
„ծադրութիւնն է : Դասո՞ւմը ուղե-
„ղին այն կարողութիւնն է , որով
„իրեն դուրսէն առած կամ իր ներ-
„սը կրցած արթնցուցած գաղա-
„փարները իրարու հետ կը բաղդա-

„տէ՛ անոնց իրարու հետ ունեցած
 „համեմատութիւննին և գործքեր-
 „նին հասկընալու համար” :

“Մարդս մէկ զգայուն նուագա-
 „րանի մը կրնամք նմանցընել, որ
 „ինքնիրեն ձայն կուտայ, և ինքնի-
 „րեն կը հարցընէ թէ ո՞վ է իրեն
 „այն ձայները տալ տուողը : Չի
 „տեսներ, բայց եթէ զգայուն ըլլա-
 „լուն սրտածառաւը, ինքըզինք կը
 „չալէ, չալողն ալ ինքն է՝ չալիողն
 „ալ, և ի՛նչ բան որ իրեն կը դաշի՝
 „զինքը կը չալէ և ձայն հանել կու-
 „տայ” :

“Վիպակոյն-Բիւն կամ ինքըզինք
 „գիտնալ ըսլածը՝ մէկ որոշեալ
 „թօթվովիլ մը կամ ուղեղին մէկ
 „մասնաւոր եղանակի մը մէջ մանեւն
 „է : Խելչ, Իմաստ-Բիւն, Բարո-Բիւն,
 „Խոհեմո-Բիւն և առաջինո-Բիւն կ'ըս-
 „վին այն հաստատուն կամ գիւրաւ
 „անցնելու եղանակները կամ տրա-
 „մագրու թիւնները, որ մեր ներսի
 „գործարաններնուս մէջը կ'ըլլան,
 „և մարդկային տեսակին կենդանի-

„ներուն գործել կուտան : Այնպէս
 „լուսինն մէկ մարդուն դէպ ՚ի ին
 „քը գալը , և որպէս թէ ծանրու
 „թեամբը դէպ ՚ի իր վրայ քաշուիլն
 „է . անգործութեան պէս բան մըն
 „է : Այլ բանի մը յօժարութիւն
 „ունենալը՝ յգող-լիւսն պէս բան մըն
 „է . որ բոլոր աշխարհքս գտնուած
 „բաներուն վրայ կը տեսնեմք : Ատե
 „լութիւնը՝ ճշմարտութիւնն պէս է .
 „քանզի բոլոր էակները այս կեր
 „պով բնութիւնը իրարու կը մօտե
 „ցնէ , երբոր իրարու վրայ ներ
 „գործելու տաճմանի մէջ են . և
 „ճշմարտութիւնն իրարմէ կը զատէ :

Այլ չի հասկընար՝ որ այս այլ և
 այլ խօսքերուն մէջը՝ որ ասոր պէս
 ուրիշ շատ մըն ալ կրնամք գտնել ,
 հեղինակը նոյն իսկ վէճի տակ եղած
 բանը իրեն խօսքերուն հիմն կը դնէ .
 մանաւանդ՝ անանկ բաներ են ա
 սոնք որ՝ հոգւոյն աննիւթ ըլլալը
 հատուտելու համար գործածուած
 անհերքելի փաստերով ասոնք բոլ
 րովին սուտ կ'ըլլեն . գոնէ ասպացոյց

բերած բանը անանկ բան մըն է որ՝
 առաջ անիկայ պէտք էր ապացոյցով
 հաստատել։ Ասիկայ հասկընալու
 համար քիչ մը շխտակ միտք ունենալ
 լը՝ և գրածը մտադրութեամբ կար-
 դալը բաւական է։ Անկերպ և ան-
 զգայ նիւթը կենդանացած ատենը,
 այսինքն՝ կենդանիին հետ միանալովը՝
 անկերպ և անզգայ ըլլալէն կը դադ-
 րի եղեր։ Եւստիանութեան բոլոր
 գործողութիւնները՝ նիւթոյ շաման-
 դաղներուն գործքերն են եղեր․
 ինչպէս որ վերոյգրեալ խօսքերէն
 քիչ մը առաջ զրուցած էր։ Այլ թը՝
 թէպէտ ինչ շարժում ունի նէ իրեն
 օտար է, ուրիշէն իրեն կը հաղորդի,
 և ինքը ուրիշէն կ'առնէ, տակայն
 ինքնիրեն վրայ կը ներգործէ եղեր․
 նիւթը մարդոյս վրայ մէկ գշայուն
 քնարի պէս բան մըն է․ որ ինքնի-
 րեն ձայն կը հանէ, և ինքըզինք կը
 չալէ․ մասնաւոր մէկ եղանակ մըն
 է եղեր մարդոյս գիտակցութիւնը,
 և ներսի գործարանքներուն կերպ
 կերպ եղանակներու մէջ մտնելն է

որ մարդոյս խելք և խմաստութիւն
 և բարութիւն և առաքինութիւն
 կ'ըլլան : Մարդըս դէպ ՚ի ինքը կը
 ծանրանայ եղեր . հոգւոյն կիրքերը
 ֆիզիքական ձգողութիւն և մղումն
 ըսլածներուն պէս բաներ են եղեր :
 Այոքան խօսքերուն մէջ մթին գա-
 ղափարները մէկ դի ձգելով՝ միայն
 սլարդերուն և դիւրաւ հասկցվելու-
 ներուն վրայ խօսիմք . ինչ են ա-
 տոնք . բայց եթէ ղեղծումն սկիզբն .
 և շատ մը սուտ հաւաքաբանու-
 թիւններ :

2. « Փորձով և ապացոյցով հաս-
 տատելու բանը մէկ դի ձգել . ու-
 ղիչ բան հաստատելու հոգնիլ » :
 Եւսեմք թէ՛ մեղի հաստատել կ'ուզէ
 մէկը թէ հեշտութիւններն են որ
 մարդս երջանիկ կ'ընեն . ասիկայ
 միտքը դրածը չի կրնալ ընելուն
 համար իր ճամբէն դուրս կ'ելլէ .
 հեշտութիւնները ինչ հաճելի և ա-
 խորժելի բաներ ունին նե՛՛ կ'սկըսի
 աղիւր խօսքերով անոնք ստորագրե-
 լու : Ասոնք չ'էր ընելիքը . մեզ եր-

Զանիկ ընողը ասոնք ըլլալը պիտի
 հաստատէր, և երջանկութիւնը քա-
 նի մը օրով՝ և կեանքին քանի մը
 րոպէովը չի լմննար, աւելի ամուր
 և հաստատուն բան մը ունեցած
 պիտի ըլլայ, և վերջերին դառնու-
 թիւն բերող և քիչ գիմացող հեշ-
 տութիւններուն պէս՝ անցնելէն ետ-
 քը ընողը ընելուն վրայ զղջալու չէ՝,
 ձանձրանալու չէ՝, ինչպէս որ ասոնց
 ետեւէ ինողը ասոնցմէ կը ձանձրա-
 նայ, կը կշտանայ, և շարունակելովը
 սիրտը կը նեղանայ, անանկ զղջալ մը
 կուգայ որ սիրտը կը կտրբտէ : Խրղճ-
 մըտանքին տուած տանջանքը և հան-
 գըստութիւնը կորսընցընելը և պա-
 տիւր և ինչքը և առողջութիւնը կոր-
 սընցընելը, և ծերութեան ատենը
 կենաց քաղցրութենէն բան մըն ալ
 չի կրնալ իմանալը չ'եմ ըսեր : Մեր
 կիրքերուն ախորժ գալու պարագայ-
 ները և մեզի հաճելի եղած կողմը՝
 և մեր զգայարանքը որպէս թէ իր
 ետեւէն ձգել տանելը՝ մարդոյս
 միտքը մոլորեցընելու կերպով ստու-

րադրելով միայն մէկ բան մը կը հաս-
տատովի, որ ասոր վրայ ալ երկբայող
անդամ չի կայ. և այս է. թէ հեշ-
տութիւնը մարդուն հեշտալի է.
Ճշմարիտ երջանկութիւնը ասոր վրայ
ըլլալը այդ խօսքերէն բնաւ չի հաս-
կըցւիր:

3. “Սէկ բան մը հաստատելու
” ապացոյց՝ նոյն իսկ խօսքը բերել ”:
Եւ ասոր կ'ըսեն յոռի շշան: Տրամա-
բանելու այս պակասութեանս մէջ
կ'ընելի, երբոր ըսած խօսքին վրայ
խել մը տտեն դառնալէն ետքը՝
վերջին խօսք և հետեւութիւն և ը-
սածներուն հաստատութիւն նորէն
այն խօսքը կը բերէ. որպէս թէ ըսած-
ներէն յայտնի կերպով այն ըսելիքը
հասկըցւած ըլլայ. բայց ինչ որ ը-
սաւ նէ՝ ըսածն ալ այն է՝ ըսելիքն
ալ. ինդրոյն բուն էութեանը ամե-
նեւին չէ՛ դարձ: Բայց թէ մէկը
պիտի հաստատէ որ՝ առաքինութիւ-
նը սովորութեամբ և մարդոց իրենց
մէջը սրայմանով եղած բան մըն է:
Եւ մինչեւ ինքըզինք կորսընցընելու

չափ՝ մասնաւոր երկիրներուն սովորութեանը վրայ խօսելէն ետքը, որ ըսելու բանին ամենեւին յարաբերութիւն մը չ'ունի, այն երկրի մարդոց կրթութեան աստենէն իրենց մտքին մէջը հաստատած և արմատացած մոլորութիւններ և նախապաշարմունքներ են, վերջապէս ըսածներուն ապացոյց բերելով սկըզբունքի պէս դնէ թէ՛ առաքինութիւնները և մոլութիւնները որոշող և վճռողը՝ ամէն մէկ երկրին բարքն ու սովորութիւնն է: Պինդ առաջ անիկայ հասկըցընելու էր որ՝ բնաւ մէկ բան մը իրեն բնութենէն աղէկ կամ գէշ ըլլալ չ'ունի. բնաւ մէկ բան մը ինքնին արդար կամ անիրաւ չ'է, և այս կողմէն մտածելով, այն բանն որ մեզի սոսկալի գէշութիւն մը կ'երեւի, դիւցազնական և ծայրագոյն առաքինութիւն սեպած բաներնէս ունեցած տարբերութիւնը միայն մեր կարծեացը մէջն է:

Նոյն յոռի շրջանին մէջ կ'ընամք, երբոր երկու նախադասութիւն

ձեռք կ'առնեմք, և իրարմով հաս-
 տատելու կը նայիմք, կամ երբոր մէ-
 կովը մէկալին ուժը կը կոտորեմք: Ա-
 ուաջինին օրինակ ըլլայ, երբ մէկը դա-
 տի մը վրայ ըսէ թէ՛ այս դատը կըտ-
 րողները իրաւունք գիտցող մարդիկ
 են, անանկ է նէ՛ դատը շիտակ կըտ-
 րըվեցաւ: Այլ իրաւունք ճանչցող
 մարդ ըլլալին հաստատելու համար
 դառնան ըսեն թէ, դատը շիտակ
 կտրեցին, և ասկէց յայտնի է որ ի-
 րաւունքը կը ճանչնան կոր: Այլկրորդ
 ըսածիս օրինակ: Ամանք կան որ՝ մե-
 ղի դէմ խօսած ատեննին՝ երբոր ի-
 րենց ըսածին հակառակը հեղինա-
 կութեամբ կը հաստատեմք նէ՛ մենք
 հեղինակութիւն չ'եմք ճանչնար, և
 հեղինակութիւն ճանչնալ պէտք չ'է
 կ'ըսեն: Բայց երբ որ իրենց մէջէն
 մարդիկ՝ հեղինակութիւն ճանչնալ
 պէտք չ'է ըսածնին լմանի բռնելով
 վերջին հետեւութիւնները հանելու
 ձեռք կը զարնեն նէ՛ անոնց դէմ
 խօսած ատեննին կ'ըսեն, ասանկ բա-
 ներու մէջ խելքը ըստակ չ'ըներ.

հեղինակութիւն նայելու է :

4. « Սէկ բանին միայն մէկ կողմը
 « քննութեան առնել , մասունքները
 « պարսոս և անկատար համբել » : Մ
 սեմք թէ մէկը ըսէ որ , կեանքը մար
 դոյս փնասակար մէկ պարգեւ մըն
 է : Աստիկայ հաստատելու համար
 սկըսի մարդկային կենաց հետ խառ
 նըլած տեսակ տեսակ տառապանք
 ները և նեղութիւնները համբել :
 Ասոնք ամէնը ասանկ ընելէն ետքը
 բան մը հաստատած չի կրնար ըլլալ .
 պէտք էր որ՝ ապրելուն պատճառ
 եղած և մեղի համար պատրաստած
 աղէկութիւններն ալ համբանքի առ
 նէր , որ կեանքը մեղի անոր համար
 տրված է , և մենք այն վախճանին
 շիտկեմք նէ՝ անտարակոյս է որ պի
 տի հասնիմք : Ասոնք ընելէն ետքը
 այն ալ պէտք էր հաստատել թէ՝
 կեանքէն պատճառած գէշութիւն
 ները աղէկութիւններէն շատ և
 մեծ են :

Արդ կայ որ կուգէ ինքըզինք
 հաւտացընել , թէ մէկ մարդ մը շատ

մեծ թշուառութեան մէջ խնայու
 րլայ նէ՝ իրեն կեանքը կտրելու իրա-
 ւունք կ'ունենայ. և ասիկայ ալ հաս-
 տատելու համար բանաստեղծին մէ-
 կուն տա խօսքը վկայութիւն կը բե-
 րէ, որ ամէնն ալ գիտեն, «Սէկ
 »մարդ մը ամէն բան կորորնցուցած
 »ըլլայ՝ և վաստրկելու յոյս չ'ունե-
 »նայ նէ՝ տալիլը անոր նախատինք՝
 »և մեռնիլը պարտք կ'ըլլայ»:

Սակայն՝ այս վերջին աստիճանին
 հասնելու, և ասանկ մեծ հետեւու-
 թիւն ունեցող բանի մը ձեռք զար-
 նելու համար առաջկուց էփ աղէկ
 քննելու և հասկընալու բաներ կան,
 որ ասոնք են: Ախ՛ս՝ գիտնալու է թէ՝
 արդեօք իրա՞ն է մի որ բնաւ երբէք
 այն թշուառութեանը ճար և յոյս
 մը չ'է՝ մնացեր, որովհետեւ այնքան
 անկարծելի փոփոխութիւններ կը
 նան ըլլալ, որ մեր յոյսը կտրած թշ-
 ուառութիւններուն ալ ճար կ'ըլլան:
 Արկրորդ՝ արդեօք մե՞րն է մի այս
 կեանքը՝ որ մեզի տըլտը մենք չ'եմք.
 և ասոր ալ աղէկ գործածութիւնը

կը կայանայ, չէ՛ թէ միայն անոր մեզի տուած բարիքները չսխաւորու թեամբ և խելքով գործածելով, այլ և անոր հետ խառնուիւած տառապանքներուն ու նեղութիւններուն ալ քաջութեամբ դիմանալով. որ վարձուց գլխաւորապէս արժանի եղած բանը ասիկայ է: Արբորդ՝ մեր կենացը վրայ արարչին ունեցած տէրութիւնը մեզի յափշտակելով՝ մեռնելով մեզ ազատել ուզած տանջանքներնէս աւելի գէշ տանջանքներու մէջ մեռնելէն ետքը չ'իյնալիքնիս ազէկ գիտնալու էինք:

Գիտութիւններուն և արուեստներուն դէմ խօսքեր գտեր են ու մանք, և երեսնուս դէմ պօռալով մեզի հասկըցընել կուզեն որ՝ մարդկային ազգի մնաստակար բան են ասոնք: Բայց ասանկ պօռալներէն բան մը չի հասկըցովիր, մինչեւ որ մէկ արդար կշիռ մը գլոտնովի, և աւոր մէկ աչքը՝ գիտութիւններէն և արուեստներէն եղած մնասը, և մէկու աչքը՝ ասոնցմէ եղած օգուտը

դնելով կշռելու է : Ասոր պէս է ու մանց ըսածը՝ որ կառավարութեան այս ինչ տեսակը այս ինչ ազգի չի յարմարիր : Այլ միայն ասկէց ըլլալով մնասնելուն վրայ կը խօսին , առանց քննելու և առանց մէջ բերելու այն ազգին վերաբերեալ բոլոր բնական և բարոյական բաները , որ բաղդատութեան մէջ ասոնք ալ մտնելու են , կարելի է որ՝ ապահովութեանը և հանգստութեան և ուսացուածքերուն և աղատութեանը կողմէն մտածելով անանկ օգուտներ գըտնը վի որ՝ մէջ բերված գէշութիւնները վճարելէն ետքը շատ մըն ալ անդին անցնի : 'Կեռասուն՝ ուրիշ մէկ նիւթոյ մը վրայ խօսելով ըսած է որ՝ առանկ մարդիկ ինչ բանի վրայ նայելու որ ըլլան՝ միշտ մէկ աչքով կը նային , երկու աչքերնին մէկէն բընաւ բացած չ'ունին : Ամէն կիրքի տէր մարդիկ , մէկ կողմի մը տէր ելողները՝ որքան իմաստուն ըլլան , ասոնց կարգն են :

Անք՝ մեզ սուտ գաղափարնե-

րէն և սուտ տրամաբանութիւննե-
 րէն պահպանող ճշմարտութեանը
 սէր ունենալնու համար միշտ տախ-
 կայ նշանակելը մեզի պարտք կը սե-
 պեմք որ, մարդոյս միտքը ազատ ըլ-
 լալու է, և այս ազատութիւնս կիր-
 քերու և նախապաշարմունքներու
 հետ չ'ըլլար: Ասոնց հետ՝ շատ ար-
 դարութիւն և ընտրողութիւն ալ
 ունենալու է: Շատ կը պատահի որ՝
 երկու ծայրէն մեզ հաւատար հեռու
 ցընելով միայն ճշմարտութեան ա-
 ռաջնորդ ըլլալու միջասահմանը բըռ-
 նելուն տեղը՝ մարդոյս միտքը երկու
 ծայրերուն մէկուն աւելի մօտիկ է:
 Կ'ուզեն նշանակել մեզի թէ խառ-
 նուածքը մեր բարուցը և մեր վա-
 րուցը վրայ ուրբան ազդեցութիւն
 ունի, և ասիկայ իրենց հիմն բըռ-
 նելով ոմանք կ'ուզեն ամէն բան բը-
 նական սրտածառներու տուլ, ուրիշ-
 ները՝ ազատութեան շատ դէմ դա-
 լէն վախնալով և աղէկ չի մտածե-
 լով՝ ամէնը մէկէն բարոյական պատ-
 ճառներու կուտան: Ասկայն՝ հոգ-

ւոյն ամէն կարողութիւնները՝ և իրեն վրան գալու հիւանդութիւնները և անոնց յարմար գեղերը ճանչնալու համար՝ բնական և բարոյական պատճառը իրարու միացընելու և անանկ հասկընալու է :

Սարգկային խելքին դիւրութեամբ իյնալու ծայրերուն վրայօք օրինակ մըն ալ տամք : Ա՛ռւղէս հաւկընալ թէ Ա՛ստուած մեզի նկատելով ի՛նչ ճամբայ բռնէ նէ աղէկ կ'ըլլայ եղեր : Ա՛տ մեղքէ զառվել չ'ուզող մարդիկ՝ որ տակաւին Ա՛ստուծոյ կը հաւատան , բայց կուրանալու փափաք ունին , կ'ըսեն թէ՛ Ա՛ստուած բարի է , և ես ի՛նչ որ ընեմ նէ՛ անիկայ զիս կորուստը խորկելու համար չէ՛ ստեղծեր : Ար թէ որ խելվընին հասնէր՝ և ստորոգելիքներուն միայն մէկ հատը բռնած կայնած չ'ըլլային նէ , պիտի ըսէին թէ՛ Ա՛ստուած բարի է , բայց արդար ալ է , և իր արդարութեանը հետեւանքն է որ՝ ամէն մարդու իրեն գործածին համեմատ փոխարէն

պիտի տայ : Թէ որ ես տակաւին ա-
նոր անհաւատարիմ ըլլամ նէ՛ անի-
կայ չ'ըլլար զիս կորուստ մատնողը ,
ես կ'ըլլամ , որ իմ ազատութիւնս
գէշի գործածելով ես զիս կը կորսն-
ցնեմ : Աւրիշները իրենց ըրած
յանցանքէն ետքը միայն Աստուծոյ
արդարութիւնը կը մտածեն , և ա-
նոր ապաւինելու տեղը յուսահա-
տութեան մէջ կ'իյնան , չեն խելք
ըներ որ զղջումով իրենց մեղքը քա-
ւեն , որովհետեւ Աստուածային
բարութեան և ողորմութեանը վրայ
աչմընին գոցեր են :

Անանկ է նէ՛ խոստովանիլ հարկ
կ'ըլլայ որ՝ ամէն բանին ճիշտ միջինը
բռնել պէտք է , քանզի ճիշտ ստու-
գութիւնն ու ճշմարիտ ապահովու-
թիւնը ասոր վրայ կը կայանայ :

5. “Նշան և ցուցակութիւն չ'ե-
ղած բաները անանկի տեղ դնել ,
” և պատճառ չ'եղած բանը պատ-
ճառ սեպել ” : Հեթանոսներուն
սնտոի պաշտամունքներուն շատը՝
չ'աստուածներուն կամքը մեզի հառ-

կրցընաղ նշան բռնըված բաներու վրայ էր, ինչպէս են հաւահմայութիւնը, ընդերահմայութիւնը, և ամէն տեսակ սւրիշ հմայութիւնները: Այսով՝ զոհերուն տաք տաք ազիքները քննելը, թռչուններուն թռչիլն ու երգը, կայծակին աջ կողմէն ձախը կամ ձախ կողմէն աջը երեւիլը, կռատունը պահւած հաւերուն շատ կամ քիչ ախարժակով ուտելնին, ասոնց ամէն մէկը պինտ հարկաւոր բաները կախ կամ ետ ձգել կուտային, կամ յաջողակ կամ ձախորդ երթալնին կ'իմացընէին: Եւ այց ասոնք կամ գլխաւոր մարդոց ձեռքը մէկ գործիք մըն էին քաղաքական մասին, որով ժողովուրդը կը կառավարէին, կամ ագահութեամբ՝ անոնց դիւրահաւանութենէն իրենց սրտուղ կը քաղէին: Արեւց ըսված Առտոնին ըսածը ծանօթ է, որ ինքն ալ հաւահմայներուն մէկը ըլլալով կ'ըսէր, ինչպէս կ'ըլլայ որ երկու հաւահմայ առանց խնդալու կրնան իրարու երես նայիլ:

Սարգս ապագայ ըլլալիքները
 ճանչնալու միշտ հետաքրքրու թիւն
 մը ունի, բայց այս ալ թէ որ ձեռք
 ձգելու բանը ըլլար նէ՝ ազատ գոր-
 ծողութիւններուն հաւատարակըչ-
 ոութիւնը կ'աւրբովէր, և գլխունուն
 գալու գէշու թիւնը միշտ աչքերնուն
 առաջը ըլլալով՝ տանջանքներուն և
 տառապանքներուն չ'էր դար։ Սա-
 կայն մարդիկ ասոնք չի մտածելով՝
 և միշտ ապագայն ճանչնալ ուղելով,
 երազներուն և վիճակներուն և դի-
 պուածով զրուցուած խօսքերուն և
 մտքերնուն չ'անցած մարդու կամ
 բանի հանդիպելնուն և փրորչտա-
 լուն և տկանջը խօսելուն և ուրիշ
 ասոնց նման բաներու համար կար-
 ծեցին թէ՝ ըլլալիքը մեզի հասկըցը-
 նելու զօրութիւն ունին։ Տակաւին
 շատ ատեն անցած չ'է՝ որ կը կարծէ-
 ին թէ պոչով աստղ երեւիլը՝ մեծ
 մարդու մը մեռնելու նշան է, և
 այսպէս նշան երեւելէն ետքը մեռ-
 նելու՝ քիչ մարդիկ արժանի կը սեռ-
 վէին։

Հիմայ ալ պարզամիտ և հասկը-
ցողութիւննին կարճ մարդիկ՝ տխ-
րարքի կը հաւատան . պարզմտու-
թեամբ վիճակ (ֆալ) նայել կու-
տան . ձեռվըներնուն գիծը նայել
կուտան . ջուրի մէջ կամ թըղթի վը-
րայ իրենց երեսը նայել կուտան .
և այլն : Հատ կը տեսնեմք , մանա-
ւանդ կնիկ մարդոց մէջ , որ տասն
և երեք համրանքէն կը վախնան . ա-
ղին ամանը ինայ թափի նէ՝ գէշ
նշան կը սեպեն . և ուրիշ ասանկ
հազար կերպ ոչինչ բաները աղէկի
կամ գէշի մեկնելով բանի տեղ կը
դնեն :

Ասոնցմէ աւելի բան մըն ալ
պատմեմ : Արբեմն մեր հասարակո-
րէն տեսածէն տարբեր անձրեւ
կուգայ . ասանկները կ'ըսէին որ՝ այս
բաներս մեծ գէշութիւններ կը
պատճառեն , բայց ասոնց ամէնն ալ
բնական պատճառներ ունին , որ
հին ատենը գիտցող չի կար :

Ասով խօսքերնուս կարգը անանկ
բաներու վրայ խօսելու կուգայ ,

որ պատճառ չ'են, բայց պատճառի
տեղ անցած են: Ամէն մարդ գիտէ
որ ատեն մը աստղերը մարդոյս ա-
ստղային և բարուցը և առաքինու-
թիւններուն և մոլութիւններուն
վրայ ինչ աստիճան ազդեցութիւն
ունին կը կարծւի: Հատ հեռուն
չ'երթամք, ամէն օր մեր աչքին ա-
ռաջը որքան մարդիկ կան որ իրենց
տկարութեանը մնասը տեսնելով ի-
րենց բաղդին կը նեղանան, իրենց
կիրքին անկարգութենէն իրենց հա-
սած մնասը՝ երկինքին վրան կը ձը-
գեն¹: Աւրիշ տեսակ բաներու մէջ՝
աշխարհքիս ամէն կողմի պատմու-
թիւնը կարդալով որքան շատ կը
տեսնեմք, որ իրենց պատճառած
գէշութիւնները իրենց վրայէն նե-
տելու համար անանկ բաներու կու-
տան, որ անանկ բան ամենեւին
պատճառած չ'ունին, և ասիկայ՝
մարդիկ խաբելու համար հնարված

1 Այս մէկը ալ միշտ կը տեսնեմք. ֆէլէ+
անուն մը կուտան, և անոր գէշ կ'ըսեն. ֆէլէ+
երկինք ըսել է:

մէկ գժոխային արհեստ մըն է :
 () րինակ գնեմք : Արբեմն հունձքը
 շատ սուտ եղած տարիներն ալ՝
 չինձու սով մը կը պատահի . և ասոր
 օրինակները էփ աղէկ կան պատմու-
 թեանց մէջ : Այն ատենը խառնա-
 կիչ և խռովարար մարդիկ կ'ըլեն .
 և ասոնք ալ ուրիշ պատուհասներ
 բուն պէս կամ երկրին կառավարու-
 թեանը վրայ կը ձգեն , կամ քաղա-
 քացւոց մէկ մասին և մէկ կարգին
 վրայ , որ անոնք ուրիշներուն ատելի
 ընեն : Մինչեւ որ վերջապէս ռամի-
 կը , որ այս փոփոխութիւններուն բուն
 պատճառը մինչեւ ճանչնալու ըլլայ
 նէ՝ ձեռքը քիչ բան կը մնայ իրեն
 ապրուստ ճարելու համար , բուն
 պատճառ եղողները գիտած հարա-
 տու թիւններնէն կը ճանչնայ , որ հա-
 տարակու թիւնը ասանկ սուտ համ-
 բաւ հանելով կողոպտեր են , և
 մարդու մը վրայ չի կրնալով ձգել՝
 թէ հասարակու թեան քաջած սովոյն
 և նեղութեան պատճառը ասոնք
 են , մէկ գողտնի կերպով մը մենք

էինք ըսելու պէս կ'ըլլան :

6. “()էկ բան մը անոնկ պարա
 ”գայի մը վրայ դատել , որ բնաւ
 ”անոր բնական չ'է . և անոր վրայ
 ”գտնըվիլը մէկ լոկ դիպումս մըն
 է ” : Քանի մը խարդախ մարդոց
 ամբարտաւանութիւնը աղանդներ
 հանել կուտայ . և կրօնքը պատճառ
 բռնելով շատ խռովութիւններ կ'ել-
 լէ : Անոր վրայ նախապաշարեալ և
 չարամիտ մարդիկ կը պօռան , անանկ
 է նէ՝ կրօնքը ինքնին կուռոյ և հա-
 կառակութեան պատճառ կ'ըլլայ ե-
 դեր : Աւելի ճշմարիտը ըսեմք , կը-
 րօնք ըսլածին բուն յատկութիւնը
 այն է որ՝ ամէն մարդիկ իրարու
 հետ կապէ , և ասիկայ թէպէտ կըր-
 նան ոմանք գէշի բանեցընել , բայց
 այս չ'ըլլար նէ ի՞նչ պիտի ընէին :
 Փիլիսոփայութիւնն ալ թէ որ գէշի
 գործածվի , և սուտ սկզբունքներու
 վրայ հիմնած ըլլայ նէ՝ շատ մեծ գէ-
 շութիւններու աղբիւր կ'ըլլայ : Այ-
 մայ ըսե՞նք մի որ՝ փիլիսոփայութիւ-
 նը ինքնին՝ և պէտքին պէս հասկըց-

ված մտքովը առնելով՝ ճշմարտապէս
գէշ բան մըն է :

7. “ Մէկ բանը՝ ըլլալէն ետքը
” դատել ” : Ա՛սեմք թէ մէկ բանի
մը վրայ իմաստութեամբ խորհուրդ-
ներ եղան , մարդոյս խոհեմութեան
ընելուն չափ հաշիւները և զգու-
շութիւնները եղան , բայց մէկ բան
մը վրայ եկաւ , որ անակնունելի ըլ-
լալուն համար անիկայ հաշիւի մէջ
խառնել և այն կողմն ալ զգուշանա-
լը՝ մարդու պարտականութիւն չ’էր .
բայց այս դիպուածս ամէն բան
աւրեց : Ա՛նդիի կողմը՝ աղէկ չի խոր-
հեցան ըսելու մարդիկ պատրաստ
են : Մէկ բան մը շիտակ մըտքով և
իմաստուն և խոհեմ զգուշութիւն-
ներով եղած է , բայց գէշ մեկնու-
թիւններ տուող ալ եղեր է : Ա՛յն
բանը չ’է յաջողեր , անանկ է նէ՛ կ’ը-
սեն , ընողներուն միտքը ծուռ է ե-
ղեր , տակը խարդախութեան դի-
տաւորութիւններ պահված են ե-
ղեր : Մէկ ուրիշ մը վտանգաւոր և
յանդուգն , կամ գո՛նէ երկդիմի մէկ

դիտաւորութիւն մը բռնելու է, կ'ըլլայ որ անոր այն մտքին վրայ բրած բանը աղէկ վերջ մը կ'ունենայ. դու ցէ ընողին ալ մտքին դէմ. ամէն մարդ կ'ըսեն որ շատ մեծագործութիւն ըրաւ. և ասոր վրայ գովեստները մըտիկ ըրէ՛ : Ահա շատ մարդ ասանկ կը տրամաբանէ :

8. “Ա՛յն գործերուն մեծ պատու ճառներ տալ” : Ասկայն պզտիկ պատճառէ մը առաջ եկած մեծ գործքերու պատմութիւններով հին պատմագիրքերը լեցուն են : Այց ասոր նայելով անանկ մարդ ալ եղած է որ՝ մեծամեծ գործքերը քըննութեան առեր, և ամէնուն ալ միշտ և ամէն ատեն ոչինչ պատճառներ տուեր է. և այս կարծիքիս վրայ ալ կը յամառի կը մնայ : Հազար կերպ բաներու հետ մէկ պզտիկ բան մըն ալ մէջ մտած՝ և պատճառներուն կարգը խառնուած կրնայ ըլլալ : Այց տսիկայ յատկապէս պատճառ չի կրընար ըտլիլ. միջանկեալ բան մըն է :

9. “Ա՛նդհանուրէն մասնաւորի

„Հետեւութիւն հանել” : Արպէս
թէ կանոն եղած տեղը բացառու
թիւն չ'ըլար . բայց կրնամք ըսել
թէ՝ առանց բացառութեան կանոն
խիստ քիչ կայ :

“Սասնաւորէն ընդհանուր հե-
տեւցընել” : Վրէթէ Վօլդէսին
պատմած մարդուն պէս . որ Վլօսէն
անցած ատենը մէկ լոյսնաւորի մը
կրնկան հետ կուիւ ընելով՝ իրեն ճա-
նապարհի օրագրութեան մէջը գը-
րեց . “Վիտցիր որ՝ Վլօսայի կնիկները
”ամէնն ալ կոպիտ են” : Արքան մար-
դոց կարգ և ընկերութիւններ կան ,
որ մէկ մարդու մը մասնաւոր գործ-
քի վրայ ամէնուն մէկէն յիշու կը
տրրվի : Ա՛րսեն . այս ինչ և այն ինչ
մարդիկ շատ բամբասելի վարք ու-
նին . բռնած ճամբանին իրենց առ-
տիճանին չ'իյնար . և ասանկներն են
որ ամէնուն աչքին կերեւին : Այսկէ
կը հետեւցընեն որ՝ այն կարգին և
այն ատիճանին մարդիկը ամէնն
ալ նոյն անկարգութիւնները և
նոյն գէշութիւնները ընելու ընդու-

նակ են : Ասկէց աւելին կ'ընեն , այս
կարգիս մէջէն մէկ քանիին գէշու-
թիւնը բոլոր կարգին վրայ կը ձգեն :
Ասով այն մարդը կը նմանի , որ կ'ըսէ
թէ այս պտուղս կամ այս տեսակէս
շատ պտուղներ աւելում են , ա-
նանկ է նէ՝ ամբողջ ծառը ըստակ
մը չ'ըներ : Ասոնք թէպէտ շատակ
տրամաբանել չ'են , բայց երբեմն ,
մանաւանդ խռովութեան տեսննե-
րը անանկ պատճառներ են որ՝ ա-
մէն բան կը կտրեն կը նետեն :

Ֆիզիքայի մէջ և պատմութեան
ուսմանց մէջ շատ անգամ , թէպէտ
այն ալ թեթեւութեամբ , քանի մը
մասնաւոր դիպումներէն և դիտու-
ողութիւններէն ընդհանուր հետե-
ւութիւններ կը հանեն , և ետքը այս
հետեւութիւններս սկզբունքի կարգ
կանցընեն : Ամանապէս , մարդկա-
յին կենաց սովորական , դիպումա-
նէրուն մէջ քիչ անգամ չի պատա-
հիր մէկ կամ երկու օրինակէն ընդ-
հանուր հետեւութիւն հանելու :
Այս ինչ և այն ինչ մարդոց գործը

յաջող գնաց . թէպէտ յանդգնու-
թեամբ ճամբայէ ելան , բայց վտան-
գէ ազատեցան . անանկ է նէ ես ալ
կ'ազատիմ . անանկ է նէ իմ գործս
ալ կը յաջողի : Այս ինչ մարդը սանկ
բան մը ըսաւ . և շատ մարդիկ ա-
նանկ բռնեցին , որպէս թէ ամէնուն
խօսքն ալ այս է . անոր բերնէն ե-
լածը կը ծաւալեն , և բերնէ բերան
կը պտըտցընեն : Ամօթ կ'ըսէ . « Ա՛ր-
քան արձագանգներ կան որ մոր-
դու կարգ կը համբլին » :

10. « Անորոշ և երկդիմի նշանա-
կութիւն ունեցող բառերը իր ու-
ղած կողմը քաշքըշէլ » : Ասիկայ մո-
լորութեանց գլխաւոր աղբիւրնէ-
րուն կարգը դնելնիս , և զատ յօդ-
ուած մը ընելնիս կ'աժէ . ինչպէս որ
մենք ալ անանկ ընելու միտք ու-
նիմք :

Սուտ տրամաբանելու սովորա-
կան սկզբունքներուն և սրտածառնե-
րուն վրայ բաւական խօսելէս ետ-
քը՝ կը մնայ ինձի ջուխտ մը խօսքով
այն ալ ըսել՝ որ այնքան անգամ

զրուցված է, և ամէն ատեն ալ պա-
հելու հոգ ընող քիչ եղած է: Տրա-
մաբանելու արուեստը՝ պայծառ և
որոշ հասկըցված գաղափարներէն
առնելու է, և յայտնի կերպով ա-
նանցմէ հետեւութիւն հանելու է:
Եւ ասիկայ նոյն գաղափարները իրա-
րու հետ կապելով կ'ըլլայ: Անանկ
մը իրարու մօտ ըլլալու է որ՝ առա-
ջին գաղափարէն առնելով ամէնը
իրարու մէջ պարունակին, և մինչեւ
հետեւութեանը գալու ըլլայ նէ՝ և
հետեւութեան գաղափարն ալ՝ իրա-
րու հետ անբաժանելի կապակցու-
թիւն ունենան:

Ատոի՛ մէկ տրամաբանական զը-
րուցվածքի մը ճիշդ՝ և հետեւութ-
թիւնը օրինաւոր ըլլալը ճանչնալու
ամէնէն ապահով եղանակն է՝ ա-
ռաջ մէկ մը խօսքը իրեն ճարտասա-
նական ձեւերէն մերկացընել, օտար
և աւելորդ գաղափարները վրայէն
վերցընել, որ՝ հետեւութիւնը որ-
կէց կ'ըլլայ նէ՝ անոր հետ խառնը-
վելով՝ բնաւ կտայ չեղած տեղը կապ

մը ցըցընէլու պէս կ'ընեն . կամ դո՛ւ
նէ՝ այն բաներուն մէջ կապակցու-
թիւն չի կենալը թող չ'են տար որ
տեսնելի : Ասանկով տրամաբանու-
թիւնը իրեն առաջին տարեբքներուն
և սկզբունքներուն բերելով, և մի-
այն այն գաղափարներուն ամփոփե-
լով՝ որ ապացոյցին և հաստատու-
թեան բոլոր ուժը ասոնց վրայ է,
միտքը ասոնք ասանկ տեսնելով ա-
ղէկ կը հասկընայ թէ իրարու հետ
ինչ կապակցութիւն ունին, և այս
միջոցովն՝ ասոնցմէ հանված հետե-
ւութիւններուն շատ կամ քիչ չի
տակ և օրինաւոր ըլլալը կրնայ դա-
տել. հաւաքաբանութեան բնաւ
կարօտ չ'ըլլար :

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԵՎ ԲԻՒՐ

Բառերուն միտքը ծուռ առնել :

ԱՄԿԱՅ մէկալ աղբիւրներէն ա-
ւելի շատ մոլորութիւններու սրտ-
ճառ կ'ըլլայ : Վործոյս երբորդ գլու-

խին մէջ ըսած եմք որ ինքնաշարժ-
 լին և ինքնաշարժ բառերը որքան
 անգամ ծուռ մտքի վրայ առնուի-
 են : Փիլիսոփայութիւն ըսվածը՝
 ճշմարտութեան սէր և խելացի կա-
 նոններու գործադրութիւն ըլլալուն
 տեղը՝ հիմայ մէկ ատելի և պարաս
 դատարկաբանութիւն մըն է եղեր .
 և իրեն յատուկ գործ տրվեր է ա-
 մէն ճշմարտութիւններուն վրայ վա-
 րագոյր քաշելով մթացընել , և ա-
 մէն սկզբունքները ներքի վրայ ընել :
 Փիլիսոփայ ըսվածներն ալ՝ ուրիշ
 մարդիկը լուսաւորելէն՝ և անոնք ա-
 ւելի խելացի և երջանիկ ընելով ա-
 նոնց գովութեանը և յարգանացը
 արժանի ըլլալէն շատ հեռու են ,
 ասոր տեղը՝ աւելի թանձր և խորին
 խաւարի մէջ ընկղմած են անոնք ,
 լոկ բնական և նիւթական էակնե-
 րուն կարգը խօթելով , կամ գոնէ՝
 անբան անասուններուն կարգը ա-
 սոնց տեղ ցըցընելով . ամէն բարո-
 յականի գաղափարը և զգացմունքը
 անոնց մտքին ու սրտին մէջէն բնա-

ջինջ ընելով, մարդասիրութեան
դասերով անոնք անձնասէր ընելով,
և անոնց անիրաւ և բարբարոս ըլլա-
լուն ճամբայ բանալով, ինչպէս որ
տեսանք: Իրենք զիրենք մեր աչքին՝
Ղուկիանոս Սամատացիին գիրքին
մէջ սլատմըլած իր ժամանակի փիլի-
սոփայներէն եւել տգեղ և անարգ
և ծիծաղական ցրցուցին: Ղուկիա-
նոսին ատենի փիլիսոփայները արժա-
նի եղան որ այն ծաղրածու փիլիսո-
փային ծիծաղելուն նիւթ և իրենց
ժամանակակից խելացի մարդոցը ա-
տելի ըլլան:

Ինչ-ի-ն բառին համար ալ ա-
ռաջ ըսինք որ՝ թէ որ ամենայն ա-
րարածներուն ճշմարիտ սկիզբը և
կարգադրիչը այս բառըս գործածե-
լով դուրս ձրգմի նէ՝ երկգլմի բառ-
մը ըլլալով, անոնց գրուածքներուն
մէջը և անոնց բերանը կամ բոլորո-
վին մէկ գաղափար մը չի տար, կամ
հակասութիւններով լեցուն մէկ
խառն ի խառն գաղափար մը կու-
տայ:

Բայց մենք այս օրինակներուս վրայ խօսք երկընցընելու կարօտ չ'եղած ուրիշներ ալ կրնանք գըտնել, որ բառերուն միտքը ծուռ հասկընալով ելած վնասներուն չի մօռցը վելլու յիշատակներն են :

Այս դարուս մէջը՝ որ Իլլիստիա յակնն Դարը ըսելով կը պարծին շատ մարդիկ, ուստի շատ լուսաւոր ծանօթութիւններ կը յուսացվին ասկէց, աւելորդապաշտօնիւն և կրօնամոլութիւն բառերը ուղղակի կրօնքի բաներու յարմարցուցած են. թէ պէտ և կրօնքը կրօնամոլութեան ալ հակառակ է՝ աւելորդապաշտութեան ալ : Արեւի է որ՝ բնաւ մէկ ատեն մը մեր ժամանակը ըրածներնուն պէս այս բառերս այնքան բանուկ գործիք եղած չ'են գործածողներուն ձեռքը : Անոնք՝ որ այնքան դարերէն սկսելով մինչեւ հիմա հասարակաց բարոյականը պահպանելը իրենց յատուկ գործ ունէին, և գոնէ միայն այս բանիս համար պէտք էր որ հասարակութիւնը ասոնցմէ

չնորհակալ ըլլար, ասոնք ճշմարտապէս կրօնքի դէմ խենթեցողներուն՝ և խելքէ դուրս փիլիսոփայութեան հետեւող անգութ մարդոց ձեռօքը՝ աւելորդապաշտ և կրօնամուլ անունով հասարակութեան ատեանը քաշվեցան, և այս անունս անոնք արժանաւոր կ'ընէր՝ որ սու հասարակ ամէնուն առաջը ատելի և նախատելի ըլլան:

Օ, իշո-ժն: Օ, իջման պաշտպան կենալ: Ահա մեք ատենի փիլիսոփայները քանի՜ որ ուրիշներուն կողմանէ զիջման և թողութիւն գտնելու կարօտ էին, այս բառերըս բերաններնուն վար չ'էին ձգեր, և երբ իմացան որ ուրիշին զիջմանը կարօտ չ'ըլլալու չափ ուժովցան, այն ատենը այս բառերս մէկ մըն ալ բերաննին չ'առին, և չի ճանչնալ սկսան:

Իայց իրենք մեզի թող մէկ կառավարութիւն մը՝ մէկ ազգ մը ցըցնեն, որ այն տեղ մէկ գերագոյն էակի մը գոյութեան վրայ ամէն ազգաց միաբան ընդունած հաւատը

քին դէմ վարդապետութիւններ
յայտնի քարոզիլն , և այն տէրու-
թիւնը և ազգը ատանկ բան քարո-
զողներուն ներելու զիջանի : Վանդի
ասանկ վարդապետութիւններս ա-
մէն բարոյական և ամէն ընկերու-
թիւն կը կործանեն :

Աւելի սրտերնին նեղացածը այն
է՝ որ իրենք անունը Վրիստոնէա-
կան աններողութիւն ըսեր են : Վայց
մէկ մը խելքդ գլուխդ ժողովէ՛ ու
մտմբտո՛ւ , որքան մեծ և ծայրագոյն
տարբերութիւն ունին իրարմէ՝ փի-
լիսոփայական զիջումն՝ ու Վրիստո-
նէական կրօնից ճշմարիտ հոգւոյն
ազգած զիջումը և ներելը , ինչպէս
որ Վրիստոս իր աշակերտներուն
սորվեցուց , որդիք որոտման ըլլալուն
կերպը հասկըցուցած ատենը : Սուտ
փիլիսոփայութիւնը կրօնքներուն ա-
մէնուն ալ կը զիջանի , ամէնուն ալ
տեղ կը ցըցընէ . միայն ճշմարիտ կը-
րօնքին չի զիջանիր , որ ամէն կիրքե-
րուն սանձ կը դնէ , և թէ որ այս
փիլիսոփայներուն ձեռքէն գար նէ՝

ասանկ կրօնքի մը պաշտօնեայներուն նշանը և յիշատակը անգամ աշխարհքի վրայ չ'էին թողուր։ Վրիստօնեական կրօնքը՝ մոլորութեան վերաբերեալ բաներուն մէկուն ալ չ'իներ . բայց պէտք եղածին պէս իմացիլի և հասկըցիլի նէ՝ մոլորած և ճամբէ ելածներուն վրայ ցաւիլ՝ և անոնց ներել կը սորվեցընէ։ Մտել է որ՝ ճշմարտութենէն զատ բանի երես չ'ի տար, քանզի ճշմարտութիւնը մէկ է, և սիրով ներում և զիջումն ալ ունի, որով ամէն մարդ մեղի բարեկամ և եղբայր կը բռնեմք։

Խեղճ բառն ալ, որ փիլիսոփայական նախապաշարմունքներուն և կիրքերուն տիրած ատենները ամէն մարդ իր ուղածին պէս կը հասկընար, և իր սրտին սիրած գոյնը վերան կը զարնէր, այս ալ շատ չափազանց ծուռ միտքեր բանեցընելով գործածւած է։ Նչպէս որ ուրիշ տեղ ըսինք՝ մեր օրը խելքը մինչեւ աստուած ըրին, բայց խելք բանե-

ցընելն ալ յանցանք սեպիւեցաւ :
 Խելքին համար միայն Սէհեաններ
 նուիրեցին , և ճշմարիտ Մտտուածը
 Պռանսայէն դուրս հանվեցաւ :
 Խելքը աչքի ցըցընելու համար աստ
 ուածուհիներ ընտրեցին , և քաղա
 քին մէջ կառքով ստորացուցին :
 Բայց ի՞նչ աստուածուհիներ , և սե
 ղաննին սպ ի՞նչ զարդով զարդարե
 ցին : Այս խենթութեանս ետեւէն
 մէկ ուրիշ խենթութիւն մըն ալ ը
 րին . ճշմարիտ և ամենակարող Մ
 տուծոյ որպէս թէ շնորհ մը ըրին ,
 ներելով որ ետ դառնայ և Պռան
 սայ մօնէ . և վճռով և հանդիսա
 ւոր հրամանագրով ներեցին Քրօան
 սըղներուն , որ կարող ըլլան Մտտու
 ծոյ գոյութեանը և հոգւոյն անմա
 հութեանը հաւատալու : Վարդկա
 յին մտքին այս ի՞նչ անմտութիւն
 և կարգէ դուրս խենթութիւն է :

() Ի՞նչ բառն ալ որ նուիրական
 և սրբազան բառ մըն է , և առիկայ
 ալ միայն շիտակ խելքի բացատրու
 թիւն մը ըլլալու է , և մինչեւ որ

արդարութեան համեմատ չըլլայ նէ չի կրննար ճշմարիտ օրէնք սեպւիլ, այս բառս ալ ինքնիշխան և բռնաւորական կամքի բացատրութեան տեղ առնելով իր : Հասարակութեան զրկանք ընող և ունեցածնին առնելու և բռնութիւն բանեցընելու համար տրված վճիռները՝ այս կրթեալ ազգին մէջ բարբարոսական օրինաց գիրք մը եղան : Արսէին, օրէնքը այս է, և միայն օրէնքի առնուն տալով՝ շատ անմեղ մարդիկ կը մեռցընէին :

Աղապո-Լի-ն, Կա-ասարո-Լի-ն, Եղ-բայրո-Լի-ն : Ասոնք ալ այն գեղեցիկ և ինքնին ճշմարիտ բառերն են, որ այնքան ծուռ մտքի տարված են : Պինտ առաջ ըսված է որ՝ «Վարդիկ» ազատ կը ծնանին, և օրինաց տալիս կը ամէնը իրարու հաւասար են : Իսկ այն ի՞նչ ազատութիւն է նոր ծնած տղուն ազատութիւնը, որ կը տաւներու մէջ կը փաթտեն, և իրեն անդամքները ուղածին պէս գործածելու անդամ ազատ չեն թողուր :

Այն ի՛նչ ազատութիւն է տղոց ազատութիւնը՝ որ վարպետի ձեռքի տակ կը թըմէլու վրայ են, կամ իրենց պիտոյիցը համար իրենց ծնողացը իշխանութեան տակը մնալ հարկ եղած է։ Այն ի՛նչ ազատութիւն կըլլայ այնքան մարդոց ազատութիւնը, որ թէ՛ իրենց պիտոյքներուն համար, և թէ՛ ընկերութեան բարւոյն և համաձայնութեանը և հաստատութեանը հարկաւոր շատ մը ուրիշ կապերու համար հարկաւորապէս իւրարմէ կախում կ'ունենան։ Բայց մեր փիլիսոփայ իրաւագէտները աւսանկ բաները այնքան բարակ չ'էին մտածեր, և ասոր ճշմարիտ ըլլալն ալ սնունց շատ հոգը չ'էր, ուղածնին միայն այն էր՝ որ հասարակութեան փափաքանաց աղէկ բան մը ըրած ըլլան, և կիրքերը ամէնն ալ ազատ ընեն։ Աստի այսքան գոված ազատութեանս անունովը սկսան ո՛չ հայր ճանչնալ, ո՛չ մայր, և ո՛չ վարպետ, երբոր ասոնց ձեռացը տակէն գլուխ քաշելովն իրենց մնաս մը չի գալը

խելքին կտրեց : Եւ քիչ մը տարւոյք մարդերուն համար՝ ազատութիւնը այն ըսել էր որ՝ կամքին ուղած յանցանքը ընէ, և ամենեւին պատիժէ մը չի վախնայ : Ասով աւմուսնական կապը, որ քաղաքական կրթութեան տակ մտած մարդիկ աւմէնն ալ մէկ չաւրրութեամբ կապի մը պէս՝ և քաղաքական ընկերութեանց հիմն և հաստատութիւն է, անանկ ազատութիւն մը վաստակեցաւ որ՝ կարգըված մարդիկ իրենց կանայքը թողին, ուրիշը առին, անոնք ալ ուրիշներու համար թողին, և մէկ տարւան մէջ շատ անգամ կին փոխեցին : “Ամէն մարդ օրէնքի կողմաւնէ ազատ և իրարու հաւատար կը ծնանին” խօսքը իբրեւ սկզբունք բռնելով՝ կարծեցին և անանկ բռնեցին թէ՛ անկէց ետքը մարդ մարդու բնաւ մէկ երեսէ մը պարտաւանութիւն չունի : Բայց ատանկ գէշ զրուցված և գէշ հասկըցված ծանօթութիւններուն փոստը և անպատշաճութիւնները՝ մեծ և գլխ-

խաւոր մարդիկ շատ աղէկ հասկը-
ցան , և վերջապէս՝ մարդկային ազ-
գի իրաւանց նոր գիրքերուն մէջ՝
քաղաքական ազատութեան և հա-
ւասարութեան խնդիր ճիշդ սահ-
մաններ կը գտնեմք :

Բայց այս խոշոր բառերն ալ շատ
գործածած ատեննին ի՞նչ ատեն էր :
Ի՞նչ որ է նէ՝ համարձակութեամբ
ըսենք ասիկայ , որ մենք ազատու-
թեան և հաւասարութեան և եղ-
բայրութեան աւելի ազնուական և
մաքուր և ճշմարիտ գաղափարը՝ Քր-
իստոնէական կրօնքի մէջ կը սորվինք :
Ասոր ձեռօքը՝ ցածութեան և գե-
րութեան լուծէն ազատվածնուս
պէս անիրաւութեամբ ուրիշներու
վրայ տիրելէն ալ հեռացած ըլլա-
լովնիս՝ բարեկարգ ազատութիւնը
կը սիրեմք , որ օրինաց պաշտպան ըլ-
լայ և անոր յարգութիւն տայ : Ա-
սով է որ ամէն մարդու վրայ մեր
մարդկային բնութեան յարգը կը
ճանչնամք ու կը պատուեմք , քանզի
այս բնութիւնս անոնց և մեր մէջը

Հասարակաց է, և ընկերութիւնը
 Հաստատ բռնող և ամէն անդամք
 ները իրարու հետ կապող հնազան-
 դութեանը ամենեւին չի դաշելով՝
 ամէն մէկուն իրեն ինկածը կուտամք,
 Աստուծոյ և օրինաց առաջ անոնք
 ամէնն ալ մեղի հաւասար և մեղի
 ընկեր բռնելով: Այս կրօնքովս է
 որ՝ անոնք ամէնն ալ, և մեզ ալ անոնց
 հետ, մի և նոյն հօր զաւակ կը բռ-
 նեմք. մեր անձը սիրածի պէս անոնք
 ալ կը սիրեմք, և թէ որ ամէնս ալ
 մի և նոյն հոգւով հոգեւորված ըլ-
 լայինք նէ՝ խելքերնիս ալ սրտերնիս
 ալ մէկ կ'ըլլար առաջին հաւատացե-
 լոց պէս:

Բռնաւոր: Այս ատենա՝ այս ա-
 նունը Հռոմայու տասնապետնե-
 րուն և եռապետներուն և հարիւր
 հոգիէ բաղկացեալ ժողովքին և Վի-
 ոնեսիոս Սիրակուսացիին և Փալա-
 րիս Վերականգացիին և Ներոնին և
 Կալիգուլայի պէս մարդոց չ'էր տրու-
 վէր. այլ այս անուանս արժանի ըլ-
 լալու համար՝ կայսր և թագաւոր

ըլլալը միայն հերիք սեպւիւած էր։ Աթէնքի վերջին թագաւոր բարեսիրտ Կոդրոսը՝ որ իր հայրենեացը ազատութեանը համար իրեն կեանքը չի խնայեց։ Տիտոս, Մետոնինոս, Սարկոս Աւրելիոս, չորրորդ Լեոնիկոս, հայր հայրենեաց անունով ծանօթացած երկոտառաներորդ Վուդոզ վիկոսը, ասոնք ամէնն ալ բռնաւոր կը սեպվէին, և ռամիկ հասարակութիւնն ալ ասոր կը հաւատար։

Աղնո-ախանք։ Յունաստանի քանի մը հասարակապետութեան մէջ, և մանաւանդ Աթենացւոց հասարակապետութեան մէջ այս բառս ու ռամիկապետութիւն բառը որքան աղմուկներու և խռովութեան պատճառ եղան։ Սեր մէջ ալ առաջին բառը անանկ եղաւ, որուն թէ որ բուն ստուգաբանութիւնը նայվի նէ՝ աւելի պարծանք մը ըլլալու է այս անունս ունեցողին, որովհետեւ նշանակութիւնը՝ հասարակութեան առած մըտքէն շատ հեռու է։ Եւ քիչ մը ընդարձակ նշանակութեամբ

առնելէր նէ՝ հասարակութիւնը և
 ժողովուրդը քաղաքական ժողովքնե-
 րու մէջ ներկայացընող մարդոցը ա-
 ղէկ կը յարմարէր, և ասոնցմով նոյն
 իսկ կառավարութիւնը մէկ աղէկ
 ազնուապետութիւն մը դարձեր էր,
 միայն այս բառս ո՞րքան արիւններ
 թափուելու պատճառ եղաւ: Սէկ
 մարդ մը հարձուտ էր մի, աղնիւ
 ցեղէ՞ էր մի, քահանայ էր մի, և
 կամ ազգին մէջ մէկ պաշտօն մը,
 մէկ աստիճան մը ունէ՞ր մի, աղնու-
 իան անուներ վրան կը դնէին և կը
 մեռցընէին:

Ահա մարդոց մէջ բառերը ա-
 սանկ կը բանէին, մէկը առանց հաս-
 կընալու վրան կ'առնէր՝ և ցաւը կը
 քաշէր, ետքը երբոր ինքը զօրանար
 նէ՝ անուներ ինչպէս առէր էր նէ ա-
 նանկ կուտար: Ահա (խալալ) կամ
 խառնուրդը (այարը) ցած ըստակ
 դարձուցին, բայց այս ալ հոգ չէր,
 ասոր միջնորդութեամբը կըրցան
 ուղած գէշութիւննին ամէնն ալ ը-
 նել, և այս բառերուս մէկը հիննար

և գործածութիւնը խափանէր և ուժը կտորէր նէ՝ անոր տեղը ուրիշ բառ կը գտնէին, անոր ալ բուն նըշանակութիւնը աւրելով գործածելու: Անոնց աչքին ամէն բառ աղէկ էր. ուղածնին միայն այն էր որ՝ հասարակութիւնը խաբելով իրենց ուղածը ընելու սխալութեամբ ըլլայ: Բայց մեր մէջէն ո՞վ կայ որ՝ ուրիշ ներուն մնաս հասցընելու համար ատանկ խարդախ ճամբաներ բռնէ: Ո՞վ կրնայ մարդ ըլլալէն դադարիլ: Ինչպէս՝ եղբայրներէ բազկացեալ մէկ ժողովուրդ մը ըլլալով՝ կրնայինք մենք մեզ նենգութիւնով կամ բռնութիւնով՝ խարդախ գաղաններէն և յափշտակող գայլերէն կամ վագրէն աւելի արիւնտէր ցըցընել ուրիշներուն:

Խօսք մը կայ որ՝ « Ուրիշը ձանձ»
 « րացընելուն վարպետութիւնը՝ ա»
 « մէն բան լրման ըսելուն վրայ կը»
 « կայանայ »: Անք ալ թէ որ հասարակութիւնը խաբելու և ամէն գէշութիւնները օրինաւոր սեպել

տալու համար միտքը գէշի տանել
լով գործածված բառերուն ամէնուն
վրայ զատ զատ խօսելու ըլլայինք նէ՝
կասկած չ'ունիմք որ կարդացողը կը
ձանձրացընէինք : Բայց երկու բառ
ալ կան . հայրենասիրո՞ւն և հայրենա-
սէր . ասոնք ալ ետ ձգել չ'եմ ուզեր :
Ապարտայու և թէնքի և Հռովմայ
պինտ աղէկ ատենները՝ հայրենեաց
փառացը և պատուոյն նախանձախն-
դբուծիւնը ամէն մարդու սրտին
մէջը կրակի պէս կը վառէր . անոր
վրայ եկած փորձանքներուն վրայ սըռ-
տերնին կը ցաւէր , կուլային , և շատ
մեծ ջանքեր կ'ընէին . պէտք որ ըլլար՝
և օգուտ ընելը խելվրնին կտրէր նէ՝
իրենց անձնակրան հանգստութեանը
և շահուն և մինչեւ կենացը վրայ
անգամ գալու շատ մեծ վտանգնե-
լու տակ կը մտնէին . իրենց գործ-
քովը իրենց ազգին և հայրենիքին
պարծանք բերելու՝ և անոնք սլայ-
ծառացընելու կը նայէին . իրենց ա-
ռաքինութիւններովը և խիստ և
զգաստ վարքովնին փառք կուտային

անոնց . և ահա՛ բուն և ճշմարիտ
հասարակապետութեան մարդիկը ա-
սոնք են : Սեր օրերն ալ քանի մը
մարդոց հայրենասէր և ազգասէր ըսե-
ցաւ նէ՝ ի՞նչ սովորութիւններ և
ի՞նչ բարքեր ունէին ասոնք , և ի՞նչ
խելքի տէր մարդիկ էին : Ասանկ
կ'ըլլային , կամ ասանկներու կարգը
կ'անցնէին անոնք՝ որ օրինաց հընա-
զանդող՝ բայց հանդարտ և խաղա-
ղասէր մարդոցը համար՝ կասկածելի
մարդիկ են ըսելով ամբաստանու-
թիւն կ'ընէին : Խռովութիւն հա-
նողներուն մէկ միաբանութեանը
կամ ընկերութեանը անդամ կ'ըլ-
լային . և յափշտակութեամբ և զըր-
կանքով քիչէ շատէ իրենց հարստու-
թիւններ կը դիզէին . շատը մէկէն
ձեռք չի կրնային ձգել նէ՝ քիչին ալ
բաւական կ'ըլլային : Վերաններնուն
եւրծ խօսքն էր՝ ջարդել , արիւն և
մահ . ասով իրենք իրենց հայրե-
նեսցը նախատինք՝ և իրենց ազգին
տանջանք կ'ըլլային . միայն գէշու-
թեան և զրպարտութեան հետ եղ-

բայր կ'ըլլային : Այս նշաններուն նայելով՝ որ այն ատենները մեր մէջը չափէն ելել չատցան , հարկ կ'ըլլայ մեզի ըսել որ , քաջութեան և կտրիճութեան կողմանէ ամէն ատեն Պռանսրդ եմք ալ նէ՝ ազգասիրութեան կողմէն ամէն ատեն | ալ կեդեմոնացի և Աթենացի չ'եմք կրցած ըլլալ :

Այս յօդուածս երկու երեք մոլ գական բառերով գոցենք , որոնք ծուռի առնելը հաստատուն և հասարակաց սովորութիւն եղած է : Առասանկ են ընդհանուր բարի , և հասարակաց բարի բառերը : Ասանկ մարդուն աչքը կապելու զօրաւոր խաբեբայ պատրուակի և վարագոյրի պէս գործածված բառերովն է որ՝ հասարակութեան ժանտախտի պէս եղող խարդախ մարդիկ միշտ իրենց փառասիրութիւնը և իրենց անձին մասնաւոր օգուտը գոցած են : Հասարակաց բարւոյն համար պետութիւնները տակնուվրայ պիտի ընեն . Քաղաքացիները իրարու դէմ կռիւի

պիտի հանեն , իրենց հայրենիքը ծա-
 ռայութեան երկաթով պիտի կա-
 պեն , իրենց ատենական մարդոցն ալ՝
 իրենցմէ ետքը եկողներուն ալ՝ թրշ-
 ուառութեանը և խեղճութեանը
 պատճառ պիտի ըլլան , և ասոնք ա-
 մէնն ալ ինչո՞ւ համար , հասարակաց
 Բարոյն համար : Ասանկ մարդիկս են
 որ ամէն ատեն անվայել գործքե-
 րու ուժով դէմ կեցող կը ցրցընեն
 զիրենք , և յանդգնութեամբ կը
 սրարծին , որպէս թէ ասանկ բանե-
 րը շիտկելու են ելեր , և ասիկայ պատ-
 ճառանք (վէսիլէ) բռնելով՝ վեր-
 ցընել ուզած գէշութիւններէն
 հազարապատիկ ծանրերուն ճամբայ
 կը բանան : Ասկայն ասանկ մարդիկ
 են որ՝ իրենց իշխանութեանը տա-
 կը առատութիւն և աղատութիւն
 և հանգիստ կեանք կը խօստանան ,
 և բերած պտուղնին է սրղութիւն ,
 գերութիւն և խեղճութիւն : Ան-
 միտ ուամիկներուն առաջը խայծ
 (եէմ) կը նետեն , քանի մը կըտոր
 սուտ ու փուտ յոյս և ակնկալու-

Թիւններ տալով անոնց ամբարտա-
 ւանութիւնն ու ագահութիւնը
 ձեռք կ'առնեն, խմելու ներկայա-
 ցուցած կախարդական գաւաթին
 շրթունքը քիչ մը մեղր քրտելով կ'ա-
 նուշընեն ու անանկ կուտան, և
 բաղմութիւնը և ռամիկը ագահ և
 անմիտ՝ ասանկ խարդախ անուշու-
 թիւններու բռնրվելէն ետքը՝ վար-
 պետութիւնով պատրաստուած ու-
 կեղծ գաւաթին տակը բարակ թոյ-
 նէն և լեղիէն զատ բան չ'են կրնար
 գտնել։ Արանի՛ թէ՛ իրենք իրենց
 գլխուն մտածելու՝ և հասարակաց և
 ընդհանուր բարի բառերուն վրայ
 խորհելու կարող մարդիկ՝ այս գե-
 ղեցիկ զրուցվածքներս գործածող
 խարդախ և չարամիտ մարդոց բուն
 ներքին դիտաւորութիւնը ինչ բլլա-
 լը հասկընալու համար քիչ մը խելք
 հոգնեցնէին։ Արանի՛ թէ՛ միշտ մըտ-
 վընուն չի հանէին որ՝ ասոնց գործա-
 ծած այն մեծ և գեղեցիկ բառերը՝
 երբոր մարդկութեան իրաւունքը
 ոտքի տակ առնելու և արդարու-

Թեան և ընկերական կենաց կանոնները՝ որ ամէն մարդ և ամէն ազգ իրարու հետ կը կապեն, քակելու գործիք եղած ատեննին բոլորովին աննշան բառ կը դառնան. կամ շէտակը ըսեմք, իրենց բնական նըշանակութիւնը ի՛նչ էր նէ, անոր բոլորովին հակառակ միտք մը կուտան։ Սէկ բան մը արդարութեան կանոնէն դուրս ելածին պէս՝ անհնար է որ հաստատուեն և ամուր կերպով հասարակութեան աղէկութիւնը նէ. ասանկ բաները ո՛չ ընդհանուրին կրնան օգուտ մը ընել՝ և ո՛չ մասնաւորներուն։

Աթենացւոց ժողովուրդն ալ ապիկայ մէկ հարկաւոր պարագայի մը մէջ աղէկ հասկըցաւ, կամ թէ որ ժողովուրդը չէ՛ ալ նէ՝ օրինաւոր և արդար ըսելուն միտքը անոնց սորվեցընողը աղէկ հասկըցած էր։ Քանի՛ քանի՛ անգամ պէտք եղաւ այս դատաստանիս ատեանէն մեղի յիշեցընել այս բանս, թէ որ մօիկ ընելու ականջ և միտք և յարմարութիւն

ունենայինք նէ : Թէմիսդ ոկղէս մէկ
 ճամբայ մը մտածեր էր , որով բոլոր
 յունաստանի պետութիւնը Աթե-
 նացիներուն ձեռքը պիտի անցնէր :
 Եւ ասոր համար ուրիշ բան պէտք
 չէր , բայց եթէ դաշնակից տէրու-
 թիւններուն նաւատորմիլը (տօնան-
 ման) բռնկեցնել , որ մէկ մօտ նա-
 լահանգըստի մը մէջ կայնած էր :
 Հասարակութեան ժողովք կար :
 Թէմիսդ ոկղէս ըսաւ թէ՝ մտքէս մեր
 հասարակապետութեանը շատ օգ-
 տակար մէկ բան մը կ'անցնի , բայց
 միայն մէկ մարդու մը կրնամ զըրու-
 ցել . հասարակութեան բերանը
 չեմ կրնար ձգել . չըլլայ որ ասանկ
 բան մը՝ որ ծածուկ մնալ պէտք է՝
 բերնէ բերան երթալով՝ իմանալնին
 պէտք չեղող մարդոց ալ ականջը հաս-
 նի : Արիսդիտէսը ցրցուցին , որ ա-
 նոր պատմէ . և իրենք ամէնն ալ
 խոստացան անոր դատմանը հաւա-
 նութիւն տալ : Արիսդիտէս Թէմիս-
 դ ոկղէսին մտքինը հասկընալէն ետ-
 քը ներս մտաւ . և ըսաւ . Աթե-

նացւոց հասարակասցետութիւնը մե-
ծութեան և յաջողութեան ծայրը
հասցընելու՝ Թէմիսդոկղէսին մըտա-
ծածէն աղէկ և յարմար միջոց չի
կրնար ըլլալ. սակայն ասկէց ալ ա-
նիրաւ բան չի կայ։ Հասարակութիւ-
նը պօռաց. չենք ուզեր։ Եւ այս
ձայնս ամէնէն մէկէն ելաւ։ Ո՞վ
Գաղղիացիներ, որքան և քանի՛ վը-
ճիւններ ելան, որոնց դէմ ամէնըդ
մէկ բերան «չենք ուզեր» պօռալու
էիք։

Բառերը ծուռ մտքի առնելէն
որքան վնասներ ելելիքը հասկըցը-
նելու համար բաւական խօսեցայ.
և թէ որ այսքան օրինակներով կա-
րող ըլլայի իմ նմաններս միշտ ասանկ
բաներէն զգուշացընելու՝ որ անթիւ
և անհամար մոլութիւններու և մոլո-
րութիւններու և գէշութիւններու
պատճառ և աղբիւր է, իմ անդամ
եղած մարդկային ընկերութեանն ալ՝
և մասնաւորապէս իմ ազգիս ալ մեծ
օգուտ ըրած կ'ըլլայի. որ աշխարհ-
քիս մէջ ինձի սիրելի ինչ բան ու-

նիմ նէ՝ միշտ և հանասրազ անոնց
 ամէնէն աւելի ինձի սիրելի երեւ-
 ցած է : Ա՛յ, ատանկ սլըշկուկ հի-
 ւանդութեան մը դեղը ի՞նչ է : Ա-
 մէնէն ասպահովը այս կըրնայ ըլլալ
 որ՝ քիչ մը սխտանի բըռնելած բա-
 ռերուն վրայօք յստակ և ճիշդ գա-
 ղափար մը ունենամք, սահման չի
 տուած բառ գործ չածեմք, և ասոր
 կանոն բըռնեմք մեզի չէ՛ թէ կարծի-
 քը, որ միշտ անհաստատ և փոփո-
 խակա՛ն է, այլ նոյն իսկ բանին բը-
 նութիւնը : Խեղացի և շիտակ միտք
 ունեցող մարդ մը ամէն ատեն բը-
 նութենէն պէտք է որ խորհուրդ
 առնէ : Ա՛սկէց զատ ուրիշ բան մըն
 ալ պէտք է, բայց գէշն այն է որ
 ասիկայ այնքան դիւրին չէ՝ ամէն
 մարդ մէկ մէկ առանձին մտքի տէր
 ըլլալուն համար, և ասիկայ այն է որ՝
 տըրված սահմանը ամէնուն ալ ըն-
 դունելի ըլլայ, և ամէն մասնաւոր
 բաներու ալ յարմարցընելով գոր-
 ծածելու աղէկ գայ : Թէ որ այս
 զգուշութիւններս հնարաւոր և կա-

րելի ըլլային նէ՝ բառերը ծուռ մըտ-
 քի տանելը այսքան ընդհանուրի
 գացած և այսքան միասնեբու պատ-
 ճառ եղած չէր ըլլար : Նայց մար-
 դիկ , և մանաւանդ հասարակու-
 թիւներ ինչպէս որ են նէ անանկ
 բռնելու ըլլամք նէ՝ անկասկած ա-
 նանկ պիտի գիտնամք որ , ամէն ա-
 տեն աղէկ մարդոց դէմ գէշերուն
 ձեռքը շատ միասակար մէկ զէնք
 մը կ'ըլլայ ասիկայ . և խաբեբայ
 մարդիկ հասարակութիւնը խաբե-
 լու և գլխէ հանելու համար ասոր
 չափ չեն կրնար ուրիշ զէնք գոր-
 ծածել : Նսենք թէ մէկ բան մը աչ-
 քէ ձգել կ'ուզվի , ամէն ատեն ա-
 նոր մէկ ատելի անուն մը կը տրվի .
 անանկներուն անգամ՝ որ մեզի օգ-
 տակար եղած ատեննին աղէկ կը
 սեպէինք , մեր աչքէն իյնան նէ այս
 կերպով կը վարվիմք : Նսանկ բանե-
 րը երբոր մեզի միասակար ըլլան ,
 կամ պարզապէս վտանգաւոր ըլլան
 նէ՝ շուտ մը անուննին կը փոխեմք .
 անանկ անուն մը կը դնեմք վրանին ,

որ հատարակութեան ատելի է կամ նախատելի :

Այս ամէնս ըսելով՝ սիրելիք , դէպ ՚ի երջանկութիւնը է՛փ աղէկ ճամբայ ըրինք : Նախ՝ թէ որ մեզի աւելի հարկաւոր և սխտանի եղած բաներուն վրան առողջ և յոտակ գաղափար մը կրցանք նէ ստանալ : Երկրորդ՝ թէ որ բարիքներուն այլ և այլ տեսակները՝ և բարիքն ու չարիքը իրարմէ որոշելու և իրարու հետ բաղդատելու սպասով և ան սրխալ կանոն դտանք նէ՝ մեր կէնացը սովորական ընթացքին մէջ մենք մեզ կառավարելու համար : Եւ երրորդ՝ թէ որ մեր սխալելուն և մոլորելուն սովորական եղած սրտ ճառները կրցանք նէ ճանչնալ և որոշել :

Իմ այս տեղս ձեզի սորվեցուցած տրամաբանական կանոններս՝ ինձի անանկ կերեւի որ՝ դպրատան մէջ սորվելած տրամաբանութիւնը կ'աժէ . հաւաքաբանութեան կողմանէ : Ի այց կրից կողմանէ՝ հարկաւորաւ

պէս անկէց շատ աղէկ է : Թէ որ
կրից և հաւաքաբանութեան տրա-
մաբանութենէն աւելի ամէն ատեն
ասիկայ գործածէինք նէ՝ որքան գէ-
շութիւններէ և վնասներէ ազատ
կը մնայինք :

ԳԼՈՒԽ Է .

Երջանկութեան գլխաւոր աղբիւրներուն վրայ :

ՀԱՍԿԱՅԱԾ կ'ըլլաք՝ սիրելիք ,
որ ձեզ երջանկութեան հրաւիրելու
վրա ձեզի չ'ըսի որ այս աշխարհքիս
մէջ պարզ երջանկութիւն կը գըտնը-
վի առանց մէջը օտար խառնուրդ-
ըլլալու : Վ՛որդէր կ'ըսէ . “Երջանկու-
թիւնը ո՛ւր գըտնելու է : Լ՛մէն ա-
տեն , ամէն տեղ , և բոլոր բընու-
թեան մէջ : Բայց ամբողջը մէկ
տեղ մըն ալ չի կայ . ո՛ւր որ գըտ-
նես նէ՝ չափով է . իրեն մէկ հա-
տիկ հեղինակին քով գըտնելածէն
զատ ուրիշ ամէն տեղ անցաւոր է” :

Ասիկայ մտացածին բան մը չէ՛, որ
 ես ձեր խաթերը համար անոր ճըշ-
 մարտութեան կերպարանք տուած
 ըլլամ, պարապ և սուտ հայեցողու-
 թիւններով խաղալուն ատենը և տե-
 ղը չէ՛, անոնք անանկ երազ են որ՝
 մարդոյս զուարճալի կուգան, բայց
 արթնցածին պէս ոչինչ և անյայտ
 կ'ըլլան։ Երջանիկ ըլլալու սորվիմք,
 բայց անանկ երջանկութեամբ՝ որ
 աշխարհքիս մէջ մարդկային բընու-
 թեան անոր հասնիլը հնարաւոր ըլ-
 լայ։ Մինչեւ որ ասկէց աւելի հաս-
 տատուն և տեւական վիճակի մը
 հասնիմք նէ՛, այս աշխարհքիս մէջն
 ալ մեր ձեռքէն եկածին չափ երջա-
 նիկ ըլլամք, և Աստուածային նա-
 խախնամութիւնը մեզ ինչ վիճակի
 մէջ դրեր է նէ՛ թող ըսեն որ՝ ա-
 նոնց ամէնէն ալ մեր երջանկութեա-
 նը պէտք եղածին չափ բան փաստը
 կելու աղէկ ճամբան գտեր եմք։ Եւ
 ասիկայ մեզի հերիք է։

Ես ամէն բանէն առաջ ձեզի
 ինչ խոստացայ։ Ախորժեւի ղգաց-

մունքներ , ներքին և մաքուր ուրա-
խութիւններ , հոգւոյն միշտ մէկ
վիճակի մէջ մնալը , և գրեթէ ան-
փոփոխելի մէկ խաղաղութիւն մը :
Ահա իմ ձեզի խոստացածներըս ա-
սանկ բաներ էին : Այս խոստմունքս
կատարելագէտ լեցրնելու՝ և ձեզ
չի խաբելու համար , նորէն գամք
խեւքին և կրօնքին մեզի սորվեցու-
ցած առողջ խեւքերուն , և անսը-
խալ գաղափարներուն :

Այն Ատոռւած մը կայ , որ բոլոր
դտնրված բաներուն մէկ հատիկ ա-
րարիչն է , և ամենայն կատարելու
թեան աղբիւրն է : Արքան որ իրեն
ինքնին ինչ ըլլալուն վրայ կը մտա-
ծեմ՝ այնքան իրեն գործքերուն վը-
րան կը նայիմ , և այս նայելուս և
մտածութեանս մէջ անանկ մէկ փա-
փուկ զգացմունք մը կ'իմանամ՝ որ
կեանքս շատ կ'անուշընէ ինձի :

Այն հատիկ էակին վրան միա-
ցեալ կը տեսնեմ մէկ էութիւն մը
հարկաւոր , բացարձակ , անկախ ,
անփոփոխ , ինքնագոյ էակի մը կա-

տարեւութիւն , առանց սկսանելու
 և առանց վերջանալու մէկ գոյ ըլ-
 լալ մը , որ իրեն հարկաւոր գոյակ
 ըլլալուն հետեւութիւնն է . և ա-
 սոր գոյութիւնը ոչ դարէ բաղադ-
 րած է , ոչ օրէ , ոչ ժամէ , ոչ բոսկէ :
 Ասոնք ամէնն ալ սկսված պիտի ըլ-
 լան . ուզածիդ չափ պիտի տեւեն ,
 վերջապէս պիտի անցնին երթան և
 ոչնչանան՝ առանց յաւիտենակա-
 նութեան մէկ ամենամանր մասին
 ալ մօտենալու : Այս յաւիտենա-
 կանութիւնս ճանչնալ հարկ կ'ըլլայ
 կոր ինձի : Անոր վրայ անհուն և ան-
 սահման մէկ կատարեւութիւն մը կը
 տեսնեմ . որ իրեն ամենակարող և
 իմաստուն և ազատ կամքէն ելած
 են ամէն իրեն ստեղծած բաները :
 Անոր վրայ գերագոյն աստիճանի հա-
 սած կը տեսնեմ կատարեւութեան
 և բարութեան և էութեան աստի-
 ճանները . որ ուրիշ ամէն իրարմէ
 կախում ունեցող և փոփոխութեան
 տակ եղած էակները ամէնն ալ էու-
 թիւննին անկէց ունին : Այս յատ-

Կապէս անհուն ըսված բանին գա-
 ղափարը իմ մտքիս մէջ՝ յաւիտենա-
 կանութեան գաղափարին բնութե-
 նէն է, և անոր ամենեւին նմանն է :
 Ասիկայ մէկ յաւելումն մը կամ դու-
 մար մը կամ բաղադրութիւն մը սե-
 պել, որպէս թէ շատ մը հունաւոր
 և չափի և սահմանի տակ մտնող է-
 ականեր իրարու հետ միանալով և ի-
 րարու վրայ դիզուելով և ելեւնալով
 մէկ անհուն և անսահման մը եղեր
 են . ասիկայ յաւիտենականութիւնը
 և անհնութիւնը բոլորովին աւրել
 և ոչոնչացնել է : Չափու և վախ-
 ճանի տակ մտնող բաներուն գաղա-
 փարները ես անչափով և յաւիտե-
 նականով ունիմ, և ասիկայ ալ՝ կայ
 ըլլալուն համար կրնամ ունենալ .
 անկէց դուրս գտնուած բաները ա-
 մէնն ալ հունաւոր ըլլալով՝ այս
 հունաւորներուն մէկն ալ ինձի չի
 կրնար անհունի գաղափար տալ :
 Ո՛րուս՝ յաւիտենական էակին վրայ
 խօսելով կ'ըսէ . կրնանք անոր անհուն
 էութեանը վրայ վէճ ընել . բայց

անկեղծութեամբ անիկայ չի ճանչնալ չ'եմք կրնար ընել :

Այս տեղս ես ալ այս Ղինեվա ազգի փիլիսոփային մտաց յափրշտակութեանը հաղորդ ըլլալով ես ալ անոր հետ կ'ըսեմ. « Մի էակդ էից .
 « դու կայ ըլլալուդ համար ես ալ
 « կամ . անդադար քեզ մտածելը՝ զիս
 « մինչեւ իմ աղբիւրս հասցընել է . և
 « իմ խելքս բանեցընելուն ամէնէն
 « աղէկ կերպը այն է որ՝ ես զիս քու
 « առաջդ ոչինչ սեպեմ . իմ մտքիս ըզ-
 « մայլիլը և իմ տկարութեանս հիա-
 « ցումը այս է՝ որ քու մեծութեա-
 « նըդ տակը ես ճըզմըլածի սէս ըլ-
 « լամ » :

Իմ գաղափարներուս համեմատելով անհուն գտածս՝ ցանկութիւններուս հետ համեմատելով ալ անհուն կը գտնեմ : Այս բանիս վրայ իմ միտքս սրտիս հետ կատարեալ համաձայնութիւն ունի : Մէկ անյաղթելի յօժարութիւն մը կ'իմանամ իմ սրտիս մէջ , որ զիս գէպ ՚ի մէկ անսահման բարիքի մը կը տանի .

զիս երջանկութեան տանողն ալ
 այն է : Սասնաւոր բարիքներու բըռ-
 նը վիմ մնամնէ՝ կիմանամ որ անոնք
 իմ փափաքներս քիչ մը ատեն կու-
 շացնեն՝ և զիս սպարապ բաներով
 կը յասպաղեցնեն , բայց ուղածս
 տալ՝ անոնց ձեռքէն չի գար : Ասոնց
 վրայ ուրիշ բարիքներ ալ կը բերեմ,
 ասոնք կ'եվելցնեմ, կը շատցնեմ,
 բայց ամենեւին անանկ աստիճանի
 մը հասնելիք չունիմ՝ որ այսքանս
 հերիք է ըսեմ ու հոն հանգչիմ : Ա-
 ռարկաները կը փոխեմ, ամէն դի-
 կերթամ, ամէն բանի վրայէ կանց-
 նիմ, և բան մը չեմ գտներ որ իմ
 փափաքս կատարելապէս կը շտացը-
 նէ , ամէն օր նոր նոր փափաքներ
 կը ծնանին սրտիս մէջը : Կուղեմ ա-
 մէն բան մէկ տեղ բերել և ամէնն
 ալ ունենալ , և այս աշխարհքիս մէ-
 ջի բաներուն ամէնը ունենամ ալ
 նէ՝ ծակաչքութիւնս կը տանալիք չու-
 նի , ձեռք ձգելու համար մէկ ու-
 րիշ աշխարհք մըն ալ կը փնտրուեմ ,
 ինչպէս որ Աղէքսանդր Սակեդոնա-

ցին : Եւ Կեսար բոլոր աշխարհքի տիրելէն ետքը՝ ամէնը առ է մի եղեր ըսածին պէս ես ալ նոյնը կ'ըսեմ : Սեւերոս կայսրը մեռնելու ատենը մօտեցաւ նէ՝ իր մեռնելէն ետքը մարմնոյն մոխիրը մէջը պահւելու սափորը (խաւանդը) առաջը բերել տուաւ ու ըսաւ . ո՛վ դուն պղտիկ սափոր , զիս բոլոր աշխարհքս իր մէջը չէր կըրնար ամփոփեր կոր նէ , հիմա ես քու մէջդ պիտի սղմիմ մի : Իմ ալ է՛ն վերջը ըսելէքս այս է : Սակայն անիկայ՝ իմին ապականացումսնէս ի՛նչ որ պիտի մնայ նէ՝ միայն անիկայ իր մէջը պիտի պարունակէ . իմ հոգիս անկէց ետքն ալ՝ ամէն աւտեն ցանկացած երջանկութեանս հասնելու համար կենդանի պիտի մնայ :

Սա ինձի համար բնական ազդեմունք եղած փափաքներս աւելի բարակ քննեմք , ասանկով երբոր ըզգայարանաց ազատ մնալով՝ զիս ըստեղծողին Նստուծոյ իմ հոգիս ընդունակ ըրած բոլոր խորհրդածու-

Թիւններուն և զգացմունքներուն
 ես զիս տամ նէ՝ այս փափաքներս
 այն ատենն ալ կը գտնեմ որ իմ սրը
 տիս էն խորունկ տեղերը քանդակ
 ված են : Ինձի մէկ կատարեալ բա-
 րի մը պէտք է . և ինչպէս որ իմ սրը
 տիս մէջ փափաք մը կայ հոգւոյս ան-
 կորուստ և անմահ մնալուն վրայ ,
 նմանապէս անհուն բարին ալ ունե-
 նալու փափաքը կայ , որ է այն՝ որ
 Աստուած լման իմրս ըլլայ , գերա-
 դոյն աստիճանով իմ սրտիս պէտք ե-
 ղածը ահա՛ այս է : Օ՛խ երջանիկ
 ընելու բարիքին մէջէն կատարելու
 Թեան մէկ սղտիկ աստիճանը վեր-
 ցուր , անիկայ իմ աստուածս չի կրը-
 նալ ըլլալուն համար իմ վախճանս ալ
 չի կրնար ըլլալ : Այս անկէց պակտած
 աստիճանը՝ (Թէ որ անհունէն բան
 մը սրսկսելուն հնարը կայնէ ,) ես ա-
 նոր կուտայի իմ երջանկութիւնս
 կատարեալ ընելու համար , Թէ որ
 ասոր ուժս օգտէր նէ : Այս ի՛նչ որ
 եմ նէ՝ անկէց վար և անկէց պակաս
 ըլլալու ալ յանձնառու կ'ըլլայի ,

միայն ասոր համար որ՝ օր մը անիկայ
ստանալու ըլլալով՝ ի՛նչ որ յաւի-
տեան կըրնար մնալ, և ի՛նչ որ էր նէ
ինքնին՝ անանկ ըլլար ինձի համար ալ:

Այս աշխարհքիս մէջ գտնուած
բաներուն մէկն ալ այս գերագոյն
բարւոյն չի կրնալ մօտենալուն հա-
մար է որ՝ այն ամէն մասնաւոր բա-
րիքները որոնց ետեւէն մենք այն-
քան երեւով կ'երթամք, և անով
կը մոլորիմք, միշտ մեր սրտին մէջը
անանկ պարասլ տեղ մը կը թողուն,
որ մեր ցանկութիւնը միայն կըրնան
այն պարասլութեանը չափոյն հաւա-
սարիլ, երկուքն ալ անհուն ըլլալուն
համար: Այն ալ ասոր համար է որ՝
մեր երեւակայութիւնը՝ որ միշտ նոր
պատկերներ և նոր ձեւակերպու-
թիւններ հնարելու վարպետ է, մեր
ցանկացած բանին անանկ կատարե-
լութիւններ կուտայ, որ անոնք ինք-
նին չ'ունին. և անոնց իրօք ունեցած
կատարելութիւննին ալ՝ ի՛նչ աստի-
ճան կ'ըլլան նէ ըլլան, մեզ միայն
մինչեւ այնքանը կը բռնեն, որ ու-

նեցած կատարելութիւններնին լը
 ման ժառանգեմք, և անկէց ետքը
 մենք ուզեմք չ'ուզեմք՝ մեր սրտին
 զգացմունքը մեզ աւելի իրական կա-
 տարելութիւն ունեցող բանի մը
 փափաքել կուտայ : Ա՛րքապէս ա-
 սոր համար է որ՝ ինչպէս Նոթիսըն
 կ'ըսէ, Աստուած մարդոյս հոգին ա-
 նանկ ստեղծած ըլլալով, որ իրեն
 վախճանը և իրեն երջանկութիւնը՝
 կատարեալ ըլլալու պայմանով՝ Աս-
 տուծմէ զատ ուրիշ տեղ չի գտնուի,
 և այս երջանկութեան էական մա-
 սունքներուն մէկը՝ Աստուածային
 էութեան դէմ յանդիման տեսու-
 թիւնը ըլլալով, իրեն հաճոյ երեւ-
 ցաւ մեր բոլորները գտնուած էակ-
 ներուն վրայ մտածելուն մէջ անանկ
 մէկ հեշտութիւն մը դնել, և այս
 բաներս որքան մեծ և ընդարձակ
 յատկութիւն ունենան նե՛՛սսոնց-
 մէ իմացած հեշտութիւննիս ալ այն-
 քան սաստիկ և ուժով կրըլայ : Ա՛հ
 տեղ մը՝ զինքը գեղեցկացընելու և
 աղվոր ցըցընելու պէտք եղած բա-

ները ամէնն ալ կատարելապէս ունենայ ալ նէ՝ զիս շուտով կը ձանձրացնէ և կը հոգնեցնէ, երբոր այն սղարտէղին սահման եղած սրտերը կը տեսնեմ, և երբոր մէկ սահման մը չ'որոշած տեղ մը գտնուիմ նէ՝ իմ ազատութիւնս այնպէս տեղ կ'իմանամ:

Այս կերպով՝ իմ մաքիս գաղափարներն ալ՝ սրտիս յօժարութիւններն ալ՝ զիս դէպ ՚ի Աստուած տանելու համար իրարու միաբան են. անոր կատարելութիւններուն վրայ ինձի այս տեղ կանխիկ մէկ զուարճութեան և հեշտութեան համ մը կուտան: Անոնցմէ կ'ախորժիմ, որպէս թէ ինձի մասն և ժառանգութիւն ըլլալու բարիքը ասոնք եղած ըլլային:

Իայց նոյն սկիզբէն ելած՝ և նոյն նպատակին նայող ուրիշ շատ մը զուարճալի բաներ կան, որ ինձի ուրիշ կերպ մաքուր զուարճութիւններու և փափուկ հեշտութիւններու և զգացմունքներու ճամբայ կը

բանան : Աս բնութեանը վրայ մտա-
ծելով և խորհելով կը նայիմ, և ան-
ջնջելի գրերով անոր վրայ գրված
կը տեսնեմ գերագոյն էակին կարո-
ղութիւնը, իմաստութիւնը, բարու-
թիւնը, հաստատութեամբ կարգ-
սիրելը, և ամէն յատկութիւնները
և ստորոգելիքները :

Յերեկվան աշխատութեան ժա-
մանակը անցնելէն ետքը եկած լռու-
թեան և խաղաղութեան ժամանա-
կին մէջ աչվըներըս մէկ մը երկինքը
վերցընելու ըլլամ 'նէ՛' մէկ տեղ ի-
րարու վրայ գիղված այն ո՛րքան զար-
մանալի և հիանալի բաներ կը տես-
նեմ : Այն ի՞նչ մեծութեամբ և
վսեմութեամբ լեցուն տեսարան մըն
է . գիշերվան ճրագ գրված է ար-
ծաթի պէս փայլուն գնտակ մը, ո-
րուն պատկերը՝ որ մէկ չափու վրայ
չի կենար, ջուրերուն մէջ կը զարնէ
և կը խաղայ, և իրեն հանդարտիկ
լոյսը էփ աղէկ հեռու տեղեր կը
լուսաւորէ : Համօրէն բնութիւնը
տակաւին աչքի առջեւէ չի ծածկե-

լու չափ կը լուսաւորէ , և կակուղ
 և մեղմ գոյներով աւելի գեղեցկու-
 թիւն մըն ալ կուտայ . բայց այնքան
 շատ չէ՛ որ մտածութիւնը և հանգըս-
 տութիւնը աւրէ : Ասպուտ գմբէ-
 թին վրայ անթիւ անհամար աստղե-
 բուն փայլելը կը տեսնուի , բայց ա-
 սոնք տեսնելով ուրիշ անհամար
 աստղեր ալ մտօքս կը մտածեմ . որ
 հեռու ըլլալնուն համար թէպէտ
 մեր աչքին չ'են երեւիր , բայց գո՛-
 նէ բազմութիւն մէկէն գտնուած
 տեղերնին իրենց լոյսը իրար խառ-
 նելով մէկ ճերմակութիւն մը կը
 ցըցընեն : Աւելի հեռու տեղերը
 ինձի ցըցընող դործիքէ մը օգնու-
 թիւն առնելով՝ երկինքին ամէն
 կողմը փայլուն աստղեր կը տեսնեմ .
 ամէն տեղ աշխարհներ կը տեսնեմ ,
 և ասոնց ամէն մէկուն հետ բաղ-
 դատելով՝ այս աշխարհս մէկ կէտէն
 աւելի մեծ չ'է : Ասոնք որո՞ւ ձեռք
 ասանկ վերէն վար կախած բռներ
 է , ի՞նչ իմացականութիւն է որ ա-
 սոնց ընթացքը կանոնի տակ է խօ-

Թեր, անոնց շուտ քարվածքը ո՞ր գե-
րագոյն երկրաչափ կարգի է գրեր :
Կայծակէն միւեօն անգամ շուտ են ,
և ստեղծված ատենէն մինչեւ հիմա
նոյն արագութիւնը և նոյն շիտակու-
թիւնը պահած են՝ ի՛նչ որ ամենա-
կարողը անոնց տպաւորեր է . մէկ
կէտ մը ունին , միշտ անկէց կ'սկըսին
երեւելու . քայելու ճամբայնին
կամ հետքերնին նոյն . ընթացքնին
տեւելու ժամանակը նոյն . շարունակ
նոյնքան ատենի մէջ նոյնքան ճամ-
բան ընելով պիտի գան . առջի օրը
ո՞ր տեղաց երեւիլ սկըսան նէ՛ այն
տեղաց նորէն պիտի երեւին : Այս
ալ տակաւին չ'օգտեր . հաստատուն
և անփոփոխելի օրէնք մըն ալ ունին
որ՝ իրար կը քաշեն , բայց շատ չ'են
մօտենար . իրարու չ'են զարնրվիր՝ և
իրարու ընթացքին ալ արգելք չ'են
ըլլար : Վերին զօրութիւններ կան ,
որ անոնք իրենց շարժմանը կեդրո-
նէն հեռու կը պահեն , հակառակ
զօրութիւններ անոնք իրարու կը մօ-
տեցընեն . որով հարկ կ'ըլլայ իրենց

մէկ վերջին սահման մը բռնել իրենց հեռաւորութեանը, անկէջ ո՛չ առաջ անցնիլ և ո՛չ աւելի հեռանալ: Այս ահագին զանգուածներուն ամէնուն մէկէն միակերպ շարժելուն ստոենը նրբան ստոեք շարժողը կը հրէ, և իրենք ալ նրբան և ի՛նչպէս անոր հրելուն դէմ կը դռնեն, ի՛նչ ուժ կայ նէ՝ իրարու հետ միացած են, շարունակ մէկ երերալ մը՝ բայց ներդաշնակութենէ և չափէ դուրս չէ՛, ամէն բան ամենալատար բարեկարգութեամբ կը կենայ՝ որ նկատողին զարմանք կը բերէ, ամէնն ալ ընդհանուրին աղէկութեանը և տիեզերական կարգին պահպանութեանը գործակից կ'ըլլան իրարու՝ և այսպէս այս երկնային ընդարձակ ահագին մարմինները երկինքին երեսը ամէնն ալ իրարու կապիւմ՝ շղթայի պէս բան մըն են: Այսպէս չափը՝ թիւը և կշիռքը՝ ամէնն ալ կարգի դրւած են հոն, և ամէնն ալ կատարեալ են: Արարչութեան այս ամէնէն աւելի վարչ

պետութեամբ շինված գործը ուր
կը կայնի, վախճանը ուր կը հասնի :
Հաստատուն աստեղքները ամէն
մէկը մէկ մէկ արեւ են, իրենց բո-
լորը իրենց յատուկ մոլորակներ ալ
ունին, այսքան աշխարհքներուն մէ-
ջը բազմաթիւ բնակիչներ ալ կան¹ :
Եւ թէ որ այս տեսած աստղերուս
ամէնէն բարձրին մէջը և մինչեւ է՛ն
վերին պարունակը մտքովս ելեմ,
տակաւին տիեզերաց սահմանէն ես
զիս ո՞րքան հեռի կը տեսնեմ : Այլ
Լստուած իմ, միտքս ասանկ ամիշած
ատենը քու առաջդ խոնարհու-
թեամբ գետինը կ'իյնամ, կը վայե-
լեմ ասոնք, կը զարմանամ, կ'եր-
կրպագեմ, ես զիս կը կորսնցընեմ,
և քու էութեանդ անսահմանու-
թեան մէջ կը շփոթիմ, որ երկինքէն
այնքան վեր ես՝ ո՞րքան որ հունաւո-
րըն ու անհունը իրարմէ հեռու են :

1 Մոլորակներուն մէջ բնակիչ գտնովիլը՝
համեմատութեամբ կարծիք մըն է, այս աշխար-
հիս նայելով մակարեւոված : Հաստատուելու կամ
հերքելու ապացոյց բնաւ չի կայ :

Այս մեծ բաներուս նայելէն ետքը՝ մեր խենթ կիրքերուն վրայ աչքերնիս դարձնենք նե՛ այն ի՛նչ պրզտիկութիւն կը տեսնենք : Ավերկրաւոր մարդ , որ մէկ հատ մը աւաղի վրայ ամէն դին կը խաղաս , կը ծռմուկիս . քիչ մը ոսկիի համար դուն քեզ ալ անհանդիստ կընես՝ ուրիշներն ալ : Այլ քիչ մը մուխի համար՝ որ անունը փառք ես դրեր , կտոր մը սուտ մեծութեանց համար , նայէ՛ սա քու անյագ ագահութեանը հանած անգութ խաղերը , քու տղայական փառասիրութեանդ հասնելու համար ըրած յանցանքներդ և անիրաւութիւններդ քեզ ո՞րքան անարգ՝ և խաղք ու խայտառակ կընեն :

Բայց ինձի համար ժամերն ալ վայրկեանի պէս անցան գացին . Վիշերը իրեն քաշած վարագոյրը ժողվեց ու ծալեց , աւելի պայծառ լոյս մը երեւնալ սկսաւ , և աստղերուն լոյսը աներեւոյթ և անյայտ եղաւ . միտքս ու զգայարաններս յափշտա

կելու մէկ ուրիշ նոր տեսարան մը
աչքիս առաջը բացվեցաւ : Արշալու-
սոյ առաջին ճառագայթները եր-
կինքին երեսը կը կարմրցընեն, և ցե-
րեկը լուսաւորելու աստղին երե-
ւելուն աւետիսը կուտան : Այն ալ
կ'երեւի, և պայծառ սկաւառակը
ամէն դիէն լուսոյ ճառագայթներ
ցաթկեցընելով լեռներուն ծայրէն
կամաց կամաց վեր կ'ելլէ : Իրեն
կենդանացուցիչ նայվածքը բոլոր
բնութեան բեղմնաւորութիւն կու-
տայ, բաղմատեսակ գոյներով կը
զարդարէ : Թռչունները անուշիկ
ձայնովին ասոր գալուստը կը բա-
րեւեն, կամ մանաւանդ՝ անոնց եր-
գը արարչին գովասանութիւն մըն է :
Այս քաղցրաձայն երգերը, անուշիկ
առաւօտեան հողմոյն փչելը, յստակ
ջուրով մէկ սղտիկ առուի մը հան-
դարտիկ մըրմըռալով վաղելը, որ
ծուռումուռ ճամբով մէկ դաշտի մը
մէջ կը քալէ կ'երթայ, և ուռի
(սէօյիւտի) ծառեր՝ և ուրիշ ամառ
ձմեռ կանաչ մնացող ծառեր՝ վրան

շուք կուտան , պարտեղներուն խոտերուն վրայ փայլող ցօղոյ կաթիլները , դաշտերուն երեսը Ֆինէի պէս գեղեցիկ զարդարող գոյնը գոյն ծաղիկները ատենցմէ բուրած և օդոյն մէջ ծաւալած անուշիկ հոտերը , առտըվան պաղուկ օդը : Սաքուր հողիներուն և դիւրազգած սիրտերուն , և բնութեան մէջ զԼստուած տեսնողներուն ի՛նչ և որքան զուարճալի հեշտութիւններ մէկէն աչքին առաջը կուգան :

Ա՛յլ դու . որ այս աշխարհքիս մէջ ասանկ բաներուն համը մինակ կ'առնես , Լստուած մինակ քեզ այս ամէն բաներուն յարգը գիտնալու և իմանալու և զգալու ընդունակ է ըրեր , եկոր , թէ որ կըրնաս նէ՛ տա հարստութիւններդ համբէ՛ : Ա՛յլ մարդ . այս ամէն բարիքներս մասնաւորապէս քեզի համար տահման ված են : Սա պարտեղին վրայ երկուքս մէկէն մէկ մըն ալ աչքերնիս պտըտցնեմք , ասիկայ զարդարելու պէտք եղած ծախքը միայն բընու-

Թիւնն է ըրեր . և աչքի ախորժեւու
 կանաչ գոյնով վրան կարպետ ձգածի
 պէս գոցեր է : Ասոր մէջ ո՞րքան տե-
 ոսակ կենդանիներ կան՝ որ քու՞ գոր-
 ծածութեանդ համար տահմանուած
 են , այդ բարեբեր գետիններուն
 մէջ խտաբերուն մէջ տեղէն կամաց
 կամաց քալողը իր կերը անոնց մէջ
 կը գտնէ : Աստուածային նախախը-
 նամութիւնը անոր տուած զօրու-
 Թիւնը անոր չէ՛ գիտցուցեր . սլա-
 հեր է , մէկ պղտիկ տղայ մը ձեռքը
 ցուպ (տէյնէկ) մը առնէ՝ և ձայն
 մը հանէ նէ՝ կը հնազանդին : Այն
 անասունին էգը (կովը) խոտը ու-
 տելով և որոճալով կաթ կը շինէ .
 որ անանկ անուշահամ և ախորժեղի
 տեսակ տեսակ կերակուրներ կ'ըլլայ :
 Արագընթաց և խրոխտ նժոյգը
 (քէօհլանը) , որ մեր գործոյն այն-
 քան կը ծառայէ , հոս կուգայ իրեն
 ուժը կը նորոգէ , և իրեն աշխատու-
 Թեանը փոխարէն քեզնէ ուրիշ բան
 չուղեր . բայց եթէ ժողոված խոտէդ
 իրեն բաժին կ'ուղէ : Այս պարտէ-

զին մէջ որքան բժշկական առողջա-
 րար խոտեր ալ կը գտնուիին . որոց
 ամէն մէկը իրեն յատուկ մէկ մէկ
 բնութիւն ունի : Անկէց քիչ մը ան-
 զին տխմար բայց օգտակար և ժուժ-
 կալ անասունը՝ որ քու բեռներդ
 կը վերցընէ , փշոտ խոտերով և ան-
 տառի տերեւներով ալ կը շատանայ :
 Անոր քովը շատ մըն ալ ոչխար և այծ
 կարծին ու կը ցաթկըռտեն . և քեզ
 հագվեցընելու համար կըռնակներ-
 նուն բուրդը քեզի կուտան : Անոնց
 ետեւէն հաւատարիմ շուներ , միշտ
 աչքը բաց , հարեւանցի նշանները
 անգամ կը դիտէ , անոնք պահպանե-
 լու կը պտըտի կամ կը կայնի , և ար-
 ուեստներ կը բանեցընէ անոնք վը-
 տանդէ ազատ պահելու համար :
 Աոյն տեսակէն մէկ ուրիշ մըն ալ
 քու քովդ կայ , որ քեզ կը շողոքոր-
 դէ , սէր կը ցըցընէ , քուկին հեշ-
 տութիւններուդ և ուրախութիւն-
 ներուդ ընկեր կ'ըլլայ . գլուխդ գա-
 լու վտանգները քեզի կիմացընէ , և
 քեզ պաշտպանելու համար իր կեան-

քը անդամ վտանգի մէջ ձգելու չի վախնար : Այն ուրիշն ալ կ'երթայ վայրի անասունը իր սրտկած տեղէն կը վերցընէ , կը փախցընէ , որ շուտ մը դուն ալ կասկարեայ գնտաւ կովդ կը զարնես կ'սպաննես :

Աչքըդ մէկալ դին դարձուր , արտերուն վրան նայէ , որ ոսկէգոյն հասկերով (ցորենի քէլէններով) գոց ված են , և իրենց բունոյն վրայ մէկ մը մէկ դին կը ծըռին այս հասկերը՝ մէկ մը մէկալ դին , բուններնին ալ տը կար . բայց ծունրերով (պօղումներով) անանկ վարպետութիւնով կասկած՝ որ կը ծըռին , կը շխտկին , մնաս մը չ'են կրեր : Ասոնք տե՛ս՝ ու Աստուծոյ գոհութիւն տուր , որ ամէն օր վան քեզի սնունդ տուող հացը անկէց է : Աչքըդ սա ձորերուն մէջ սլաքտոցուր , ցորեն , գարի , հաճար , վարսակ , մըսրացորեն , առուոյտ (եօնձա) , այնքան խոտեր և այնքան հունտեր կը ժողվես , որ կամ քեզի կերակուր կ'ըլլան , կամ անասուններուն , որ առանց անոնց ալ քու բա-

նըդ առաջ չ'ես կրնար տանիլ : Այլ
 ուրիշ տեղ մը կը տեսնես որ բթան
 և կանեփ բուսեր են , և մարդիկ ի-
 րենց արուեստով ասկէց .քեզի ինչ
 օգուտ հանելնին ալ գիտես :

Հիմա աչքըդ դառ 'ի վայր (եա-
 մաճ) տեղերուն վրայ դարձուր , գի-
 տես թէ խաղողի որթերով զարդար-
 վելնուն վրայ երեսիդ գէմ կը խըն-
 դան , և քեզի ալ ուրախարար և օգ-
 տակար խըմելիք կը պատրաստեն :
 Հունձէն ետքը քիչ մը ատեն համ-
 բերէ՛ , ասոր ալ առատ բերքը կը
 ժողվես : Աչքդ վեր վերցնուր , սա հը-
 պարտ մարդու պէս գլուխնին տըն-
 կած կեցած լեռները նայէ՛ , որ հո-
 րիզոնին սահման են կրտեր , անկէց
 կը վազեն մեր արտերը և պարտեզ-
 ները ջրող և կանաչցընող գետակնե-
 րը , ասոնցմէ կինջնան խոշոր խոշոր
 լայն ու խորունկ գետերն՝ որ ճամ-
 բորդութեան և վաճառականու-
 թեան շատ մեծ օգուտ ունին , և
 ջուրերնին ովկիանոսի ջուրին պէս՝
 որ իրենք ալ ետքը հոն պիտի երթան

խառնըվին , ամպերէն վեր կը քաշ-
 վին , օդոյն մէջ կերթան . տաքու-
 թիւնով կը նստրանան . հովու չ'են
 կրնար դիմանալ՝ կը ցրուին . կը փոխ-
 վին կ'ըլլան շաղ , աղբիւր , ամպ , անձ-
 րեւ , մարդոց ծարաւը մարելու հա-
 մար , և օդոյն տաքութիւնը պաղե-
 ցընելու համար . գետնէն ելած վը-
 նասակար գոլորշիքներէն օդը մաք-
 րելու՝ և գետինին ալ ուժ և բարե-
 բերութիւն տալու համար : Տարերք-
 ներուն մէջ այն ինչ համաձայնու-
 թիւն է . այն ինչ իմաստուն ճամ-
 բով իրարու հետ խառնըվելով և գե-
 ղեցիկ միաբանութեամբ ամէնն ալ
 քու օգտիդ կ'աշխատին , և ասով հա-
 մօրէն տիեղերաց կարգը կը սլահվի :

Վերջապէս աչքըդ քիչ մը ատեն
 տնկէ՛ սա հին և անմարդաբնակ ան-
 տառին վրայ : Վանաւանդ՝ քալենք
 քիչ մը ներս մըտնենք , երթանք արե-
 ւուն սաստիկ տաքութենէն ազատե-
 լու համար սըվոր խիտ տերեւներուն
 տակը մեղի ապաւինելու տեղ գտ-
 նենք , որ հիմա՝ ժամանակը օր հա-

սարակ ըլլալով՝ շառաւիղները տաք
 կրակի սէս կը դաչին կոր մեղի : Ս'վ
 դու՝ մուժ տեղ՝ որ քու վրադ սլի
 տի ասպաւինիմք , ուր ամէն բան՝
 խելքնիս գլուխնիս ժողվելու կը հը
 բաւիրէ մեղ , և ամէն բան՝ բնու
 թեան Աստուծոյն յարգանք մը բե
 րել կուտայ մեր սրտին մէջ , դուն
 մեղի՝ անոր առատաբաշխ ձեռքին
 ուրիշ պարգեւները կը նկարագրես :
 Այս անտառին մէջի ծառերը ինչ
 սէս տեսակ տեսակ բաներու գոր
 ծածութեան համար տրուած են մե
 ղի : Սիայն մեր բնակած աշխարհքը
 զարդարելու և գեղեցկացընելու հա
 մար չեն ասոնք , մեր զգայարաննե
 րը իրենց կանաչութիւնովը զօսե
 ցընելու և գտնված տեղերնին սա
 ղութիւն և շուք տալու համար չեն :
 Հանքերը ասոնք սլիտի սլատրաստե
 լու և կակուղցընելու և հալեցընե
 լու ծառայեն , մեր կերակուրները
 սլիտի եփեն , և օդը ցրտութեամբ
 մեր վրան սաստկացած ատենը՝ աս
 ոնք մեղ տաքցընելով ջերմութիւն

նիս և կեանքերնիս վրանիս պիտի
 պահեն : Թէ՛ տուն՝ Թէ՛ նաւ շինեմք ,
 Թէ՛ ծովուն և գետերուն ջրերէն
 մեր գտնուլած կամ մեր ինչքերը
 գտնուլած տեղերնիս պահպանելու
 համար Թումբեր (պէնտեր) շինե-
 լու՝ և է՛ն պատուական և պիտանի
 կարասիքնիս (էշեանիս՝) կամ հասա-
 րակ պէտք եղած բաներնիս շինելու՝
 ասոնք ամենահարկաւոր բաներ են :
 Ասոնք կը կտրեն , կը յղկեն , կը քան-
 դակեն , հազար ու մէկ կերպով կը
 բանին , ճախարակէ (չըխրըխէ) կան-
 ցընեն , վարպետը իր շինելու բա-
 նին ի՛նչպէս ուղէ նէ անանկ կը
 յարմարցընէ : Օրուերն ալ նայե՛-
 որ՝ ամէն մեր պէտքերուն գտնուլե-
 լու համար ի՛նչ կերպով կը շատնան ,
 ի՛նչպէս կը բուսնին , ի՛նչպէս կը
 պահվին : Ալ Թէ որ միայն է՛մէկ ա-
 տենի մը շահու մնասակար խայծը
 մեղ չի բռնէ , կամ անհոգութիւն
 չընեմք նէ՝ ասոնց շատնալը չի դադ-
 րիր , խնամք չի տանելն ալ բընու-
 Թեան օրինաց ալ դէմ է՝ բարեկար-

դու թեան ալ :

Ահա մըն ալ քաղաքներուն աղ-
մուկներէն փախչիմք , և մեր խա-
ղաղ և հանդարտ բնակարանը մըտ-
նենք . խաղաղ և բարեբաղդ տունը ,
թէ որ կիրքերուն բռնաւորութիւնը ,
կամ սիրոյ տեղը ատելութիւնով և
առատութեան տեղը կարօտութիւ-
նով լեցընող մարդոց կիրքը անկէց
ետքը իր երկաթ գաւաղանը քու
գլխուդ վրայ չի ծանրացընէ :

Աիրելի զաւկրներդ ցաթկելով
ցաթկուտելով քովդ կուգան , և ա-
նոնց սիրուն համբոյրը՝ քուկին ա-
նոնք կրթելու և իմաստուն և եր-
ջանիկ ընելու համար քաջած հոգդ
եւթելօք կը վճարեն : Ողջախոհ լծակի-
ցըդ , հաւատարիմ բարեկամներդ ,
(թէ որ անանկ բարեկամ վաստրկե-
լու արժանի եղեր ես և ընտրելու
կարողութիւն ունեցեր ես նէ՝) կու-
գան քու տուն դառնալուդ վրայ ու-
րախութիւննին կը յայտնեն : Աեղա-
նըդ կը նստին , և Աստուծոյ շնորհած
բարիքը վայելելու քեզի մասնակից

կ'ըլլան : Աւերակուրդ որքան սրարկեշտ
 և չափաւոր ը'լլայ , և դուն ալ որքան
 զգաստութիւն բանեցընես ժամանա-
 կին սրարագայներուն դէմ գալու
 բան մը չ'ընելու համար՝ և աղքատ-
 ներուն օգնութեան հասնելով այս
 կողմէն ալ քեզի մէկ քաղցրիկ միտ-
 թարութիւն մը ճարելու համար ,
 ասանկ ըլլալով ալ որքան ուտելիք
 կը գտնուի . օրէ օր ինչպէս տեսակ-
 ները կը փոխվին . ամէն բան իրենց
 եղանակին կը գտնուի : Ասոնք վա-
 լելելու վաստրկած ունակութիւնդ
 քեզի կը մոռցընէ՞ մի այն բարերար
 էակէն շնորհակալ ըլլալու , որ քեզի
 հարկաւոր եղածէն զատ՝ օգտակարն
 ալ՝ աւելին ալ առատութեամբ քե-
 ղի շնորհեր է :

Այս ամէնս իրարու մօտեցընե-
 լով մէկէն աչքիդ սուաջը բերելու
 համար մէկ մը գեղի տունդ երթամք
 սրարտէղիդ մէջը ստըտիմք , ձողա-
 բարձերդ (առմալրիներդ) տեսնեմք ,
 որ լէյլափոշ և վարդով և յասմիկով
 (եասէմիով) զարդարված են : Օտու-

նոցդ տեսնեմք , որ պտուղներով և ծաղիկներով գոյնըզգոյն և տեսակ տեսակ գեղեցկացեր են , և անուշիկ հոտեր կը բուրեն : Վարմանդը (պօստանդ) այնքան խոտեղէններով և հնտեղէններով և խաւարտներով (ղալղալաթով) լեցւած , ձկնարանրդ , հաւերուդ բոյնը , ախոռներդ , ագարակդ տեսնեմք : Թէ որ այսքան բարիքները վայելելուդ առաջին օրը այս ըլլար՝ սիրտդ ո՞րքան ուրախութեամբ լեցւած կ'ըլլար , և այս օրվան օրըս ձեռքդ անցած չ'ըլլալնուն համար քու աչքիդ առաջը անարդ մի եղեր են :

Հիմայ քիչ մըն ալ անանկ բաներու վրայ գանք , որ թէպէտ յատուկ քուկինըդ չ'են , բայց քու գործածութեանդ համար ստեղծուած են : Չէ՞ թէ միայն այս երկիրս՝ որ ամէն օր վրան կը կոխես՝ անանկ մը ստեղծուած է բնապէս , որ ժամանակին ի՛նչ որ անոր հաւատաս նե՛՝ հարիւրապատիկը քեզի կուտայ , ո՛չ այնքան կարծր է՝ որ մշակութեան չի գայ ,

և խոտերը չի կրնան իրենց արմատ-
ներուն ճեղերը տակէն երկնցընել՝
և հոն գտած հիւթերնին ծծել և
անանիլ, ոչ ալ այնքան թեթեւ է որ
չի կրնան պէտք եղածին չափ վրան
հաստատութիւն գտնել, այլ ամէն
տեղ մէկ մէկ տեսակ հող կայ, որ
քեզի պէտք եղած ամէն տեսակ
տունկերուն և բոյսերուն առաջ
գալուն յարմար հիւթ ճարէ։ Այս
իրարմէ տարբեր տեսակ հողերուն
մէջէն քու պիտոյիցդ համար կ'առ-
նես ուժով հող, կաւ, կղմինդր (քի-
րեմիտ), աղիւս (թողլայ), պատ շի-
նելու հող, կիր (քիրէճ), գած (ալ-
չի), և ինչ որ բրուտի (չեօմէկճի-
յի) և որմնադիրի (տուվարճի) պէտք
է։ Թէ՛ աղքատին խրճիթը (խուլի
պէն) և թէ՛ թագաւորներուն պա-
լատը շինելու՝ ասոնք բանի կուգան։

Արկրիս միայն երեսը մի՛ մտա-
ծեր ու մնար. քիչ մըն ալ խորունկ
ները և գետնին տակը՝ քննեմք նա-
յիմք հոն ինչ կայ։ Ասոնց մէջ ծած-
կըված պահված են քարեր, մարմա-

րիոն (մէրմէռ), հանքեր , շատ մը
գանձ , որ թէ որ անոր մէջ պահւած
չ'ըլային նէ՝ քու բնակարանիդ երե-
սը իրենց տեղ պիտի գտնէին , և
գետնին վրայի զարդերուն մնասս պի-
տի ըլլար . որ ասոնց հետ պիտի չի
կրնային գտնուիլ :

Ես քու աչքիդ առաջը քու հա-
րըստութեանցդ միայն մէկ մասը
դրի . ասոր վրայ մտքով եւեկընեմք
այն հարստութիւններուն մէկ մասը՝
որ կրնաս վաճառականութեամբ ըս-
տանալ . այս վաճառականութիւնս
է որ՝ երկու աշխարհք իրարու հետ
կը կապէ . և պինտ հեռու երկիրնե-
րն ալ քեզի հարկատուի պէս կ'ընէ :
Ասոնք ամէնը գիտնալէդ ետքն ալ՝
արարչին քեզի ըրած շնորհքներուն
և բարերարութիւններուն վրայ շատ
տկար մէկ տեղեկութիւն մը հազիւ
ունեցած կ'ըլլաս : Այլ այս աշխարհ-
քիս մէջ ո՞ր իմացականութիւնը կ'ըլ-
լայ որ ասոնց ամէնն ալ ճանչնալու՝
և անոր ամէն գործքերը աչքէ ան-
ցընելու , և անոնց ամէնուն իրարու

հետ և իրեն հետ ունեցած համեմատութիւնները հասկընալու կարող ըլլայ :

Եւոր սրարգեւելներուն ամէնէն հարուստը և ամէնէն գեղեցիկը՝ նոյն խիւքու անձդ է : Քու մարմնոյդ զարմանալի կազմութիւնը , բոլոր բնութեան վայելքը քեզի տրուող զգայութիւններուդ գործիքները , մասնաւորապէս աչքդ ու ականջդ և քիթդ , որոնց զարմանալի շէնքին վրայ մարդ որքան մտածէ և քննութիւն ընէ նէ՝ հոգնելիք չունի , ասոնց խաղալը և շարժմունքը և շարժիչ մասունքը տեսնելով՝ զարմանքով կը լեցւի : Քու գոյութեանը մեծութիւնը և արժանապատուութիւնը քու ճակատիդ վրայ որպէս թէ քանդակված է . նայվածքիդ կենդանի բացատրութիւնը , որ հոգւոյդ և սրտիդ ծածուկը կը ցըցնէ , գէսլ ի երկինքը բարձրացած գլուխդ , որուն վրայ կ'երեւի հրամայող ըլլալու համար ստեղծվելուն ամէն նշանները , անդամքնե-

բուդ ճարտար և դիւրագարձ ըլլալը, որ ի՛նչ արուեստի որ ուզես՝ և ի՛նչ պիտոյքի ուզես՝ կրնաս բանեցընել. խօսելու կարողութիւնը, որ մօթէ՛ն անցած խորհուրդին նշան ըլլալու համար միայն մարդոյս է տրւած. խելքը՝ որ բոլոր տիեզերաց թագաւորութիւնը և իրեն բոլորը գտնւիլած բաներուն վրան իշխելը անոր կ'ապահովցնէ, և մարդմարդու հետ հաղորդ՝ և նոյն իսկ Աստուծոյ ընկերի պէս կ'ընէ։ Հանձարոյն վարպետ ճարտարութիւնը, որ բազմարդիւն բաներ և հնարքներ գտնելով՝ արարչին գործքերը այս աշխարհքիս մէջ մէկ կերպով մը կը լըմնցընէ՝ և կատարելութիւն կուտայ։ Ա՛յն փայլուն և սրայծառ երեւակայութիւնը, որ մէկ բոպէի մը մէջ ինքնիրեն պատկերը կը գծագրէ, և այլ և այլ իրարմէ տարբեր պատկերներ իրարու կը մօտեցընէ, և կը բաղադրէ, և քու հոգւոյդ առաջը նոր աշխարհք կ'ըստեղծէ։ Յիշողութիւնդ, որ բառերու և գաղափար

ներու և եղած անցած բաներու՝ և աշխարհքիս սկիզբէն շարունակ դարէ դար գտնուիլած և վաստըկիլած տեղեկութիւններու և ամէն ատեն վան սլատմութիւններու մէկ ընդարձակ սրահարան մըն է : Ասոնց ամէնէն զատ՝ քու կամքդ , ազատութիւնդ , ի՛նչ ընելըդ և ի՛նչ խորհելըդ և ի՛նչ ուղելըդ գիտնալու կարողութիւնդ՝ որ Գիտակցութիւն կ'ըսվի , քու բարոյականութիւնդ՝ որով ըրած գործքերուդ աղէկ կամ գէշ անունը կը վայլէ . քուկին անսահման յօժարութիւնդ , զգայուն սիրտըդ , որ թէ որ կիրքերով աւրըլած չըլլայ նէ՝ ուրիշին քաշածներուն ալ ցաւակից կ'ըլլայ : Այն ամէն բանը՝ որ քեզ քու նմաններուդ հետ կը կապեն , և զԱստուած ճանչնալու ընդունակ կ'ընեն , որով զԱստուած կրնաս սիրել , և օր մըն ալ անիկայ ստանալ ու վայելել . ահա քուկին էութեանդ սարունակած անդին հարստութիւնները ստոնք են :

Ասանկ խորհրդածութիւններուն

պատճառած անուշիկ զգացմունքը
 չ'ընդունելու և հերքելու ի՞նչպէս
 անմիտ՝ և իր անձինք թշնամի մարդ
 կրնայ գըտնելիլ։ Ա՛հ, անանկ մար-
 դը հրքան մեղքընալու մարդ մը կ'ըլ-
 լայ․ տխուր՝ և բաղդի կոյր կուսա-
 կից․ բուն իսկ իրեն գոյութիւնը իր
 միտքը չի լուսաւորեր, իրեն ձեռքը
 եղած բարիքը կոշտ և անվայել կեր-
 սով մը իրեն զուարճութիւն կու-
 տան, ամենեւին սրտին չ'են դըպչիր
 և չ'են ազդեր․ բոլոր բովանդակ
 բնութիւնը անոր սրտին բնաւ բան
 մըն ալ չ'ըսեր․ մէկ մութ վարագոյր
 մը քաշված է, որ բնութեան մեծա-
 մեծ գեղեցկութիւնները անոր տե-
 սութիւնէն կըսլահէ, անոր համեմա-
 տութիւնները՝ և ամէնը իրար բըռ-
 նելով մէկ ամբողջ մը ըլլալը չի ցըցը-
 ներ։ Բնութեանը ճշմարիտ վայել-
 չութիւնը անոր առջեւէն այն ատե-
 նէն կը կորսըլի՝ երբոր անոնց վրայ
 նայելով չի կրնար իմաստուն և բա-
 րերար էակը տեսնել․ որ բնութիւ-
 նը իրեն ի՞նչ շնորհք և ձիւք ցըցը-

նէ նէ՝ ամէնն ալ բնութեան արարչին տուածն են . և անոնց ամէնուն համար մարդս Աստուծոյ պարտաւորան է :

Աս անոր հետ չեմ խօսիր . քանզի անիկայ իմ ըսածս պիտի չի կրնայ հասկընալ : Չեզի է՝ սիրելի՛ բարեկամներ . ձեզի է որ կը խօսիմ . որ ամէն արարածոց և մասնաւորապէս ձեր անձին բարերար Աստուծը ամէն տեղ գտնելէն չէք վախնար : Չեզի կըսեմ , որ երջանկութեան սկիզբ ըլլալու բաները՝ ամէն բարեաց աղբիւրէն առնելու հաճութիւն տուած էք :

Աստուծոյ թէ՛ ինքնին և թէ՛ մեզի նայելով ի՞նչ ըլլալուն գաղափարը՝ ջերմեռանդ և կակուղ սիրտ ունեցող մարդուն ներսը ի՞նչ փափուկ և ի՞նչ զուարճալի զգացմունքներ կը պատճառէ : Այս զգացմունքներուն առաջինը՝ և ամէնէն անուշը՝ սէրն է : Սէրը կ'ըսեմ , այն Աստուածային կրակը , որ մեր հոգւոյն ճարակն է : Այն կրակը և լոյսը՝ որ

մեր թանձր մթու թիւնները կը փա-
րատէ . և ինչպէս որ վարդապետ-
ներուն ամէնէն մեծին առաքեալը
ըսաւ , մեր սրտին աչքին լուսաւո-
րութիւն կուտայ : Սէր ըսված կը
ըսկը՝ որ թէ՛ մեր ներսը և թէ՛ դուր-
սը ի՛նչ որ կաննէ՝ ամէնն ալ կը մաք-
րէ և կը բարձրացընէ և ազնուու-
թիւն կուտայ և կը կենդանացընէ :

Եւ մեր սիրոյն՝ Աստուծմէ զատ
ի՛նչ արժանաւոր բան կրնայ գտնը-
վիլ . գերագոյն կերպով սիրելի էա-
կը սիրելէն աւելի ախորժելի ի՛նչ
բան կրնայ ըլլալ : Ոչմարտապէս ի-
մաստուն մը (Վայպնից) ըսած է որ՝
սէրը այն սրտին կապն է՝ որ սիրած
բանին կատարելութիւններուն մէջը
իրեն հեշտութիւն և զուարճութիւն
կը գտնէ : Արդ՝ Աստուծմէ աւելի
կատարեալ ի՛նչ բան կրնայ ըլլալ :
Եւ ի՛նչ սէր կրնայ ըլլալ՝ որ ասկէց
աւելի մարդուն սիրտը յափշտակե-
լու յատկութիւններ մէկէն կարե-
նայ ունենալ : Ի՛նչ կատարելութեան
գաղափար որ տալաւորված է մեր

հողւոյն մէջը՝ անոնցմէ մէկուն մէկ
 թէթեւ հետքը և նշանը որ տեղ
 մեր աչքին երեւի նէ՝ այն բանը կը
 սիրեմք : Որքան փափուկ և յստակ
 գաղափար ունենամք , որքան ճաշակնիս և ընտրութիւննիս աղէկ և
 ճիշդ ըլլայ՝ և յօժարութիւննիս և
 միտումնիս ազնիւ բաներու ըլլայ նէ՝
 այնքան աւելի կը սիրեմք արդարու
 թիւնը , իմաստութիւնը , ճշմարիտ
 մեծութիւնը , ճշմարտութիւնը , բա-
 րութիւնը , գեղեցկութիւնը , կար-
 դը և իրար բռնելու համեմատու-
 թիւնը : Իայց այս ամէն բաներս
 թէ՛ մեր վրայ և թէ՛ ամէն ստեղ-
 ծուած բաներուն վրայ՝ միայն գե-
 րագոյն արարչէն ելած և տպաւոր-
 ված բաներ են : Ինքն է էապէս
 ճշմարտութիւնը . մեր իմացականու-
 թիւնը լուսաւորող և մեր մոլորու-
 թեան սուտ կախարդանքները իրեն
 պայծառութեամբը և տեւողու-
 թեամբը յաղթող ճշմարտութիւնը ,
 որ երբոր մեր չ'ուզելովն ալ մեզ մեր
 սրտին մէջը դատելու ըլլայ նէ՝ կը

յանդիմանէ պակասութիւններնուս
 համար : Ղշմարիտ իմաստութիւնն
 է անիկայ , որ բոլոր տիեզերքս ըս-
 տեղծեց , և մասունքները իրարու
 հետ կապեց , և անոր մէջ պարու-
 նակաճ ամէն էակներուն կերպը և
 ձեւը և ի՛նչ ըլլալիքը գծագրեց :
 Սիայն անիկայ է ճշմարիտ մեծ : Ա-
 նոր առաջը ուրիշ ամէն մեծութիւն-
 ները շուք և խաւարումի պէս են :
 Անոր անփոփոխելի արդարութիւնը՝
 մերինին կանոնն է . անոր սրդիւնա-
 ւոր բարութիւնը առանց հատնելու
 բոլոր էակներուն վրան կը ծաւալի .
 ամէն կողմէն կարգ է . ամէն կողմէն
 կանոն է . և ամէն բանի մէջ համե-
 մատութիւն կը պահէ : Այսպիսի
 ըսածին պէս՝ տիեզերականն ներ-
 դաշնակութիւնը անոր բանն է . և
 գեղեցկութիւն ըսվածը՝ անոր շա-
 ռաւիղներուն ծաւալումն է :

Անոր գործքերը մարդ որքան քննե-
 նէ՝ բնութեանը վրան վարժըված
 կ'ըլլայ . և որքան զարմանայ՝ այնքան
 անոր արարիչը կը սիրէ : Ա՛հ , մէկ

մարդ մը իր սիրածը ամէն տեղ գտնէ , և ինքը միայն անիկայ սիրելու համար օտեղծուած ըլլայ , և իրեն երջանկութիւնը անիկայ սիրելուն վերայ կայանայ , այն ի՛նչ մեծ և աւուշ բան կ'ըլլայ :

Բայց ետքը զգալի բաներէն առտիճան աստիճան վեր ելլելով՝ ո՛րքան որ այս անձառելի գեղեցկութիւնը մաքուր աչքով նկատելու հասնի մարդ , այն գեղեցկութիւնը կ'ըսեմ , որ ինքնին կայ , ամենեւին բիծ և փոփոխութիւն և խառնուրդ չի կայ վրան և չի կրնար ալ ըլլալ , և ո՛րքան որ անիկայ նկատելով զուարճանայ , հոգւոյն հեշտութիւններն ալ այնքան աւելի աղէկ կ'ըզգայ , և հոգւոյն հեշտութիւնները մարմնական հեշտութիւններէն շատ վեր են : Աստուածութեան ծոցը ինքըզինք կը կորսնցընէ , նոյն իսկ Աստուածը կը վայելէ , և երբեմն այս վայելքը անանկ կ'ըլլայ որ՝ ալ այն ատենը աշխարհքիս հետ բոլորովին բան մը չունեցածի պէս կ'ըլլայ : Ասոնց հա-

մը առնողին համար ի՞նչ երջանիկ ժամանակներ են ասոնք, թէ որ առնք այս աշխարհքիս մէջ միշտ տեւելու բաներ ըլլային նէ՝ այս երկիրըս այն ատենը այս երեւելի աշխարհքս եղած չէր ըլլար, ուր որ մեր պիտոյից համար Աստուծոյ սահմանադրութիւնը մեզ կապեր է, առիկայ աշխարհք չէր ըլլար, երկինք և դրախտ կ'ըլլար. . . : Այնք թէ որ ասանկ բաները հոս ըլլային նէ՝ կատարեալ երջանկութեան բուն տեղը ի՞նչպէս բան կ'ըլլար :

Ասանկ աստուածային սէրը մեզ յաիշտակած և բոլորովին իրեն առած ատենը՝ կենաց բոլոր հարստութիւնները և մեծութիւնները և հեշտութիւնները և ցաւերը և տրտմութիւնները մեզի համար ի՞նչ եղած կրնան ըլլալ : Ասոնց ամէնն ալ կը մոռնամք, մէկն ալ մեր աչքին չերեւիր : Գո՛նէ՝ այս կերպով վայելած ատեննիս՝ երբ որ հարկ կ'ըլլայ մեզի աշխարհային ոչինչ բաներու ինջնալ՝ որ ասոնք են սովորաբար

մեր ուղած և փափաքած բաները ,
երբոր մարդոյս թշուառութեանը և
խեղճութեանը վրայ կը նայիմք , որ
քան լոյս կը մնայ մեզի ասոնց ճիշդ
իրենց վայլած և արժած յարգը
ճանչնալու , և որքան ալ ուժ կը մնայ
ասոնց դէմ դնելու :

Թէ որ այս գերագոյն աստիճա-
նաւ սիրելի էակը անչափ սիրով սի-
րելու չափ զուարճութեան աստի-
ճանը հասնիլ՝ մեր այս աշխարհքիս
մէջ ունեցած վիճակներնուս ձեռք
տալու բան չ'է՛ նէ , մէկ ուրիշ զգաց-
մունք մը կայ , որ ասանկ ուժով և
կենդանի՝ բայց շուտ անցնող զգաց-
մունքին տեղը կը բռնէ , ամէն ա-
տեն նորոգող և իրարու ետեւէ ան-
ընդհատ յաջորդութեամբ մեր հոգե-
ւոյն մէջ երեւան ելող տպաւորու-
թիւնով : Ս'իմբարեկամներս , երբ
որ բնութեան ասանկ ազդու պատ-
կերը ձեր առաջը նկարագրեցի , և
ձեր հարստութիւնը և բարերար
Լստուածութեան ձեզի տուած շը
նորհքն ու պարգեւը ձեզի մէկիկ

մէկիկ հասկըցուցի, ձեր սիրտը անոր
 շնորհակալ ըլլալու համար բացվե-
 ցաւ. և նրբան գեղեցկութեամբ
 ձեր սիրտը յափշտակելու կարող ըլ-
 լալը հասկըցաք: Այլ յիրաւի՝ մէկ
 մարդ մը իր կենացը ամէն բոսէին
 մէջ կարող ըլլայ ըսել թէ՝ այս գո-
 յութիւնս որ ունիմ՝ մէկ գորովա-
 սիրտ և հաւատարիմ բարեկամի մը՝
 և ամէն հայրերէն աղէկ մէկ հօր
 մը շնորհածն է ինձի. և ասիկայ չէ՝
 թէ մէկ շուտով անցնելու երջան-
 կութեան մը համար, այլ թէ՛ սաստ-
 կութեանը և թէ՛ տեւողութեանը
 կողմէն անսահման երջանկութեան
 մը զիս հասցընելու համար:

Այս գիտաւորութեամբս է որ
 զիս կը սրահպանէ, և ինձի օգնական
 և պաշտպան և հովանի կ'ըլլայ. իմ
 մոլորութիւններս շիտկելու և տկա-
 րութիւնս ուժովցընելու և արժա-
 նաւորութիւնս եւեղընելու համար
 միշտ ինձի օգնութիւն կուտայ: Այ-
 կէց քիչ մը առաջ աչքի առջեւ է
 անցուցած բարիքներուս ամէնն ալ

անկէց գիտեմ. ամէնուն համար ալ
անոր սրարտական եմ. շնչած օդըս ,
զիս լուսաւորող արեւը , իմ աչքիս
երեւցած մեծափառ և շատ տեսալ
կէ բաղկացեալ տեսարանը , մինչեւ
խորունկ գիշերվան մէջ ինձի համար
փայլող լոյսը , նոյն իսկ աշխատու
թիւնը անգամ՝ որ իմ ասորուստիս
համար և զիս ձանձրութենէ ազա
տելու համար իրեն նախախնամու
թեամբը ճարեր է , և փափկութե
նէ և սթարապ կենալէ սլառճառած
գէշութիւններէն ասով կ'ազատիմ ,
անուշ քունը՝ որ աշխատութեամբ
հատած ուժերնիս կը նորոգէ , և
խաղաղ արթնութիւն մը կը բերէ
ետեւէն , բնութեան և արուեստի
ստուղ ինչ բաներ կան նէ՝ ամէնն
ալ անկէց կը ճանչնամ. քանզի ա
րուեստն ալ մեզի տուողը անիկայ է :
Այոքան տեսակ ուտելիքները՝ որ
իմ ախորժակիս ալ յարմար են՝ աւ
րելուս ալ հարկաւոր են . զիս ծած
կող հագուստը , զիս ջերմացընող
արուեստական տաքութիւնը , որ գի

տես թէ ինձի նորէն հոգի կը բերէ ,
 զիս իրեն տակը սրտոսսարող տանը
 շինուածքը , սարապ կեցած ատենս
 ինձի զբօսանք տուող այնքան զուար-
 ճալի բաները , իմ կենացս հաստա-
 րան և ուժ եղող ընկերութեան ա-
 մէն գեղեցկութիւնները , բարեկա-
 մութիւնը՝ որ ընկերութեան պինտ
 զուարճալի մասն է , ի՛նչ բան որ իմ
 պիտոյիցս կուգայ՝ կամ զիս հեշտա-
 ցընելու կը ծառայէ , մանաւանդ
 խելքը և զգացմունքը՝ որ ինձի ա-
 սոնք վայելելու կը ներեն , բայց ա-
 նանկ զգաստութիւնով մը որ՝ զիս ա-
 սով իմ արարչիս հետ կապեմ :

Այն տխմար անբան անասունը ,
 որ բնութեան գեղեցկութիւններ-
 րուն մէկն ալ չ'զգար , և ի՛նչ բան
 որ մեզի ասորժելի կուգայ , հոտե-
 րուն անուշութիւնը , մէկ գեղեցիկ
 տեղի մը տեսարանը , աստեղքով զար-
 դարած երկինքին տեսքը , ասոնք այն
 կենդանիին ազդեն ալ նէ՝ միայն մէկ
 մեքենայի և մէկ գործարանքի մը վը-
 րայ ազդածի պէս կ'ըլլան , այս անա-

սուններուն գլուխը գետինը ծռած ,
 իրենց բնական ազդմունքէն զատ ա-
 ռաջնորդ չունենալով , առանց տու-
 ողը մտածելու պարտէզին կամ դաշ-
 տին մէջ ի՛նչ խոտ գտնէ նէ կ'ուտէ
 և կորոծայ : Բայց ո՛վ Տէր . ես որ
 բարիքներովդ լեցված եմ , և ասոնք
 տուողը ճանչնալու կարողութիւնն
 ալ քեզնէ առած եմ , կը հաճի՞ս որ
 այն կողմէն քեզի վայելուչ պատիւը
 և պաշտօնը տալէն հրաժարիմ : Կար-
 դոց առաջը ապերախտ գտնուելուս
 կ'ամբշնամ նէ՛ կրնամ մի քեզի ա-
 պերախտ գտնուելուս վրայ չ'ամբշ-
 նալ : Ասանկ որ ընեմ նէ՛ միայն
 զգայարանքներովըս այս բարիքները
 վայելած կ'ըլլամ . սրտիս համար
 ասոնց գեղեցկութիւնները ամէնն
 ալ կորսելիւ կ'ըլլան : Ասոնց իրօք
 յարգը տուողը և մեզի աւելի քաղցր
 և պատուական ցըցընողը՝ երախ-
 տագիտութիւննիս պիտի ըլլայ : Այն
 է որ մեր կերած կերակուրները մեզի
 համեղ և ախորժելի կը բերէ . և
 ի՛նչ բանի որ ես ինձի չ'ըսեմ թէ՛

ահա՛ իմ Աստուծոյս բարերարու-
թեանցը մէկն ալ այս է, այն բա-
նէն մէկ զուարճութիւն մը չեմ կրը-
նար զգալ:

Յիրաւի երբեմն մարդոց չարու-
թեանը երեսէն ասոնց մէկ մասը
կը կորսնցընեմ. և ճիշտ ինձի հար-
կաւորը որքան է նէ՝ միայն այնքանը
ձեռքս կը մնայ: Բայց գոնէ անոնց
կամացը դէմ այս հարկաւորս ինձի
համար պահողը մէկ Աստուածային
նախախնամութիւն մըն է: Այն որ
իրեն ներելովը իմ ձեռքէս կ'երէ,
եւ անիկայ անոր զոհ կ'ընեմ, և մնա-
ցածին համար շնորհակալ կ'ըլլամ,
և անով ալ ես զիս շատ երջանիկ կը
գտնեմ:

Ալ թէ որ ես անոր երկրպագե-
լէն և անիկայ պաշտելէն ետ չի կե-
նամ նէ՝ ՚ի հարկէ իմ կորսընցուցած
ներուս տեղը եվելօքը լեցընելու
ինձի ճամբայ մը կը գտնէ:

Այս տեղս իմ սրտիս մէջ մէկ
ուրիշ զգացմունք մը կը ծագէ, որ
այս ալ իմ հանգստութիւնս ապա-

հովելով երջանկութիւնս կ'ելեցը
նէ . և այս է վստահութիւնը : Իմ
վիճակիս վրայ հսկողին իմաստութիւ
նը և կարողութիւնը և բարութիւ
նը ի՛նչպէս ըլլալը ես աղէկ գիտեմ :

Իմ տղայութեան ատենս , ճամ
բէ ելած ժամանակներս անգամ
իմ վրաս ցրցուցած խնամքները՝ ա
ռանց սիրտս շարժելու չեմ կրնար
միտքս բերել . նոյնպէս կը սիրեմ
յիշել այն վտանգները՝ որոնցմէ որ
ղիս աղատեց , այն փորձութիւնը՝
որոնց մէջ զիս ձգեց նէ՝ իմ կրթու
թեանս համար և անոնցմէ շատ մեծ
բարիքներ ինձի վաստակցրնելու հա
մար ըրաւ , այն ամէն հոգողութիւն
ները և խնամքները որ ինձի համար
ըրաւ , զիս գաղտնի յանդիմանելովը
և պատժելովը , չէ՛ թէ բարկացած
տիրոջ պէս , այլ հօր պէս : Անոր ա
ւելի կը զարմանամ որ՝ ի՛նչ գաղտնի
կերպով իրարմէ կապված դիպուած
ներ գլխուս բերելով ինձի սորվե
ցուց որ՝ իրենմէ զատ ուրիշէ մը
կախում չունենամ , միայն անոր ա

սլաւինիմ. ոչ յաջողութիւններու և
 ոչ զօրաւոր հնարքներու և ոչ փոփո-
 խամիտ մարդոց վստահիմ, որ տե-
 տակ տեսակ փոփոխութիւններու
 տակ կը մտնեն, և ամենեւին մրտ-
 քերնուս չանցած ատենը մահը կու-
 գայ աշխարհքիս երեսէն կը վերցը-
 նէ. ասոնք ամէնն ալ մարդոյս տը-
 կարութիւնը և ոչոնչութիւնը կը
 ցրցընեն: Ար զարմանամ որ ինչպէս՝
 և որքան առիթներու մէջ՝ միշտ
 վտանգէ ազատ մնալու խաբեբայ
 յուսով ես զիս խաբած՝ և ալ աս-
 կէց ետքը ոչ ինձի փորձանք մը սկի-
 տի գայ և ոչ կարօտութիւն պիտի
 ունենամ ըսած ատենս ինձի հարկ
 եղած է ճանչնալ՝ որ անկէ զատ ին-
 ձի ճար ու ճարակ չունիմ. միայն ա-
 նիկայ կրնայ ինձի զօրաւոր թեւ ու
 թիկունք ըլլալ. զիս օգնելու համար
 ձեռքը ինձի երկընցընել, ուղածին
 պէս կամ բռնել որ չիյնամ, կամ իշ-
 նալէս ետքը վերցընել: Աս զիս՝ մոր-
 թըվելու զոհի ոչխարի պէս՝ բըռ-
 նաւորներուն դանակին տակը տե-

սայ . բռնաւորը ինկաւ , դանակը
 կտորեցաւ . և ես ուրիշ շատ մը ին-
 ձի պէս մեռնելէ ազատած մարդոց
 հետ պօռացի . “ Այն որ ալիքնե-
 ” բուն սանձ կը դնէ , գէշ մարդոց
 ” դաւաճանութիւնն ալ կրնայ դադ-
 ” բեցընել : Այս սիրելի՛ Աբեհներ
 ” յարգական խոնարհութեամբ Աս-
 ” տուծոյ կամացը հնազանդելով Աս-
 ” տուծմէ կը վախնամ . ու անկէց
 ” զատ ուրիշ տեղաց վախ չունիմ ” :
 (Աստին) : Արքան դիպուածներ ե-
 ղած է որ՝ չէ՛ թէ ես միայն , այլ ա-
 մէնէն աւելի յամառեալները ան-
 դամ ստիպիւեցան ըսելու՝ թէ Աս-
 տուծոյ մատը կայ հոն : Աստուծոյ
 խնամքը այնքան ամէնուն յայտնի
 կերեւէր .

Այսքան բաներով վարժուիլէս
 ետքը՝ հիմա իմ բոլոր յոյսըս և ակն-
 կալութիւնս անոր վրայ կը դնեմ : Ար-
 ջանիկ ապաւինութիւն , որ խաղա-
 ղութեան և ապահովութեան աղ-
 բիւրն է , սոսկումը տիրած ատենը
 ասիկայ էր որ զիս այնքան վախերէն

ու սոսկումներէն աղատեց : Այն ա-
տենը ես իմ Աստուծոյս ծոցը հան
գիստ կը քնանայի , արթընցած ա-
տենըս ի՛նչ ըլլալիքս ամենեւին հո-
գըս չէ՛ր , և երբ որ աչքս բանալով
նորէն լոյս կը տեսնէի՝ կ'ըսէի , մեղի
հանգիստ և խաղաղ գիշեր չնորհե-
լը Աստուծոյ կ'իյնայ , և ամէն անկո-
ղինէն փափուկ և հանգիստ անկո-
ղինը՝ Աստուծոյ վստահելով հանգ-
չիլն է :

Վերջապէս , մէկ մարդ մը այս
մըտքերուս վրայ ըլլայ , և Աստուա-
ծային ստորոգելիքներուն վրայ մէկ
ճիշդ գաղափար մը ունենայ նէ՝ ամէն
բանի մէջ Աստուծոյ կամացը հընա-
ղանդելու և անոր ուղածէն զատ բան
չուղելու ի՛նչ դժուարութիւն կը մը-
նայ , ասկէց անոր ի՛նչ նեղութիւն
կրնայ գալ : Անոր ինձի տուած՝ և
խելքիս լուսովը իմ մտքիս մէջ տալա-
ւորած օրէնքները ինձի այնքան ծանր
մի կուգան կոր : Վսկայն ասոնք իմ
աչքիս ուրիշ բան չ'են երեւար ,
բայց եթէ անոր բարեկարգութիւն

սիրելուն և սրբութեանը և իմաստութեանը, և մեզ երջանիկ ընել ուղեւուն բացատրութիւնն է: Այս ևս յիրաւի առանց ուրիշի և իմ անձինս անգամ մնաս հասցընելու, և իմամէնէն ազնիւ կարողութիւններս անարգ բան մը ընելու, և իմ բնութեանս հակառակելու, և իմ գոյութիւնս սլորտիկցընելու և իր ատտի՛ ճանէն վար ինչեցընելու՝ չեմ կրնար այս օրէնքներս աւրել: Իմ ճամբէ ելելն արդարացընելու սպարապ տեղը կ'աշխատիմ. ես ուղեմ չ'ուղեմ՝ ըրածիս չ'եմ հաւնիր ու ես զիս կը դատաստարտեմ: Այս իմ զիս յարգելն ալ՝ ուրիշներուն առաջը յարգի երեւիլն ալ կը կորսնցընեմ. և սպարապ աշխատանք կ'ըլլայ ուրիշ սպաւատաւոր և անարգ մարդոց հաւանութիւնովի անոր սպակասը լեցընելու հոգնիլն, որ այնքան գէշ են, որքան որ ես ալ գէշ սլիտի ըլլամ անոնց պէս ընելով, և խղճմտանքիս բոլոր խայթը և ազդեցութիւնները մտրելով:

Այլ և՛ իմ անկարգ կիրքերըս
 զիս ուրիշներու հետ կռուելու կը
 գրգռեն . ինչպէս որ անոնց երեսէն
 ես իմ անձինս դէմ ալ կռիւ բանա-
 լու կ'ըլլամ : Ամէն բանէն երկնչելու
 կ'ըլլամ, և ամէն բան ինձմէ վախ-
 նալու կ'ըլլայ . մինչեւ իմ ստահա-
 կու թիւններուս և յանցանքներուս
 ընկեր եղողները անգամ կարելի է
 որ ասոնց կարգը մտնեն : Ասկայն՝ Աս-
 տուծոյ օրինացը հաւատարիմ ըլլա-
 լով՝ այս օրէնքը աւրելէս հետեւած
 ամէն գէշութիւններէն զգուշացած
 կ'ըլլամ, և օրինաց կատարմանը ճիշդ-
 ըլլալու սրտուղ եղող ամէն բարիք-
 ները կը վայելեմ : Իմ մօտս եղողնե-
 րուն ամէնն ալ զիս կը յարգեն . և
 թէ որ անիրաւ զբարարութիւնը իր
 մահաբեր և միասակար թոյնը վրաս
 թափելու ըլլայ ալ նէ՛ և անոնցմէ
 յուսացած արդարութենէս զրկը-
 վելու ըլլամ ալ նէ՛ ամէնէն աղէկ և
 իմ սրտիս հաճելի վկայութիւն տը-
 ւող ունիմ, որ է Աստուած, և իմ
 խղճմտանքս :

Ատոուած զիս փորձելու համար
ինձի նեղութիւններ կը խրկէ . անոր
միշտ սրբազան կամացը գէմ ապրու
տամբելու ասիկայ պատճառ կրնամ
մի բռնել : Բայց ես գիտեմ որ՝ մա
հըս իր ձեռացը մէջ բռնողը , և ա
մէն ըլլալիքները իր խնաստութեամբը
և կարողութեամբը տնօրինողը՝ մին
չեւ որ ես անոր իմ վրայ ունեցած
խորհուրդներուն գէմ չի կենամ նէ ,
չի կրնար իմ կատարելութեանս և
երջանկութեանս օգուտ չ'ընելու
բան մը ընել : Գիտեմ որ՝ իրեն ա
մէն խորհուրդները առ այժմ ծած
կած ալ են նէ՝ յայտնուած ատեննին
շատ փրկարար գործքեր կ'ընեն , և
թէ՛ կանուխ՝ թէ՛ ուշ՝ շատ մեծ բա
րիք կը պատճառեն : Անեղութիւնով
և տրտմութիւն բերելու բաներ
գլխուս բերելով իմ սրտոտութիւնս
կը կրթէ . հոգւոյ կարողութիւնս և
մեծութիւնս յայտնելու շատ երեւե
լի գործքեր ընել կուտայ . զիս մէկ
զօրաւոր ըմբիշ (բէհլիւլան) մը , մէկ
մարդ մը կ'ընէ : Անեքա փիլիսոփայն՝

որ կռապաշտ էր, ըսած է որ՝ Աստուծոյ այս աշխարհքիս մէջ ցըցուցած տեսարաններուն ամէնէն գեղեցիկը՝ անմեղ մարդոյն ձախորդութեան հետ մարտնչիլն է։ Առաքինութեան համար իմ կեանքս և մարդոց առաջ ունեցած պատիւս տալ պէտք կ'ըլլայ, և իմաստնոց աչքին առաջը անգամ այս պատիւս զոհել շատ դժուարին բան է։ Այս ասանկ պէտք ըլլայ ալ նէ՝ ես գիտեմ որ արդար Աստուածը իրեն հաճոյ ըլլալու համար ամէն բան զոհ ընողներուն ի՛նչ վարձք սահմաներ է։ Այն ատենը մարդոցմէ ըլլալու բոլոր փառքը իմ աչքիս տղու խաղալիքի պէս կ'երեւին, և իմ կեանքս վերջաջընելու բոպէն՝ կենացս ամէնէն գեղեցիկը կը սեպեմ։

Անանկ է նէ՝ երեւոյթքը շատ ծանր և դժուար մէկ ձախորդութիւն մը ինձի պիտի գայ եղեր, հոգ ընելը ինձի ի՞նչ, Աստուածս կը ներէ կոր որ անիկայ զիս գըտնէ, կուզէ ալ որ ես հնազանդիմ, այսքանս

գիտնալը ինձի բաւական է : Անդ-
հանուր բարւոյն յարմար և ինձի օգ-
տակար եղած բանը Աստուած ինձ
մէ աղէկ գիտէ , և թէ որ ասոնց
ընտրութիւնը իմ կամացքս յանձնե-
լու հնար ըլլար ալ նէ՝ որ ուղեմ նէ
իմ կամացս համեմատը ընտրեմ , ու-
ղեմ նէ իմ ճշմարիտ օգտիս վերա-
բերեալ բաներուն վրայօք անոր ա-
սլաւինիմ , ի՛նչ ծանրութիւն և ի՛նչ
նեղութիւն կրնայ ըլլալ ինձի նէ՝
ամէնուն ալ կատարելապէս յանձնա-
ռու ըլլամ , ուղեմ նէ ալ՝ իմ տկար
միտքս իր ունեցած լուսովը ինչպէս
կը թելադրէ նէ՝ աշխարհքիս մէջ
ըլլալու գիպուածները անանկ կարգի
դնեմ , ես իմ յօժար կամօքս ասոնց
ամէնուն տնտեսութիւնը միայն ա-
նոր բարութեանը և իմաստութեա-
նը կը յանձնէի :

Ամէն օր առտըվանց արթնցած
ատենս անոր կ'ըսէի , ո՛վ Աստուած
իմ , զիս անանկ ըրէ՛ որ միշտ ինձմէ
գոհ ըլլաս , քանզի ես դերագոյն օ-
րինակաւ քուկդ եմ , և ի՛նչ որ

դուն կ'ընես՝ և կ'ուզես որ ըլլայ ,
ես ալ անկէց զատ բան չ'եմ ուզեր :

Սխտքս ասանկ տրամագրեալ ըլ-
լալով՝ ամէն վախս չափի կը մտնէ ,
ամէն ցանկութիւնս կը կարգաւորի ,
այն կրակի սէս ցանկութիւնները՝
որ մեր ճշմարիտ բարիքը ինչ բանի
վրայ կայանալը չի գիտնալէն և ծուռ
կարծիք ընելէն կը սղատճառի , և ա-
սանկ փափաքներուն ամէնուն ալ չա-
փազանցը ուրիշ բան ալ չ'ընէ նէ՝
մաքերնուս մէջ մէկ շփոթ գոնէ կը
ձգէ , և մեզի մեծ նեղութիւն կու-
տայ , ես ասոնք ամէնն ալ անոր կա-
մացը կը յանձնեմ , գալիքները ամէ-
նըն ալ աչքս կ'առնեմ և գոհ կ'ապ-
րիմ : Մէկ խօսքով ըսեմ , մեզի բնաւ
մէկ բան մը չի հակառակելուն՝ և
ամէն բանէն գոհ ըլլալնուս մէկ հա-
տիկ գաղտնիքը այն է որ՝ Աստուած
ինչ որ կամի նէ՝ մենք ալ միայն ա-
նիկայ կամինք : Ամօթ կ'ըսէ , « Արբ
» որ գերագոյն կամքը մեր ամէն փա-
» փաքանացը կանոն չ'ըլլայ՝ հեշտալի
» բան մը տեսածնուս սէս Աստուած

„կը մոռնամք , և մէկ ցաւ մըն ալ
 „քաշեմք նէ տրտունջ կ'ընեմք .
 „բայց ճշմարիտ և բարի նախանշ
 „ձով վառված սրտին համար՝ յաջող
 „բաղդն ու ձախորդութիւնը իրաւ
 „րու հաւասար են . և հաւատաւ
 „ցեալը միշտ թէ՛ աղէկը և թէ՛ գէշ
 „ըն խոնարհ և հաւատարիմ սրտիւ
 „կ'ընդունի ” :

Աս՝ բարեկամներ , քաղցր զգաց-
 մունքները և մաքուր ուրախութիւն-
 ները և հաստատուն խաղաղութիւ-
 նը հիմակուց վայելել սկսած եմ :
 Բայց ձեզի և ինձի խաղաղութեան
 և երջանկութեան առաջին ճամբան
 բացի նէ՝ միայն բարեկարգեալ բը-
 նութեան և շիտակ խելքին թելա-
 դրութիւնները զրուցեցի : Արջան-
 կութեան մէկ ուրիշ աղբիւր մը կայ ,
 ասկէց շատ աւելի առատ և աւելի
 ասպահով , և այս է՝ Աստուծոյ յայտ-
 նած ճշմարտութիւնները : Թէ որ
 Աստուծոյ գործքերուն և պարգեւ-
 ներուն վրայ նային ու մտածելը ,
 և Աստուածութեան վրայ ունեցած

առողջ գաղափարներս իմ հոգւոյս
մէջ հնազանդութիւն և վստահու-
թիւն և երախտագիտութիւն և
սէր պատճառեցին նէ՛ այս զգաց-
մունքներուս ինչ զօրութիւն և ներ-
գործութիւն և ժրութիւն կ'ելեւ
նայ՝ և ո՞րքան գեղեցիկ կ'երեւին
ինձի, երբ մտածեմ որ՝ ամէն բա-
րութեանց Աստուածը ուրիշ բաներ
ալ սահմաներ է ինձի համար, որ
բնութեան կարգէն անհուն աստի-
ճանաւ վեր են: Այն խորհուրդնե-
րը՝ որ մեր ակար միտքը ասոնք չի
հասկընալուն համար կը զարմանայ.
բայց այս միտքս է որ՝ ասոնց Աս-
տուծմէ յայտնեալ ըլլալուն ապա-
ցոյցներուն դէմ չի կրնալ կենալով՝
մեզ հաւատալու կը համոզէ. ասոնք
դիւրագգած սրտի մը այն ինչ ըզ-
գացմունքներ կուտան: Ինչպէս
կ'ըլլայ որ՝ երբոր Աստուած մեզնէ
իր տուած աւանդը կ'ուզէ, բնու-
թեան այն անուշ և միտք հաճեցը-
նող ձայնը մեր վրայ չի կրնար ուրիշ
ատենի պէս իշխանութիւն բանեցը

նել : Այս բանիս վրայ սիրելիք՝
 մենք մեզ հարցընելէն չի վախնամք .
 անիկայ մեզի այս հարցմանս պա-
 տասխանը կուտայ : Թէ որ Քրիս-
 տոնէական կրօնքը մեզի իրեն հոգին
 ներգործած չէ՛, թէ որ մենք Աս-
 տուծոյ միայն մեր խելքովը մօտե-
 ցած սեպեմք մեզ, անանկ բռնելով
 որ՝ զինքը միայն անոր միջնորդու-
 թեամբը մեզի աղէկ ճանչցուցեր է,
 Աստուած մեզնէ ի՞նչ իրական պա-
 տիւ մը առած կ'ըլլայ : Անոր կատա-
 րելու թիւնները պատուելու՝ և ան-
 կէց տեսած աղէկու թիւններնուս
 տակէն ելլելու մենք ի՞նչ ըրած եմք :
 Անաւանդ՝ անոր սրբաբեւեռները ո՞ր-
 քան ապերախտութեամբ և անըզ-
 դայութեամբ վայելած եմք : Աւել-
 լի ծանրը ըսեմ, որքան յանդրգնու-
 թեամբ և խեղճութեամբ ասոնք
 գէշի եմք բանեցուցեր : Աստուծոյ
 վրայօք եղած մեծ և վսեմական գա-
 ղափարները՝ որ ամէնն ալ մեր խել-
 քը վրանիս բերելու համար են ,
 ինքնին ի՞նչ ուժ ստացած են որ Աս-

տուճոյ ներկայութեան և մեծափառ
 վայելչութեան զգացմունքի մը մեղի
 աղղելու պատկառանքը և յարգու-
 թիւնը մեղի աղղեն : Իր ձեռքին
 այնքան երեւելի արարածներէն և
 իրեն իմաստութեանը գործքերէն
 որքան քիչ բաներ կան՝ որ մեր միտ-
 քը դրդեն , և մինչեւ անոնց արա-
 րիչը փնտրուելու վեր հանեն : Նը-
 մանապէս անոր բարութեանը և ա-
 նոր նախախնամութեանը մեղի ըրած
 նպաստներուն և օգնութեանը որ-
 քան քիչ վկայութիւններ կան , որ
 մեզ անիկայ սիրելու և անկէց շնոր-
 հակալ ըլլալու յորդորեն : Ա՛լ ըստան-
 դաւոր պարագայներու և մեղի հա-
 կառակ երեւցած դիպուածներու
 մէջ որքան վստահութեամբ և ապա-
 ւինելով անոր կ'աղօթեմք : Ի՛նչ հը-
 նաքներ և ի՛նչ օգնութիւն մենք
 անկէց կուղեմք , անոր հրամանին
 ի՛նչ կերպով կը հնազանդ իմք : Ա՛յս
 որ կոյր եմք , ապերախտ , կամա-
 պաշտ և ապստամբ , յաջողութեան
 ատեն անիկայ կը մոռնամք , գուցէ

ձախորդութիւններնուս մէջն ալ
մտքերնիս չեմք բերեր, կամ հայ-
հոյելու համար մտքերնիս կը բե-
րեմք: Ո՛վ դուք, որ Քրիստոնէու-
թեան թշնամի ըլլալը ձեզի պար-
ծանք սեպելով խրոխտացեր էք.
կրնաք նէ զիս սուտ հանեցէք: Չէ՛
նէ՛ համարձակ խոստովանեցէք.
դուք չէ՞ք մի որ սիրոյն առ Աստուած
ունեցած աշխոյժը ծաղը կ'ընէք, այն
գորովական և ոգէշարժ զգացմուն-
քը կ'ըսեմ, որուն անարատ հեշ-
տութիւնները ձեզի հասկըցուցի, և
թէպէտ ասոնք բնական են, և խել-
քի վրայ հիմնած են, դուք չէ՞ք մի
որ ցնդած մարդու խելք և երազ
և ցնորմունք են կ'ըսէք: Անանկ է
նէ՛ հաւատարիմ Քրիստոնեայէն
զոտ ուրիշը չի կայ որ Աստուած սի-
րելը՝ և անոր վայլած պատիւը իրեն
չնորհակալութեամբը և որդիական
հնազանդութեամբը և խոնարհու-
թեամբը և վստահութեամբը հա-
տուցանելը գիտնայ:

Ի՞նչպէս կրնայ ըլլալ որ՝ քրիս-

տոնեայն հաւատով լուսաւորվելով,
 և աղէկ գիտնալով որ հաւատքը զին-
 քը չի կրնար խաբել, և անոր իրեն
 յայտնած խորհուրդներուն կատա-
 րելապէս խելքը պառկելով, և Աս-
 տուծոյ կողմէն տեսած այնքան սի-
 րոյ նշաններուն միտք տալով, ի՛նչ
 պէս այս քաղցր զգացմունքովս անոր
 սիրտը չի լեցվի: Բանին Աստուծոյ՝
 մարդկային բնութեան հետ միանա-
 լը. որպէս զի՝ Աստուծոյ մեծ վայել-
 չութեանը արժանաւոր եղած պա-
 տիւր մարդոյս կողմէն հատուցանէ.
 անոր կատարելութեանց գերազան-
 ցութիւնը. յաւիտենականին Աս-
 տուծոյ որդին՝ իր հօրը համագոյա-
 կիցը ինքըզինք կը նուիրէ կոր մեր
 միասները և մեղքերը հատուցանե-
 լու և մեզ նորոգելու համար, և
 մեղքը մեզ ի՛նչ բաներէ զրկեց նէ՝
 այն իրաւունքները նորէն մեզի վառ-
 տրկցնելու համար, մեր փրկու-
 թեան զարմանալի գործը, խաչին
 խորհուրդը, մարդացեալ Աստուծոյ՝
 մեզ կրթելու և մեզի օրինակ ըլլալու

համար նուիրած ամբողջ կեանքը ,
անանկ գեղեցիկ և ոգէշարժ խրատ
ները , անանկ մէկ սուրբ և մաքուր
բարոյական մը , որ մեր սկիտոյիցը
և մեր կարօտութեանցը այնքան ա-
ղէկ յարմարած է , և առաքինու-
թեան և ճշմարիտ մեծութեան և
ճշմարիտ երջանկութիւններնուս ալ
համաձայն է : Անանկ օգնութիւն
ներ՝ որ մեզի մեր անձը մտլընիս
բերել կուտան , և մեզ մեր ճշմա-
րիտ վախճանին և նպատակին կ'ուղ-
ղեն , մեզ կը բռնեն , կ'ուժովընեն ,
և անգագար օրէ օր աւելի շնորհ-
ներ և արժանաւորութիւններ մեզի
կը վաստըկընեն : Այլ պատարագ
մը՝ որ ամէն օր կ'ըլլայ , անանկ մէկ
վսեմ և վեհափառ պատարագ մը
որ՝ աշխարհքիս մէջ գտնուած խե-
ղացիները ամէնը մէկ տեղ դան նէ՝
իրենք իրենցմէ ասոր գաղափարը
անգամ չեն կրնար մտլընին բերել ,
և այս պատարագս ալ անանկ պա-
տարագներու տեղ անցած է որ՝ բը
նաւ ինքնին բանի մը ուժերնին չէր

օգտեր : Այս պատարագս ամէն օր
մեր սեղաններուն վրայ կ'ըլլայ . և
թէպէտ արիւն չըլլար այս տեղ ,
բայց խաչին վրայ եղած պատարա-
գին անընդհատ շարունակութիւնն
է . անանկ որ՝ այն տեղ թափած Ա-
րիւնն ու խաչված Վարմինը հոս ալ
է : Եւ այս խորհուրդիս մէջ անճա-
ռելի խորհուրդ մըն ալ այս է . միու-
թեան խորհուրդ , որ մեր մտքին
մէջ Աստուածային և երկնաւոր դա-
ղափարներ կ'արթնցընէ , սէր կու-
տայ . մեր ուժը առատութեամբ կը
նորոգէ և միշտ կ'ելլելընէ , և մեզ
Յիսուս Քրիստոսի կենօքը կենդա-
նի կը սրահէ : Ասկայ անսահման սի-
րոյ գեղեցիկ և ամենագեղեցիկ մէկ
գիւտն է . և մեզի համար սը՝ այն
միութեան պատուական առհաւատ-
չեայն (բէհն) է , որուն կատարումը
հանդերձեալ աշխարհին երանական
կենօքը պիտի ըլլայ : Ամէն տեղ՝ Աս-
տուծոյ յատուկ ստորոգելիքներուն
և յատկութիւններուն մէկը եղող
անհուն սիրոյն պարգեւները , գործ-

քերը և յատկութիւնները . որ ամէն
կրօնքի ալ որսկէս թէ բանալին է .
ամէն սրբագործութիւն և ամէն
խորհուրդ ասոր վրայ հիմնած է :
Ո՛վ իմ բարեկամներս , ձեզի ալ կը
հարցընեմ՝ անոնց ամէնուն ալ որ
թէպէտ ձեր մէջ մտած են , բայց
զգացմունք և խելք և կրօնք ըսած
բաներնուս յիմարութիւն և խեն-
թութիւն և ցնորք ըսելու չեն սոր-
ված . թող ամէն միտքը շիտակ և
սիրտը դիւրագգած մարդիկ ինձի
պատասխան տան . այս ամէն ըսած-
ներս մէկ տեղ գալու ըլլան նէ՝ կըր-
նայ մի ուրիշ բան մը ըլլալ , որ ա-
տոնցմէ աւելի քաղցր զգացմունք և
լեցուն սրտով շնորհակալութիւն և
սէր և վստահութիւն պատճառելու
բաւական ըլլայ . որ մեզի մեր անձը
մոռցընէ , և այս ճամբով աւելի
ներքին զուարճութիւններ և մեր
սիրտը աւելի յափշտակող ուրախու-
թիւններ՝ և երջանկութեան ճշմա-
րիտ սկզբունք ըլլալու բաները մեր
սրտին մէջ ծագէ :

Սուտ կրօնքներուն մէջ մարդիկ մինչեւ առ Աստուած ելլելու ոչ բաւական խելք և ոչ ուժ ունենալով՝ իրենց Աստուած կարծածնին մինչեւ իրենց հաւասարութիւնը կ'ինջեցընէին, իրենց կրիցը անոնք ալ հաղորդ՝ և իրենց մեղացը դորձակից ընելով։ Քրիստոնէական կրօնից մէջ՝ Աստուած իր մեծութիւնը և էութիւնը չի ձգած մարդկային բնութեան հետ կը միանայ նէ՝ մարդըս մինչեւ իրեն բարձրացընելու, և իր հոգւոյն և սիրոյն և սրբութեանը հաղորդ ընելու համար է։

Ահա ասոնք են այն պարզամիտ և յիմար մարդոց հաւատքը, որուն անունը անխափաճառի (քէօմիւրճիշի) հաւատք գնելով՝ ոմանք կարծեցին թէ վար կը զարնրվի։ Ահ, թէ որ Ղինէվուայի քաղաքացիին (Սուսօին) կարծեացը մէջ՝ բարոյական զգացմունքը մարդոյս հոգւոյն ամէնէն ապահով ազդումն է և ամենա մաքուր լոյսն է նէ, այդ գեղացի և անկիրթ և սրարդ և ճշմարտախօս

մարդը մտաց հաւանութեան առիթ
 ներէն բոլորովին զուրկ եղած պիտի
 չըլլայ . և ասիկայ՝ անհաւատներուն
 ամէն իմաստակութիւններէն ազէկ
 է : Այս բարոյական ազդմունքովս
 է որ անիկայ կրօնքին այնքան ամուր
 կապւած է : Այսարհքս և անոր աշ
 րարիչը տեսնելով՝ սրտոճառին ու
 գործոյն իրարու հետ ունեցած ճշմ
 մարիտ համեմատութիւնները կ'իմա
 նայ : Իրեն՝ Աստուծոյն հետ իրեն
 մէջը եղած համեմատութիւնները
 կը տեսնէ , ու ասիկայ իր սրտին
 կ'ազդէ : Անիկայ զինքը սիրելու հա
 մար և ճանչնալու համար ստեղծո
 ղին անչափ սէրը կը հասկընայ , որ
 ետքը օր մը անիկայ պիտի ժառան
 ցէ : Իր երջանկութեանը անունդ՝
 և տկարութեանը օգնական՝ և կե
 նաց նեղութիւններուն մէջ իրեն
 թեթեւութիւն և զօրութիւն , և
 գալու ամէն անհանգստութիւննե
 րէն զինքը սրահպանող , և իր կողա
 կիցին և տղայոցը և ծառայներուն
 և բարեկամներուն՝ իր գտնելու աշ

մէն երաշխաւորներէն (քէֆիլներէն) աւելի անոնց հաստատուն հաւատարմութեանը և առաքինութեանցը երաշխաւոր՝ միայն անիկայ կրնայ գտնել :

Այս քրիստոնէական հաւատոց բարոյականն է որ՝ ջերմեռանդ աւնունով ծաղրոված կնիկ մարդիկ այս կրօնքիս յարելուն և ասկէց չի զատ վելլուն պատճառ է եղած : Այլ յիշաւի ասոնք երիկ մարդոցմէն աւելի ջերմեռանդ են նէ՝ պատճառը այն է որ , անոնց սիրտը աւելի գիւրադ գած և աւելի շիտակ է , և սովորաբար իրենց խղճմբտանքին ձայնը եւել կէկ մտիկ կ'ընեն ու կը յարգեն , և իրենց կիրքերը սանձելու մեղնէ աւելի սորոված ըլլալով՝ իրենց բնական աղէկութիւնը և ամօթխածութիւնը պահել գիտցեր են : Սեղի պէս չ'աշխատիր որ բարակ և սուտ տրամաբանութիւնով պարտականութեան օրէնքներէն ինքըզինք ետ քաշէ : Արջապէս , անոր համար է ասոնց մեղնէ աւելի ջերմեռանդ ըլլալը ,

քանզի անոնք մեզնէ աղէկ գիտեն
որ՝ զիրենք ամէն դիէն պաշարող վը
տանգներէն պահպանուելու՝ և ամէն
տեսակ փորձանքները և նեղութիւն
ները քաշելու համար իրեն շատ ա
ռատ օգնութիւն գտնել պէտք է .
և ասոնք ամէնն ալ՝ հաւատոյ միջ
նորդութեամբը ստանալը դիւրա
ցած զօրաւոր միջոցներով և զօրաւոր
պատճառներով կը գտնէ : Սիրուն
են ասոնք , ցաւակից , ազնիւ , փա
փուկ և դիւրադգած սիրտ ունին .
ուրիշին օգուտ ընելու և հաճելու
համար միշտ իրենց օգուտը ետ կը
ձգեն . քաղցրութեամբ և բարուց
գեղեցկութեամբ և շնորհքով լեց
ված են . քանի որ մէկ տղայական
պարապ միտք մը իրենց չէ՛ տիրած ,
և արուեստով իրենց զարդուն ետե
ւէն իյնալով՝ բնութենէ առած
զարդերնին չեն տգեղցուցած . և
անկանոն և անվայել նորելուք բա
ներու սէր ձգելով ծիծաղելի և ան
շահ և անպիտան չեն եղած . և կոյր
և ամէն բան իրեն տաշու անձնասիւ

րութեամբ իրենց վայլած չափը չեն
 անցուցած, որ ասով մէկ դաժանու-
 թիւն (թիթիղութիւն) մը կը վաս-
 տըկին, և հակառակ խօսելու և նա-
 խանձու՝ և ամէն բանի վրայ իրենք
 տիրելու փափաք մը կը մտնէ սրտեր-
 նին: Ասոնց ալ առաջը առնողը կամ
 շիտկողը և բժշկողը՝ ճշմարիտ բարե-
 պաշտութիւնն է: Ասկէց դուրս, և
 երբ որ այդ վտանգներէն և փոր-
 ձանքներէն կ'ազատի, մանր ու մու-
 նրը հոգերուն մէջն անգամ՝ և
 պինտ յետին բաներու մտադիր ըլ-
 լալու իրեն բնական եղած բարու-
 թիւնը հետ ունենալով, և իրեն խե-
 լացի սէրը մինչեւ մանր սրարագայ-
 ներուն քննութեանը մէջ զինքը ձը-
 գելով, անաչառութեամբ զինքը
 քննել ուղղներուն ասկէց ուրիշ
 կերպով չերեւիր: Այլ այս յատկու-
 թիւններըս ունի՝ իրեն սեռին յա-
 տուկ եղած ամէն հիւանդութիւն-
 ներուն և տկարութիւններուն մէջ,
 ամէն սրտմաշութի և հնհնութի մէջ
 անանկ համբերութիւն և անանկ

ամբութիւն և հատուածութիւն կը
 ցըցընէ որ՝ երիկ մարդոց մէջն ան-
 գամ ասոնց նմանը քիչ կը գտնուի .
 և մեր ատենը սրտահաճ դժուարին
 օրերուն մէջ՝ ասոնցմէ անանկ ան-
 երկիւղ և ամբասիրտ կտրիճներ տե-
 սանք որ՝ կը գիտնաս թէ մարդու-
 թեան տանելիքէն վեր բան է : Ա-
 հա՛ կրօնքով և բարեպաշտութեամբ
 ասանկ կրնան ըլլալ կոր կնիկ մարդիկ,
 որ բնապէս անանկ վախկոտ են որ՝
 իրենց վրայ ալ կը դողան , իրենց
 սրտին սիրելի եղած բաներուն ամէ-
 նուն վրայ ալ՝ վտանգը մօտեցած
 ատենը , և երբ որ վտանգը առաջ-
 նին գայ՝ ներկայ ըլլայ , բոլոր ու-
 ժերնին իրենց կը ժողվեն , բոլոր ժը-
 րութիւննին և ճարպիկութիւննին
 կը բանեցընեն . և փասը ինքըզինք
 իմացուցած ատենը՝ գիտես թէ մէկ
 գերագոյն զօրութիւն մը և յատուկ
 նախախնամութիւն մը անոնք կը հռ-
 գեւորէ ու կը բռնէ : Անանկ է նէ
 կնիկ մարդիկ՝ որ մեր կողմէն պատիւ
 և յարգութիւն գտնելու արժանի

են, երբ որ մեր ամէն սուտանուն
խելացիութիւնովնիս սխալածներ-
նուս պակաս կը սխալի նէ՝ անոր
համար է որ՝ կրօնքը իրեն զգաց-
մունքովը և կարօտութիւնովը և ա-
ռաքինութիւնովը և սրտովը կը դա-
տեն: Այլ մենք որքան ամբարտա-
ւանիմք ալ նէ՝ և որքան որ անոնք
տկար կարծեմք ալ նէ՝ շատ կողմէն
նայելով անոնք մեզնէ շատ զօրաւոր
են: Այլ թէ որ երբեմն այնքան իրեն
վրան յարձակող թշնամիներուն դէմ
ուժը չ'օգտելով յաղթովի ալ նէ՝
անոր ճամբէ ելլելը և իննալը՝ մեր
պակասութիւններն են: Այց յաղ-
թեն նէ՝ անիկայ իրենց քաջութեա-
նը դործն է, և աղբիւրը՝ իրենց կը-
րօնական զգացմունքներն են: Այս
ալ ըսեմք որ, այս բարեպաշտ՝ և
ասանկ ըլլալուն համար ալ բանաւոր
զգացմունքները որքան որ ասոնց
վրայ տիրեն, այնքան ալ իրենց հո-
գւոյն մէջ անցած կ'ըլլան, և ետքը
ասոնց պատճառած քաղցրութիւնը
աւելի աղէկ կը տիրէ՝ և սիրտերնին

իրեն կը յամիշտակէ :

Բարեկամք , Աստուծոյ վրայօք մեր սրտին զգացմունքէն սլատճաւ ած զուարճութիւնները ձեզի նըկարագրեցի . մեր նմանիքներուն վըրայօք ունենալու տրամադրութիւններնէս մեզի գալու երջանկութիւններն ալ քիչ մը տեսնեմք : Այլ մեր նմաններուն հետ ունենալիքնիս աւտնք պիտի ըլլայ , որ անոնց հետ արդարութիւն բանեցընեմք , անոնք սիրեմք և անոնց աղէկութիւն ընեմք :

Ամէնն ալ գիտեն որ՝ անիրաւութիւն ընող մարդոյն իր գործը սրբան իրեն անհանգստութեանը և տառապանքի և սրտի ցաւի սլատճաւ կ'ըլլայ : Պարապ տեղն է որ ազահութիւնն ու փառասիրութիւնը , սա երկու անսանձ կիրքերը , որ մեզ ուրիշ կիրքերէն աւելի անիրաւ և անգութ կ'ընեն , մարդս ուրիշին գէշութիւն ընելու կը համարձակեցընեն : Միշտ և հանապազ իրեն ամբաստանողը և դատասխազը իր քովէն չի զատուիր , բուն իրեն սրտին

մէջը իր դատաւորն ալ այն է՝ տան-
 քանքն ալ : Ճշմարտութիւնը իր ներ-
 սէն կը պօռայ , և միշտ զինքը կը
 յանդիմանէ թէ՛ ուրիշին անանկ մէկ
 բան մը ըրաւ որ՝ ուրիշ մը իրեն ը-
 նէր նէ չէր ախորժեր . ասիկայ մին-
 չեւ գիշերովան մութ ատենը ան-
 դամ զինքը կը նեղէ և կը շփոթէ :
 Առասպելը կը պատմէ որ՝ Եքսիոն մէկ
 անիւի մը կապւած է անդի աշխարհ-
 քը , և յաւիտեան կը գլտորի անով :
 Ասոր անիւը ասիկայ է : Պրամեթէոս
 սին սիրտը կրծելու յատկացած ան-
 գըղ (ախպապա) թռչունին պէս՝
 ասոր սիրտը կրծելու ալ խղճմբտան-
 քը յատկացեր է . ո՛չ սիրտը կը հատ-
 նի , և ո՛չ ալ անիկայ կրծելէն կը
 դադրի : Թէ որ այս զինքը նեղող և
 տանջող ճշմարտութեան ձայնը մա-
 րել և կտրել տալու չափ անիրա-
 ւութիւն և գէշութիւն ըրեր է նէ՛
 իր ընելովը խեղճ եղող և մնասի
 հանգիստող մարդոց լացին և հառա-
 չանացը ձայնը չորս գիէն իր ահան-
 ջը կուգան կը հասնին : Աւելի հե-

ուռէն կը լսէ ուրիշներուն սիրտը
 նեղանալուն և բարկանալուն և ա-
 տելութեան և վրէժխնդրութեան
 ձայները, և ասոնց գէշ հետեւու-
 թիւններէն զինքը ազատ պահելու
 համար, և ձեռքէն ելլելու վրայ ե-
 ղած հեղինակութեան մէկ պղտիկ
 կըտորը ձեռքը պահելու, և թէ որ
 բոլորովին կորսնցուցած է նէ՝ նո-
 րէն ձեռք ձգելու համար՝ սոսկալի
 որոգայթներ և դաւաճանութիւն
 ներ կը լարէ, իրեն խորհրդակից
 ընկերներ կը գտնէ, ամէն տեղ խը-
 ուովութեան և անմիաբանութեան
 կրակ կը ձգէ, ամէն խելացի և չա-
 փաւոր կառավարութեան թշնամի
 կ'ըլլայ, բայց ինքը ուղէ չ'ուղէ,
 հասարակութիւնը ասանկ կառավա-
 րութիւնը կ'օրհնէ, կը յարգէ։ Վայց
 թէ որ ասոր մնայ նէ՝ բոլորովին ա-
 նիշխանութեան մէջ պիտի ձգէ ժո-
 ղովութիւնը, իր ամէն սոսկալի գաղա-
 նութիւններովը։ Սակայն այն ալ
 գիտէ որ՝ ինքըզինք ինչ վտանգնե-
 րու մէջ կը ձգէ կոր։ Վմենաթե-

Թեւ շարժմունքներէն, ամենամանր
 ձայնէ և շնչմունքէ կը դողայ, և
 դողացած ատենն ալ ինքըզինք կը
 բռնադատէ, որ երեսին վրայ վա-
 խու նշան մը չի ցըցընէ: Ամէն ա-
 տեն աչքին առաջը մէկ կրակ ցաթ-
 կեցընող փոս մը կայ, որուն պատ-
 ռելիքը և բացվելիքը մօտ է: Ասի-
 կայ ալ անոր համար մէկ ապագայի
 մը պատկեր չէ՞ մի. Աստուած յիշա-
 տակել մը չէ՞ մի, որ ինքը մտքէն
 հանել կուզէ, բայց չի կրնար ընել:
 Սակայն իրեն ինալիքը կը պատրաս-
 տըվի, մօտ ատենները կործանելուն
 սպառնալիքը ամէն կողմէն կ'իմա-
 նայ, վայրկեանը և բոպէն նշանակ-
 ված է, և հեռու ալ ըլլայ, կամ մինչ
 չեւ վերջը չի կործանի՝ և շարունակ
 մինչեւ ցմահ նոյն յաջողութեամբը
 տեւէ նէ՝ այն բարիքները վայելե-
 լով երջանիկ մարդ մը եղած կ'ըլլայ մի:
 Ասոր հակառակ, արդար և իրա-
 ւունք ճանչցող մարդը՝ որ ուղղու-
 թեան և արդարութեան օրէնքնե-
 լուն իրեն ցըցուցած ճամբէն ամե-

նեւին դուրս չ'ելեր , այս աղմուկ
 ներէն և անհանդստութիւններէն
 և հընհընուքներէն ազատ՝ հանգիստ
 կեանք մը կը վարէ , իրեն սրտին մէ-
 ջըն ալ կը մտնէ , ո՛չ ամբնալու բան
 մը կայ հոն , և ո՛չ զինքը յանդիմա-
 նելու : Քաղցր ուրախութեամբ և
 զուարճալի յուսով միտքը կը բե-
 րէ Աստուծոյ գաղափարը՝ իր վարձ-
 քը անկէջ յուսալով , և իր ձեռքէն
 եկածին չափ՝ անոր ստորոգելիքնե-
 րուն հետեւող և նմանող կ'ըլլայ :
 Իր բոլորը գլոնըփողները ամէնն ալ
 իրեն վրան վստահ ընել տալու հա-
 մար ամէն բան ըրած ըլլալով՝ ամէ-
 նըն ալ իրեն կը վստահին , ինքն ալ
 անով կը զուարճանայ , իր մօտի ե-
 ղածներուն մէջ վէճ մը ելլէ նէ՝ ա-
 նոր դատաւոր կ'ըլլայ , իրարու հա-
 կառակ շահախնդրութիւնները իրա-
 րու հետ կը միաբանէ , ընտանեաց
 մէջ խաղաղութիւն կը հաստատուէ և
 տիրել կուտայ , ինքն ալ ամէնուն
 հոգիին վրայ և ամէնուն սրտին մէ-
 ջը կը տիրէ , և իր առօրինութիւն

ներուն եղած յարգութեանը ինքը վկայ ըլլալով՝ գէշ մարդիկ հարկաւորապէս ասոր յաջողութեանը և խաղաղութեանը և երջանկութեանը վրայ կը նախանձին :

Գէշ մարդիկ մի : Այն ինչ հաւկառակութիւն է ասոնց բարուցը և ունակութեանը մէջ՝ տղէկը գէշին տանջանքին մէկ մասն է , արդար մարդէն գէշը կը վախնայ , ուստի անոր հակառակ կ'ըլլայ : Արդարը միայն աեսնելով , միայն կայ ըլլալը գիտնալով կը տրտմի և կը բարկանայ : Արդարը իրեն խաղաղիկ հանդարտութեանը մէջը կը կենայ , գէշը անիկայ անօրէնութիւնով և զբոսարտութիւնով գուրս կը հանէ , դատաստանի կը քաշէ : Մինչեւ մըտքէն անցած բաներուն վրայ անգամ ամբաստանութիւն կը հանէ , անանկ մարդու մը վրայ՝ որ իրեն աղէկութեանը երաշխաւոր ունի իր բոլոր կեանքը , և սրաշտարան ունի իր անմեղութիւնը , նոր անհնար յանցանքներ կը ձգէ , և շատ չ'անցնիր , այն

քան մարդոց արիւնը մըտնելուն վը-
րայ ասոր արիւնն ալ կը մըտնէ ։

Բարեկամներ , այս սիրտ կոտորող
ճշմարիտ խօսքերուս ո՞րքան օրի-
նակներ կան ամէն աղգաց պատ-
մութեան մէջ ։ Սոռնամբ անոնք ,
մոռնամբ սա ամպամած օրերը ,
սա բարուց աւրընելուն և կատա-
ղութեան ատենները , որ մեր տա-
րեգիրները մեր միտքը կրնան ձը-
գել ։ Թող աւելի յոտակ օրեր գան
մեր վրան , անանկ օրեր որ աւելի
բաղդ բերող աստղ մը մեր վրան կը
ծագէ , թող արդարութեան և իրա-
ւանց և մարդասիրութեան և միա-
բանութեան և սիրելի խաղաղու-
թեան օրերը ասոնց տեղն անցնին
ու միշտ մնան ։ Այս բարեբաղդ օ-
րերուս մէջ պիտի ըլլայ որ՝ ճշմարիտ
արդարոյն յատուկ եղած բնաւորու-
թիւնը պիտի փայլի , և բնաւ մէկ
տեղէ մը հակառակութիւն չի կրած
այն ամէն աղէկութիւնները պիտի
փայլէ՝ որ հասարակօրէն մարդ կային
կենաց սովորական ընթացքին մէջ

առաքինութեան հետ կապված են :

Սեր ուրիշ մարդոց ունեցած պարտականութիւններնուս մէկ պըղտիկ մասն է՝ անոնց արդարութիւն բանեցընելնիս : Աստի ասիկայ ընելէն յառաջացած աղէկութիւններուն ալ ճաշակը կէս կը սեպիլի . լըման չէ : Այրջանիկ ըլլալուն ասպահովագոյն ճամբաներուն մէկը՝ ուրիշներուն երջանկութիւնը իրեն երջանկութիւն սեպելն է : Ար է անոնք սիրելն ու անոնց աղէկութիւն ընելը :

Ինութեան արարչին մէկ իմաստուն տնտեսութեամբը , որուն բուն էութիւնն է բարութիւն և սէր՝ ինչպէս որ ըսինք , ուրիշի աղէկութիւն ուղեւոր վրայօք ինչ զգացմունք ունենամք նէ՝ ինքնին զուարճալի և ախորժելի մէկ զգացմունք մըն է : Սարդուն սիրտը ասով կը բացվի և կը ծաւալի : Ասոր հակառակը , ամէն ատելութեան սկզբունքներու զգացմունքը մարդոյս մոքին աշխատանք և ցաւ կը բերէ . և աս որ ճաշակ առնէ նէ սիրտը կը ամբի և կը սխմի : Աս

տելլութիւնը անանկ մէկ թոյն մըն է՝
 որ մարդոյս հոգւոյն ամէն կիրքերը կը
 թըթուեցնէ , կը կծուեցնէ , և
 տրտմութեամբ և դառնութեամբ
 կը լեցնէ . բայց ուրիշին աղէկու-
 թիւն ուղելը՝ և մեր նմանները սի-
 բելը՝ մաքուր ուրախութիւններու
 և անմեղ հեշտութիւններու մէկ ա-
 ռատ աղբիւր մըն է : Այս աղէկու-
 թիւն ուղելու սէրը՝ որ ինքըզինք
 նրպատակ բռնող կիրքերէն իրեն
 բնութեամբը կը տարբերի , քանզի
 ասոնք ամէնն ալ մտացածին և ան-
 կարգ են , հարկաւորապէս մեղի սի-
 բելի եղած անձանց սրտին մէջն ալ
 սէր կը ծնանի : Սիրէ՛ որ սիրվիս :
 Ուրիշ քեզի կուտակից ընելու՝ և քու
 շահդ անոր սեպել տալու համար
 չես կարօտ անկէց ետքը քաղաքավա-
 րութեան կեղծիքով քու վրադ փայ-
 լուն ներկ (վէռնիճ) տալու հոգնե-
 լու . սրտիդ զգացմունք մը կեղծե-
 լու՝ որ ներսէն չունիս , և դրսէն
 ցըցուցածդ ալ մէկ թեթեւ փորձի
 մը անգամ չի կրնար դիմանալ , շուտ

մը անյայտ կ'ըլլայ : Եւ մարդ խաբէնին քանի մը բոպէ միայն կը տեւէ : Ուրիշին հաճոյ ըլլալ մտքէդ անգամ չէ՛ անցած , և քեզ ամէնն ալ կը սիրեն , քանզի սրտիդ մէջինը սլուկունքիդ վրան է , և քուկին մարդասէր և բարերար բնաւորութիւնդ քու ամէն գործքերուդ մէջ ամէն մարդու յայտնի կ'երեւին :

Եւ յիրաւի մարդ կրնայ մի մարդոց քանի անգամ որ սէտք ըլլայ նէ օգտակար ըլլալը և անոնք երջանկութիւնը միտք դրած ըլլալը չի ցըցընելով անոնց սիրելի ըլլալ : Եւ մարդ մինչեւ որ ինքը երջանիկ չըլլայ նէ՛ կրնայ մի ուրիշը երջանիկ ընել : Հնար է մի որ՝ ուրիշներուն համար թէ՛ կամեցած և թէ՛ ըրած ալէկութիւնները մարդ իր ներսէն չի վայելելով և քաղցրութեան ճաշակը չ'առնելով՝ մանր սպարազայներու մէջ անգամ ուրիշին գործին հոգնիլ և ուրիշին օգնութիւն ընել : Ասանկ մարդասէր և մարդամօտ և բարերար մարդը՝ գիտես թէ միշտ ծիծաղերես

և սիրուն երեւելու՝ իրեն բարի բը-
 նութեան տէր ըլլալը ամէնուն՝ և
 մինչեւ զինքը չի ճանչցողներուն ան-
 գամ կ'իմացընէ : Իայց այն մարդը
 որ ուրիշները կ'ատէ և անոնց գէ-
 շութիւն կ'ուզէ , թէ՛ լոկ գէշու-
 թիւն ըրած ըլլալու համար՝ և թէ՛
 այն ճամբովը իրեն աղէկութիւն
 ընելու համար , սովորաբար իրեն
 կեցիւածքին և վարմունքին մէջ ժա-
 նիքոտ և տխուր գէմք և կերպ մը
 կը ցրցընէ : Խնդալը անգամ սուտ և
 բռնի կ'երեւի : Սանաւանդ ճանչ-
 ցըվելու ըլլայ նէ՝ անոր վրայ ի՛նչ որ
 երեւի նէ մեղի գէմ կուգայ , չեմք
 ընդունիր , կը հեռանամք , անոր գէ-
 շութիւնէն և բամբասանքէն և զոր-
 պարտութենէն կը վախնամք : Ա՛յր-
 ջապէս՝ անոր փնասակար և մարդաու-
 պան խորհուրդներուն առաջը առ-
 նելու համար կը միաբանին , և կա-
 նուխ կամ ուշ՝ իրեն գէշութեանը
 վերջին զոհը ինք կ'ըլլայ : Ա՛տանկով՝
 մարդոց թշնամի եղող շատ անգամ
 իրեն անձին թշնամիներուն ամէնէն

գէշը ինքն եղած կ'ըլլայ :

Բայց ձեզի համար՝ որ մարդոց գթասիրտ բարեկամներն էք , ամէն մարդ ձեր վրայ հոգ կ'ընէ : Ամէն սիրտ ձեր առաջը բացված են , և որպէս թէ թռչելով ձեզի գէմ ընդ առաջ կուգան , դուք ուրիշներուն ինչ աղէկութիւն ըրեր էք կամ ընել ուզէիք էք , ամէնն ալ կը փափաքին որ անոր փոխարէնը ձեզի հատուցանեն , ամէնն ալ ձեզ կը սիրեն , կը յարգեն և կը պատուեն : Չեր մէջը ո՞վ կայ որ՝ զինքը հոգեւորոզ սիրոյ և բարերարութեան հոգւոյն վարձքը իր վրայ ունեցած և իրեն վաստրկած չ'ըլլայ :

Բարեկամութեան ամէն քաղցրութիւններն ալ ձեզի համար են : Բարեկամութիւնը , այս զուարճալի զգացմունքը , որ մեզ գրէթէ կրկին կ'ընէ , և ինչպէս որ հին իմաստուններուն մէկը շատ աղէկ ըսած է , երկու մարմինի մէջ մէկ հոգի մը բընակածի պէս կ'ընէ : Ասով միացաներուն ունեցած ամէն բան՝ հասա-

բակայ է . թէ՛ յաջողութիւն և թէ՛
 ձախորդութիւն . թէ՛ կարօտութիւն
 և թէ՛ կարօտութիւննիս լեցընելու
 միջոցները . թէ՛ նեղութիւննիս և
 թէ՛ հեշտութիւննիս : Անիկայ մեր
 վայելքը կ'ընդարձակէ , կը պէտպիսա-
 ցընէ և կեւեկցընէ , և մեր սրտին ցա-
 ւերուն և տրտմութիւններուն հա-
 ղորդ ըլլալով՝ անոնք ալ կը թեթեւ-
 ցընէ՝ մեր հառաչանքը և սարցունքը
 ընդունելով՝ մեր քաշած ցաւոյն
 որպէս թէ մէկ գեղեցկութիւն մը
 կուտայ . և այն տրտմութիւնը՝ որով
 իրարու հետ կապված երկու սիրտ
 իրարու նման կը կրեն , փափուկ հո-
 գիններու համար զուարճալի մէկ
 զգացմունք մը ունի : Արեւկամու-
 թեան կարողութիւնը և ուժը ա-
 նանկ է որ՝ մեր անձին պէս բռնած
 ներնուս աղէկութեանը համար մենք
 մեր երջանկութիւնը կը մոռնամք .
 անոր երջանկութիւնը մեզի մեր
 կեանքէն աւելի սիրելի է . մարդ
 թէ որ պէտք ըլլայ նէ՝ ինքըզինք
 ալ անոր ճամբուն կը գնէ՝ որ անիկայ

երջանիկ ըլլայ . և իր սիրածին հա-
մար զոհ ըլլալն ալ իրեն զուարճու-
թեան առիթ մըն է : Ա՛յդէն կ'ըսէ .
« Այլ Աստուածային բարեկամու-
թիւն , կատարեալ երանութիւն . . .
» առանց քեզի ամէն մարդ մինակ
» է . և քեզնէ օգնութիւն առնելով
» կրնայ ինքըզինք շատցընել , և ուրիշ
» չին անձին մէջը ապրիլ » :

Բայց ասիկայ աղէկ ճանչնալու
և ասոր համը առնելու համար ալ
առաքինի ըլլալ պէտք է : Բարեկա-
մութիւնը աւրած սիրտերու համար
ստեղծուած չ'է : Ի՞նչ բան կրնայ ըլ-
լալ իրենց բաժնելիքնին իրենց մէջը .
եթէ ո՛չ իրենց կիրքերուն անկար-
գութիւնները և իրենց տկարու-
թիւնները : Սիայն առաքինութիւ-
նը մեր սիրտերը ասանկ քաղցր շրջ-
թայներով կապելով՝ այս միութեա-
նըս միայն ողջախոհ անուշութիւն մը
կը ծաւալէ . և կապը ամուր կ'ըլլայ
և շատ կը դիմանայ :

Արդարութիւնն ու ուրիշին ա-
ղէկութիւն ուղեւնիս մեր երջանկու-

Թեանը հասկէս առիթ ըլլալով՝ այս
 կողմէն ալ թէ՛ ինքնին և թէ՛ մեր վի-
 ճակին նայելով ի՞նչ յարգ և ի՞նչ
 արժողէք կրնայ ունենալ տաննկ մէկ
 կրօնք մը որ՝ մեծ խնամքով ամէն
 մարդուն օգտին հոգ տանելով, և
 ամէնուն պատիւը և ինչքը իրեն հո-
 վանաւորութեանը տակը առնելով՝
 ամէն մարդուն ինկածը ճշդիւ իրեն
 տալ կուտայ մեղի, և հարկ կը դնէ
 մեր վրայ որ՝ որքան որ մեր ձեռքէն
 կուգայ նէ՝ ուրիշներուն հասցուցած
 է՝ սրբոյի վնասնիս ալ վճարեմք :
 Այլ ամէն չարախօսութիւն և բամ-
 բասանք մեղի արգիլելով՝ յայտնա-
 պէս մեղի կ'ըսէ որ՝ իր լեզուին տանձ
 դնել չ'գիտցողը հաւատք ունիմ կը
 կարծէ, նէ՝ ինքը զինք կը խաբէ, և
 մեր վրայ դրած պարտքերուն հետ
 ալ մարդկային սրտին անանկ զօրաւոր
 շարժիչներ և անանկ շուտ հասնող
 զօրաւոր օգնութիւններ տուած է
 որ՝ մեզ ամէն վայրկեան մեծ դատաւ-
 ւորի մը առաջ եղածի պէս կը տես-
 նեմք : Այլ խղճմտանքներնուս բա-

ւական ուժ և ազդուութիւն կուտայ՝
որ աղքատութենէն և մեռնելէն ա-
ւելի՝ սնոր մեղի ընելու յանդիմանու-
թենէն վախնամք։ Այլ իրեն օրէնքնե-
րուն կատարելապէս վճիռն ալ տու-
ած է, վարձքին ու պատժոյն բընու-
թեանը և տեւողութեանը կողմէն։

Սանաւանդ, մեղի համար ո՞րքան
յարգի պիտի ըլլայ անանկ կրօնք մը՝
որ սէրն ու ուրիշին աղէկութիւն
ուղէլը իրեն գլխաւոր յատկութիւնն
է։ Ար մեր նմաններուն ունենալու
պարտական եղած սէրերնիս՝ Աստու-
ծոյ պարտական եղած սէրերնուս
հետ կը կապէ, և ասկէց սիրոյ քը-
րիստոնէական առաքինութիւնը կը
յօրինէ։ Ասով մեզ մի և նոյն հօր
ղաւակ՝ և մէկ մարմնոյ անդամ ընե-
լով՝ բոլոր աշխարհքիս մարդիկը ի-
րարու եղբայր, մէկ ազգ և մէկ ժո-
ղովուրդ կ'ընէ։ Սեր սրտին ճշմար-
տապէս սէտքերուն, և մեր հան-
դըստեանը և իրեն սիրոյն և գաղտ-
նի շարժմանցը հաստատուն քաղյու-
րութեանը վրայ միշտ հոգ կը տանի,

ինչ որ ասոնց մէկ շփոթ մը և խառնակութիւն մը կը բերէ նէ՝ անոնք ամէնն ալ կը կտրէ կը նետէ, ատելութեան արմատը կը քակէ, թէ՛ և ուրիշ մոլութիւններուն ուղղակի չի դըպչի: Արէժինդութիւնը միայն Աստուծոյ վրայ, և անոր կողմէն այս աշխարհքս արդարութեան սլաշտօնեայ եղողներուն վրայ կը ձգէ, և ասով կոյր և փնասակար կիրքի մը առաջը կ'առնէ մեր սրտին մէջը, որ ընկերական կարգի այնքան փնաս կը դըպցընէ, և մեզի ալ աղէկ չի բերեր, և մեր բանաստեղծներուն մէկը ըսեր է որ՝ « Որո՞ւն վրէժը աղէկ առնելիս է նէ՝ անիկայ ամէնէն » քիչ գոհ եղած է » (Տիւշէ):

Վէշութեան փոխարէն աղէկութիւն ընելով՝ և միայն բարերարութեամբ վրէժ պահանջելով ցոյց տրը վե՛լու մեծանձնութիւնն ալ միշտ միօրինակ բռնելը՝ քրիստոնէական կրօնքն է որ իր հոգւովը և իր սկզբունքներովը մեր սրտին մէջ կը գոյացընէ: Ասիկայ է մեզի այն գորոշ

վոյ և գթոյ աղէքը տուողը՝ որուն
 համար Առաքեալը կ'ըսէ . (Կողոս .
 գ . 12 : Հռոմ . ժբ . 4 . 16 : ա . Կորն . ժգ .
 1) : Ամէն ատեն և ամէնուն հետ
 յարմարվելու բարութիւնը , ուրիշի
 ներելու և անոնցմէ քաշած նեղու-
 թիւններնիս անտրտունջ տանելու
 հոգին մեզի ասիկայ տուած է : Ասի-
 կայ մեզի կ'ըսէ որ՝ իրարու բեռ վեր-
 ցուցէք . և Քրիստոսի օրէնքը ա-
 սով կատարեցէք : Այլ ինչպէս որ ա-
 ռաջ ալ նշանակեցինք , ասիկայ է որ
 մեր սրտին մէջ՝ բոլոր մեր բնութիւ-
 նը ունեցող և մեզի պէս մարդոց ա-
 ռաջը կակուղգլուխ ըլլալ և յար-
 գել , և իրարու գործին գտնուելէն
 չի փախչիլ , և ճշմարիտ եղբայրու-
 թիւն , և ստոյգ և իրական հաւա-
 սարութիւն , և սիրոյն ամէն քաղց-
 րութիւնները և գեղեցկութիւննե-
 րը իր տուած սկզբունքներովը և
 զգացմունքներովը մեր սրտին մէջ
 կը տալաւորէ :

Արեւի՛կը՞նք , որ միշտ մեզի կը
 կանչէ թէ՛ իրար սիրեցէք , Աստուած

ամէնէն վեր , և ձեր ընկերը ձեր անձին պէս սիրեցէք :

Սեր սրտին պինդ խորունկէն եղած բարեկամութիւննիս ալ աղնուացընողը և սրբացընողը և յաւիտեան պահողը և օտար ձեռքէ ազատ բռնողը ասիկայ է : Սուրբն () գոստինոս անոր կողմէն կ'ըսէ . “ Ձեր ” բարեկամները Աստուծով և ձեր ” թշնամիները Աստուծոյ համար սիրեցէք ” :

Հիմակուց խելքն ու կրօնքը ի բարու համաձայնելով մեզ հոգւով անանկ կը տրամադրեն որ Աստուծոյ և մեր ընկերներուն հետ սէտք եղած հաղորդակցութիւնը ունենամք , և ասով մեզի մաքուր հեշտութեանց և ախորժեղի զգացմունքներու մէկ անհատնում աղբիւր մըն են բացած : Ասոնց համաձայնելով մեզի սորվեցուցածնին , մանաւանդ այն բաները որ մեզի կը վերաբերին , մտածելով տեսնեմք թէ ճշմարիտը և բարեկարգութիւնը և իմաստութիւնը սիրելովնիս մեզի ինչ կերպ երջան

կութեան աղբիւր կը բացվի :

Սարգս թէպէտ դիւրաւ սրխալող մէկ արարած մըն է , բայց 'ի բռնէ ճշմարտութեան համար ստեղծուած է , բնապէս անոր փափաքանացը նպատակը ճշմարտութիւնն է : Թէ որ մէկ գաղտնի շահ մը կամ ուրիշ մասնաւոր պատճառ մը զինքը անկէց չի հեռացընէ նէ՝ միշտ անխկայ կը փրնտըռէ , և ասանկ փրնտըռելուն մէջ մէկ անհանգստութիւն մըն ալ կը ցըցընէ , և քիչ մը հեռուէ հեռու նշան մը տեսնելուն պէս՝ կը փութայ մէկ նոր ջանքով մը անոր ետեւէն կիցնայ , իրեն մտքին աչքը աւնիկայ տեսածին պէս՝ ուրախութեամբ կը բռնէ : Սխտքը՝ կըշտանալիք չունի ճանչնալէն ու գիտնալէն , և միայն ճշմարտութիւնը գըտնելով կը հանգչի :

Սակայն այն ալ ըսեմք , շատ անգամ ասոր ետեւէն չ'իյնալը և նախապաշարմունքը և կիբքերը բոլորովին ասոր հակառակ գործքեր կընեն : Այլ բեմն մեղի մէկ անհոգութիւն մը

և ծուլութիւն մը կը տիրէ , որով ե-
 տեւէ իյնալն ու փնտրուելը մեզի շատ
 աշխատելի և ծանր կուգայ : Աստի
 պինտ առաջ ի՛նչ կարծիք իր մտացը
 առաջ ելլէ՝ նէ՝ կուրօրէն անիկայ կ'ըն-
 դունի . և իր սխալելը դժուարու-
 թեամբ կամ շատ ուշ կը ճանչնայ :
 Արբեմն զգայարանքը և երեւակա-
 յութիւնը և անձնասիրութիւնը զին-
 քը կը մոլորեցընեն : Ամէնէն աւե-
 լի իրեն ամբարտաւանութենէն իր
 սրտին մէջը կը ծագին նախապաշար-
 մունքներ , որ իրեն պարծանք բռն-
 նած խեղճին բոլոր ուժը չի կրնար ա-
 նիկայ յաղթել , և կարելի է որ՝ ա-
 սանկ նախապաշարմունքներու մէջ
 իյնալուն բուն պատճառը՝ հասարա-
 կութեան մէջ գըտնելած կարծիք-
 ներուն ամէնուն մէկէն կուրօրէն
 հակառակիլն է : Աւրիշ բաներու
 մէջ այնքան չէ՛ , բայց երբոր ճշմար-
 տութիւնը հասարակութեան մէջ
 կը տեսնէ՝ նէ՝ շատ կը վերաւորի . որ
 տեղ ամպ գտնէ՝ նէ՝ իր գլխուն կը
 ժողովէ , իմաստակութիւնները իրա-

րու վրայ կը դիզէ , մտացածին դրու-
թիւններ կը հնարէ , ճշմարտապէս ե-
ղած բաները ջրել՝ և անոնց տեղը իր
մտքին ցնորքը և երազները դնել
կ'ուզէ . թէ որ ճամբան գտնէ նե՝
պարապ բաներու միտք հոգնեցընե-
լով վաստրկած տեղեկութիւնները ի-
րարու վրայ պիտի դիզէ , և թէ՛ յար-
մար թէ՛ անյարմար՝ ամէն բանի վրայ
մէկ մը կը բերէ : Արբեմն սուտը ճըշ-
մարիտի տեղ կըլեցընելու համար հա-
տոր հատորի վրայ գիրքեր կը շարագրէ
կը հանէ . և ասով չէ՛ թէ միայն ու-
րիշները , այլ և ինքըզինք ալ կը խտրէ :

Բայց ասանկ մարդիկ որքան քիչ
կը ճանչնան հոգւոյն այն հանգստու-
թիւնը՝ որ իրենք զիրենք խաբելու
համար բռնած ձեւերնուն մէջը ա-
մենեւին գտնուիլէք չ'ունի : Ամէն
ատեն՝ ուզեն չ'ուզեն՝ իրենց մտքին
մէջէն կ'իմանան որ՝ իրենց խղճմը
տանքին դէմ սուտ կը խօսին կոր :

Ասոր հակառակ , քանի անգամ
այն ալ կը պատահի որ՝ ճշմարտու-
թիւնը անկեղծ սրտիւ փնտրուողնե-

ըր շատ սխալմունքներէ և տանջանքներէ կ'աղատին, և շատ հեշտութիւններ կը վաստակին: Ասիկայ սիրողը՝ ան մթութեանն ու հակառակութեան տակը ձգել ուղելուն տեղը լուութեամբ ինքնիրեն կը մտածէ, և ձայնը լըսելուն պէս կը հնազանդի: Ի՛նչ որ զինքը լուսաւորելու կարող է, և իր անձն ալ՝ ուղիղ իմաստութեան կանոնով կը քննէ:

Ինութեան տեսքը անոր շատ կ'աղդէ՝ և անոր սիրտը իրեն կը քաշէ, մարդն ալ իր ամէն գործողութիւններուն մէջ անոր կը հետեւի, մանր մունր բաներուն ալ աղէկ դիտողութիւն կ'ընէ: Ալ որովհետեւ բնութիւնը թէ՛ հարստութեան և թէ՛ զուարճալի բաներու կողմանէ անհատնում է, ամէն ատեն մարդուն աչքին նոր երեւելով մէկ նոր հեշտութիւն մը պատճառելու բան ունի: Ամէն ատեն ճշմարտութիւնը անոր ախորժեղի է, միշտ անոր սիրտը կը յափշտակէ, քանզի՝ ամէն բան իրեն տուողը անոր չի մոռցնելէն

զատ՝ միշտ և հանապազ բնութիւնը
 զինքը քննողը դէպ ՚ի անոր կը տանի :
 Ի՛նչ բան որ բնութեան մէջ կը տես-
 նէ նէ մարդս՝ անոնց ամէնն ալ ի-
 րարու հետ շարունակ մէկ շղթայով
 մը կապւածի պէս՝ առանց մէջ տե-
 ղերնին բաց մնալու իրարու քով
 շարւած կը տեսնէ . քանզի ամէնն ալ
 իրարու համեմատութիւն ունին .
 մէկը առանց մէկալին չըլլար : Իրա-
 րու հակառակ և դէմ երեւցած
 բաներուն մէջն անգամ՝ անոնց ի-
 րարու հակառակելէն և զարնրվելէն
 և իրարու չինմանելէն և այլևայլ
 կերպ ունենալէն՝ զարմանալի համա-
 ձայնութիւններ և իրական օգուտ-
 ներ կ'ելլեն : Սասնաւորապէս ամէն
 մէկ էակը մտադրութեամբ քննե-
 լով՝ ամենեւին աւելորդ և անօ-
 գուտ բան չի տեսներ, բան մը չիկայ
 որ մէկ իրեն յատուկ վախճան մը
 չունենայ . թէ՛ գործածութեանը և
 թէ՛ սլաշտօնին կամ պիտոյիցը կամ
 իրեն տեսակին սահպանութեանը
 կամ արարածոց մէկ տեսակին սահ-

պանութեանը համար չըլլայ, և ու
 բովհետեւ այս մասնաւորս ընդհա-
 նուրին կապւած է՝ և այն կարգին
 մէջն է, ասոր պահպանութիւնը
 ընդհանուրին պահպանութեանն ալ
 պիտանի բան մը կ'ըլլայ: Պինդ պըղ-
 տիկ անասունին վրայ, աչքերնուս ու
 չինչ երեւցած մէկ ճճիին վրայ, որ իր
 ծնած ատենէն սկըսելով իր տեսակին
 հաղորդակցութենէն զատւած է, և
 մէկէն բան մը չի սորված՝ նոյն տե-
 սակին ուրիշ անհատները ինչ ճար-
 տարութիւն կը բանեցընեն նէ՝ այս
 ալ լոկ իր բնութեանը ազդմունքովը
 նոյն ճարտարութիւնը կը բանեցը-
 նէ, նոյն գործքերը կ'ընէ, մարդս
 ասոնց վրայ գերագոյն արուեստա-
 ւորին վարպետութիւնը կը տեսնէ և
 կը դիտէ: Թռչուններուն տեղէ
 տեղ փոխվելուն վրայ դիտելու և
 նկատելու բաներ կան ժողովրդելու
 և ճամբայ ելլելու համար որոշեալ
 ժամանակ ունենալնին, ո՛չ կողմնա-
 ցոյց (բուսուլա) ունին և ո՛չ աչ-
 խարհացոյց, և օդոյն անբաւ ընդ-

արձակութեանը մէջ կրնան գտնել
ամէն տարի իրենց բռնելու ճամ-
բան՝ որ իրենց բնութեանը յար-
մար գալու տեղը երթան, և ետքը
իրենց ծնած բնիկ երկիրը և իրենց
բոյնը դառնան, ասոնք գիտելով՝
ասոնց առաջնորդող ձեռքը կը տես-
նէ: Պինտ սղտիկ խոտին բացվելուն,
նչինչ մէկ ճճիին մէկ ամենամանր
հաւկիթէ մը առաջ գալուն ու մեծ-
նալուն, հաւուն ձագը հաւկրթին
մէջը ինչ կերպով և ինչ ճամբով
մեծնալուն, այնքան հազարաւոր տե-
տակ թրթուրներուն իրենց կերպա-
րանքը և ձեւը փոխելնուն, որ ա-
ռաջ մէկ ճճի մըն էին, ետքը իրենց
թեւ կը բուսնի, և կ'ըլլան ճանճ և
թիթեռն (քէփէնէք), ասոնց ամէ-
նուն մէջ բազմարդիւն բնական օ-
րէնքներ կը տեսնէ, որ այդ ամէն
զարմանալի գործերը ընել կուտայ:
Անոնց մէջ բան մըն ալ չի կրնար
տեսնել, որ գիտուածով ասանկ ե-
ղեր է ըսելու կարող ըլլայ: Այլ ան-
ստոյգ ծնունդները՝ որպէս թէ հո-

դէն ճճի կ'ըլլայ . մարդուն մարմինին
աղտէն ոջիլ կ'ըլլայ , տախտակէն
փատոջիլ կ'ըլլայ , և այլն , որ երբե-
մըն խոշորացոյց չի գիտցող կոյր փե-
լիսովայները ստոյգ կը կարծէին , հի-
մայ անոր աչքին առջեւը բոլորովին
սուտ և մտացածին բաներ են : Թէ՛
բուսոց և թէ՛ կենդանեաց մինչեւ
իրարու հետ արտաքին կազմութեան
կողմանէ ունեցած համեմատութիւն-
նին ալ կը գիտէ . մարդոց վրայ ալ
այս գիտողութիւնս կ'ընէ . և ասոնց
ամենաճիշդ և կատարեալ բաղկա-
ցութիւնները կը գտնէ : Ամէն տեղ
մէկ իմացականութիւն մը և մէկ ի-
մաստութիւն մը կը տեսնէ յայտնի ,
և ասոր վրայ զարմանալէն չի ձանձ-
րանար : Վիճոցներուն պարզութեա-
նը հետ՝ անոնցմէ ելած գործքերուն
շատութիւնը և մեծութիւնը իրա-
րու կը բաղդատէ : Աղանակներուն
փոխալիլը ամէն անգամ աւելի խո-
րունկ մտածութիւններու տեղ կու-
տայ , և ամէն ատեն նորէնոր տե-
սարաններ աչքին առաջը կը բերէ .

միշտ տարբեր բաներ ցըցընելով զուարճութիւններն ալ կը փոխափըխէ : Այն ատենը՝ բնութեան վրայ գիտմամբ ուշադրութիւն ընելով՝ բարոյական խրատներ ալ կ'առնէ . ամէն ատեն յարմարութիւն ունի բնական կարգերուն մէջ տիրած գեղեցկութիւնն ու կարգը իրեն բնաբան բռնելով՝ մարդոյս կենացը մէջըն ալ ասանկ գեղեցկութեան և ասանկ բարեկարգութեան հարկաւոր ըլլալուն վրան խօսքը դարձընելու : Այլ և այլ իրարու հակառակ բաներու իրարու մօտենալէն , բազդաւ տութեան կողմանէ ունեցած հարըստութիւնէն , ձեւերուն և կերպարանքներուն կատարելութիւնէն , որ գեղեցիկ բնութիւնը ամէն արուեստներու օրինակ կուտայ , կըրնամք ընտրութեան և ճաշակ ըսլած դատողութեանը վրայ հետեւութիւններ և նմանութիւններ հանել : Վերագոյն բարի և բարերար արարչին տուած այս ամէն սլարգեւններէս պատճառ առնելով՝ գիւրազգաց

սիրտ ունենալու և բարերարութեան
վրայ կը խօսի :

Ասանկով միտքը կը լուսաւորի ,
աղէկ ընտրութեան տէր կ'ըլլայ , և
սիրտը կը մաքրուի : Ամէն գեղեցկու-
թեան աղբերը՝ և ամէն արարածնե-
րուն արարչին վերնալով՝ ընդարձակ
և վսեմ գաղափարներ մոքին մէջը
կ'ըստանայ , և անկէջ ետքը յօժա-
րութիւնները ամէնն ալ ազնիւ կ'ըլ-
լան :

Ո՛վ իմ բարեկամներս , ես ձեզի
անդադար՝ բնութեան վրայ միտք
հոգնեցընելու խօսքեր կ'ընեմ , շա-
րունակ ըստծներս կը կրկնեմ , բայց
ասոր վրայ զարմանալ պէտք չէ , մարդ-
իր սիրածին վրան յաճախ կը խօսի :
Իմ կենացս բոլոր սրարասմունքնե-
րուս մէջը իմ զուարճութիւնս և
փափկութիւնս միայն ասիկայ և ա-
սոր պէտերը բըռներ եմ , և ասոնց
վրայ միտք հոգնեցընելը ինքնին ա-
սանկ քաղցր է : Փոփոխութեանց և
խառնակութիւններուն և այն ա-
հով դողով լեցուն ատեններուն մէ-

ջըն ալ երանի՛ այն մարդուն՝ որ ժա-
մանակ և սիրտ ունեցաւ այս ուս-
մանս պարապելու . բնութեան բա-
րեկամ եղողին երանի՛ . քանզի բնու-
թիւնը անոր մտացը մէջ Աստուա-
ծային բարութեան գաղափարը ար-
թընցընելով՝ շատ անգամ մարդոց
գէշութիւնները անոր մոռցընել կու-
տայ : Ազգար անգամ երնեկ այն
պարզ երկրագործին , որ բնութեան
պարգեւներուն յարգը դիտնալու
համար իր աչքէն ու իր սրտէն զատ
բանի կարօտ չ'է , ասիկայ թողված
է որ իր ընտանեացը մէջ խաղաղու-
թեամբ ապրի , ու հոն մեռնի . և
անմեղութեամբ իրեն մշակած երկ-
րին պտուղները ժողովելով՝ անոնք ի-
րեն շնորհող Աստուծոյ շնորհակալ
ըլլայ :

Այսքը լուսաւորելու աւելի ըն-
դարձակ ժամանակ և միջոց ունենա-
լով՝ ճշմարտութեան ետեւէ իյնա-
լը իրեն զուարճութիւն սեպողը՝ մի-
այն մէկ բանի մը վրայ խելք հոգնե-
ցընելը բաւական չի սեպել : Այն

ծանօթութիւններուն դէպ ՚ի ճշմա-
 րիտ սկիզբը կ'ելէ, ծանօթութիւն-
 ները իրարու հետ կը կապէ, իր ըն-
 թացքը կ'ասպահովէ, գաղափարները
 կ'ընդարձակէ, և մոլորութիւններուն
 դէմ դժուշանալու միջոցներ կը վառ-
 արկի: Այլ բան մը ինչ ըլլալը աղէկ
 կը քննէ՝ որ անոր բուն արժողէքէն
 զատ աւելի կամ պակաս յարգութիւն
 չի տայ, և անոնց ամէն մէկը չէ՛ թէ
 շատ մարդոց ծուռ դատմանը՝ այլ
 իրեն բնութեանը վրայ դատելով՝
 ամէն բանին իրեն յարմար կարգը
 կուտայ: Աշխարհքիս հին տարեգիր-
 ները կը քննէ, չէ՛ թէ անոր առա-
 ջին և տղայութեան ատեններուն
 վրայ սրարապ դրութիւններ հնարե-
 լու, և մարդիկ հողէն բուսած են
 ըսելու, և աշխարհքիս առաջին ա-
 տենները ամէն տեղ վայրենի մար-
 դիկ տեսնելու համար, առասպելա-
 խառն հնութիւններու մէջ իր հետ-
 քը կործնեցնելու և ուր ըլլալը չի գիտ-
 նալու համար ալ չէ՛, այլ հին աւան-
 դութիւններուն մօտենալու, և ա-

սով ինքը ղինք՝ մարդկային տեսակին նախնի պատմութիւնը կապող թելին կապելու համար, ինչպէս որ առաջին պատմիչը ասոնք ժողովեր և հաստատմութեամբ շարադրեր ու մեղի աւանդեր է : Այլ հին աւանդութիւնները ձեռք ձգելով՝ ետեւէ ետեւ ամենահարկաւոր ճշմարտութիւններուն մէկիկ մէկիկ աւերովին ալ կը տեսնէ, կայսերութիւններուն ինչ ճամբով երեւան ելելնուն և մեծնալնուն և վերջապէս իյնալնուն պատճառներուն վրայ ճիշդ ծանօթութիւն կ'առնէ, ամէն մէկ ժամանակ եղած գործքերուն մէջ կարգ մը կը դնէ, իր մտայր մէջ այն աւտենիլան մարդիկը իրարու դէմ կըշարէ, որ եղած բաները աւելի աղէկ իրարու հետ բաղդատէ և հետեւութիւններ հանելով օգուտ քաղէ, և անցածներուն մոռածելով՝ դալուատենը իրեն բռնելու ճամբուն ու վարմունքին կանոն հանէ : Աւելի աղէկ ճամբայ մըն ալ կը սորվի, և այս է, որ մարդս իր կենացը սովորական

ընթացքին մէջ աւելի աղէկ կը սոր-
վի մարդ ճանչնալը , քան թէ գիր-
քերու մէջ իր օրերը անցընելով :
Սարգիկ ամէն տեղ միևնոյն բնու-
թիւն և յատկութիւն՝ և միևնոյն
կիրք ունին . թէպէտ տեղերուն և
սրահայներուն նայելով՝ հազար
կերպ փոփոխութիւններ և այլայլու-
թիւններ ելելցած կ'ըլլայ վրանին :

Բայց իրեն գլխաւոր ուսմունքը՝
ինքըզինք ճանչնալու վրայ եղած գի-
տութիւնն է : Ար սորվի իր բնութիւ-
նը , իրեն կարողութիւնները , յօժա-
րութիւնները , սկիզբը և վախճանը .
Աստուծոյ մարդոց հետ ունեցած
յարաբերութիւնները , իրեն կենա-
ցը մէջ կանոն բռնելու բաները , և
բարոյականի ուսման մէջ երջանկու-
թեան ուսմունքը կը գտնէ : Այս
ուսմանըս վրայօք եղած անհոգու-
թիւնը տեսնելով կը զարմանայ , քան-
զի կրօնքին և անոր հիմունքներուն
վրայօք եղած ուսմունքներէն ետքը՝
մեր անձին և մասնաւորապէս ամէն
մարդուն և ամէն տան և ամէն ըն-

կերութեան և ամէն ազգերու թէ զատ զատ և թէ իրարու նայելով պէտք եղած տեղեկութիւնները և ընելու բաներնին բացատրողը և հասկըցընողը՝ ահա՛ այս բարոյական գիտութիւնս է :

Ասոր դպրատունէն նոր դասեր կ'առնէ . որ մեր ձեռքը մեր անձին հասցուցած չարիքներէն մեզ կը պաշտպանէ . և կենաց հանգստութիւնը և երջանկութիւնը կ'եփելընէ : Այն տեղ կը սորվի իր կիբքերը տանձել , իր պէտքը զսպել , իր ցանկութիւնը չափաւորել , իրմէ մոլութեանց բաղմութիւնը հեռացընել , որ հոգւոյ տեսակ տեսակ հիւանդութիւններ են . ու մարմնոյ հիւանդութիւններուն վրայ այնքան ազդեցութիւններ կ'ընեն , որով մարմնոյն չափակցութիւնները և իրեն հընարքները ներքի վրայ կ'ընեն : Փառասիրութեան կեր չ'ըներ ինքըզինքը , չի թողուր որ նախանձը զինքը կըրծէ . կամ ագահութիւնը և ընչից բաղցը զինքը տանջէ , կամ փափկու-

Թիւնը Թուլցընէ, խենթ տուփական
սէրը իր վրայ բռնութիւն ընէ, և
չափազանց անառակութեամբ ինքը
ղինք մաշեցընէ և բարակ հիւանդու
Թիւններու մէջ իյնայ: Սէր անձը
մեղի և ուրիշներուն բեռ ընող անձ
նասիրութեան շուտ առնելով փափ
կասըրտութեանը տակն ալ չ'իյնար,
քանզի անձնասիրութիւնը՝ իր խոր
հաճէն աւելի արդար՝ և ճշմարիտ,
և իր ըրածէն աւելի աղէկ բան չի
կայ կը կարծէ, ինչպէս որ ուրիշ տեղ
մը համառօտ ծանուցեր եմք, ամէն
բանի հակառակելովը անանկ կ'ընէ
որ ամէն մարդ ալ իրեն կը հակառա
կին: Թէ որ տէրութիւնը իր ձեռ
քը չ'ըլլայ նէ՝ ուրիշ բանով գոհ չ'ըլ
լար, սակայն ո՛վ որ իրեն կը շողոքոր
թէ և իր աչքը մտնելու ճամբան գը
տեր է նէ՝ անոր Թող կուտայ որ իր
վրայ տիրէ: Հպարտութիւնը քը
րիստոնեայն չ'ուռեցընէ: Որքան
որ քրիստոնեայ է՝ այնքան պարկեշտ
և խոնարհ է, բայց ասով ո՛չ փոքրո
գի է և ո՛չ տկար: Ո՛չ իրեն յաջողու

Թիւններովը ինքըզինք կը կորսընցը-
 նէ, և ոչ փորձութեան մը հանդի-
 պելով ինքըզինք կը ձգէ: Այլ բար-
 կութեան բուռն չափազանցու-
 Թիւններու զինքը առնել կուտայ,
 ոչ խղճմտանքին խայթը զինքը կը նե-
 ղէ, ոչ վախով կը խռովի, և ոչ սուտ
 յոյսերով կը խաբւի: Այն ուրախու-
 Թեան ճաշակը և այն անայլայլելի
 խաղաղութեան համը կ'առնէ, որ
 սրբազան մատենագիրներուն մէկուն
 ըսածին պէս մէկ մշտնջենաւոր խը-
 րախճանի (զիյաֆէթի) մը պէս է,
 և ասիկայ որ չ'ըլլայ նէ՝ մարդոյս սիր-
 տը փափկութեանց մէջ կը թուամի,
 և կը լըխկի: Ասանկ մարդը մայքուր
 և ամբիժ խղճմտանք ունենալով՝
 կըրնայ ինքնիրեն զուարճութիւն
 գտնել, միայն խելացի մըտածու-
 Թիւնները կը ճանչնայ, և ասոնք ի-
 րեն անանկ զուարճութիւններ են
 որ՝ իր քովէն ամենեւին չ'են զատ-
 վիր, և ասոնց ամէն մէկը կամ լու-
 սոյ շառաւիղ մըն է, կամ սրտին ա-
 խորժ գալու զգացմունք մըն է: Ինչ

քրդինք բարեկարգութեան մէջ կը
տեսնէ . և միայն ասանկ տեսնելը՝ իր
կենաց ամէն վայրկենին վրայ մէկ ան-
նման ուրախութիւն մը կը բերէ : Իր
բնութիւնը միշտ կատարելութեան
ենթակայ ըլլալով՝ աստիճան աստի-
ճան դէպ ՚ի գերագոյն կատարելու-
թիւնը կ'ելէ իր հասնիլ կըրցածին
չափ . որքան որ իր ուժը կ'օգտէ և
իր ձեռքէն կուգայ նէ՝ ամէն գե-
ղեցկութեան և աղէկութեան և կա-
տարելութեան գաղափարին նմանող
ըլլալու կը ջանայ . և օրէ օր լոյսը
շատնալով անոր կը մօտենայ . իր ա-
մէն կարողութիւնները կը բացփնէ և
կ'ընդարձակփնէ . ամէն առաքինու-
թիւնները կը կատարէ . մանաւանդ
իրեն վիճակին և գրտնըլած սրաւ
գայներուն նայելով՝ իրեն աւելի ին-
կածը : Իր մտած ազնուական ճամ-
բուն մէջ առաջ երթալու ամէն
մէկ քայլափոխը իր երջանկութեա-
նը վրան յաւելուած մը կ'ընէ :
Հարկաւորապէս ասոնց սկսած ատե-
նը առջի բերանը քիչ մը նեղութիւն

քաջած է . յօժարութիւններ և ծուռ
կամքեր ունեցած է շիտկելու . ունա-
կութիւններ ունեցած է յաղթելու .
կիրքեր ունեցած է զսպելու . և շատ
պատերազմեր կռուելու . բայց վեր-
ջապէս ամէնէն ալ յաղթող ելեր է .
և իր յաղթութեանը վրայ ամէն ա-
տեն պիտի ուրախանայ : Ասանկ են
անոր վրայ ճշմարտութեանը ետե-
ւէն իննալուն բարեյաջող պտուղնե-
րը : Արդի և իմաստութիւնը սի-
րելով վաստրկածը ասոնք են :

Իայց ասանկ ցանկալի վախճանի
մը հասնելու համար արդեօք իր
խելքէն զատ ուրիշ բանի մը կարօտ
եղած չէ՞ մի : Այլ իմ բարեկամներս ,
առաջկուց տեսանք թէ այս խելքս՝
հաւատքը իր հետը ընկեր չ'ունենայ
նէ՞ որքան տկար է , և բնաւ մէկ
բանի մըն ալ ուժը չ'օգտեր : Իմայս
տեղս նկարագրած պատկերը՝ որ այս-
քան ձեր սրտին դպու , իրօք ներ-
կայացընելու համար՝ մեր բնական
լոյսէն ու մեր ջանքէն աւելի կրօնից
օգնութիւնը պէտք է որ հասնի :

Միայն ասիկայ մեր միտքը հաստա-
տելու կարողութիւն ունի . որ ա-
ռանց ասոր՝ մարդկային կարծեաց
մէջ տարտամ մնացած կ'ըլլայ , և
որ դին երթալիքը չի դիտնար , կրօնքն
է որ ճշմարիտը սորվեցընելով միտքը
կը հանգչեցընէ : Ասիկայ է որ առա-
քինութիւնն ալ մեր վրան կը հաստա-
տէ , ամուր և տեւական հիման վրայ
դնելով : Այլ ինքը իրեն սլաոճառներ
և միջոցներ և հնարքներ սորվեցընե-
լով՝ սլատերազմիլ և յաղթել կու-
տայ , և ասոր համար անանկ ուժ
կուտայ՝ որ մեր վրան փնտրուելու
սարսաղ տեղը կաշխատէինք : Վիւ-
րափոփոխ և աւրելած և մոլի բնու-
թիւնը մեր սրտին մէջը կը փոխէ , և
շիտակ և բարեկարգ բնութեան հառ-
տատուն և իմաստուն օրէնքներու
բերելով կը նորոգէ : Սեղ կախար-
դող բարիքներուն՝ մեր երեւակա-
յութեան վրայ և մեր զգայարանա-
ցը վրայ իշխելով ամէն ատեն բրած
խաբէութիւննին՝ իրեն սլայճառ-
լուսովը կը փարատէ , և մեղի կը

սորվեցընէ որ անոնց տեղը աւելի
ճշմարիտ բարիքները գնեմք, որ մի-
այն ասոնք կրնան մեր սիրտը լեցը-
նելու :

Վերջապէս ասիկայ է որ՝ մեր
հիմակլան վիճակէն բաժնւիլիլը անհը-
նար եղած գէշութիւններուն և փոր-
ձութիւններուն մէջ մեզի քաղցր
մխիթարութիւններ կը գտնէ . որ
մեր ամէն փափաքը լեցընելու գե-
րագոյն երջանկութիւնը նկատելով՝
անոր սիրուն և սրտառուչ տեղքը
իր հետը կը բերէ այս մխիթարու-
թիւնս :

ԳԼՈՒԽ Բ.

Կենաց մէջ պատահած չարիքներնուս վրայ մխի-
թարութիւն, և մեր յուսոյն երջանիկ վախճանը :

ԱՍԱՆԿ ինքնին զուարճալի զգաց-
մունքները, որ մեզ Աստուծոյ և մեր
նմաններուն հետ կը կապեն, առա-
քինական գործքեր ընելը, ճշմար-
տութիւն սիրելը, կարգի և խմա-

տութեան վրայ սէր ունենալնիս .
 ատենք ամէնն ալ այս կենացս մէջ
 ամէնէն աւելի փափաքած բաներ-
 նիս մեզի ձեռք բերել կուտան . և
 շատ սխալներէն և մեզի տրտմու-
 թիւն բերելու բաներէն մեզ կը
 պահպանեն . բայց ամէն ատեն մեզ
 ցաւէ և թշուառութենէ և ձախոր-
 դութենէ չեն ազատեր : Անանկ գէշ
 և փոանգաւոր ժամանակներ ալ
 կ'ըլլան որ՝ ռամիկներէն և հասարա-
 կութենէն քիչ մը աւելի մտքի լու-
 տաւորութիւն ունենալը բաւական
 է . միայն կարգը և առաքինութիւնը
 սիրելը կ'օգտէ՝ որ մէկ մարդ մը ա-
 մէնուն ատելի ըլլայ . ամէնքն ալ զին-
 քը զըպարտեն ու հալածեն :

Այլ մարդուն քաջած ցուր ի՛նչ
 տեսակ կ'ըլլայ նէ ըլլայ . իր նեղու-
 թիւնը մեղմացընելու և ճշմարիտ
 մխիթարութիւն գտնելու համար
 ուր երթալու է : Ա՛յլ բարեկամներ .
 այս տեղս թող խելքը իր ձայնը
 կտրէ . կամ ասանկ բան ձեռքէն չի
 գալիքը թող յայտնի խոստովանի :

Մեղի պիտի ըսէ՞ մի քանի մը Ստոյիկեան փիլիսոփայներուն ձայնակից ըլլալով, թէ ցաւը գէշ բան չէ։ Անոնց մէկ քանիին ըրածներն ուն պէս անզգայութիւն մը պիտի ցըցընէ՞ մի վրան, որ Ստոյիկեանց յատուկ է, բայց բնութիւնը սուտ կը հանէ. և մարդկային հպարտութիւնը իրեն բնական տկարութիւնը ծածկելով՝ և իրեն զօրութիւնը չափէն եւեւ ցըցընելով մինչեւ այս աստիճանը հասած է։ Ասանկ ըլլալը հարկ է՝ և ուրիշ կերպ անհնար է որ ըլլայ ըսելը մեղի միտթարութեան տեղ պիտի կըլլեցընէ՞ մի, որպէս թէ՛ այն ցաւը հարկաւորապէս քաշելու ըլլալս՝ ինձի միտթարութեան մէկ առիթ մը եղած ըլլայ։ Իմ ամէն քաջածներուս վախճան՝ իմ մահս ցըցընելը պիտի հելիք սեպէ՞ մի։ Իայց մինչեւ մահը իմ կենացս թերերը կտրելու համար գալու առ տենը՝ ցաւով և հեծութեամբ աչքըս ճամբան մնալը և անոր ըստա սեւ զիւ քիչ մի մեղքընալու կ'ընէ։

Եւ անոր եկած ատենն ալ՝ ես որքան
 թշուառ և խեղճ ողորմելի եմ ալ
 նէ՝ արդեօք պիտի յանձնառու չըլ-
 լամ մի ապրելու սրայմանով նորէն
 այն ծանր բեռները վրաս առնելու .
 քանզի ասիկայ մարդոյս շատ բնա-
 կան եղած մէկ զգացմունքն է : Ալ-
 թին և խաւարասէր փիլիսոփայու-
 թիւն մըն է մի որ իմ դէմս պիտի
 ելլէ , և ինձի ըսէ թէ մեռնելէն
 անդին բան չի կայ . ո՛չ հոգի կը մնայ
 և ո՛չ մարմին : Բայց ես ոչնչանալէն
 անանկ սոսկում մը կ'իմանամ որ՝ ես
 զիս չեմ կրնար յաղթել . և ետքը
 ոչինչ ըլլալու գաղափարը՝ այս աշ-
 խարհքիս մէջ քաշած ցաւերուս և
 տառապանքներուս վրայ ինձի քաղցր
 փոխարինութիւն մը կ'ըլլայ մի : Բայց
 թէ որ աւելի առողջ միտք մը՝ ինձի
 հանդերձեալ մէկ աշխարհք մը պի-
 տի ցըցընէ նէ իբրեւ առաքինու-
 թեան վարձք , անիկայ թող ինձի
 ուժ տայ , որ կտրիճութեամբ և
 հաստատութեամբ անոր արժանի
 ըլլամ . իմ կարօտ եղածս ահա՛ այս

ուժս է բոլորովին :

Այլ սուրբ կրօնք : Իմ տկարութեանս հաստատութիւն ըլլալու՝ և մեր կենացը հետ խառնելիւս փորձութիւններուն վրայ մեզ մխիթարելու յարմար քեզնէ ուրիշ բան չի կրնար ըլլալ : Արօնքը միայն է որ՝ մեր քաջած չարչարանքներուն դառնութիւնը անուշցընելէն զատ՝ աւսոնք մեզի սիրելի անդամ կ'ընէ :

Ասոր աչքին շատ մեծ բան մը չէ՝ մեր հոգւոյն ժրութիւնը ցըցընելը , և մարդկային բնութիւնը ինչ բան կրնալ քաշելիքը մեր անձին վրան երեւցընելը , ինչպէս որ Առնեքա ըսաւ : Խորոխտ և ամբարտաւան հոգի մըն ալ այս բանովս կրնայ սրարծիլ :

Այս ըսած փիլիսոփայս կ'ըսէ .
 „Արնայ քեզի ծանր և սոսկալի բաներ սլատահիլ , որ դժուար կը տարւիլին , դուն հաստատութեամբ
 „անոնց դիմացիր : Ասով դուն շատ
 „առաջ կ'երթաս , և Աստուծմէ ալ
 „անդին կ'անցնիս : Ասոր փորձու-

„Թիւն մը չի կրնար պատահիլ, ուս-
 „տի անոնց յաղթելու առաքինու-
 „թիւնն ալ չունի. քո՛ համբերու-
 „թեամբդ դուն անկէց աւելի կ'ըլ-
 „լաս ” :

Ահա՛ ամբարտաւան փիլիսոփայ-
 ութեան ըսածը այս է : Վրիստոն-
 եայն աւելի խոնարհ և աւելի ճշ-
 մարտախօս է . մեղի տառապանքնե-
 րէն և նեղութիւններէն՝ փիլիսոփայ-
 յութեամբ ձեռք ձգածներնէս շատ
 աւելի մխիթարիչ և շատ ստոյգ պը-
 տուղներ կը քաղէ : Ասոնք կը ծա-
 ռայեցնէ իր խելքը իր դլուխը բե-
 րել տալու . իր մոլութիւնները շիտ
 կելու, մեզնէ դուրս եղած բարիք-
 ներուն պարասդ և անկայուն ըլլալը
 հասկըցնելու . հոգինիս աւելի ազ-
 նուացնող և մտքերնիս աւելի լու-
 սաւորող և մեր սրտին արժանաւոր
 բաղձանքները լեցնող բարիքնե-
 րուն վրայ սէր ձգել՝ և անոնք փըն-
 տըռել կուտայ : Նեղութեան դըս-
 րատանը մէջ՝ կրօնքին օգնութեամբը
 կըլլամբ խոնարհ, դիւրագգած և

սրտցաւ . մեղի հարկաւոր երեւցած
 բաները ձեռք չի ձգելով ալ ապրիլ
 կը սորվիմք , մեր վրայ անանկ ճարեր
 և հնարքներ կը գտնեմք՝ որ մեղի ա-
 նանկ կուգայ թէ ասոնք գործածե-
 լը մտքերնիս անգամ գալիք չունէր .
 ամէնէն աւելի՛ սրտանց մէկ հաս-
 տատուն բարեպաշտութեան մը ան-
 գին աղէկութիւնները՝ և մեղի պի-
 տանութիւնը կը հասկընամք . և վեր-
 ջապէս այն կը սորվիմք որ՝ մեղի բա-
 ւական ըլլալու միայն Վստուած է ,
 ուրիշ բան չի կրնար ըլլալ : Տանջան-
 քի և նեղութեան ատեն մեր գէ-
 շութիւնները՝ թէ որ մենք կրօնք
 չունենամք նէ՛ ընելիքնին միայն այն
 է , որ կերպարանքնին կը փոխեն .
 երեւոյթքնին ուրիշ կերպ կ'ըլլայ .
 բայց բուն էութիւննին նոյնն է :
 Վիրքերնիս մեղի կը մնան , և անոնց
 կամքը կատարելու կարողութիւն
 չեմք ունենար : Վայելքը կորսնցու-
 ցած բարիքներնիս բանի՛ որ մտքեր-
 նիս բերեմք նէ՛ սրտերնիս կը ցաւի
 և կը տրտմիմք . գերագոյն էակը

մեզ պատժած ատենը անոր գէշ կը
ղրուցեմք . իր վրէժխնդրութեան
գործիք ըրած մարդոցը անէծք կը
կարդամք . մեղի ինկած գէշ բաղդը
կը նզովեմք . մեզ լուսաւորող արեւ-
ւին ալ աղէկ չեմք ըսեր . մեր պղտիկ-
ցած և նախատինք քաշած կամ մէկ
ցաւի մը ինկած ատեննիս խեղճ ու
ղորմելի մէկ կեանք մը կ'ունենամք .
և այս կեանքերնիս ալ շատ անգամ
յուսահատութեամբ կը վերջացը-
նեմք :

Այն հերիք չէ՛ որ կրօնքը մեր
քաշած տառապանքը մեր հոգւոյն
վէրքը բժշկելու և մեր մոլութիւն-
ները շիտկելու գործ կածէ : Ասկէց
ղատ՝ այս տառապանքներս ապաշխա-
րանքի տեղ սեպել տալով՝ մեր ան-
հաւատարմութիւններուն ծանրու-
թենէն ալ մեզ կը թեթեւցընէ : Չէ՛
թէ միայն ծանր մեղքերուն՝ այլ և
թեթեւներուն ալ փոխարէն հատու-
ցում մը ընելով քաւութիւն գրտ-
նելու պարտաւորութիւնը խելքի
ալ համեմատ է՝ բնութեան ալ . ուս-

տի գրեթէ բոլոր ազգաց ալ բնա-
կան ազդմունքի պէս բան մը եղած
է : Սիշտ անանկ իմացած են որ՝
մենք գերապոյն էակին՝ մեր ըրած
մեղքերուն ամէնուն ալ հաշիւը պի-
տի տամք . այս մեղքերս բիծ կը սեպ-
վին՝ որ մաքրել պէտք է . սկստք մը՝
որ վճարելու է : Ասոր համար մտած
է Յունաց և Հռոմայեցւոց և ու-
րիշ ամէն ազգերու մէջ լուացվիլ-
ներ , քաւութեան այլեայլ տեսակ
ներ , և զոհեր . որ ամէն մէկ ազգի
մէջ մէկ մէկ անուն առած են : Նըշ-
մարիտ կրօնքին և քրիստոնէութեան
ոգիին մէջ՝ մեր մեղքերուն հատու-
ցումը ընելու ասոնցմէ ապահով և
զօրաւոր ճամբայ մը կայ . որ է՝ Աս-
տուծոյ մեղի խրկած նեղութիւննե-
րը ընդունիլը , և ասոնք իրեն նուի-
րելը : Հաւատացեալ անձը ասոնց
մէջ միանգամայն դատաւորի արդա-
րութիւն և հօր բարութիւն կը տես-
նէ , անանկ հօր մը՝ որ առատ դը-
թութիւն և սղորմութիւն ունենա-
լով իրեն թուլութեանը և տկարու-

Թեանը օգնութեան կը հասնի ա-
 նանկ այս գործոյս յարմար գալու
 ճամբաներով՝ որ մենք ընտրած չեմք
 կրնար ըլլալ . ուստի անձնասիրու-
 Թեան խաբէութիւն ալ մէջը մտած
 չ'ըլլար : Հաւատացեալ հոգին ի՞նչ
 արժողէքով և ի՞նչ վճարման գիտա-
 ւորութեամբ կ'ընդունի անոր ձեռ-
 քէն այս օգտակար սրտիժները , ո-
 րով հանդերձեալ կենաց աւելի մեծ
 սրտիժներէն ազատ կը մնայ : Ի՞նչ
 սուրբ նախանձով և սիրով այս գե-
 րագոյն արդարութեան իրեն դէմ
 ըրած վճիռը՝ որ իրեն գործքերուն
 կը վայլէ , կ'առնէ Մտուածմէ՝ որ ան-
 հուն սրբութիւն ունի , և ինքը մի-
 այն անոր հաճելի ըլլալ պիտի ուզէ :
 Ի՞նչպէս ինքն ալ անոր արդարու-
 Թեան ու գթութեան գիտմունքնե-
 րուն կը համաձայնի . իր բոլոր նե-
 ղութիւնները և քաջածնները այնքան
 մեծ վստահութեամբ անոր կը նուի-
 րէ , որ անոնց ամէնն ալ միջնորդին
 Մտուածոյ արդեանցը հետ կը միա-
 ցընէ , և անոր անուամբը և զօրու-

Թեամբը իրեն նուէրքը կուտայ :
 Ախարը կը բերէ իրեն աղայութեա-
 նը ատենը ճամբէ ելլելները , այն-
 քան տարիներով իր Աստուածը մոռ-
 նալը , և անոր օրէնքները անարգե-
 լը և աւրելը , անոր այնքան ապե-
 րախտ ըլլալը , և անոր այնքան ամե-
 նապատուական պարգեւները գէշի
 բանեցրնելը : Աւ ասոնց վրայ զրոյժա-
 լով աչքէն արցունք կը թափէ , ասի-
 կայ իրաւ է : Բայց այսպէս թափ-
 ված արցունքներս ալ ինչ անուշ են ,
 որովհետեւ ասոնք իրեն թափել տը-
 ւողը սէրն է , և այս սէրս անոր հը-
 քան բարձրանալ և ուժ և սրտոտու-
 թիւն կուտայ : Արքան շնորհակալ
 կ'ըլլայ Աստուծմէ՝ որ տանջանաց կը
 ըսկով զինքը կը մաքրէ , և ասով անոր
 հետ կատարեալ հաշտութիւնը կ'ա-
 պահովցրնէ՝ նոյն գործքերով մարդոյս
 բուն իր մէջը հաշտութիւն կատա-
 ըելով : Իրեն խոնարհութեամբը Աս-
 տուծոյ կամեցածին յանձնառու ըլ-
 լալով՝ և երախտագիտութեամբ
 ներսը լեցվելով և հոգին որպէս թէ

իրմէ յափշտակութեամբ՝ իրեն նեղութիւններուն և քաջած տառապանքներուն վերջը երբ ըլլալիքը ամենեւին հոգ չ'ընէր և չի հարցընէր, Աստուծոյ չափ մը չի ցըցընէր՝ որ զինքը մինչեւ այնքան նեղէ, ինքըզինք Աստուծոյ ուղղութեան և իմաստութեան և բարութեան կարգին մէջ տեսնելով սիրտը կը հանդարտեցընէ և կը հանգչի :

Բայց թէ որ այս ամէն կողմէն՝ որ ամէնն ալ մեղի օգտակար բաներ են, կրօնքը մեղի մեր նեղութեանը մէջ այնքան թեթեւութիւն և անուշութիւն գտնել կուտայ, հաւատարիմ հոգին ասիկայ ո՞րքան պատուական պիտի սեպէ, երբ ինքն իրեն բընաւ մէկ կշտամբութիւն ընելու գլխաւոր բան մը չ'ունենալով՝ ասոնցմով իրեն վատորկելու արդիւնքը կը մտածէ, և այս կրօնքիս իրեն ամենակատար գաղափար ցըցուցածին հետ նմանութիւն ունենալու այնքան նշաններ իր վրան կը տեսնէ :

Վիտէ որ՝ ո՞րքան համբերու-

Թեամբ և հնազանդութեամբ գըլ-
 խուն եկածները քաշէ՝ ինքն ալ իր
 Աստուծոյն այնքան սիրելի կ'ըլլայ .
 և իր վրան այնքան աւելի պայծառ
 կ'երեւի անոր վստահութիւնը և սէ-
 րը : Այլ մարդ մը հանդարտու-
 թեան և խաղաղութեան և յաջողու-
 թեան մէջ ըլլայ նէ՝ դիւրին է ապա-
 հովութեամբ գիտնալը թէ անոր սի-
 րելի է , և անիկայ կը սիրէ . ոտկայն
 մեր աստուածսիրութեան մեծ և ե-
 րեւելի փորձը և ապացոյցը՝ մեր նե-
 ղութիւն քաշած և ձախորդութեան
 մէջ եղած ատեննիս պիտի ցըցընեմք :
 Այն ալ գիտեմք որ՝ այս բարի Աս-
 տուածս մեր նեղութեան մէջը մեր
 հետն է . և մեր չարչարանքներուն
 խորհրդակից վկայ ըլլալով՝ մեր հա-
 ռաչանքն ու արցունքը կը ժողովէ .
 և մենք ինչ որ անոր հաճոյ ըլլալու
 մօտ կը քաշեմք և քաշելու յանձնա-
 ռու կ'ըլլամք նէ՝ անոնց մէկն ալ չի
 կորսընցընէր . իր փառացը և մեր
 երջանկութեանը համար կը պահէ .
 այն վայրկենին մէջ մեզ իր երկնային

զօրութեամբը կը զօրացնէ, և ա-
 ւելի ոգէշարժ կերպով ինքըզինք մեր
 սրտին կիմացնէ: Այն ատենն է որ
 մենք ալ Վաւիթ մարդարէին ըսած
 խօսքը կը կրկնեմք. բնաւ մէկ տեղ
 մը իմ քաջածներուս վրայ մխիթա-
 րութիւն չի գտայ. Աստուածս յիշե-
 ցի, և այս յիշատակութիւնս ինձի
 շատ զուարճալի ուրախութիւն տը-
 ւաւ: « Այ կարէր մխիթարիլ անձն
 իմ. յիշեցի զԱստուած և ուրախ
 եղէ (Ասղ. հզ. 4) »: Եւ յիրաւի
 ասկէց մեծ ինչ մխիթարութիւն կըր-
 նայ ըլլալ մեզի. որ մեր քաջած ձա-
 խորդութեանցը մէջ և հալածա-
 նաց մէջ կարող ըլլանք ըսելու թէ՛
 քաջածնիս արդարութեան համար է:
 Թող անօրէն դատաւորներ մեր վը-
 րայ մահուան վճիռ կտրեն. թող մեր
 տանջանաց գործիքը մեր սէքին ա-
 ռաջը պատրաստուի. թող մեզ սպան-
 նելու մարդոց սուրը մեր գլխուն վը-
 րայ բացած վեր վերցուցած ըլլան.
 թող մեզ աքսորեն, բանտը դնեն,
 երկաթը զարնեն, տառալի տանջանք-

ներ տան , և ասոնց ամէնովը մեզ
 փորձեն , մենք մեր դատաւորներն
 ալ կը զարմացընեմք , մեր բանտին
 պահապաններն ալ , մեր դահլիճներ
 ըն ալ , մեր հոգինիս այս ամէն բա
 ներուն մէջ մի և նոյն աստիճան բռ
 նելով , և հաստատուն կենալովնիս
 և մեր մտքէն չի խախտելովնիս : Ա
 րախութեան ձայներ կը հանեմք .
 յաղթող մարդ մը իր յաղթական
 կառքին վրայ ելածին պէս կ'ելլեմք
 մենք ալ մեր գլխատվելու տեղը , և
 մեզ ըսպաննողներուն համար՝ « Հայր
 » թող սոցա , զի ոչ գիտեն զի՛նչ գոր
 » ծեն » ըսելով կը մեռնիմք : Այս
 չէ՞ մի այն մարդուն սիրտը յափշտա
 կող տեսարանը՝ որ սա վերջին ժա
 մանակներս մեզի տուին կրնիկ մար
 դիկ իրենց տկարութեամբը , և մեր
 կրօնքին այնքան դիւցազունքը , որ
 բրիստոնէութեան առաջին դարուց
 աշակերտներուն արժանաւոր հետե
 ւողներ էին , և անոնց պէս՝ Յիսուս
 Քրիստոսի քալած ճամբովը կ'եր
 թային :

Իրենց Աստուածային վարդապետին և գաղափարին այս երջանիկ հետեւողութիւնն է՝ որ անոնց միտքարութիւնը կատարեալ և ծայրագոյն աստիճանի կը հասցընէ . Քրիստոնէին քաջած նեղութեան մէջ իմացած ուրախութեանը վերջին աստիճանը այս է : Աչքը կը տնկէ իր հաւատքին հեղինակին և կատարողին վրայ . այն մարդացեալ Աստուծոյն վրայ՝ որ մեզի համար այնքան չարչարանք քաշեց, և մարդկան փրկութեան համար զոհ ըլլալու չափ մեզ սիրեց . մինչեւ որ խաչին վրայ մեռնելու յանձնառու եղաւ . և ասիկայ բաւական է որ՝ իր ետեւէն տարածներն ալ իրեն սիրելի ընէ : Հեթանոսաց Առաքեալը կ'ըսէր . մեր ամէն նեղութիւններուն մէջ ուրախութեամբ լեցված եմ . « Եւ եմ միտքարութեամբ , առաւելելալ եմ ուրախութեամբ յամենայն նեղութեան մերում (Բ . Կրն . է . 4) » : Սարգոյս կենացը ամէն վիճակին մէջ Յիսուսի Քրիստոսի խաչելոյն

ուսմունքը՝ իր դաւանած կրօնքին
 սուրբ և վսեմական ըլլալուն կատա-
 րելապէս խելքը հասնող Քրիստո-
 նէին համար շատ հոգեւոր տեղե-
 կութեանց աղբիւր է, բայց աւել-
 լի ձախորդութեանց և հիւանդու-
 թեան և նեղութեան մէջն է որ՝ ի-
 րեն չարչարանք քաշող և մեռնող
 տիրոջը ոգէշարժ սլատկերը իր բնու-
 թեան ամէն տկարութիւններուն
 վրայ ուղղինքը յաղթող կ'ընէ. անանկ
 որ՝ մարդս ինքն իրմէն վեր կ'ըլլայ,
 և նոյն իսկ սատարիկ նեղութեան մէջ՝
 Պօղոս առաքելոյն ըսած լեցուն մխի-
 թարութիւնը և առաւելազանց ու-
 բախութիւնը կը գտնէ: Սա ցաւոյ
 անկողինին մէջ սպառկող, սակայն
 հաւատով լեցուն և Նստուածային
 սիրոյն կրակովը բռնկած մարդը
 նայեցէք: Թող խաչելութեան սլա-
 կեր մը բերեն առջին, աչքը վրան
 կը տնկէ, սիրով իրեն սուղունքները
 վրան կը փակցընէ, և իրեն սիրոյն
 յափշտակութեանը չի կրնալով դի-
 մանալ՝ Հնդկատտանի և Ղաբօնի նոր

առաքելոյն սկէս յօժար սրտիւ կը
 պօռայ . “Օ իս աւելի տանջէ՛ տէր .
 ” տանջանքս աւելցուր ” : Հիւան-
 դանոցները դնացէք , որ հաւատքը
 հոն տակաւին մեռած չէ՛ . կրօնքը
 իր բոլոր իշխանութիւնը պահած՝
 կամ ձեռք ձգած է . և այն տեղը
 տեսէ՛ք որ այս փրկութեան նշանըս
 և գործիքս՝ նեղութեան և չարչա-
 րանաց մէջ եղող անձինքներուն վրայ
 ինչ աղէկ գործքեր կ'ընէ : Թէ որ
 մէկ անկողինի մէջ երկու հոգեւորք
 հիւանդ սրառկած ըլլան , և մէկը
 կրօնից բոլոր ազդեցութիւններէն
 օտար ըլլայ , և այս բաներս ալ տես-
 նելով սաղ և անզգայ մնայ , տեսէ՛ք
 որ ի՞նչ մխիթարութիւններէ զրկը-
 ված կ'ըլլայ . ի՞նչ խռովութեան և
 յուզմունքի մէջ է . ի՛նչպէս կը տան-
 ջրվի և յուսահատութեան մէջ կիչ-
 նայ . իրեն ի՞նչ դժնդակ հոգեւոր-
 քութիւն կը պատճառէ . այն ատե-
 նը որ մէկալը Փրկչին խաչին հետ մի-
 անալով՝ Նստուծոյ խաղաղութեամբ
 և ուրախութեամբը կը քաշէ ու կը

մեռնի : Հոս ալ անհաւատը պիտի
սփռայ . ատիկայ կրօնքէ առաջ ե-
կած խենթութիւն և մոլար երեւա-
կայութիւն է . հինցած սովորութե-
նէ մնացած բան մըն է պիտի ըսէ ,
որ որքան որ հիմայ ուրիշ ժամանակ
ներէն աւելի մեղի անարգ և յիմա-
րական բան մը պիտի երեւի նէ՝ ա-
սիկայ ձեռքէ հանելը անոր դժվար
եկած է : Ահ , թէ որ քրիստոնէու-
թիւնը իրեն Աստուածային ըլլալուն
այնքան կողմէն յայտնի նշաններ
չ'ունենար ալ նէ՝ այս խենթութիւն
և ծուռ երեւակայութիւն ըսածնին
որ հիմայ նկարագրեցինք , ճշմարիտ
խմաստունին առաջը յարգի և սրտ-
ուական բան մը սեպւելու էր . ու
րովհետեւ միայն անիկայ մեզ երջա-
նիկ կրնայ կոր ընել թէ՛ մեր կենա-
ցը մէջ՝ և թէ՛ մեռնելու ատեննիս :

Արդոյս այս աշխարհքիս վրայ
ընդունակ ըլլալու երանութեանը և
երջանկութեանը ճշմարիտ տարերք
և սկզբունք ըլլալու բաներուն հա-
մար ըսածներուս այս ալ եվելցընեմ ,

որ աշխարհային երջանկութեան վը-
րայ որպէս թէ կնիք կը զարնէ . և թէ
որ ասանկ կրնամք ըսելնէ՝ անոր լըու-
մըն և կատարումն է : Այս է՝ ասկէց
աղէկ կեանքի մը ակնկալութիւնը ,
որ մեր ամէն փափաքները հոն պիտի
լեցվին : Անանկ մէկ առողջ խելք մը
և բանավարութիւն մը ունենալու
եմք որ՝ կիրքերուն և մոլութիւննե-
րուն մեզի ծուռ հասկըցուցած ա-
մէն առժամանակեայ օգուտներէն
զատված ըլլալու է . քանզի ասոնք սև
ամպիպէս մեր աչքին առաջը կու-
գան՝ ու ճշմարտութիւնը մեզնէ կը
ծածկեն : Ասոնցմէ ազատ խելքը մե-
զի հերիք է՝ ինչպէս որ ըսինք և որ
քան կրկնեմք նէ քիչ է , որ այս հան-
դերձեալ կենացը գոյութիւնը մեզի
հաւտացընէ : Այն նոր կարգը՝ որ
Աստուած իրեն արդարութեանը
կողմէն պարտական է բերելու , որ ի-
րեն մեր սրտին մէջ քանդակած և
տպաւորած օրէնքներուն վճիռը ա-
սով կատարումն առնէ . և ամէն բան
իր կարգը և իր տեղը գտնէ , և ա-

ռաքինութիւնը՝ որուն այնքան վը-
 տանգաւոր բաներու մէջ մարդոց
 հանգստութիւնները ամէնն ալ մէկ
 դի ձգեր և նեղութիւններու մէջ
 խնալու յանձնառու եղեր է, իրեն
 վարձքը և անոր հաւատարիմ մընա-
 լուն փոխարէնը առնէ : Սեր հոգ-
 ւոյն բնական յօժարութիւնը, իրեն
 գաղափարները՝ որ միշտ զինքը ամէն
 ժամանակներէ և ամէն չափէ անդին
 կը տանին, իրեն անհուն ցանկու-
 թիւները՝ որ միայն իրեն դիտմանցը
 համեմատ նպատակ կրնան ըլլալ,
 բնական ազդմունքը՝ և աշխարհքի
 մէջ գըտնելով թէ՛ վայրենի և թէ՛
 կըթեալ ազգաց ամէնուն համաձայն
 հաւանութիւնը՝ որ մեռելներնուն
 հոգին կը սրտտուեն և հանդերձեալ
 կեանք ըլլալուն կը հաւատան, նոյն
 իսկ չար մարդուն վախը՝ և անօրէն
 մարդոց՝ այս խելքի և բնութեան
 համեմատ՝ և միայն իրենց օգտին հա-
 մար չ'ընդունած հաւատալիքը ջրե-
 լու համար քաշած սլարապ աշխա-
 տութիւննին, ասոնք ամէնն ալ այս

հաւատալիքս անխախտելի հիման վրայ կը հաստատեն :

Բայց կրօնքին ձայնը , որ սուտ դրութիւններով չի մոլորած մարդոց սրտին վրայ շատ մեծ զօրութիւն ունի , հոս մեղի աւելի ներքին մէկ հաւանութիւն մը կուտայ , և նոյն իսկ խեղքին լուսոյն վրայ մէկ նոր պայծառութիւն մը կ'ելելցընէ : Անիկայ միշտ մեր անմահութիւնը մեր աչքին առաջը կը բերէ , և այս հաւատալիքս մարդոյն շատ հարկաւոր է , մեր ամէն գործքերուն վրայ աջվըները միշտ բաց պահելով դիտող Աստուծոյն գոյութիւնը ճանչնալնուս ետքը ասկէց աւելի հարկաւոր գիտելիք չեմք կրնար ունենալ :

Ահա Քրիստոնէութիւնը բոլոր՝ այս սուրբ հաւատալիքիս վրայ կը կայանայ . իր սորվեցուցածներուն հիմը՝ և մեղի փուլած յուսոյն վախճանը ասիկայ է : Սեր հնազանդութեան և քաջած նեղութիւններնուս և տառապանքներնուս փոխարէն՝ անվախճան և անսահման և անխառն

մէկ երանութիւն մը տալ կը խոստանայ . մաքուր հեշտութիւններ պիտի տայ՝ որ մեր հոգւոյն մէջ ոչ կըշտանալ կը պատճառեն և ոչ ձանձրութիւն . փափկութեան տռաւորութիւններ՝ որուն համեմատելու արժանաւոր բան չի կայ այս աշխարհքիս մէջը . նոյն իսկ գերագոյն բարին ստանալով՝ անայլայլելի կերպով մը ամէն բարիքներն ալ պիտի վայելեմք : Այս գերագոյն էակին մէջ, այս լուսոյս մէջ, որ էութեան և իմացականութեան լրութիւնը միայն անոր վրայ է, ամէն ճշմարտութիւններուն ծանօթութիւնները պիտի ստանամք . և անոր ճամբաներուն իմաստութեանը տեղեակ ըլլալով պիտի զարմանամք : Իրեն յաւիտենական գաղտնիքներուն մէջ և իրեն բանին մէջ պիտի տեսնեմք բոլոր արարչութեան նախագիծ գաղափարը, իր երկրպագելի խորհուրդներուն գաղտնիքը, իր ամէն բարութիւններուն և գերազանց մարդասիրութեանը հրաշքները : Արարած

ները ամէնն ալ իրենց իրարու հետ
 ունեցած կապակցութեամբ և մե-
 ծագործ վայելչութեամբը մեր աչ-
 քին առաջը պիտի բացվին ու երե-
 ւին. հոն ամէն բան իրեն կատարե-
 լութիւններուն կապված պիտի ըլ-
 լայ, որ ստեղծեալ հոգւոց համար
 միշտ նոր և միշտ արդիւնաւոր և
 արգասաւոր ըլլալով՝ իրենց անսահ-
 մանութեամբը մեր անսահման հա-
 յեցողութեանը և մշտնջենաւոր տե-
 սութեանը յարմար ենթակայ կ'ըլ-
 լան։ Ամէն կարգի և ամէն գեղեց-
 կութեան սկիզբն ու հեղինակը՝ և
 գերադոյն կատարեալ և գերադոյն
 սիրով սիրելի էակը ինչպէս է նէ ա-
 նանկ տեսնելովնիս՝ որքան կրնամք
 սիրել նէ՝ այնքան պիտի սիրեմք ա-
 նիկայ։ Սեր հոգին իրեն բնութեա-
 նը վերցընելու գերազանցութեան
 գերադոյն աստիճանին հասնելով՝ ի-
 մացականութիւն և սէր պիտի կրտ-
 ըի բոլորովին։ Աստուածային սէր,
 զուարճալի զգացմունք, որովհետեւ
 սիրվելու ամէն բանէն աւելի արժա-

նաւորութիւն ունեցող էակին կողմը
 պիտի տարվի բոլորովին, անանկ է-
 ակ մը՝ որ առաջ ինքը մեզ սիրեր է,
 և սիրելուն ալ մէկ հատիկ նպատակ
 և վախճան այս է՝ որ մեզ իր հրովը
 բորբոքելով երջանիկ ընէ։ Այս սէ-
 րըս շարունակ մեզ պիտի յամիշտա-
 կէ իրեն քաշէ, որ մենք այս աշ-
 խարհքիս մէջ ասոր բաւականու-
 թիւն չունիմք։

Կրօնասէր և հաւատացեալ մար-
 դու համար այս ի՛նչ յոյս և ի՛նչ տե-
 սարան է։ Սարգոյս համար սրա-
 րաստութեամբ երջանկութեան գաղա-
 փարը՝ իր կենացը ամէն վայրկենին
 վրայ որքան քաղցրութիւն և գեղեց-
 կութիւն կը ծաւալէ։ Անոր որքան
 անուշ կուգայ ինքնիրեն ըսելը թէ՝
 ամէն բան զինք իրեն ցանկացած
 երջանկութեանը կը մօտեցնէ, ի՛նչ
 որ միայն աղէկութեանը համար կը
 սիրէ և կը փափաքի՝ անոնցմէ բնաւ
 մէկն ալ իրեն համար կորստեամբ պի-
 տի չըլլայ, և ի՛նչ բանի որ իր Աս-
 տուծոյն աչքին առաջը կը դիմանայ

և կը համբերէ , ի՛նչ բանի որ՝ միայն
անոր հաճոյ ըլլալու համար ձեռք
կը զարնէ , վերջը ի՛նչ կ'ըլլայ նէ ըլ-
լայ , մինչեւ իրեն պինտ պղտիկ աշ-
խատութիւններն ալ , մանր նեղու-
թիւններն ալ , ամէնն ալ իրենց հա-
տուցմունքը պիտի ունենան . և այս
հատուցմունքըս է նոյն ինքն Մատ-
ուած : Ի՛նչպէս իր հոգւոյն մէջ այս
ամէն գործքերուն պտուղը կը քաղէ .
ի՛նչպէս ժամանակը հասնելէն ալ
առաջ այս պտուղներըս կը վայելէ .
և միշտ զինքը գոհ կը գտնէ : Ո՛վ
իմ սիրելի բարեկամներս , դուք ալ
խոստովանեցէ՛ք որ՝ ճշմարիտ քրիս-
տոնեայն այս աշխարհքէս կ'սկըսի
երջանիկ ըլլալ , որքան որ մարդ կըր-
նայ երջանկանալ :

ԳԼՈՒԽ Թ.

Ճշմարտագէտ կրօնասէր և հաւատացեալ մարդուն վրայ , ընկերութեան և ուրիշ մարդոցը երջանկութեանը նայելով :

ԽԵԼՔԻ և կրօնքի լուսով լուսաւորված մարդուն միայն այնքանը հելիք չէ՝ որ ինքրզինք երջանկութեան հասցընէ , ձեռքէն եկածին չափ ուրիշներուն երջանկութեանը համար ալ աշխատելու է : Առանց ասոր՝ իրեն խելքն ալ իրեն շատ քիչ և անկատար լոյս մը կուտար , իր կրօնքը կամ սուտ՝ կամ ծուռ հասկցված կ'ըլլար , և իրեն երջանկութիւնն ալ կատարելութիւն և հաստատութիւն չէր ունենար : Այլ յիրաւի մեր վիճաւ կը ուրիշ մարդոց վիճակին հետ աւանակ կապված է որ՝ մինչեւ որ ուրիշներուն աղէկութիւնը մերիններուն հետ կցորդելուն ճամբան չի գտնեմք , և մեր ձեռքէն եկածին պէս աւսոնց վիճակն ալ մերինին հաւասարելու չ'աշխատիմք նէ՝ մենք չեմք կրօնար երջանիկ ըլլալ : Ասկէց աւելինը

սեմ՝ մեր ժամանակաւոր շահը՝ ընդհանուր օգտին համար ետ ալ ձգելու եմք, աղէկ գիտնալով որ՝ ամէն ընկերութեանց գլուխը և այս մեծ գերդաստանիս հատարակաց հայրը մեզ երջանկութեան համար ստեղծելէն ետքը՝ մեր անոր համար նուիրած բաներնիս առանց փոխարինի և վարձքի չի թողուր։ Աստուած՝ սիրոյ Աստուած, և էապէս նոյն իսկ սէրն ըլլալով՝ անիկայ մարդոց յայտնող կրօնքն ալ պէտք է որ՝ բոլոր տիեզերքը սիրելը իրեն յատկութիւն ունենայ, և ահա՛ այս է որ էապէս այս կրօնքիս հետ կըցւած է։ Այլ որ այս սուրբ օրինաց ճշմարիտ ոգւոյն դէմ՝ գործելու ըլլայ նէ՛կրնայ յիրաւիքը բխտոնէի անուն վրան ունենալ, բայց ճշմարիտ քրիստոնեայ չի կրնար ըլլալ։ Արնայ այն ատենը ըլլալ սնուտիապաշտ, կրօնքի անունով ծուռ երեւակոյցութեան տէր եղած, աշխարհապաշտ, սակայն՝ փառասիրութեան և ազահուութեան և վրէժխնդրութեան՝ և կրօնքի սղատճառանօք

իրեն ձեռքը զէնք տուողներուն բռ-
լոր կրկցը գործիքի պէս ծառայելով՝
սուտ նախանձաւորութիւնը զինքը
ճամբէ կը հանէ : Նոյն խի որդւոյն
Մատուծոյ ըսածին պէս՝ որդի բար-
կութեան կ'ըլլայ . Յիսուսի Քրիս-
տոսի ճշմարիտ աշակերտ չի կրնար
ըլլալ :

Քրիստոնեայն՝ իրեն վարդապե-
տին Մատուծոյ խրատներով և մտօքը
իր միտքը աղէկ մը կըթած և տոգո-
րած ըլլալով՝ կենաց ամէն վիճակին
մէջ ինչ պէտք էր ըլլալ նէ՝ այն է :
Ղէկ հայր , աղէկ զաւակ , գթոտ և
հաւատարիմ երիկ , հաստատուն և
ազնիւ բարեկամ , ընտել և մարդա-
սէր վարպետ , և իր վիճակին երե-
սէն որկէց որ կախում ունի նէ՝ անոր
ալ աղէկ կապւած , և պատուոյն նա-
խանձաւոր : Ուրիշներուն խեղճու-
թիւնը իրեն եղածի պէս սրտին կը
դըպչի , և միշտ անոնց ճար մը ընելու
և օգնութեան հասնելու ճամբան
կը նայի : Իրեն յայտնի թէնամի եղող-
ներուն ալ կողորմի և գութ կը ցը-

ցընէ, անոնցմէ տեսած գէշութեանը փոխարէն աղէկութիւն ընելով անոնցմէ վրէժ կ'առնէ. մարդոց տըկարութեանը վրայ չէ՛ թէ արհամարհելով՝ այլ մեղքընալով և ներելով կը նայի. թէ՛ և իր պաշտօնը անանկ բերէ՝ որ անոնք պատժէ. բնական և ընկերական կարգը անոր վրան ի՛նչ պարտականութիւն որ դնէ՝ այն աւմէն գործերուն մէջն ալ իրեն պարտք կը սեպէ արդարութեան և պատշաճից կանոնէն դուրս չելլել. . . : Ն. յստորագրած պայմաններս երեւակայութեան պտուղ են մի : Չէ՛, սիւրբ լիբ, ես ձեզի ճշմարիտ խմաստուն մարդոցնկարագիրը կ'ընեմ կոր, աւետարանական օրինաց ստոյգ և ճշմարիտ աշակերտները ասանկ կ'ըլլան : Նիմա այս ատենա ձեր մէջն ալ կըրնան ասանկ մարդիկ գըտնելիլ. թէ՛ և մեր հիմակվան դարը ապականութեան և ամէն տեսակ խենթութեան դար մըն է :

Նիմա ինձի ըսէք, ասոնց ո՞րը յարգութեան և վստահելու և սիւ

ընելու արժանի կը դատէք . այս կե-
նացս գործոց մէջ ձեր հանգստու-
թիւնը և խաղաղութիւնը և երջան-
կութիւնը ասոնց որը աղէկ տեղն ՚ի
տեղը ճարելու կարող է . արդեօք
քրիստոնէութեան հոգւով ճշմար-
տապէս լեցուած՝ և իրեն ինկած բա-
ները կատարող մարդը մի , եթէ
սուտ դրութիւններով ճամբէ ելած՝
և իրեն կիրքերէն զատ իրեն առաջ-
նորդ և կանոն չի ճանչցող մարդը մի :

Սեր նայվածքը քիչ մըն ալ հե-
ռուն . տանիմք : Արօնասէր և լուսա-
ւոր միտք ունեցող մարդուն վրայ
մէկ մըն ալ քաղաքական ընկերու-
թեան նկատելով մտածեմք , որ ին-
քըն ալ այս ընկերութեանս անդամ-
ներէն մէկն է : Արօնքի կապով ալ ի-
րեն հայրենեացը և իրեն ազգին
կապված ըլլալով՝ ինչ կողմէն անոր
պարտական ըլլալը շատ աղէկ կ'իմա-
նայ : Անոր մէջը ծնած ըլլալով՝ իրեն
երկրորդ մայր անիկայ կը սեպէ . իր
ապրելուն վրայօք առատ օգնու-
թիւն առած է անկէց . իրեն քաղ-

ցրը զուարճութիւններն ալ անոր
 ձեռք բռնելովը եղած է . իր բո-
 լոր կրթութիւններուն՝ և իր միտքը
 և կարողութիւնները բացփելուն և
 լուսաւորփելուն վերաբերեալ ի՛նչ
 որ ունի նէ՝ անկէց գիտէ . հոն կը
 գլտնէ իր ծնողքը , իր բարեկամնե-
 րը , իր ինչքը , իր կրօնքը , կամ գո՛նէ՝
 մոլորութեան և խենթութեան ա-
 տենէն դուրս՝ իրեն կրօնքին ազատ
 գործադրութիւն , և ի՛նչ որ իրեն
 աւելի սիրուն և պատուական սե-
 պած է : Այն ո՛րքան կապանքներ
 են որ՝ սրբազան կըսեալին , հետերնին
 բնական ազդմանց զգացմունքալ կայ .
 և ասոնցմով իր ծնած երկրին կապ-
 ված է : Թէ որ ամէն մարդիկ կը սի-
 րէ նէ՝ իր քաղաքակիցները և եղ-
 բայրները ո՛րքան աւելի սիրելու է :
 Հայրենասիրութիւնը իրեն ամէնէն
 զօրաւոր կիրքը եղած է . իր հայրե-
 նեացը պատուոյն հոգ տանելուն
 հաւասար՝ այս աշխարհի մէջ ուրիշ
 բանի հոգ չ'ունի . անոր վրայ գէ-
 շութիւն մը գայ նէ՝ կը տրտմի և ի

րեն ցաւ կ'ընէ , մէկ յաջողուածքը տեսնէ նէ կուրախանայ : ()տար երկիրներ ալ աքսորված ըլլայ՝ աքսորէն դառնալուն հառաչանօք կը փափաքի . արցունքով թրջած աչքը դէպ 'ի անոր կը դարձնէ , Իսրայէլացի գերիներուն նման , որ Նփրատայ եղբրքը բուսած ուռիներէն (սէջիւտներէն) վար իրենց նուագարանները կախելով՝ քաղցրաձայն նուագնին և երգերնին և ոգէշարժ յիշատակնին Նրուսաղէմայ համար կը պահէին :

Այս իրեն հայրենեացը վրայ ունեցած սէրը մէկ անպտուղ զգացմունք մը չ'է : Քանի՛ որ անոր մէջը կ'ապրի , այս սիրոյս հաստատուն վրկայութիւնները կուտայ անոր օրէնքներուն հնազանդելովը , և իր ձեռքէն եկած ամէն ծառայութիւնները անոր ընելով , թէ՛ իր մտքին լոյսը անոր հաղորդէ , թէ՛ իր ճարտարութեանը և աշխատութեանը ստողովը անիկայ հարստացնէ , և թէ՛ անոր պաշտպան կենալու համար ղէնք առնէ : Անոր հայրենասիրութիւնը մի-

այն մէկ բոսկէի մը չափ հազիւ դի-
մանալու բըռնկիլ մը չէ՛, առանց
գաղափարի անուն չէ՛, իրեն անձնա-
կան դիտմունքները և իր կրից ան-
կարգութիւնները երեսանց ջանացո-
ղութիւններով գոցելով բաղմութիւ-
նը խաբելու համար հնարած բառ
չէ՛: Այդպէս անուն հանելով՝ կը-
ռիւի պատճառ բռնելիք չունի, որ
շատերը կ'ընեն. գուցէ իր քաղա-
քակիցներուն և հայրենակիցներուն
դէմ անգամ կռիւ բանալով, քան-
զի ասիկայ թէ՛ հայրենիքը՝ և թէ՛ բո-
լոր մարդկային ազգը ծաղրել կ'ըլ-
լայ: Ամենեւին անոր համար չափա-
զանց սէր չի կեղծեր. անոր համար
իրբեւ Աստուած կը սիրեմ և կը յար-
գեմ չ'ըսեր. այլ կը յարգէ, և զինքը
անոր զուակներուն մէջ ամէնէն ա-
ւելի անոր սիրող կը ցըցընէ: Հայ-
րենեաց անունով սեղան չի կանգ-
ներ, բայց անոր համար ապրիլն ու
անոր համար մեռնիլը գիտէ: Թէ որ
մէկ բարձր պատուոյ մը հասնելով մեծ
իշխանութիւն ունենայ՝ անիկայ ա-

մէնուն միտքը չ'է՛ թէ իրարմէ բաժ-
 նելու և զատելու՝ այլ իրարու հետ
 միացընելու գործ կածէ . ասելու
 թիւնները չ'է՛ թէ բռնկցընելու՝ այլ
 մարելու կը նայի . հեղինակու թիւնը
 և իշխանու թիւնը ամէն մարդու չ'է՛
 թէ երկիւղալի՝ այլ սիրելի և յար-
 գելի ընելու կ'աշխատի . հասարա-
 կու թեան չ'է՛ թէ ինչքը կողոպտել և
 բռնաւորութիւն ընել՝ այլ հայր ըլ-
 լալ կը խորհի : (Դ) Է որ բաղդը բանե-
 ցաւ ու իրեն կեանքը մասնաւոր և
 առանձին վիճակի մը մէջ անցընելու
 կարգը մտաւ նէ՝ ունեցած քիչ մը
 խելքն ու հանճարը կը խարճէ ճշւ-
 մարտութիւնը պաշտպանելու , ըս-
 տոյգ կանոնները պահելու , և իր քա-
 ղաքակիցներուն՝ իրենց ճշմարիտ օ-
 գուտը սորվեցընելու : Կամ թէ որ
 աւելի մէկ բան մը չի կրնար ընել նէ՝
 իրեն սիրելի եղած առաքինութիւն-
 ները կատարելու ջանք ընելով՝ իր
 քովիներուն ասոնց օրինակը իր ան-
 ձինը վրայ կը ցըցընէ :

Կրօնքի հոգւով լեցւած մարդն

ու՝ իր դժբաղդութեամբը ասկէց
 զըկրլած մարդը՝ հասարակաց բար-
 ւոյն վրայօք իրարու հետ կատարեալ
 բաղդատելու համար այն խորհիմք
 որ՝ ասոնց դիտաւորութիւններուն՝
 և գործոցը սլատճառ եղած բանե-
 րուն տարբերութիւնը անոնց վար-
 քին և ընթացքին մէջն ալ ո՞րքան
 տարբերութիւն կը մըտցընէ : Ահլը
 իրեն նոյառակ կը բռնէ միայն իր ա-
 բարչին փառքը . և ասիկայ էսպէս
 իրեն ինքըզինք կատարելագործելու
 և բարոյական կարգի և հասարակաց
 աղէկութեան համար ընելու հոգոյն
 հետ կասլլած կը գտնէ : Ահկալը կը
 ցանկայ ալ նէ՝ մէկ փառքի մուխի
 մըն է ցանկութիւնը . և բոլոր հոգը
 կամ իշխանութիւն կամ հարստու-
 թիւն կամ հեշտութիւն ձեռք ձը-
 գելու վրայ է : Ա՛նչ ըլլայ նէ հոգը
 չէ՝ ինչպէս որ Առաք կ'ըսէ . միայն
 այն կը նայի որ՝ ի՛նչ կերպով որ ըլլայ՝
 իր փափաքածին հասնի . տիրէ . վա-
 յելէ . և ուրիշները անկէց վախճան :
 Ասիկայ հնազանդութեան և հար-

կի տակ իննալուն բնաւ մէկ տեսակն
ալ չի սիրեր . ինչ իշխանութիւն որ
իրեն մեծանալու և հարստանալու
գիտաւորութիւններուն դէմ ելէ ,
և իր ցանկութիւններուն տանձ դը-
նէ , անոնց ամէնն ալ իրեն ատելի
կ'ըլլայ : Շփոթէն և աղմուկէն կ'ա-
խորժի . քանզի միշտ իրեն անանկ
կուգայ որ՝ ասոնց մէջ իրեն մէկ մաս-
նաւոր օգուտ մը կ'ըլլայ . թէպէտ
չատ անգամ ասոնք իրեն կործանմա-
նը պատճառ կ'ըլլան :

Ասոր հակառակ՝ կրօնասէր մար-
դը և հաւատարիմ քրիստոնեայն՝
հասարակաց օգտին տակը չի մանող
մասնաւոր օգուտը բանի տեղ չի
դնելով , և իր խրղճմբտանքին սկիզբ-
ներով՝ Աստուծոյ արդարութեամբը
կամ գթութեամբը հաստատել կա-
մեցած ամէն իշխանութիւններուն
ալ գլուխ կը ծռէ ու կը հնազանդի .
ապստամբութեան խորհուրդները
անգամ մտքէն կը հեռացընէ . չըլլայ
որ կարգի դէմ աղմուկ մը հանէ :
Վիտէ որ մարդոց մէկ կառավարու-

Թիւն մը պէտք է . և մարդկային օ-
 րէնքներն ու սահմանադրութիւններ
 ըր իրքան բնապէս անկատար ըլլան ,
 և կառավարութեան ամէն տեսակն
 ալ փոփոխական ըլլան , տակայն ամէ-
 նէն գէշը՝ սահմանադրութիւն և կա-
 ռավարութիւն չունենալն է : Վիտէ
 որ անիշխանութիւնը ի՞նչ գէշու-
 Թիւններ հետը կը բերէ : Այլ իրքան
 որ մասնաւոր մարդոց այս ինչ կամ
 այն ինչ վիճակին վայելլու կարգին
 կանոնին վրայօք լոյս առած ալ է նէ՝
 և իրքան որ իրեն քաղաքակիցները
 լուսաւորելու համար բոլոր անձամբ
 ինքըզինք տուած է նէ՝ օրինօք սահ-
 մանած կարգն ու կանոնը կը յարգէ .
 և այս կանոններու հարկաւոր հե-
 տեւութիւնը եղած կապակցութիւ-
 նը և միութեան կեդրոնէն չի զատ
 վիլը՝ իրեն անդամ եղած մարմնոյն
 ամբողջութեանը հարկաւոր կը սե-
 պէ : Անոր բերնէն բնաւ տրտունջ
 և գանգատ չի լսվիր : Շփոթութեան
 մէջ ինկած հոգիները ձեռքէն եկա-
 ծին պէս կը խաղաղօրէն աւելի եր-

Զանիկ կենաց մը յուսով, և անոնց
 քաջածներուն և Մտուծմէ եկածին
 հաճութիւն տալուն և հնազանդե-
 լուն փոխարէն առնելու վարձքեր-
 նուն վրայ խորհրդածութիւն ընե-
 լով զանոնք կը միխթարէ . հին ժա-
 մանակի քրիստոնեայներուն օրինակը
 առաջինն կը բերէ, որ գրեթէ շա-
 րունակ իրենց տէրը փոխելով՝ և
 իրենց կրակ կտրած հալածիչներուն
 ձեռքին տակը ըլլալով ալ՝ ամէնէն
 աւելի հանդարտ և հեղ և հաւա-
 տարիմ հպատակ կը ցըցընէին իրենց
 անձը՝ իրենց տէրութեանը : Այս
 կանոնս մէկ գործնական կանոն մը
 կ'ընէ, որ մինչեւ որ օրէնքներուն
 այս կերպով հպատակութիւն չըլլայ՝
 քրիստոնէութիւնը ինքնին բնաւ մէկ
 տեղ մը հաստատութիւն չի գտներ,
 և մէկ տեղ մը չի մնար . բայց այս
 հնազանդութիւնս ալ՝ կրօնքի և
 խրդմբտանքի դպչելու բաներու
 համար հասկցութիւն չ'է :

Արօնասէր և դիւրազգած մար-
 դուն խօսքը այս է :

“Թէ որ կրօնից և հայրենեաց
 աւելի աղէկութեան համար , և
 սուրբ կանոններու և սկզբունքնե-
 ղու հնազանդելու համար՝ սրտին
 խորունկէն կրօնքի վրայ հաստատ-
 ված և լուսաւոր միտք ունեցող
 մարդը իր ձեռքէն եկածին չափ
 ամէն մարդուն միտքը այն ամէն օ-
 ղրէնքներուն և սովորութիւններուն
 կը հնազանդեցնէ , որ առանց դըպ-
 չելու կրօնքի և առաքինի վարուց՝
 միայն քաղաքական ընկերութեան
 կը վերաբերին , և ինքն ալ միայն
 այս կողմէս մտածելով ինքըզինք ա-
 սոնց պահպանութեանը պարտա-
 կան կը սեպէ , և ամէն ատեն ի-
 ղրեն հաւատքը չի ստելու համար ի-
 ղրեն կեանքը զոհելու անգամ պատ-
 ղաստ է , ասանկ մարդը իր քաղա-
 քակիցներուն երջանկութիւնը միտ-
 քը դնելով , և անոնց աղէկութեա-
 նը փափաքովը կրակի պէս երեւով՝
 որ ամէնուն սիրտը իրարու հետ
 միացնէ , կ'ուզէ որ իրեն կարողու-
 թիւն տրվի իր ձայնը այնքան հա-

„ զարաւոր մարդոց վրայ հեղինակու-
 „ թիւն ունեցողներուն լսել տայ , և
 „ անոնց ըսէ ” :

“ Ո՛վ դուք , որոնց հեղինակու-
 „ թիւնը և իշխանութիւնը կը յար-
 „ գեմ , որ Աստուածային նախախնա-
 „ մութիւնը իրեն ողորմութեամբը
 „ կամ անաչառութեամբը ձեր ձեռ-
 „ քը յանձնած է՝ ձեր այն իշխանութ-
 „ թիւնը գործածելու կերպին նայե-
 „ լով , ներեցէ՛ք որ մէկ ճշմարտապէս
 „ ազատ քաղաքացի մը՝ որ ազատու-
 „ թիւնը մէկ պարապ և աննշան բառ
 „ մը չ’է՛ բռնած , և զինքը իր հայրե-
 „ նեացը զաւակի տեղ կը դնէ , որ ձեր
 „ գորովական սէրը անոր վրայ է , հա-
 „ մարձակի թէ՛ իր հայրենեացը և թէ՛
 „ ձեր օգտին համար ձեզի հետ ճըշ-
 „ մարտութեան լեզուն խօսի ” :

“ Մի՛ մոռնաք որ՝ ձեր ամենահար-
 „ կաւոր օգուտը՝ իրենց հանգստու-
 „ թիւնը և երջանկութիւնը ձեզնէ
 „ սպասող մարդոց օգտին հետ կապ
 „ ված է . և բնաւ անանկ իշխանութ-
 „ թիւն մը չի կայ որ մշտատեւ ըլլայ ,

„մինչեւ որ արդարութիւնը և իրա-
 „ւունքը իրեն հիմն ու խարիսխ չու-
 „նենայ: Թէ որ ձեր հեղինակութիւ-
 „նը հասարակութեան սիրելի ընե-
 „լու հոգէն մէկ վայրկեան մը միայն
 „դադարիք նէ՝ չ'էք կրնար անկէց ետ-
 „քը այն իշխանութիւնը յարգի ը-
 „նել. մարդիկ խաղաղութեամբ կա-
 „ռավարելուն մէկ հատիկ գաղտնի
 „արուեստը ասիկայ է: Այս իշխա-
 „նութեանս մէկ մանր կտորը անգամ
 „յանձնած մարդերնիդ՝ դուք ձեզի
 „ի՛նչ վախճան և նպատակ բռնած
 „էք նէ՝ այն ալ նոյնը պիտի բռնէ,
 „որ ամէնուն ալ փափաքած նպատա-
 „կըն է. և ասոնք ալ ձեր իշխանու-
 „թեանը միայն այն ատենը հաղորդ-
 „պիտի ըլլան՝ երբ որ ձեր ընտրու-
 „թեանը ճշմարտապէս արժանի են:
 „Ասանկ էր Աթէնք. մինչեւ որ իրենց
 „կարող եղածին չափ մէկ մարդուն
 „հաւատքը և բարքը և առանձին
 „վարքը ի՛նչպէս ըլլալուն վրայ աղէկ
 „և ստոյգ տեղեկութիւն չունենային
 „նէ՝ այն մարդուն ձեռքը քաղաքա-

« Կան պաշտօն չէին հաւատար : Վրլ
 « խաւորասէս՝ մասնաւորաց ձեռքը
 « փախուստի ճամբայ չի ձգելու՝ և
 « օրինազանցութեան պատրուակ չի
 « թողելու համար՝ սէտք է օրէնքներ
 « ըրը պարզել և յստակ և ճիշդ ընել,
 « որ դժուար չ'իմացվի՝ և երկու մըտ
 « քի վրայ չի տարվի . թող չի տալ որ
 « իրենց մթութեամբը և տարտամ և
 « անստոյգ միտք մը տալով սուտ մեկ
 « նութիւններու տեղի տան , և ոչ
 « շատութիւնովնին աչք վախցնելէն
 « զատ՝ մէջերնին իրարու հակառակ
 « բաներ ըլլայ . քանզի ասոր հարկաւ
 « ուր հետեւութիւնը այն օրէնքին և
 « անիկայ դնողին անարգութիւնն է : »

« Ի այց այս ասանկ ըրած ատեն
 « նիդ այն ալ նայեցէք որ՝ հասարաւ
 « կութեան բարքը մաքուր ըլլայ .
 « քանզի ժողովրդեան բարքը մաքուր
 « չ'եղած տեղը՝ օրէնքները ոչինչ են :
 « Եւս ալ ըսեմք որ՝ առանց կրօնից
 « մարդու համար ոչ աղէկ բարք կայ՝
 « և ոչ առաքինութիւն : Եւ աստ
 « ուածպաշտութեան արտաքին կեր

« պերուն վրայօք անտարբերութեան
 « ոգին սիրտը մոռածին պէս՝ շատ չ'անց-
 « նիր , կրօնքն ալ անկէց կը վերնայ » :

« Նոյն կանոնին համեմատելով՝
 « երդումը մէկ պարասպ զրուցվածքի
 « ձեւի մը տեղ մի՛ դնէք . ինչպէս որ
 « ոմանք կ'ընեն , շատ գործածելով՝
 « և պէտք չ'եղած տեղն ալ ընելով՝
 « աննշան բառի տեղ դրած են : Եւ
 « այս կարծիքս հաստատուէլէն ետքը՝
 « միայն երկիւղած մարդոց համար
 « ետ չ'առնելու և չի ստելու խոստ-
 « մունքի տեղ բռնելած են : Եւ
 « դուք ալ ասոնցմէ զատ ձեզի վախ
 « չի տալու մարդ չ'ունիք : Ամէն աղ-
 « օաց և ամէն ճշմարիտ իմաստնոց ա-
 « ռաջը՝ ամէն ատեն երդումը սուրբ
 « բան մը սեպված է . և ծանօթ է որ
 « ինչպէս Հռոմայեցւոց և Յունաց
 « տէրութիւններուն մէջ պինտ երե-
 «ւելի գործքերուն պատճառ , և հա-
 « սարակութիւնը իրարու վտահելու
 « անխախտ հիմն , և քաղաքացւոց
 « հաւատարմութեան ապահով է
 « րաջխաւոր՝ և ամէն աղէկութեան

„որպէս թէ ջիղը սեպւած էին” :

“Իրարու դէմ նախանձելու կիր-
 ”քը մարեցէք . ասելու թիւնները
 ”ամէնն ալ վերցուցէք . երկպառա-
 ”կու թիւնները զսպեցէք , և ամէն
 ”բան իշխանութեան ներքի առէք” :
 ”Ասոնք են որ սաստիկ մրրիկներ և
 ”փոթորիկներ կը հանեն , որ թէ՛ կա-
 ”նուխ՝ թէ՛ ուշ՝ տէրութեան կործան-
 ”մանը պատճառ կ’ըլլան . ասոնք են
 ”որ ներսէն իրարու հակառակ ըլլա-
 ”լով պետութիւնը կը բաժնեն և կը
 ”տկարացնեն . և անդադար նորէ
 ”նոր փոսեր փորելով՝ երկու կողմին
 ”գըլխաւորներն ալ ինչպէս որ տիրող
 ”կողմին կամքը կուզէ՝ իրարու ետե-
 ”ւէ այն փոսերուն մէջը կը ձգեն” :

“Վերջին ըսելիքս ըսեմ . ճշմարիտ
 ”մարդասիրութեան ոգւով լեցվե-
 ”ցէք , որ ամէն մարդու և ամէն տե-
 ”ղի և ամէն ժամանակի վրայ կը տա-
 ”րածի , և ասիկայ թելադրողը ողջա-
 ”միտ փիլիսոփայութիւնն է . բայց
 ”իրօք ասիկայ մեր սրտին ազդողը մի-
 ”այն մեր կրօնքն է : Ամէն ատեն բա-

„Լաիան առատաստուութիւն և մե-
 „ծանձնութիւն և իմաստութիւն
 „ունեցէ՛ք, որ ամէն անչափ փառա-
 „սիրութենէ վեր ըլլաք, և ձեր ձեռ-
 „քէն եկած ճամբայները ամէնն ալ
 „բանեցուցէ՛ք հաշտութեան հոգ-
 „ւով տիրել տալու. ասոր աւելի
 „ճշմարիտ դիտաւորութիւն ցըցընել
 „պէ՛տք է՝ քան թէ սուտ իմաստուն-
 „ներուն մեղի խոստացածը. որ ի-
 „րենք զիրենք Նւրոպայի հաշտեցու-
 „ցիչ և բոլոր մարդկային ազգի բա-
 „րեւար ըլլալ կը քարոզէին ” :

“Ասանկով ամէն ազգաց մէջ և ա-
 „մէն ատեն զարմանալի մարդիկ ըլ-
 „լալու արժանի կ’ըլլաք, ամէնքն ալ
 „ձեր երախտիքը կը ճանչնան ու ձեզ
 „կը սիրեն ” :

Ահա՛ մէկ կրօնասէր և դիւրազ-
 գած մարդ մը՝ խօսքը մտիկ ընել տա-
 լու քիչ մը հանճար ունենայ՝ և զին-
 քը քիչ մը յարգեն նէ՛ ըսելիքը այս
 է : Նւ յիշաւ ի՛նչ երբոր կրօնից ճըշմա-
 րիտ ոգին անոր սրտին մէջը բանած
 ըլլայ նէ, միայն իրեն հայրենեացը

վրայ եռանդուն սէր ունենալով, և
 անոր օրինացը հպատակելով՝ և անոր
 հեղինակութեանը գործիք և աւան-
 դապահ եղողներուն յարգութիւն
 տալով չի շատանար. այլ և բոլոր աշ-
 խարհի քաղաքացի և բոլոր մարդոց
 բարեկամ կ'ընէ. այս բառերս ճշ-
 մարիտ մտքի առնելով: Միայն ա-
 մէն տեսակ աշխատութիւններու մէջ
 մտնել՝ և ամէն ծանր գործքեր վրան
 առնելը՝ և ամէն վտանգներուն ին-
 քըղինք մատնելը հերիք չի սեպեր
 քաղաքականութեան լոյսը և բարե-
 րարութիւնը և փրկութիւնը աշխար-
 հիս պինտ անկիրթ տեղերը տանելու,
 ինչպէս որ աւետարանի այնքան ա-
 ռաքեալները և քարոզիչները ըրին.
 այլ և՛ թէ որ իր ձեռքէն դարնէ՝ կու-
 ղէր որ ամէն ազգ մի և նոյն բարեկա-
 մութեան և խելացիութեան և միա-
 բանութեան կապով իրարու մօտե-
 ցընէ, և իրարու հետ կապէ. և ա-
 նոնք կառավարողներուն խելքը հաս-
 ցընէ որ թէ՛ անոնց ամէն մէկուն և
 թէ՛ իրենց երջանկութիւնը անոնց ա-

մուր միութեանը և ամէն ընդհա-
նուր երջանկութեանը մէջ փրնտը-
ռեն :

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Ըսվածներուն բովանդակութիւն և եզրակացու-
թիւն :

ՍԻՐԵԼԻՔ , մեր սրտին անդիմադ-
րելի յօժարութիւնը խորհելով՝ որ
մեր ամէն յօժարութեանն ալ արմա-
տըն ու աղբիւրն է , կրցաք հասկընալ
որ մենք երջանկութեան համար ըս-
տեղծուած եմք : Բայց այս ալ խեղ-
ժնին կըտրեց որ՝ շատ անգամ երջան-
կութիւնը ուր որ չ'է նէ՝ հոն կը փրն-
տըռեմք : Եւ ես ալ ասով՝ մարդոյս
մինչեւ իւր ամէն փափաքանաց վախ-
ճան եղող գերագոյն բարին ստանա-
լու ատենը՝ այս մահկանացու կենա-
ցըս մէջ իրեն բնութեանը կողմանէ
բաւական և ընդունակ ըլլալու բա-
ներուն մէկ ճիշդ և ստոյգ գաղա-
փար մը տալ ուղեցի : Եւ ձեր այս

աշխարհքիս մէջ ձեռք կրնալ ձըգել-
լու երջանկութիւննիդ հաւատարիմ
գծագրութեամբ ձեր աչքին առա-
ջը ներկայացընելէն ետքը՝ ձեզի այն
ալ խոստանալու համարձակեցայ որ,
թէ որ ես երջանկութեան հասնելու
համար ինչ ճամբայ բռնեցինէ՝ դուք
ալ այն ճամբան մտնէք և ետեւէս
գալու ըլլաք նէ՝ դուք ալ անոր կը
հասնիք :

Սեր երջանկութիւնը հաստա-
տուն մէկ հիման մը վրայ դնելու հա-
մար՝ հին իմաստուններուն շատե-
րուն կարծիքը քննեցի . մեր ատենի
փիլիսոփայներուն ըսածներն ալ քնն-
նութեան առի , ինչ կողմէն որ մեր
երջանկութեանը կը վերաբերին . և
դուք ալ՝ ասոնց մեզ ձգել ուղած
մութ ու խաւար անդունդները , և
անոնց սուտ և վտանգաւոր դրու-
թեանը աւաղելի հետեւանքները
տեսնելով՝ ձեզ սոսկում բռնեց , և
իրաւունք ալ ունեիք :

Ուրիշ տեղաց աւելի յստակ լոյս
փնտրուել հարկ ըլլալով՝ Նստուածա-

յին յայտնութեամբ ստացած հաւատքիս սորվեցուցածներուն ձեռք զարկի . և ստուգութեանը վրայ աղէկ և միակերպ և գերազոյն և սուրբ վկայութիւններ ունենալով՝ անոր ջահովը նոր լոյս առնել սկսայ : Այս կրօնքիս՝ մեր երջանկութեանը աւելի մօտ եղած բաներուն վրայ ծաւալած լոյսը՝ նոյն իսկ այդ լուսովը մաքրելով՝ մարդկային խելքին տուած լուսոյն հետ բաղդատելով անոր մօտեցուցի , և ասոնց իրարու հետ համաձայնութենէն՝ աղէկ ճանչնալը հարկ եղած բաներուն վրայօք առողջ գաղափարներ ժողովեցի : Ասոնց մէջ զատ՝ աղէկին և գէշին բնութիւնըն ալ քննեցի , որ ասոնք իրարու հետ բաղդատելու՝ և ամէն մէկուն իրեն ճիշդ արժէքը հասկընալու և հասկըցընելու կարող ըլլամ . և ասոնք ինձի առաջնորդ բըռնեմ ընտրելու և գործածելու , և անանկ կերպով մը ՚ի գործ դնեմ որ՝ իմ ձեռք ձեռքէլ յուսացած պի՛նդ մեծ բարիքը ստանամ , որքան որ այս աշխարհքիս

մէջ կրնամ և կը փափաքիմ ստանալ :
Եւ մեզ ասկէց հեռացընող խաբե-
բայ բաներէն միշտ զգուշանալով՝ ա-
մէնէն ետքը մեր խիստ շատ անգամ
սխալներնուս աղբիւրը և պատճառ-
ները հասկըցուցի :

Այսպիսի հիմները մէկ անգամ
մը հաստատութեամբ դնելէս ետքը՝
երջանկութեան ճշմարիտ աղբիւրնե-
րուն և տարբերներուն վրայ խօսիլ
սկսայ : Սիրելիք, կրօնքի և սիրոյ մի-
ջոցով և օգնութեամբ ի՛նչ որ ձեզի
խոստացեր էի նէ՝ ամէնն ալ ամբողջ
հոն գտանք, ի՛նչ որ մեզի ամէնէն ա-
ւելի ախորժելի գալու զգացմունք-
ներ կան, ի՛նչ ներքին և մաքուր ու-
րախութիւններ կրնան ըլլալ, և ա-
սոնցմէ զատ մէկ անայլայլելի խաղա-
ղութիւն մը, աղէկի և գէշի մէջ մի-
օրինակ հոգւոյ հաւասարութիւն մը,
որ ամենեւին չի խախտիր, ասանք ալ
անոնց հետ մէկ տեղ գտանք :

Բայց որովհետեւ մարդկային վի-
ճակին սլայմանը անանկ է որ՝ բնաւ
մէկ տեղ մը այս աշխարհքիս բարի-

քը անխառն չեն գըտնըվիր, ուստի
 ուրիշ տեղ, մանաւանդ կրօնից մէջ
 ձեզի քաղցր մխիթարութիւններ
 գտայ ձեր նեղութիւններուն և տա-
 ռապանքներուն դէմ, և ձեզի ցը-
 ցուցի. և մեր արժանաւորութիւնը
 ինչ վարձքի տէր կըրնայ ըլլալ, և
 մեր յոյսը ինչով կըրնայ կատարվիլ,
 ասոնց ալ գեղեցիկ պատկերը
 ձեր մըտաց առաջը նկարելով ցը-
 ցուցի:

Եւ որովհետեւ մեր երջանկու-
 թիւնը միայն մեզնով պիտի չի լըմն-
 նայ, անոր ալ ապացոյցները տուի
 որ՝ մեր կրօնքը ինքնին մտածելով՝
 և ասիկայ գէշի տանելուն կարելի
 ըլլալը մէկդի ձգելով՝ թէ որ մէկը
 ինչպէս որ պէտք է նէ՝ անանկ իմա-
 նայ և ՚ի գործ դնէ նէ, մեր նման-
 ները երջանկացընելու համար մեզի
 օգնելու ասկէց աւելի բան չի կրնար
 ըլլալ. և այս կողմէն ասիկայ է որ՝
 մեր ամէն մէկը հայրենասիրութեան
 ոգւով լեցուն և հաւատարիմ և
 հնազանդ քաղաքացի կ'ընէ քաղա-

քական կարգի մէջ, և ամէն մարդու բարեկամ կ'ընէ, այս զրուցվածքըս իր ճշմարիտ և պի՛նդ ընդարձակ միտքովը առնելով, և հասարակաց բարւոյն և ընդհանուր կարգին ջանացող կուտակից կ'ընէ:

Թէ որ ամէնուն՝ և մասնաւորապէս մեր երջանկութեան վրայօք կը րօնքը ասանկ պտուղներ ունի, թէ որ առանց կրօնից մեր միտքը մարդկային կարծեաց հաճոյիցը մէջ կը ծրփայ և կը տարակուսի, և ասիկայ մտքերնիս մէկ որոշեալ ճշմարտութեան մը վրայ կը հաստատէ. թէ որ միայն ասիկայ է որ՝ խելքին վերին օգնութենէն զրկւած ատենը ինքն իր գլխուն չի կրնալ գտնելու շիտակութիւնն ու հաստատութիւնը կուտայ, թէ որ ասկէց զատ՝ մեր սրտին պիտոյքը լեցնելու բաւականութիւն ունեցող չի կայ, թէ որ ասիկայ գերագոյն էակին փառացը՝ և անոր ըստորոգելիքները և յատկութիւնները ճանչնալու՝ և անոր ճշմարիտ պաշտօնը և սէրը գիտնալ

լու այնքան համեմատութիւն և կապակցութիւն ունի, որքան որ անոր հաստատութիւն և խարխիս եղած առաքինութեանը հետ ունի, և մեզ մարդոյս վայելուչ ճշմարիտ մեծութեանը կը հրաւիրէ, և իրական երջանկութեան՝ մեզի նկատելով՝ ամենակատար և ամենամաքուր աղբիւրն է. և բոլոր աշխարհս բաղկացընող մեծ գերդաստանին ընդհանուր բարին ալ ասոր հետ կապւած է. և ալ աւելի ի՞նչ ըսեմ, ամէնը մէկ խոսքով լմնցընեմ, կրօնքին ուժովն է ի՞նչ կապակցութիւն և հաղորդակցութիւն ունիմ Աստուծոյ հետ, և ուրիշ մարդոց հետ, և ճշմարտութեան հետ, և առաքինութեան հետ, որ ինչպէս որ ամէն գէշութիւնները մոլութեանց հետ՝ ասանկ ալ ամէն աղէկութիւնները առաքինութեան հետ կապւած են քրիստոնէական կրօնքին մէջ, և վերջապէս՝ իմ երջանկութեան հետ ունեցած կապս ալ՝ յայտնեալ կրօնքին վրայ հաստատուած է: Ո՛վ իմ քաղա-

քակիցներս և բարեկամներս . ասոր
մեզի ցըցուցած այսքան աղէկու-
թիւնները տեսնելէդ ետքը տակա-
ւին կրնա՞ք մի երկմտութեան մէջ խ-
նալ : Սէկ կողմէն այս հեղ և սիրուն
և մարդուն խելքին համաձայն փի-
լիսոփայութիւնս ունիմք , որ բրիտ-
տոնէութենէ եմք առած . և մէկ
դիէն այն փիլիսոփայութիւնը կեցած
է որ՝ ներողութեան և գթութեան
և մարդասիրութեան և բարերարու-
թեան սուտ և խաբեբայական ա-
նունները վրան առնելով , և մեզ գրե-
խէ հանող զգայական հեշտութիւն-
ները և ազատութիւնը և անկախու-
թիւնը մեզի ցըցնելով՝ երբոր այս
ամէն վարագոյրները վրայէն վերցը-
նեսնէ՝ ուրիշ բան չես տեսներ , բայց
եթէ՝ ես բնութեան ամէն գործքե-
րուն հարադատ թարգմանն եմ բտե-
լուն վրայ՝ ամէն բանի մէջ բնու-
թեան հետ հակառակութիւն , կա-
տարեւապէս աւրելած վարք , ան-
գութ աններողութիւն (դասիպու-
թիւն) , ցած և աներես ինքնապաշ-

տութիւն , կրից բռնաւորութիւն ,
 և մարդոյս ալ իր կիրքերուն խաչ
 տառակաբար ծառայ ըլլալը : Այլ
 անճոռնի փիլիսոփայութիւն , որ մէկ
 անաստուածութիւն մըն է . վրան
 քիչ կամ շատ ծածկոյթ առած . որ
 մեղի միայն չար գործքեր ընելու հա-
 մար գործունէութիւն կուտայ . և
 ուրիշ բանի օգուտ չ'ըներ . բայց է-
 թէ իրեն դպրատանը մէջ սորված
 աշակերտներուն նախատինքը և ցա-
 ւը կ'եւելցընէ :

Այլ դուք՝ որ անոր սուտ խոստ-
 մունքներուն և պարապ խաբէական
 ձեւերուն բռնըլելով խաբւեր և
 գլխէ ելեր էք , բայց սրտին մէջէն
 շիտակութիւնը բոլորովին չէ՛ աւրը-
 ված և չէ՛ վերցած . մոլութեան և
 մոլորութեան վտանգաւոր վարդա-
 պեաններուն ըսածին տակաւին շատ
 երկար ատեն ականջ դնելու՝ և ա-
 նոնց ցրցուցած ճամբան երթալու
 հաճութիւն պիտի տա՞ք մի : Չեղ
 նման մարդիկը՝ և ձեր անձը անդամ
 այնքան քիչ մի պիտի սիրէք՝ որ ա-

սանկ ամէն աղէկ բանի թշնամի սուտ
դրութիւններու կապովք մնաք, որ
ամբողջ ազգի մըն ալ վարքը աւրել-
լու կարող ըլլալով՝ թէ՛ հասարակու-
թեան և թէ՛ մասնաւոր մարդոց եր-
ջանկութիւնը թունաւորելէն զատ
բան չեն կրնար ընել:

Եղով: Սա նոր ատենվան խելա-
ցիները՝ բոլոր աշխարհքիս մարդիկը
իրենց խելքովը գըտնէին նէ ի՞նչ
չա՛հ պիտի ունենային արդեօք: Ա-
նոնց վարքին պէս և անոնց կանոնու-
մը ամէն մարդ երթար նէ՝ աշխարհ-
քիս վիճակը ինչ կ'ըլլար: Ո՛վ դուք՝
որ զաւակի տէր էք, թէ որ ձեր տը-
ղայքը հաստատուն և անփոփոխելի
սկզբունք չ'ունենան, թէ որ ճիշդ կա-
նոն և որոշիչ պատճառներ և խրղճ-
մըտանք և սանձ չ'ունենան նէ՝ վեր-
ջերնին ո՞ւր կ'երթայ, և ետքը անոնց-
մէ ի՞նչ յարգանք, ի՞նչ հնազանդու-
թիւն և ի՞նչ սէր կրնաք յուսալ: Ո՛վ
դուք՝ սիրալիր ամուսիններ, որ մին-
չեւ հիմայ ասանկ մէկ քաղցրակիր շող-
թայով մը կապիւած էք, կրօնքը վեր-

ցընէք նէ՝ ձեր իրարու միշտ հաւա-
տարիմ մնալնուդ և ամուսնական մի-
ութիւննիդ անքակտելի մինչեւ վեր-
ջը տեւելուն մէկ ապահով երաջխա-
ւոր մը ունի՞ք մի։ Պարկեշտ աղջկան մը
և որդէսէր մօր մը և հաւատարիմ ա-
մուսնի մը համար այն ի՞նչ անտանե-
լի տարակոյս և կասկածներ կ'ըլլան։
Կարելի է որ այն ատենը զաւակնիդ
անխնամ իրենց բաղդին և անկայուն
դիպուածոյն ձեռքը կը ձգվին, իրենց
ծնողքը մեռնելէն առաջ որբ կը մը-
նան, և անոնցմէ առած կեանքերնին
մէկ գէշ և վնասակար ընծայ մը կը
սեպեն, ասոնց ետքը աղէկ ըլլալուն
վրայ ի՞նչ վստահութիւն կրնաք ու-
նենալ։ Առանձին մարդոց առաքի-
նութեանց ամուր խարխիս՝ և ընկե-
րական սիրոյ և առաքինութեանց ա-
մուր կապ՝ և աղէկ վաբբի մէկ հատիկ
ապաւէն եղող կրօնքը մեր մէջէն ո-
չընչանալու ըլլայ նէ՝ մենք ամէնս մէ-
կէն այն ատենը ի՞նչ վաստըկած կ'ըլ-
լամք։ Անանկ է նէ՝ կրօնքը մեր սրը-
տէն քակելու աշխատելով՝ միայն ա-

նոր ընելու աղէկութիւններուն տեղը մէկ իրական աղէկութիւն մը չի կրցող բերող մարդիկը առհասարակ ամէն մարդոց թշնամի են :

Բայց ես՝ ձեռքէս եկածը ետ չի թողուցի աղէկ առաջնորդը լած խելքով մը իմ քաղաքակիցներս և բարեկամներս և եղբայրներս ճշմարտութեան և երջանկութեան հասցընելու : Թէ որ միտքս դրածիս կրրցայ հասնիլ նէ՝ բաւական ապրեր եմ, և թէ որ քաղցր բարեկամներ և հայրենակիցներ չ'ունենայի նէ՝ աշխարհքիս վրայ ձգած ըլլալուս համար ցաւելու բան չ'էի ունենար :

ՎԵՐՑ :

ՅԱՆԿ ԳՐԱՑՍ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆ ՁԻՆ

Շ

- ԳԼ. Ա. Երջանկութեան փափաքիլը և
անիկայ փնտըռելը . 1
- ԳԼ. Բ. Երջանկութիւնը ո՛ւր որ է նե՛
հոն կը փնտըռվի : Ճշմարիտ
երջանկութեան գաղափարը . 10
- ԳԼ. Գ. Մեզի աւելի օգտակար ըլլալու
բանին վրայօք հին և նոր փի-
լիսոփայներուն կարծիքը . 21
- ԳԼ. Դ. Մեր երջանկութեանը վրայօք
խեղճէն և կրօնքէն առնելու
ամենահարկաւոր և անսխալ
գաղափարներուն վրայ . 51
- ԳԼ. Ե. Ազէկն ու գէշը ազէկ հասկը-
նալու և կշռելու վրայ . և
մեզ երջանկութեան մօտեցը-
նելու կանոններ . 84
- ԳԼ. Չ. Մեր սխալներուն գլխաւոր աղ-
բիւրները . 101
- ԱՂԲԻՒՐ Ա. Ճշմարտութե՛ն անհոգ ըլլալնիս . 101
- “ Բ. Նախապաշարմունք . 107
- “ Գ. Չգոյարանքները . 111
- “ Դ. Երեւակայութիւն . 115
- “ Ե. Կիւք . 127
- “ Չ. Սուտ կանոններ . Սուտ սկըզ-
բունքներ . 132

- * Է. Սուտ տրամաբանել . 145
 * Ը. Բառերուն միտքը ծուռ առնել . 176
 ԳԼ. Է. Երջանկութեան գլխաւոր աղ-
 բիւրներուն վրայ . 203
 ԳԼ. Ը. Կենաց մէջ պատահած չարիք-
 ներնուս վրայ միտքարուի .
 և մեր յուսոյն երջանիկ վախ-
 ճանք . 316
 ԳԼ. Թ. Ճշմարտապէս կրօնասէր և հա-
 ւատացեալ մարդուն վրայ ,
 ընկերութիւն և ուրիշ մարդոց
 երջանկութեանը նայելով . 342
 ԳԼ. Ժ. Ըսվածներուն բովանդակութիւն
 և եզրակացութիւն . 363

